

МАҲМАДУЛЛОЗОДА Н.Р.

**ТАШАККУЛИ
ҲУҚУҚИ МУҲОЧИРАТИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН:
МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ
ВА АМАЛӢ**

МОНОГРАФИЯ

ДУШАНБЕ - 2022

АКАДЕМИЯИ МИЛИИ ИЛМҲОИ ТОЧИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ФАЛСАФА, СИЁСАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ БА
НОМИ А.М. БАХОВАДДИНОВИ АМИ ТОЧИКИСТОН

ВАЗОРАТИ МЕҲНАТ, МУҲОЧИРАТ ВА ШУҒЛИ АҲОЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН
ПАЖУХИШГОҲИ МЕҲНАТ, МУҲОЧИРАТ ВА ШУҒЛИ АҲОЛӢ

**МАҲМАДУЛЛОЗОДА НУРУЛЛО
РАҲМАТУЛЛО**

МОНОГРАФИЯ

**ТАШАККУЛИ ҲУҚУҚИ МУҲОЧИРАТИ
ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН:
МАСъАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ
ВА АМАЛӢ**

ДУШАНБЕ -2022

Бо қарори Шурои олимони Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳоваддинови АМИ ҶТ аз 24.12.2021, №.11 ба нашр тавсия шудааст.

ТДУ:347..325-1

ТКБ:60.7+66.3М-24

Н-

Махмадулло Нурullo Раҳматулло – муовини Вазири меҳнат, муҳочират ва шуғли ахолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ.

Муҳарири масъул: Буризода Э.Б. – мудири шӯъбаи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳоваддинови АМИ ҟТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.

Муқарризон:

Шонасиридинов Н. – ходими пешбари илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент.

Зоир Ҙ.М. – сарходими илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳоваддинови АМИ ҟТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.

Ҷамшедзода Ҙ. Н. – судяи суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ.

**Ташаккули ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон:
масъалаҳои назариявӣ ва амалий: монография/
Махмадулло зода Н.Р.**

Душанбе, 2022. – 296-С.

ISBN:978-99985-975-1-8

Маводи мазкур нахуст маҷмӯаи таҳқиқоти илмии ватанӣ доир ба ҳуқуқи муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, он пажӯҳишҳои ҷандинсолаи муаллиф дар ин самтро дар бар мегирад. Дар он ҷараёни ташаккули ҳуқуқи муҳоҷирати Ҷумҳурии Тоҷикистон, танзими ҳуқуқии муносибатҳои вобаста ба муҳоҷират, ҷойгоҳи он дар низоми қонунгузорӣ ва низоми ҳуқуқӣ, намудҳои сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоҷират, мағҳумҳо ва категорияҳои субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқи муҳоҷират, танзими ҳуқуқии байналмилалии муносибатҳои муҳоҷират ва дигар масъалаҳои назариявию амалии ин соҳа таҳқиқ шудаанд. Дар монографияи мазкур меъёрҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои байналмилалии аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда дар самти муҳоҷират, инчунин меъёру муқаррароти даҳлдори дигар санадҳои меъерии ҳуқуқӣ, ки муносибатҳои вобаста ба муҳоҷиратро танзим мекунанд, ҳамаҷониба таҳлилу баррасӣ шудаанд.

Монографияи мазкур барои донишҷӯён, аспирантҳо, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ, ки ба таълим ва омӯзиши масъалаҳои муҳоҷират машғуланд ва инчунин, барои тамоми шаҳсоне, ки зимни иҷрои фаъолият, қонун ва дигар санадҳои меъерӣ оид ба муҳоҷиратро мавриди истифода қарор медиҳанд, пешбинӣ шудааст.

© Махмадуллоҳозода Н.Р. 2022 с.

САРСУХАН

Кори таҳқиқотии Маҳмадуллозода Н.Р. ба мавзӯи бисёр ҳам муҳими ҳуқуқӣ баҳшида шуда, аҳамияти қалони илмӣ ва ҳам амалӣ дорад. Новобаста, аз мавҷудияти омузишҳои зиёди илмӣ дар самти муҳочират, масъалаи танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират ҳамчун вазифаи илмӣ ҳануз ба нуктаи зарурӣ нарасидааст. Аз ин лиҳоз, тавлиди монографияи мазкур, ки ба таҳлили ҳамаҷонибаи ташаккул ва рушди ҳуқуқи муҳочират дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шудааст, воқеаи фараҳбахш аст.

Муаммоҳои рушди низоми ҳуқуқ ҳамчун масъалаи бунёдии назарияи ҳуқуқ ҳамеша мавҷуд буданд ва оянда низ боқӣ мемонанд. Омили ин раванд ташаккули босуръати қонунгузорӣ, тавлиди маҷмӯи меъёрҳои нави танзимкунандаи муносибатҳои ҷадиди ҷамъияти мебошанд, ки дар доираи соҳаҳо ва институтҳои ҳуқуқии мавҷуда гунҷоиши пурра надоранд. Вобаста ба ин таҳқиқотҳои илмӣ доир ба эътироф кардани маҷмӯи меъёрҳои нави ҳуқуқӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқ (ба мисли ҳуқуқи интихоботӣ, ҳуқуқи парлумонӣ, ҳуқуқӣ бонкӣ ва гайра) афзоиш меёбанд. Ин раванд бешубҳа ба рушди қонунгузорӣ ва пайдоиши фанҳои нави таълимии ҳуқуқ таъсир мерасонад.

Монография дар мавзӯи «Ташаккули ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон: масъалаҳои назарияӣ ва амалӣ» аз зумраи чунин таҳқиқоти арзишманд дар илми ҳуқуқи ватанӣ ба шумор меравад.

Дар кори мазкур Н.Р.Маҳмадуллозода зарурати усулҳои муосири концептуалиро барои фаҳмиши нақш ва ҷойгоҳи институти нави ҳукуқӣ дар низоми ҳукуки Ҷумҳурии Тоҷикистон таъқид доштааст. Ҳулосаҳои муаллиф дар ҳусуси масъалаҳои назариявии мавзӯъ, усул ва субъектҳои муносабатҳои ҳукуқии муҳоҷират қобили таваҷҷӯҳ буда, мавсуф марҳила ба марҳила соҳтор, ҳудуд ва мазмуни зеринститутҳои ҳукуқи муҳоҷиратро кушода, назари ҳудро доир ба такмили минбаъдаи онҳо манзур кардааст.

Маҳмадуллозода Н.Р. дар кори мазкур хеле дақиқкорона мағҳум ва намудҳои сарчашмаҳои ҳукуқи муҳоҷирати Ҷумҳурии Тоҷикистонро кушода, ба санадҳои дар сатҳи ҷумҳурияйӣ қабулшудаи соҳаи муҳоҷират таваҷҷӯҳи асосӣ додааст, зоро татбиқи сиёсати мутамаркази давлатӣ дар танзими муҳоҷиратро ин санадҳо ифода мекунанд. Вобаста ба ин барои бартараф намудани як қатор норасогиву муҳолифатҳои меъёри дар ин санадҳо пешниҳодҳои асоснок манзур намудааст.

Дар бахши омузиши механизми идоракуни давлатӣ дар соҳаи муҳоҷират ва соҳторҳои асосии институтсионалий, ки дар соҳаи танзими равандҳои муҳоҷират фаъолият мекунанд, гурӯҳбандии ваколатҳои онҳо ва баҳодиҳии иштироки онҳо дар танзими идораи муҳоҷирати аҳолӣ таҳлил шудааст. Пешниҳодоти муаллиф ҷиҳати тақвияти ваколатҳои қонунии мақомоти иҷроияи маҳалли ҳокимияти давлатӣ дар ин самт қобили мулоҳизаанд.

Дар кори мазкур барои муайянсозии мақоми ҳукуқии муҳоҷир ва категорияҳои он қушиш ба ҳарҷ дода шудааст. Таърифи мартаҳшудаи мағҳуми “муҳоҷир” барои омӯзиши

хусусиятҳои мақоми ин субъекти асосии муносибатҳои муҳочират метавонад истифода карда шавад.

Инчунин, тамоилҳои асосии рушди танзими ҳуқуқии байналмилалии муносибатҳои муҳочират муайян карда шуда, механизмҳои институтсионалии ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар ин соҳа нишон дода шудаанд.

Муҳимият, паҳно ва умқи мавзӯи матраҳшуда, мушкилоти он, дараҷаи навоварӣ, соҳтор ва мазмуни кори мазкур, сатҳи инъикоси таълимоти ҳуқуқии ватанӣ, асоснокии таърифҳои пешниҳодшуда, дақиқият ва дастрасии ифодаи маводи мураккаб имкон медиҳад, то ҳулоса кард, ки муаллиф нахустин монографияи комилро дар мавзӯи мазкур таҳия карда, равишҳои навоваронаи таҳқиқотиро доир ба соҳаи нави танзими ҳуқуқӣ пешниҳод кардааст, ки метавонанд дар илми ватанӣ ва дар амалия васеъ истифода шаванд. Кори мазкур ба таҳқиқотҳои нави илмӣ дар ин соҳа замина гузашта, доктринаи муосири низоми ҳуқуқро ба таври назаррас ғанӣ мегардонад ва барои такмили консепсияи рушди ҳуқуки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунгузорӣ мусоидат менамояд.

*Буризода Э.Б. – мудири шӯбаси Институти фалсафа,
сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М.Баҳоваддинови АМИ ҶТ,
доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.*

МУҚАДДИМА

Имruzҳо яке аз масъалаҳои муҳими глобалӣ ин танзими равандҳои муҳочират мебошад. Муҳочират ҳамчун як раванди мураккаби иҷтимоӣ тақрибан ба тамоми пахлӯҳои ҳаёти иҷтимоию сиёсӣ таъсир мерасонад. Муҳочирати аҳолӣ дар таърихи инсоният нақши муҳим дорад ва омилҳои асосии ин раванд ҳаракати одамон бо мақсади истифодаи заминҳои бекорхобида, рушди нерӯҳои истеҳсолкунанда, ташаккул ва омӯзиши фарҳангҳо, забонҳо ва қавмҳо мебошанд. Дар ин раванд таъминоти ҳуқуқу манфиатҳои муҳочирон яке аз масъалаҳои муҳимтарини замони мо мебошад. Мамлакатҳои қабулкунандаи муҳочирон дар аксар ҳолатҳо, ҳангоми танзими масъалаҳои муҳочират дар қаламравашон ба ин масъала таваҷҷӯҳи зарурӣ намедиҳанд ва ё огоҳона онро рад мекунанд. Сабаби ин ҳолат, аз як тараф, ҳароҷоти иловагии молиявӣ дар ҳалли масъалаҳои хифзи иҷтимоии муҳочирон барои ин кишварҳо, аз ҷониби дигар, мавҷудияти қувваи кории барзиёд дар минтақаҳо ва тақсимоти нобаробари он мебошад.

Ҳуқуқи муҳочирон ва аъзои оилаи онҳо ин ҳуқуқҳои эътирофшудаи байналмилалий мебошанд ва дар ҳама ҳучҷатҳои байналмилалии ҳуқуқҳои инсон инъикос ёфтаанд. Ӯҳдадориҳои давлатҳо оид ба хифзи иҷтимоии муҳочирон аз меъёрҳои Эъломияи умуничаҳонии ҳуқуқи инсон¹ бармеоянд ва ба таври муфассал дар Конвенсияи

¹ Дастрасӣ аз сомонаи: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.

байналмилалии Созмони миллали мутахид аз 18 декабри соли 1990 «Дар бораи ҳифзи ҳукуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо»², Конвенсияҳои ТБМ (№97) аз 1 июли соли 1949 «Оид ба муҳочирони меҳнатӣ» ва (№ 143) аз 4 июни соли 1975 «Дар бораи сустифода дар соҳаи муҳочират ва оид ба таъмини имкониятҳои баробар ба кормандон-муҳочирон»³ ва дигар санадҳои байналмилалӣ танзим карда мешаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ин санадаҳои байналмилалиро эътироф кардааст.

Рӯйдодҳои нави иҷтимоӣ: алалхусус ҷангҳои шаҳрвандӣ, низоъҳои мусаллаҳона ва дар маҷмӯъ, шиддатёбии рақобат байни кишварҳои абарқудрат одамонро маҷбур месозад, ки муҳочиратро интиҳоб кунанд ва ин омилҳо вазъи ҳукуқии муҳочиронро мушкил мекунад.

Мутобиқи гузориши Созмони байнамилалии муҳочират дар соли 2020 теъдоди муҳочирон дар ҷаҳон қариб 281 миллион нафар баҳогузорӣ мешавад, ки аз се ду ҳиссаи онро муҳочирони меҳнатӣ ташкил медиҳанд⁴.

Тибқи иттилои Дафтари Комиссари олии Созмони миллали мутахид оид ба гурезаҳо аз 19 июни соли 2019 дар Берлин ва Женева шумораи гурезаҳо дар ҷаҳон дар соли 2018 бори аввал пас аз хотимаи Ҷанги дуюми ҷаҳон ба 70,8 миллион нафар расидааст⁵.

² Международное публичное право: сб. док.- М., 1996.- Т.1.- С.492-512.

³ Конвенции и рекомендации см.№2. Женева, 1996. Т.1:- 1919-1956.- С.965.

⁴ Ниг.: Доклад о миграции в мире

2020//https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/imf2020_10_key_messages_ru_1.pdf.

⁵ Ниг.: Гузориши Дафтари Комиссари олии Созмони миллали мутахид оид ба гурезаҳо аз 19 июни соли 2019. Берлин ва Женева //<https://www.unhcr.org/>. Ин омор 4.4 миллион гурезаҳои фаластиниӣ дар Урдун, Лубонон, Сурия ва қаламравҳои ишғолшудаи Фаластиниро, ки ба ваколати дигар агентӣ – Агентии СММ оид ба

Бо назардошти ин, бо ташаббуси Созмони милали муттаҳид соли 2018 як санади нави байналмилалӣ дар ин самт-Созишномаи глобалии муҳочирати бехатар, муташаккилона ва расмӣ қабул гардид⁶.

Созишномаи мазкур дорои хусусияти тавсиявӣ буда, муқаррарот ва принсипҳои асосии он ба рӯзномаи глобалии рушд то соли 2030 мувоғиқ буда, дар он ба мустақилияти миллии кишварҳо таваҷҷӯҳи маҳсус зохир карда мешавад.

Ҳукуқҳои муҳочирон ва аъзои оилаи онҳо дар кишварҳои қабулкунанда бояд тавассути таъмини дастрасии мувоғиқ ба ҳадамоти тиббӣ, манзил ва таҳсил дар баробари шаҳрвандони ин кишварҳо таъмин карда шаванд. Ин масъалаҳо ба таври возеҳ дар ҳукуқҳои муҳими иҷтимоӣ, ки бо санадҳои байналмилалӣ оид ба ҳукуқҳои инсон ва меҳнат танзим шудаанд, дарҷ гардидаанд. Масалан, мутобиқи моддаи 27 Конвенсияи байналмилалии Созмони миллали муттаҳид «Дар бораи ҳифзи ҳукуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо» нисбати таъминоти иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ омадааст: «коргарони муҳочир ва аъзои оилаҳои онҳо дар давлатҳои қабулкунанда дар баробари шаҳрвандони ин давлат аз ҳукуқҳо истифода мебаранд. Мақомоти салоҳиятдори давлатҳои қабулкунанда ва давлатҳои иқомати муҳочирон метавонанд татбиқи ҳукуқҳои муҳочирони меҳнатиро дар асоси созишномаҳои дучониба ё бисёрҷониба муайян намоянд». Инчунин, Конвенсияи ТБМ "Дар бораи баробарӣ дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ"

турезаҳои фаластинӣ дар Шарки Наздик (UNRWA) даҳл дорад, дарбар намегирад.

⁶ Дастрасӣ аз сомонаи: <https://refugeesmigrants.un.org/migration-compact>.

(№ 118), ки соли 1962⁷ қабул шудааст, баробархуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандиро бо шаҳрвандони кишварҳои қабулкунанда дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ кафолат медиҳад. Давлатҳое, ки ин Конвенсияро қабул кардаанд, нисбати шаҳрвандони ҳама гуна давлати дигар, ки ин Конвенсияро имзо кардаанд, ўҳдадоранд, ки баробарии хифзи иҷтимоиро, новобаста аз давомнокии истиқомат дар кишвар таъмин кунанд.

Дар муқоиса бо дигар кишварҳо, Тоҷикистон тибқи меъёрҳои таъриҳӣ ба муҳоҷират ба наздикий дучор омадааст. Гузашта аз ин, дар 20 соли охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равандҳои муҳоҷирати аҳолӣ зери таъсири омилҳои доҳилий ва беруний тез-тез тағйир ёфта истодаанд. Новобаста аз ин, дар ин муддат Тоҷикистон роҳи душвори ташаккули қонунгузории худро босуръат идома дод, ки он то як андоза ҷавобгӯи стандартҳои асосии байналмилалӣ ва сатҳи рушди муносибатҳои муҳоҷират дар кишвар аст.

Бо сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар ибтидои Истиқлолияти давлатӣ (аввали солҳои 90 асри XX) Тоҷикистон ба аввалин мавчи муҳоҷират рӯ ба рӯ шуд. Дар натиҷаи ин ҷанги шаҳрвандии бародаркуш зиёда аз 1 млн. шаҳрвандони ҷумҳурий ғуреза шуданд. Қисми зиёде аз онҳо ба хориҷи кишвар (аксарият ба Ҷумҳурии Исломии Афғонистон) ва қисме ба дигар минтақаҳои ҷумҳурий паноҳ бурданд. Бо ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ тадриҷан масъалаҳои бозгардонии онҳо ба ҷои зисти доимӣ ва дар ин замини танзими ҳуқуқии ин раванд ба миён омаданд. Бо ин мақсад Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 июляи соли 1994, № 993 "Дар бораи муҳоҷирони иҷборӣ"⁸ қабул гардид.

⁷ Конвенции и рекомендации принятые Международной Конференцией Труда.-Женева, 1996.Т.2: 1957-1990.

⁸ Аҳбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1994, № 15-16, мод. 245.

Тибки қонуни мазкур муҳочири иҷборӣ шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шахси дар қаламрави ҷумҳурий иқомати доимидоштае эътироф карда мешуд, ки дар натиҷаи зӯроварӣ нисбати ў ё бинобар дигар ҳолатҳои воқеӣ маҷбуран ҷои зисти доимиашро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон тарк намудааст.

Дар таърихи миллати тоҷик сесияи 16 - уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 ноябри соли 1992, ки ба ҷанги шаҳрвандӣ хотима гузошта, ба баргардонидани ғурезаҳо ва барқарорсозии сулҳу субот дар қишвар замина фароҳам овард, нақши муҳим дорад. Дар иҷлосияни мазкур аввалин суханони роҳбари ғавитҳои қишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин буданд: «**Агар лозим шавад, ба ивази ҷони худ сулҳу ваҳдатро ба Тоҷикистони азиз боз мегардонам ва то даме ки як ғурезаи тоҷик дар ҳориҷ басар мебарад, ором зиндагӣ наҳоҳам кард**». Ин ҳитоба ба дили ҳазорон мардуми ҷангзадаи Тоҷикистон шуълаи умеду бовариро ба фардои неки зиндагӣ барафрухт. Бо саъю қушиши бевоситаи Раиси ҳамонвақтаи Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бозгардонии ғурезаҳо ба ҷои зисти доимиашон шуруъ гардид. Ҷараёни бозгардонии ғурезаҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва пурра ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ дар қишвар қарib як даҳсола - то соли 2000 идома ёфт. Дар ин марҳила масъалаи асосии давлатӣ ин барқарорсозии сулҳу суббот ва расидан ба Ваҳдати миллӣ буд. Санаи 27- уми июни соли 1997 дар шаҳри Москваи Федератсияи Россия дар ҳузури намояндагони мамлакатҳои ҷаҳон ва намояндаи маҳсуси Муншии умумии СММ Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва оштии миллӣ ба имзо расид. Бо ҳамин, ихтилоф ва муноқишаҳои дохилии Тоҷикистон ба анҷом расид. Ба андешаи мутахассисон санади ниҳоии сулҳ дар

кишвари мо ба оғози давраи нави таъриҳӣ бунёд гузошт. Давраи нав давраи расидан ба ваҳдати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон буд.

Дар баробари ин раванди нави муҳоҷирat-муҳoҷirati меҳнатии шаҳrvандoni mo ба horiҷi kishvar oғoz gardid, ki in rawand niz tanzimi xukӯqiro talab menamud. Ba in padidai navi muҳoҷirat niz dar Toҷikiſton oқibatxoi chanги shaҳrvandī zamina guzoštand, zero dar natichaи он ба soхtori iқtisodiyu iҷtimoiy chumxurӣ taъsiри manfii kalon rasonida shuda, nizomi bokortâminsozii shaҳrvandoni қobiли meҳnat halal dor gardid.

Bo назар ба taғyirēbii rawandxoi muҳoҷirati aҳolī konunguzor chiҳati tanzimi in soҳa konuni nav: Konuni Ҷumҳurii Toҷikiſton "Dar borai muҳoҷirat" –ro az 11 dekabri soli 1999, № 881⁹ kabul namud. Bo қabuli in sanad Konuni Ҷumҳurii Toҷikiſton "Dar borai muҳoҷironi iҷborӣ" az 20 iуoli soli 1994, № 993 bezъtibor donista shud. Bo Konuni Ҷumҳurii Toҷikiſton "Dar borai muҳoҷirat" hamai rawandxoi muҳoҷirat: muҳoҷirati mehnati, dohilī, ekologī va digar namudxoi muҳoҷirat vasetpar tanzim garidand. Bādтар inchiunin, Konuni Ҷumҳurii Toҷikiſton "Dar borai gurезаҳо" az 10 mайi soli 2002 № 50¹⁰ kabul gardid, ki zarurati қabuli on tanzimi xukӯqii masъalaҳoi gurезаҳо-shaҳrvandoni horiҷi dar Toҷikiſton bud, ki aсосан binobar vazъi nooromi siёsii давлати Afgoniston shaҳrvandoni in kishvar ba Toҷikiſton gurеза meshudand. Ilova ba in konunxo yak қator sanadxoi meъeri xukӯkӣ dar shakli Farmonҳoi Prezidenti Ҷumҳurii Toҷikiſton va karorxoi

⁹ Axbori Mâclisi Olii Ҷumҳurii Toҷikiſton, soli 1999, № 12, mod. 320

¹⁰ Axbori Mâclisi Olii Ҷumҳurii Toҷikiſton, c. 2002, №4, s.1, mod.305; c. 2010, №1, mod.14; c. 2012, №12, mod.1013)

Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шуданд, ки холигиҳои қонунгузориро дар танзими муносибатҳои муҳочират тадриҷан пурра кардан гирифтанд.

Айни замон барои Тоҷикистон ҳалли масъалаҳои муҳочират, баҳсус муҳочирати меҳнатӣ муҳим арзёбӣ мешаванд. Зеро, кишвари мо дорои соҳтори аҳолии ҷавон буда, афзоиши ҳамасолаи аҳолӣ ба ҳисоби миёна 2,2 фоизро ташкил дода, Тоҷикистон дар минтақа аз ҷиҳати афзоиши аҳолӣ ва мутаносибан кувваҳои корӣ дар ҷои аввал меистад. Мутобиқи маълумотҳои оморӣ ҳамасола ба ҳисоби миёна 500 ҳазор шаҳрвандони мо ба муҳочирати меҳнатӣ сафар мекунанд. Муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони кишвари мо ҳусусияти муваққатӣ дошта он асосан дар мавсими баҳору тобистон сурат гирифта, дар аввали ғасли зимистон аксарияти онҳо ба Ватан бармегарданд. Илова бар ин Тоҷикистон ҳамчун давлати қабулкунандай муҳочирони меҳнатӣ аз дигар кишварҳо, ғурезаҳо ва паноҳчӯён низ маҳсуб мейбад, ки ҳамчун иштирокҳии санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи муҳочират ўҳдадор аст, ҳукуку манфиатҳои ин шаҳрвандони хориҷиро таъмин намояд¹¹. Ҳамчунин солҳои охир дар Тоҷикистон бо назар ба таъсири омилҳои демографӣ намудҳои дигари равандҳои муҳочират: доҳилий ва экологӣ вусъат гирифта истодаанд, ки танзими ҳукуқии ин равандҳои муҳочират низ зарурати воқеӣ дорад.

Танзими босамари давлатии соҳаи муҳочират муайянсозии механизмҳои дақиқи ҳукуқии танзими

¹¹ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз соли 1993 Конвенсияи Созмони миллали мутаҳид “Дар бораи макоми ғуреза”-ро аз соли 1951 тасдиқ намуд ва зарур буд, ки санадҳои мөъёрии ҳукуқии миллӣ ба он мутобиқ карда шаванд ва Тоҷикистон ҳамчун иштирокҳии ин конвенсия уҳдадориҳоро дар мавриди қабул ва таъмини ҳукукҳои ғурезаҳо ба зимма гирифт.

муносибатҳои муҳочиратиро тақозо мекунад. Мураккаб ва бисёрчанба будани муносибатҳои муҳочират таъсиси низоми васеи меъёрҳои ҳуқукиро талаб мекунад, ки бояд ҳам ба таъмини ҳуқуқҳои муҳочирон ва ҳам ба танзими фаъолияти мақомоти ваколатдори ин соҳа нигаронида шаванд.

Бо назардошти ин меъёрҳои ҳуқуқӣ, дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон як маҷмӯи нави мураккаб – ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккул ёфта истодааст, ки аз як қатор санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки муносибатҳоро дар соҳаи муҳочират танзим менамоянд, замина мегирад.

Қонунгузории муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муҳочират таҳти таъсири омилҳои муҳталиф қарор дорад, ки муҳимтарини онҳо вазъияти сиёсӣ ва геополитикии ҷаҳон ва минтақа, равандҳои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва демографӣ дар дохили қишвар, тағйирот дар афзалиятҳои геополитикӣ ва миллии он ҳангоми пешбуруди сиёсати дохилӣ ва хориҷи қишвар мебошанд. Ҳадафи асосии ташаккули ҳуқуқи муҳочират дар ин марҳила ба даст овардани натиҷаҳои мусбии бештар аз равандҳои муҳочират, ки ба истифодаи самараноки қувваҳои корӣ дар дохил ва хориҷи қишвар, таъмини шуғли аҳолӣ ва паст намудани шиддати муҳочирати меҳнатӣ ба хориҷа, аз худ намудани заминҳои бекорхобидаи минтақаҳои ҷумҳурӣ, таъмини амнияти қишвар ва аҳолии он аз таҳдидҳои терроризм, экстремизми байналмилалӣ ва пешгирии равандҳои муҳочирати гайриқонунӣ нигаронида шудааст.

Заминаи меъёрии ҳуқуқии танзими муносибатҳои муҳочират дар Тоҷикистон имрӯз зиёда аз 40 санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки аз ин 4 конвенсияҳои

байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон, 6 қонунҳо, 10 созишномаҳои байниҳукуматӣ ва беш аз 20 Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Ҳамзамон, низоми ягонаи зарурии қонунгузорӣ дар ин соҳа вучуд надорад. Ин ба танзими самарабаҳши муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ташаккули бомароми доираи ҳуқуқии он монеъ шуда, дар танзими ҳуқуқии ин муносибатҳо мухолифат ва духурагиҳоро ба вучуд меорад. Аз ин лиҳоз, яке аз вазифаҳои таъхирнапазир дар такмили минбаъдаи қонунгузории муҳоҷират ин ба низоми ягона даровардани он мебошад.

Мушкилоти ҷиддии қонунгузорӣ оид ба муҳоҷират ин номукаммалии дастгоҳи мағҳумии он мебошад, ҳол он ки муайянсозии дақиқи мағҳумҳои асосӣ ин вазифаи муҳимтарини қонунгузор бо мақсади пешгирии шарҳу тағсири нодурусти меъёрҳои ҳуқуқӣ ва таъмини татбиқи пурраи онҳо мебошад. Дар айни замон, ҳатто дар сатҳи байналмилалӣ мағҳуми меъёрии истилоҳи "муҳоҷир" вучуд надорад. Дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ истилоҳҳои "туреза" ва «муҳоҷири меҳнатӣ» истифода мешаванд. Аммо, на ҳама санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабулшуда дар муайянкунии мағҳумҳо бо санадҳои байналмилалии эътирофшуда мувофиқат мекунанд. Аз ҷумла, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳоҷират», ки соли 1999 қабул шудаст, мағҳумҳои овардашуда ба меъёрҳои байналмилалӣ мутобиқ нестанд¹². Бино бар ин, рушди минбаъдаи ҳуқуқи

¹² Тибқи ин Қонун зери мағҳуми муҳоҷирон – “шахсоне фахмида мешаванд, ки бо мақсади истиқомати доимӣ ба маҳалли пештараи зист, ба ватани аҷодӣ баргаштаанд (репатриантҳо), инчунин шахсоне, ки бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон акди никӯ бастаанд ё шахсоне, ки кишвари истиқомати доимии худро ихтиёран тарқ карда, барои истиқомати доимӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон

муҳочират бояд ба таҳияи мағхумҳои асосӣ, ки моҳияти ҳуқуқии муносибатҳои танзимшавандаро инъикос мекунанд, равона карда шавад.

Кафолатҳои асосии таъмини ҳуқуқҳои муҳочирон мутобиқ ба стандартҳои байналмилалӣ таҳия нашудаанд, ки он монеаи ҳифзи ҳуқуқии муҳочирон ва аъзои оилаи онҳо гашта, барои татбиқи ҳимояи судии ҳуқуқҳои онҳо имконият намедиҳад.

Ваколатҳои танзими масъалаҳои муҳочират дар байни мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия ва мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатӣ ба таври мушаххас тақсим нашудаанд, ки ба номутавозинии манфиатҳои мақомоти марказӣ ва маҳаллӣ оварда мерасонад. Ҳамоҳангсозии нокифояи ҳамкориҳои мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия ва мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатӣ дар масъалаҳои танзими равандҳои муҳочират сатҳи самаранокии чораҳои қабулшударо дар доираи татбиқи сиёсати давлатии муҳочират кохиш медиҳад. Равандҳои васеъи муҳочират инчунин таҳияи маҷмӯи иловагии тадбирҳоро барои пешгирии муҳочирати ғайриқонунӣ ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозо мекунанд. Дар ин росто ҳамкориҳои дучониба ва бисёрҷониба бо дигар давлатҳо, муайян кардани стратегияҳои муштарақ ва самтҳои назорати муҳочират махсусан муҳим мебошанд.

Сарфи назар аз он ки дар тули 20 соли охир ба таҳқиқоти масъалаҳои муҳочират аҳамияти бештар дода мешавад, аммо то ҳануз таҳлили ҳамаҷонибаи масъалаҳои

омадаанд.” Айни замон аз ҷониби мутахассисон вазорату идораҳои ҷумҳурӣ лоиҳаи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муҳочират” дар таҳрири нав омода шудаистодааст, ки масъалаҳои мутобиқати мағхумҳои он бояд ҳалли худро ёбанд.

танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳоҷирat дар адабиёти илмии ҳуқуқи ватанӣ ба даст наомадааст. Тахқиқоти мавҷуда асосан ба ҷанбаҳои иқтисодиву иҷтимии муҳоҷирat нигаронида шуда, бештар аз ҷониби олимони иқтисоддон, сиёсташиносон ва демографҳо амалӣ карда мешаванд. Аз ҷумла, олимони тоҷик: Ҳ. У.Умаров¹³, Р.У. Ульмасов¹⁴, С. И. Исламов¹⁵, Ф. С. Исломов¹⁶, С. К.Олимова¹⁷, Н. Ҳ.Мамаджанова¹⁸, Г.Н.Зокиров¹⁹, Р.А.Абдулхаев²⁰, Н.Ш. Шонасрiddинов²¹, М. Ш. Махмадбеков²² ва дигарон дар таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни муҳоҷирat саҳми назаррас гузаштаанд, ки асосан ба масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии муҳоҷирat дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудаанд. Дар ин росто таҳқиқоти анҷомдодаи З.Икромӣ²³ доир ба ҷанбаҳои ҳуқуқии муҳоҷирati меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия (тавсифи муқоисавӣ) ва Н.Р. Маҳмадуллоев²⁴ дар мавзуи танзими ҳуқуқии муносибатҳои

¹³Умаров Ҳ.У., Ульмасов Р.У. Внешняя трудовая миграция в Таджикистане (причины, проблемы, последствия, регулирование).-Душанбе, 2006.

¹⁴ Ульмасов Р.У. Правовые вопросы трудовой миграции.- М., 2007 (Журнал «Безопасность Евразии». – 2007. – № 3 (29) 0, 4 п.л).

¹⁵ Исламов С.И., Мирджалолова М. Демография Таджикистана в переходной экономике.- Душанбе, 1999.

¹⁶ Исломов Ф.С. Некоторые проблемы миграции населения Таджикистана в переходный период. - Душанбе, 1999.

¹⁷ Олимова С.К., Боск И. Трудовая миграция из Таджикистана.- Душанбе, 2003.

¹⁸ Олимова С.К., Мамаджонова Н.Ҳ. Торговля людьми в Таджикистане. - Душанбе, 2006.

¹⁹Зокиров Г.Н.Политические и национальные проблемы миграции населения в Таджикистане.-Душанбе, 2006.

²⁰ Абдулхаев Р.А.История миграции в Таджикистане (1924-1941). -Душанбе, 2003-Ч. 1.

²¹ Шонасрiddинов Н. Ш.Механизм правового регулирования трудовой миграции в Республике Таджикистан и перспективы его совершенствования.-Душанбе, 2008.

²² Махмадбеков М.Ш. Миграционные процессы: сущность, основные тенденции и их особенности в современном обществе (опыт Таджикистана).- Душанбе, 2010.

²³ Икрами З. А. Правовые аспекты трудовой миграции в Российской Федерации и в Республике Таджикистан (сравнительная характеристика)- Душанбе, 2007.

²⁴ Маҳмадуллоев Н.Р. Правовое регулирование трудовых отношений трудящихся –мигрантов в Республике Таджикистан-Душанбе, 2015.

мехнатӣ бо муҳоҷирони меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, қобили таваҷҷӯҳанд.

Аmmo, донишҳои андухташуда оид ба муносибатҳои ҳуқуқии муҳоҷират, муқаррароти таҳияшуда ва асоснокшудаи илмӣ дар соҳаи танзими равандҳои муҳоҷират ҳануз соҳтори низомноки назариявiro дар бар намегиранд.

Бино бар ин, монографияи мазкур кӯшиши омӯзиши ҳамаҷонибаи проблемаҳои назариявӣ ва амалии танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳоҷиратро фаро мегирад.

Дар боби I монография масъалаҳои муайян кардани ҷойгоҳ ва нақши ҳуқуқи муҳоҷират дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мешаванд. Дар заминai таҳлили баҳсҳои илмӣ оид ба воҳидҳои соҳтории нав дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои муайянсозии ҷанбаҳои асосии ҳуқуқи муҳоҷират кӯшиш карда шудааст. Ин имкон медиҳад, ки то як андоза ҳолати мавҷудаи он ҳамчун як институти мураккаби байнисоҳавӣ асоснок карда шавад.

Бо ин мақсад омилҳои ташакқул ва рушди ҳуқуқи муҳоҷират ҳамчун шакли мустақили ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва асоснок карда шуда, таркиби соҳтории он дар шакли зеринститутҳои асосӣ эътироф мешаванд. Дар натиҷаи таҳлили муносибатҳои ҳуқуқии муҳоҷират, маҳсусияти онҳо дар ҷанбаҳои таркибии субъект, объект ва мазмуни онҳо ҳамчун маҷмуи хусусияти табии як институти ҳуқуқӣ, таҳқиқ карда мешаванд. Бо таснифи муносибатҳои ҳуқуқии муҳоҷират ба ошкорсозии гуногуншаклии соҳаи муҳоҷират ва таркиби мураккаби низоми ҳуқуқи муҳоҷират имкон медиҳад. Кушишҳои муаллиф оид ба фаҳмиши ҳуқуқи муҳоҷират ҳамчун

таърифи заминавии он, ки дар ин боб оварда мешавад ба омӯзиши минбаъдаи ин падидай ҳуқуқӣ мусоидат хоҳад кард.

Дар ин боб ҳамчунин мафхум ва намудҳои сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил карда мешаванд, ки вазифаи он аз омузиши маҷмуи меъерҳои ҳуқуқии танзимқунандай муносибатҳои муҳочират дар қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқ иборат мебошад. Таваҷҷӯхи асосӣ ба санадҳои дар сатҳи ҷумҳуриявӣ қабулшудаи соҳаи муҳочират дода мешавад, ки татбиқи сиёсати мутамаркази давлатиро дар танзими муҳочират ифода мекунанд. Таҳлил нишон медиҳад, ки сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочират тақрибан тамоми ҷанбаҳои низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро фаро мегиранд.

Дар боби II механизми идоракуни давлатӣ дар соҳаи муҳочират ва соҳторҳои асосии институтсионаӣ - мақомоти ваколатдори давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар соҳаи танзими равандҳои муҳочират фаъолият мекунанд, таҳлил карда мешаванд. Масъалаҳои фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳам дар доираи салоҳияти муайяншудаи онҳо ва ҳам аз нуктаи назари мувоғиқати тақсимоти ваколатҳои онҳо ба талаботи муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунгузории амалқунанда баррасӣ мешаванд. Дар ин баҳши кор субъектҳои идоракунӣ дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ муайян карда шуда, гурӯҳбандии ваколатҳои онҳо ва баҳодиҳии иштироки онҳо дар танзими идораи муҳочирати аҳолӣ гузаронида мешавад. Дар ин мавзӯъ, принсипҳои конститутсионии давлати унитарӣ (ягонагӣ) будани Тоҷикистон муҳим буда, дар идораи муҳочирати аҳолӣ мақомоти марказии ҳокимияти икроия нақши афзалиятнок

дошта, ваколати таҳия ва татбиқи ҷанбаҳои асосии сиёсати давлатиро дар ин самт ба душ доранд. Бинобар ин, тақсимоти дурусти вазифаҳои идораи муҳочират дар шароити имruzai Тоҷикистон байни мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия мавзуи таҳлили ҳамаҷонибаи ин баҳш аст. Омӯзиши ҷанбаҳои салоҳияти фаъолияти мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия нишон медиҳад, ки доираи асосии салоҳият дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳадамоти муҳочират ва як қатор мақомоти дигари ҷумҳуриявӣ тааллук дорад. Таҳлили ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳалли ҳокимияти давлатӣ ҳамчун субъекти дигари идоракуни равандҳои муҳочират нишон медиҳад, ки ин субъект аз мавқеи ваколатҳои қонунӣ дар ин самт хеле заиф аст ва ин омил имкон намедиҳад, ки масъалаҳои муҳочират дар сатҳи маҳал пурра ҳаллу фасл шаванд. Бинобар ин муаллиф аз натиҷаи таҳлили ин мавзӯи зарурати иштироки пурраи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар идораи муҳочиратро асоснок менамояд. Ҳамчунин имкониятҳои воқеии тақвияти функцияҳои роҳбарӣ ва ҳамоҳангозии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ муайян карда шудаанд.

Боби III ба мақоми ҳуқуқии муҳочир, ки ҳамчун мавзӯи асосии муносибатҳои ҳуқуқии муҳочират аҳамияти қалидӣ дорад, баҳшида шудааст. Бо таҳлили меъёрҳои санадҳои байнамилалӣ, қонунгузории миллӣ ва ақидаву пешниҳодоти илмии муҳаққиқони ватаний ва ҳориҷии соҳаи ҳуқуқи муҳочират барои муайянсозии мақоми ҳуқуқии муҳочир ва категорияҳои он кушиш ба ҳарҷ дода шудааст. Таърифи мартаҳшудаи мағҳуми “муҳочир” барои омӯзиши ҳусусиятҳои мақоми ин субъекти асосии муносибатҳои муҳочират метавонад истифода карда шавад. Дар ин

замана ҳамчунин мақоми ҳуқуқии категорияҳои алоҳидаи муҳоҷирон: муҳоҷири меҳнатӣ; муҳоҷири доҳилӣ; муҳоҷири экологӣ; гуреза, шахси паноҳчӯянда низ мавриди таҳқиқарор гирифта, асосҳои бавучудоӣ ва қатъи ҳуқуқу уҳдадориҳои онҳо муайян шудаанд. Дар ин баҳш ҳамчунин муҳоҷирати ғайриқонунӣ, субъектҳои он ва ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ барои ташкили муҳоҷирати ғайриқонунӣ шарҳ ёфтаанд.

Дар боби IV тамоилҳои асосии рушди танзими ҳуқуқии байналмилалии муносибатҳои муҳоҷират муайян карда шуда, механизмҳои институцionalии ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар ин соҳа нишон дода шудаанд. Аслан, сухан дар бораи ҳуқуқу манфиатҳои муҳоҷирони меҳнатӣ ва гурезаҳо меравад, ки аз ҳимояи ҳуқуқии байналмилалӣ бархурдоранд. Масъалаи танзими байналмилалии муносибатҳои муҳоҷират барои Тоҷикистон хеле муҳим аст, зеро маҳз тавассути стандартҳои байналмилалии муҳоҷират танзими раванди муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони мо ба хориҷа ва ҳифзи ҳуқуқҳои онҳо дар давлатҳои хориҷӣ имконпазир аст. Бо назардошти ин омил Тоҷикистон аксари санадҳои байналмилалии соҳаи муҳоҷиратро эътироф кардааст ва иштирокчии созишномаҳои минтақавии бисёрҷониба ва дучониба дар соҳаи муҳоҷират мебошад. Аз ин лиҳоз, вазъи кунунии ҳамкориҳои байналмилалии Тоҷикистон дар танзими муносибатҳои муҳоҷират ва ҷанбаҳои фаъолияти созмону ташкилотҳои байналмилалие, ки дар ин самт фаъолият мебаранд, таҳқиқ карда мешаванд.

Танзими ҳуқуқии байналмилалӣ ба ҷузъи муҳими муносибатҳо, аз ҷумла ба муҳоҷирати меҳнатӣ, ки барои рушди иҷтимоию иқтисодии давлатҳо муҳим аст, таъсир

мерасонад. Сарфи назар аз корҳои зиёди дар ин самт анҷомшуда, таҳлили онҳо ба мо имкон медиҳад, ки гуногунфаҳмиро дар муайянсозии гурӯҳҳои муҳочирон ошкор намоем. Ҳангоми муқоисаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муайянсозии мағҳуми муҳочири меҳнатӣ ва номгуи ҳуқуқҳои он фарқиятҳо мушоҳида карда мешаванд.

Ҳамкориҳои байналмилалии минтақавии Тоҷикистон дар танзими муносибатҳои муҳочират, баҳусус дар доираи ИДМ нақши ҳалқунанда доранд, зеро асосан давлатҳои қабулкунандай муҳочирони меҳнатӣ аз Тоҷикистон ин давлатҳои аъзои ИДМ (Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон) мебошанд. Бо назардошти хусусияти геополитикии ташаккули ин муносибатҳо масъалаҳои танзими муҳочирати аҳолӣ дар сатҳи ИДМ омӯхта шуда, самтҳои сиёсати ягонаи муҳочират, ки иштирокчиёни он ташаккул додаанд, муайян карда шудаанд. Таҳлили танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират дар Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё низ ҳамчун модели нави танзимнамои байналмилалӣ имкон медиҳад, ки таҷрибаи ин ниҳоди нав дар ин самт омӯхта шавад. Дар ин боб инҷунин, ба таҷрибаи танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират дар дигар давлатҳои хориҷӣ низ таваҷҷӯҳ шудааст, ки дар оянда барои такмили институтҳои ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур дониста мешавад.

Дар хулосаи кор самтҳои имконпазири ташаккули ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти зарурати риояи дақиқи ӯҳдадориҳои байналмилалии ҷумҳурӣ ва таҷрибаи мусбии кишварҳои хориҷӣ дар танзими муносибатҳои муҳочират муайян карда мешаванд.

Дар кори мазкур баъзе маводе, ки сохторҳои Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолӣ, олимону ходимони Пажуҳишгоҳи меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолӣ ва

Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳоваддинови АМИ Тоҷикистон омода кардаанд, истифода шудааст. Муаллиф барои қӯмаки беғаразона ба ҳамкоронаш самимона изҳори миннадорӣ менамояд.

БОБИ I.

ХУҚУҚИ МУҲОЧИРАТ ДАР НИЗОМИ ХУҚУҚИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

§1. Танзими хуқуқии муҳочират: чойгоҳи он дар низоми қонунгузорӣ ва низоми хуқуқ

Мафхуми хуқуқи муҳочират. Солҳои охир дар илми хуқуқшиносии ватанию хориҷӣ мубоҳисаҳо оид ба ташаккулёбии соҳторҳои нав, нақш ва чойгоҳи онҳо (аз қабили хуқуқи сармоягузорӣ, хуқуқи тиббӣ, хуқуқи парлумонӣ ва гайраҳо) дар низоми хуқуқӣ фаъол шудаанд.

Мафхуми хуқуқи муҳочират низ дар низоми хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон падидайи нав ва пурбаҳс аст. Ба пайдоши мафхуми мазкур асосан раванди босуръати муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа, ки аз замони ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ шурӯъ шуд, замина гузошт.

Тавре ки маълум аст масоили низоми хуқуқ ҳамеша қисми заминавии назарияи хуқуқ буда, танҳо аҳамияти назариявӣ надоранд, зеро маҳз мувофиқи соҳтори хуқуқ низом ва кодификатсияи қонунгузорӣ амалӣ мегардад, номутобиқатӣ ва ихтилофҳо дар он бартараф, масъалаҳои татбиқи хуқуқ ҳал карда мешаванд ва техникаи хуқуқӣ такмил дода мешавад.

Азбаски хуқуқ як падидай мунтазам рушдёбанда аст баррасии масъалаи таркибҳои низоми он ҳеч гоҳ хотима

намеёбад. Дар ҳаёт соҳаҳои нави фаъолияте пайдо мешаванд, ки қаблан номаълум буданд ва онҳо ба пайдоиши муносибатҳои нави ҳукуқӣ замина мегузоранд. Ба ин омилҳои гуногуни ҳаётӣ: рушди илм ва техника, кашфи маңбаҳои нави истеъмолӣ барои одамон сабаб мегарданд. Масъалаи он ки оё ин меъёрҳои ҳукуқӣ метавонанд як соҳаи маҳсуси ҳукуқ бошанд ва ё танҳо соҳаи қонунгузорӣ буда, ҳамчун қисми соҳаи ҳукуқи анъанавӣ (масалан, ҳукуқи гражданӣ ва ё ҳукуқи маъмурӣ) маҳсуб мешаванд танҳо дар натиҷаи таҳқиқоти мукаммал маълум мегардад.

Доир ба ин мавзӯй ақидаҳои олимони соҳаи ҳукуқ хеле зиёданд. Ба хусус доир ба мафхуми ҳукуқи муҳоҷират, ҷойгоҳ ва нақши он дар низоми ҳукуқ олимони рус: Т.Я.Хабриева²⁵, В.М. Баранов²⁶, Е.А.Никифорова, И.А.Цинделиани²⁷ ва дигарон татқиқоти илмӣ гузарониданд. Ба ақидаи олими рус Т.Я.Хабриева «Бо вучуди чудо намудани соҳтори нав дар низоми ҳукуқ, чӣ ҳукуқи муҳоҷират чӣ дигар ҳукуқ, чунин чудосозиҳо ба тарзи субъективӣ ба вучуд меоянд ва онҳо бояд на танҳо дар ҷараёни таҳқиқоти илмӣ ҷой дошта бошанд, балки зарур аст бо ҷараёнҳои объективӣ асоснок бошанд. Ба ибораи дигар низоми қонунгузорӣ натиҷаи ҳукуқэҷодкунӣ мебошад, вале он ба иродаи худ ба вучуд намеояд ва

²⁵Хабриева Т.Я.Избранные труды: в 10 т. Т. 4: монографии. Содерж.: Миграционное право России: теория и практика. – М., 2018. С.28.

²⁶Баранов В.М. Незаконная миграция в современной России: понятие, виды, эффективность противодействия//Миграция, права человека и эко-номическая безопасность современной России: состояние, проблемы, эффективность защиты: сборник статей / под ред. В.М. Баранова. Н. Новгород, 2004. С. 48.

²⁷ Никифорова Е.А., Цинделиани И.А.Миграционное право России:учебник для бакалавров/под редакции И.А. Цинделиани.- Москва:Проспект, 2018-464 с.

қонунгузорӣ ҳамчун маҷмуи санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда, шакли берунии ҳуқуқ аст»²⁸.

Аксари олимон далели мавҷудияти як соҳаи маҳсуси ҳуқуқро асосан ба мавҷудияти санади мустақили кодификатсияшудаи ин соҳа ва ё маҷмӯи санадҳое, ки бо муносибатҳои ҳамоҳангозӣ ва тобеъият ба якдигар алоқаманданд, рабт медиҳанд.

Бо назардошти ин аксар олимони соҳаи ҳуқуқ мавҷудияти соҳаи қонунгузории муҳочиратро ҳамчун соҳаи қонунгузории дорои предмети танзими худ эътироф мекунанд.

Маълум аст, ки танзими ҳуқуқии муҳочират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон айни замон як соҳаи дар ҳолати ташаккул ва ниҳоят нопурраи қонунгузорӣ мебошад, ки танҳо баъзе санадҳои меъёрии ҳуқуқии заминавиро дар бар мегирад. Аммо, бояд эътироф кард, ки он дар ояндаи наздик метавонад ба ҳайси як соҳаи мустақили ҳуқуқ шакл бигирад, агар соҳаҳои ҳамсони қонунгузорӣ ва соҳаҳои ҳамсони ҳуқуқ бо роҳи дигар ташаккул наёбанд.

Дар марҳилаи кунунӣ ҳуқуқи муҳочират танҳо ба як соҳаи қонунгузории нав ташаккулёфта ифода мешавад ва бояд ба назар гирифт, ки ташаккули ҳеч як соҳаи қонунгузорӣ наметавонад ба охир расад ва ё анҷом дода шавад. Мунтазам қонунҳои нав қабул мегарданд, ки ин ва ё он муносибатҳои муайянро ба танзим медароранд, ба қонунҳои амалкунанда тағириу иловахоро ворид менамоянд, доираи амали қонунҳоро васеътар мегардонанд. Аксари муҳаққиқони назарияи ҳуқуқ шарти мустақилияти соҳаи ҳуқуқро дар мавҷудияти қонуни

²⁸ Ниг.:Хабриева Т.Я.Избранные труды: в 10 т. Т. 4: монографии. Содерж.: Миграционное право России: теория и практика. – М., 2018. С.28.

кодификатсияшудаи он медонанд. Албатта, қабули чунин санад барои эътирофи ҳуқуки муҳочират ҳамчун соҳаи мустақил метавонад асос гардад. Вале, бояд ба эътибор гирифт, ки соҳаҳои мустақили ҳуқуқе ҳам ҳастанд, ки чунин санад надоранд, мисол ҳуқуки бонкӣ, ҳуқуки соҳибкорӣ ва файра.

Новобаста аз ин, пешниҳоди қабули кодекси муҳочират дар Тоҷикистон бояд мавриди баррасии муҳаққиқон ва коршиносон қарор бигирад, зеро таҷрибаи истифодаи қонунгузории амалкунандаи муҳочират нишон медиҳад, ки як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзими муҳочирати аҳолӣ ҳоло аҳамияти худро гум кардаанд, баъзеи онҳо бо ҳам ихтилоф доранд, дар онҳо номутобиқатӣ, дуҳурагӣ ва холигиҳои зиёде мавҷуданд. Сараввал таҳлили ҳамаҷонибаи тамоми қонунгузории муҳочират, таҷрибаи татбиқи он дар амалия, омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ зарур буда, дар ин замина таҳияи як санади кодификатсияшуда метавонад яке аз ҳадафҳои ояндадор ҳисобида шавад.

Бо таҳия ва қабули кодекс меъёрҳои қонунгузорӣ дар бораи муҳочират дар шакли низомнок ва муттаҳид ташаккул ёфта, мушкилоти мавҷуда дар татбиқи онҳо аз байн меравад. Тавре зикр шуд, бо қабули кодекс ҳам масъалаи мустақилияти ҳуқуки муҳочират ҳалли худро намеёбад, зеро раванди муайянсозии фарқияти хусусиятҳои табиии меъёрҳои ҳуқуқии муҳочират аз дигар соҳаҳои ҳуқуқ акнун оғоз гардидааст ва он аз тамоили рушди минбаъдаи соҳаҳои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагӣ дорад.

Дар аксар маврид далели мавҷудияти маҷмуи қонунгузории як соҳа имкон медиҳад, ки дар илм як соҳаи

navи "гайрикласикӣ"-и ҳуқуқ чудо карда шавад ва он ба ягон соҳаи мушаххаси ҳуқуқ рабт надорад. Чуноне, ки дар соҳтори соҳавии ҳуқуқ ба мисли ҳуқуқи таҳсилот, ҳуқуқи тиббӣ, ҳуқуқи ҳарбӣ ва гайра мавҷуданд.

Тавре ки маълум аст асоси объективии соҳаи ҳуқуқ ва соҳаи қонунгузорӣ ин гурӯҳҳои алоҳидаи муносибатҳои ҷамъиятии якхела мебошанд, ки ҳар қадоми онҳо таъсири воситаҳои маҳсусро талаб мекунанд. Дар робита ба ин, наметавон эътироф накард, ки ҳуқуқи муҳочират ва қонунгузории муҳочират предмети маҳсуси танзими ҳуқуқӣ- равандҳои объективии муҳочирати ба ҷомеаи муосир ҳос, доранд.

Ҳарчанд ба ҳуқуқи муҳочират муносибатҳои ташкилий ва мурофиавии марбут ба татбиқи ҳуқуқҳои муҳочирон ва таъмини сиёсати муҳочират аз ҷониби мақомоти давлатӣ марбутанд, ба предмети ҳуқуқи муҳочират ҳамчунин муносибатҳои ҷамъиятие, ки бо меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ танзим шуда, мақоми ҳуқуқии категорияи алоҳидаи муҳочиронро муайян мекунанд, дохил мешаванд.

Чун қоида барои ҷудокунии соҳаҳои ҳуқуқ предмети танзими ҳуқуқӣ омили аввалиндарача буда, усули маҳсуси танзими ҳуқуқӣ низ муҳим аст. Ҳуқуқи муҳочират ҳадди аққал дар ин марҳилаи инкишифи худ усул ва механизми танзими ҳуқуқии мушаххас надорад. Дар айни замон, меъёрҳои қонунгузорӣ оид ба муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан меъёрҳои манъсозӣ ва ўҳдадоркунандаро дарбар мегиранд. Назорати давлатӣ дар ин соҳа дар истифодай васеъи низомҳои маъмурӣ ба монанди иҷозатномадиҳӣ, қвотаҳо, баҳисобгириӣ, бақайдигириӣ ва гайра зоҳир мешавад. Иштирокчиёни аксар муносибатҳои муҳочират аз рӯи вазъи ҳуқуқиашон мавқеи

тобеият-фармонравоиро доранд, ки ба хусусияти субъектҳои ҳуқуки маъмурӣ хосанд.

Илова бар ин, ҳуқуки муҳочират воситаҳои ҳимоя ва ҳифзи муносибатҳои танзимшавандай худро надорад ва ин бо қӯмаки ҷавобгариҳое, ки дар меъёрҳои ҳуқуки чиной ва ҳуқуки маъмурӣ муқаррар карда шудаанд, амалӣ карда мешавад.

Ҳамин тарик, мавҷуд набудани маҷмӯи мукаммали омилҳои низомсоз барои эътирофи ҳуқуки муҳочират ҳамчун соҳаи ҳуқуқ монеа мегардад.

Ҳамчунин зарурати баҳс дар бораи ба қадом соҳа тааллуқ доштани он ҳам ҷой надорад, зеро бо назар ба хусусиятҳои предмети танзими ҳуқуки муҳочират бояд иқрор шуд, ки ин муносибатҳо табиатан дорои хусусиятҳои гуногун буда, ҳам ба равандҳои муҳочират, яъне ҳаракати одамон ва ҳам ба вазъи муҳочир марбутанд. Ин муносибатҳоро танҳо бо соҳаи идоракунии муҳочирати аҳолӣ муттаҳид мекунад. Меъёрҳои ҳуқуқии танзимқунандай равандҳои муҳочират ва ҳуқуки муҳочирон аксаран қисми таркибии соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ мебошанд ва вобаста ба хусусиятҳои ин масъала, дар доираи низоми ҳуқуқ ба маҷмӯи байнисоҳавӣ чудо карда мешаванд.

Ба ақидаи олими рус Алексеев С.С. «Дар айни замон, ҳуқуки муҳочиратро сарфи назар аз аҳамияти объективии равандҳои муҳочират дар шароити ҷаҳонишавӣ, наметавон ҳамчун як соҳаи маҷмуии ҳуқуқ эътироф кард. Барои он ки чунин соҳа эътироф шавад, на танҳо танзими нисбатан алоҳидаи меъёрии ҳуқуқӣ, балки баъзе асолати ҳуқуқӣ –

принципои алоҳидаи маҳсус, қоидаҳо ва усулҳои танзим заруранд»²⁹.

Ҳамингуна, институти ҳуқуқи конститутсионӣ, ҳуқуқи маъмурӣ, ҳуқуқи чиноятӣ ва гайра ба муносибатҳои муҳоҷират ва муҳоҷир паҳн гардида, хислати дигар мегиранд. Инҳо дар як вақт зеринститутҳои ҳуқуқи муҳоҷир, бақайдгирии муҳоҷир, масъулият дар соҳаи муҳоҷират ва гайра мебошанд.

Дар доираи институти ҳуқуқи муҳоҷират зеринститути муҳоҷир (субинститути гурезаҳо, субинститути муҳоҷирони меҳнатӣ, субинститути муҳоҷирони доҳилӣ, субинститути муҳоҷирони экологӣ ва гайра), зеринститути назорати муҳоҷират (субинститути шиносномадиҳӣ-раводидӣ, субинститути бақайдгирии шаҳрвандони хориҷӣ ва гайра) ва ба зеринститути масъулият барои вайрон карданӣ қонунгузории муҳоҷиратро (субинститути дастигирӣ ҳуқуқии сиёсати муҳоҷират ва гайра) чудо кардан мумкин аст.

Институтҳо ва зеринститутҳои дигар соҳаҳои ҳуқуқ, ки қонунгузорӣ оид ба муҳоҷиратро қабул мекунанд, ҳарчанд онҳо моҳияти худро нигоҳ медоранд, аммо бо хусусиятҳои нави мушаххас пур карда мешаванд. Тавре ки дар боло қайд карда шуд, зеринститути мақоми ҳуқуқии муҳоҷир аз институти мақоми ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд дар ҳуқуқи конститутсионӣ фарқ дорад; зеринститути масъулият дар соҳаи муҳоҷират бошад аз институти ҷавобгарӣ дар ҳуқуқи маъмурӣ фарқ дорад. Дар бораи зеринститути бақайдгирии муҳоҷир низ гуфтан мумкин аст, ки он

²⁹ Ниг.: Алексеев С.С. Структура советского права. М., 1975. С. 193–207.

тамоман аз бақайдирии дигар категорияи шахсон фарқ дорад.

Айни ҳол институтҳои худи ҳуқуқи муҳочират дар марҳилаи ташаккул қарор дошта, тамоили шаклгирии онҳо аз равандҳои муҳочират ва рушди муносибатҳои ҳуқуқии муҳочират вобаста аст. Биноан, омӯзиши ҳуқуқи муҳочират нишон медиҳад, ки баррасии ин сохтори мачмӯй, дар доираи танҳо ҳуқуқи маъмурӣ кифоя набуда, таҳқики он дар доираи якчанд соҳаҳо ва институтҳо бояд идома дода шавад.

Муносибатҳои ҳуқуқии муҳочират ва намудҳои онҳо. Ҳамингуна бо назардошли маҳсусиятҳои танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират як қатор ҳусусиятҳо доранд, ки барои фарқи онҳо аз дигар муносибатҳои ҳуқуқӣ имкон медиҳад. Ҳусусияти аввалин ин аст, ки онҳо дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи муҳочират ташкил карда мешаванд. Ҳусусияти дуюм, ин маҳсусияти хоси субъектҳои ҳуқуқи муҳочират буда, меъёри иловагии фарқияти соҳавии муносибатҳои ҳуқуқии муҳочират мебошад. Инчо зарур аст, ки фарқияти байни субъектҳои инфиродӣ ва колективии муносибатҳои ҳуқуқии муҳочират муайян карда шаванд. Таҳлили меъёрҳои ҳуқуқи муҳочират нишон медиҳад, ки иштирокчиёни муносибатҳои муҳочират шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд; ташкилотҳо (соҳибкорони инфиродӣ); мақомоти ваколатдори давлатӣ; шахсони мансабдори мақомоти ваколатдори давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ташкилотҳо мебошанд.

Ҳар як шахс метавонад субъекти муносибатҳои ҳуқуқии муҳочират бошад, зеро ў ҳуқуқи рафтуомад, интихоби ҷои будубош ва иқоматро дорад. Аммо, чунин

муносибатҳо муносибатҳои ҳуқуқии дорои хусусияти умумӣ мебошанд. Онҳо муносибатҳои муҳоҷиратро пайдо мекунанд, агар дар онҳо унсури сифати муҳоҷират пайдо шавад, яъне ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои маҳсуси шахс ва мутаносибан ҳуқуқу ўҳдадориҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ташкилотҳо, шахсони мансабдор нисбати онҳо мавҷуд бошад.

Дар мавриди ташкилотҳо бошад, онҳое субъекти муносибатҳои ҳуқуқии муҳоҷират мегарданд, ки бо шаҳрвандон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба муносибатҳо (меҳнатӣ, хизматрасониҳои давлатӣ дар соҳаи муҳоҷират) ворид мешаванд.

Ба субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқии муҳоҷират мақомоти давлатие дохил мешаванд, ки баҳисобигирии ҳаракати шаҳрвандон, назорати риояи қонунгузории муҳоҷират ва хизматрасонии давлатиро дар соҳаи муҳоҷират ба амал мебароранд. Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ташкилотҳои онҳо ҳангоми таъминоти иҷтимоии шахсоне, ки ба қаламрави ин маҳал омадаанд, дар муносибатҳои муҳоҷират буда метавонанд. Шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо низ метавонанд субъектҳои муносибатҳои муҳоҷират бошанд. Дар амал онҳо субъектҳои колективонаи ҳуқуқро ифода мекунанд, аз ҷумла онҳо барои вайрон кардани ҳуқуқи муҳоҷират масъуланд. Мисол, барои вайрон кардани тартиби таҳия ва омодасозии ҳуҷҷатҳо барои ҳуқуқи будубош, истиқомат ва қӯҷонидани муҳоҷирони дохилий ва экологӣ, иҷро накардани уҳдадории бокортатъминсозии муҳоҷирони меҳнатӣ дар хориҷа ва ё вазифаҳои марбут ба баҳисобигирии муҳоҷират ва гайра.

Ба объекти муносибатҳои муҳоҷирat инҳоро метавон доҳил кард; хориҷшавии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа ба мақсади муҳоҷирat, воридшавии шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷшавии онҳо; будубош, истиқомати муваққатӣ ва доимии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; фаъолияти меҳнатӣ ва соҳибкории шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; бақайдгирии шаҳрвандони хориҷӣ, ки муваққатан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иқомат ва зиндагӣ доранд; назорати будубоши шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; бозгашти ҳамватанони бурунмарзӣ; мусоидат ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дарёфти кор дар хориҷа ва шаҳрвандони хориҷӣ барои дарёфти ҷои кор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ташкилотҳои ҳадамоти давлатӣ дар соҳаи муҳоҷirat ва ташкилотҳои гайридавлатӣ; ташкили баҳисобигирии муҳоҷirat ва гайра.

Ҳамин тарик, бояд ҳусусияти муракқаб ва бисёрҷонибаи муносибатҳои муҳоҷirat ба назар гирифта шавад. Умуман, онҳо мазмуни муносибатҳои дар ин соҳа ташаккулёфта ва мавқеи онро дар низоми равандҳо ва падидаҳои иҷтимоӣ тавсиф мекунанд. Бо ёрии меъёрҳои ҳукуқӣ ба муносибатҳои ҷамъияти дар соҳаи муҳоҷirat ҳусусияти устувор дода мешаванд ва самараи онҳо тавассути истифодай чораҳои зарурӣ аз ҷониби давлат таъмин карда мешавад. Дар шароити рушди ин муносибатҳо меъёрҳои ҳукуқ бояд ба шароити тағийирёбанд мувофиқат кунанд. Ин на танҳо ба суботи муносибатҳои муҳоҷirat балки дар маҷмӯъ, ба таҳқими ҳукуқи муҳоҷirat ҳамчун як воҳиди сохторӣ дар низоми ҳукуқ мусоидат мекунад.

Масъалаҳои ҳуқуқи мухочират ва ҷойгоҳи он дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳсталаб буда, таҳқиқоти он бояд идома ёбад.

Таърифи зерини ҳуқуқи мухочират барои таҳқиқоти минбаъдаи ин соҳа ва дарёфти роҳҳои ҳалли он метавонад хизмат кунад:

Ҳуқуқи мухочират – ин институти маҷмӯии байнисоҳавие мебошад, ки муносибатҳои ҷамъиятии дар раванди мухочират ба вуҷудомада, аз ҷумла мақоми мухочир, муносибатҳои вобаста ба баҳисобгирии мухочирати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа ва шаҳрвандони хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, бақайдигирии шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳраванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, муносибатҳои марбут ба бокортаъминсозии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа ва бокортаъминсозии шаҳрвандони хориҷӣ дар Тоҷикистон, муносибатҳо дар робита ба қабул ва ҷобаҷоузории гурезаҳо дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, муносибатҳо оид ба хизматрасониҳои давлатӣ дар соҳаи мухочират, муносибатҳои вобаста ба амалӣ намудани назорати мухочиратӣ ва дигар муносибатҳои байни субъектҳои раванди мухочиратро танзим мекунад.

§2. Мағхум ва намудҳои сарчашмаҳои ҳуқуқи мухочират

Омузиши мағхум ва намудҳои сарчашмаҳои ҳуқуқи мухочират масъалаи муҳими таҳқиқоти мавзуи ҳуқуқи мухочират буда, солҳои охир он диққати олимони ин соҳаро ба худ ҷалб кардааст. Ба назари олими рус Т.Я.Хабриева «Мағхуми сарчашмаи ҳуқуқи мухочират аз

мафҳуми умумиэътирофшудаи сарчашмаи ҳуқуқ – ё ба ибораи ҳуқуқӣ ҳамчун шакли ифодаи ҳуқуқ, ки дорои қоидаҳои барои иҷро ҳатмӣ мебошад, замина мегирад»³⁰.

Аз назарияи ҳуқуқ мо медонем, ки ҳама сарчашмаҳои ҳуқуқи позитивӣ дар натиҷаи фаъолияти мақомоти ваколатдор дар соҳаи муқарраршудаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ба вучӯд меоянд. Мутаносибан сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочирият низ дар натиҷаи фаъолияти мақомоти ваколатдор дар соҳаи муҳочирияти аҳолӣ арзи вучӯд намуда, ташаккул мейёбанд.

Азбаски ҳусусиятҳои муносибатҳои муҳочирият мустақиман ба таъмини ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд алоқаманданд, нақши санадҳои қонунгузорӣ дар низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочирият муҳим арзёбӣ мешаванд. Санадҳои зерқонунӣ бошанд механизми татбиқи ин ҳуқуқҳоро муайян намуда, ҳаҷм ва андозаи онҳоро каму зиёд карда наметавонанд.

Дар натиҷаи ислоҳоти ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон дар охири солҳои 90-уми асри гузашта, мақоми қонун ҳамчун сарчашмаи асосии ҳуқуқ муайян гардид, ки масъалаҳои муҳимтарини ҳаёти ҷамъиятӣ, субот ва пайдарҳамиро дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар давлат таъмин менамояд. Аммо, бояд эътироф кард, ки қонун сарчашмаи ягонаи ҳуқуқи муҳочирият набуда, онро меъёрҳои ҳуқуқии дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ ёфта, ки дар маҷмӯъ тамоми низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба муҳочирият инъикос мекунанд, ташкил медиҳад.

³⁰Ниг.:Хабриева Т.Я.Избранные труды: в 10 т. Т. 4: монографии. Содерж.: Миграционное право России: теория и практика. – М., 2018. С.41.

Маъмулан таркиби сарчашмаҳои ҳуқуқ дар маҷмуъ, барои соҳаҳои ҳуқуқ ва институтҳои ҳуқуқи Тоҷикистон якхела буда, тафовут асосан дар бартарияти баъзе сарчашмаҳои ҳуқуқ дида мешавад. Таҳлили сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочирати Тоҷикистон муайянсозии соҳтори зерини онҳоро имкон медиҳад:

- Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон³¹;
- принсипҳои умумиэътирофшуда ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- қонунҳои конститутсиянӣ, кодексҳо ва қонунҳо;
- санадҳои зерқонунӣ (қарорҳои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Фармонҳо ва фармоишҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарору фармоишҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон);
- санадҳои мақомоти ваколадори давлатӣ дар соҳаи муҳочират;
- санадҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ.

Низоми тобеияти иерархӣ таносуби зарурӣ доир ба ин сарчашмаҳои ҳуқуқӣ, кувваи ҳуқуқӣ ва афзалиятнокии онҳоро таъмин менамояд. Ҳамзамон, муқаррар кардани меъёрҳои муҳочират дар ин ва ё он намуди сарчашмаи ҳуқуқ бо иродай худ сурат намегирад, балки ба як қатор омилҳои объективии марбут ба муайянсозии доираи амали он, бо назардошти ба тақсимоти салоҳият байни мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ки санади дорои меъёрҳои

³¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе:Ирфон,2016.- 64с.

хуқуқи муҳоциратро қабул мекунанд, имконияти татбиқи минбаъдаи ин меъёрҳо ва аз дигар омилҳо вобаста мебошад.

Яке аз хусусиятҳои хуқуқи муҳоцират, ки онро ҳамчун як институти ояндадор дар низоми хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон тавсиф намуд ин гуногунрангӣ ва афзоиши босуръати шумораи сарчашмаҳои он мебошад. Ба ин раванд рушди мунтазами муносибатҳои муҳоцират дар кишвари мо ва зарурати ба онҳо додани шакли хуқуқӣ сабабгор аст.

Хусусияти дигари рушди хуқуқи муҳоцират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таъсири васеи хуқуқи байналмилалӣ ба мундариҷаи сарчашмаҳои доҳилидавлатии хуқуқи муҳоцират мебошад. Албатта, чунин таъсир қариб дар тамоми соҳаҳои хуқуқ ва институтҳои хуқуқӣ мушоҳида карда мешавад. Аммо, дар хуқуқи муҳоцират ин омил бештар эҳсос мегардад. Сабаби ин омил аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудани аксари санадҳои байналмилалӣ дар самти муҳоцират мебошад ва мутаносибан ўҳдадории мутобиқ будани меъёрҳои санадҳои миллӣ ба ин меъёрҳои байналмилалиро ба вучуд овардааст. Ин раванд дар аксар вақт дар шакл ва мазмуни аслӣ ворид шудани меъёрҳои байналмилалӣ ба қонунгузории миллиро ифода мекунад.

Аз ҷониби дигар худи муҳоцират яке аз шакли равандҳои ҳамгироӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад, ки тавассути татбиқи хуқуқи инсон ба ҳаракати озодона таъмин карда мешавад. Бино бар ин татбиқи ин хуқуқ таҳияи стандартҳои байналмилалии умумичаҳои ва минтақавии ҳимояи онро тақозо мекунад ва ҳама гуна истисно аз ин хуқуқ боиси вайрон шудани натанҳо

қонунгузории миллӣ, балки хукуқи байналмилалӣ мегардад.

Бо далели дар боло зикшуда таъсири назарраси санадҳои хукуқии байналмилалӣ ба мундариҷаи сарчашмаҳои хукуқи муҳочират дар Тоҷикистон, инчунин ташаккул ёфтани қонунгузории муҳочират дар кишвари мо (дар муқоиса бо дигар кишварҳо) мусбӣ арзёбӣ мешавад, зеро дар ояндаи наздик ин омил барои Тоҷикистон ҷиҳати танзими байналмилалии муносибатҳои муҳочират ва ҳифзи хукуқу манфиатҳои муҳочирони меҳнатии кишвари мо дар дигар давлатҳо имкони бештар фароҳам меорад.

Бо назардошти сатҳҳои гуногуни танзими хукуқии муносибатҳои муҳочират зарур аст, ки сарчашмаҳои асосии хукуқи муҳочиратро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсиф намоем.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гарчанде муносибатҳои муҳочиратро мустақиман танзим намекунад, аммо он ба асоси хукуқи муҳочират замина мегузорад. Конститутсия эътибори олии хуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд. Амали мустақими Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои танзими муҳочират фавқулодда муҳим мебошад, зеро муқаррароти он дар маҷмуъ принсипҳо ва кафолатҳои марбут ба субъектҳои муносибатҳои муҳочиратро дарбар мегирад.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати яке аз асосҳои сохтори конститутсионӣ эълон доштани давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд (моддаи 1) ўҳдадории конститутсионии давлатро ҷиҳати фароҳам овардани шароити зиндагии арзандаву инкишофи озодона барои одамон ва татбиқи хуқуқҳои фитрии инсон, ифода мекунад. Аз маҷмуи меъёрҳои конститутсионӣ принсипҳои меъёрҳои

моддаи 24 Конститутсия асоси танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳоҷиратро ташкил медиҳанд. Тибқи он шаҳрванд ба мусоғират, интихоби озоди маҳалли зист, тарки чумхурӣ ва бозгашт ба он ҳуқук дорад. Ҳуқуқҳои мазкуре, ки дар меъерҳои конститутсионӣ дарҷ ёфтаанд ба меъерҳои санадҳои асосии байналмилалӣ аз ҷумла, Эъломияи умуниҷаҳонии ҳуқуқи инсон аз соли 1948, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ аз соли 1966³², Конвенсияи байналмилалии Созмони миллали мутаҳид аз 18 декабри соли 1990 «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо»³³, ки сарчашмаҳои бартаридоштаи конститутсионии мақоми ҳуқуқии шаҳс мебошанд, комилан мутобиқ аст (қисми 3 моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Эътироф ва кағолати ин ҳуқуқҳо барои Тоҷикистон аз ҷонд ҷиҳат афзалият дорад. Аз як тараф он мутобиқ ба равандҳои ҳамгироӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ буда, аз тарафи дигар тавре ки дар боло қайд кардем барои таъмини ҳуқуқу манфиатҳои муҳоҷирони меҳнатии мо дар сатҳи байналмилалӣ муҳим аст. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъмини ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии (бунёдии) инсон афзалият дода, дар баробари ин дигар ҳуқуқҳои умуниэътирофшудаи инсон ва шаҳрвандро истисно намекунад. Ин омил барои танзими муносибатҳои муҳоҷирat хеле муҳим аст.

Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои чумхурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд (қисми 1 моддаи 14).

³²Международное право в документах:Сборник международно-правовых актах и внутреннее законодательство Республики Таджикистан.-
Душанбе:«Контраст»,2011-С.223.

³³ Международное публичное право: сб. док.- М., 1996.- Т.1.- С.492-512.

Кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон ба он ифода мегардад, ки маҳдудсозии онҳо танҳо бо мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти давлат, мудофиаи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳатии аҳолӣ ва тамомияти арзиши ҷумҳурӣ раво дониста мешавад (қисми 3 моддаи 14).

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон санади меъёрии ҳуқуқие мебошад, ки тибқи асосҳои башардӯстонаи сохтори конститутсионӣ ва принципҳои демократӣ равишҳои принципиалии фаъолияти мақомоти давлатиро дар танзими муҳочирати аҳолӣ муқаррар менамояд. Аз таҳлили меъёрҳои Конститутсия бармеояд, ки айни замон модели конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши роҳнамоиро барои қонунгузорӣ оид ба муҳочират ичро намуда, мундариҷа ва тамоюлҳои рушди онро муайян кардааст.

Сарчашмаи дуюм ва муҳими ҳуқуқи муҳочират ин принципҳои умумиэътирофшуда ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, ки санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд (қисми 3 моддаи 10). Ин маънои онро дорад, ки ҳуқуқи миллӣ танҳо дар ҳамбастагӣ ба ин меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ифодаи пурраи самти умумии сиёсати Тоҷикистон дар танзими муҳочират дар қаламрави қишиварро фароҳам меорад.

Конститутсия афзалияти истифодаи ҳуқуқи байналмилалиро нисбати қонунгузории миллӣ муайян

мекунад. Мутобиқи он агар қонунҳои чумхурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофшуда мутобиқат нақунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд(қисми 3 моддаи 10).

Уҳдадориҳо оид ба икрои як қатор шартномаҳои байналмилалӣ ба Ҷумхурии Тоҷикистон ҳамчун давлати вориси ҳуқуқии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ гузаштанд, ки як қисми онҳо сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочириат мебошанд³⁴.

Махсусияти ин намуди сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочириат дар он аст, ки аксарияти меъёрҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи муҳочириат мустақиман татбиқ карда намешаванд. Онҳо наметавонанд бе воридшавӣ ба меъёрҳои қонунгузории дохилӣ ва ташкили фаъолияти мақомоти давлатӣ, ки бо ин васила барои татбиқи воқеии онҳо шароит фароҳам оварда мешавад, ҳуқуқу озодиҳои одамонро кафолат диханд.

Тавре ки маълум аст санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар сатҳҳои гуногуни ҳамкориҳои байни давлатҳо қабул мешаванд. Бино бар ин онҳо вобаста ба мақоми қабулашон чунин тақсим мешаванд:

³⁴ Дар матни Изҳорот дар бораи истиклолияти давлатии Ҷумхурии Тоҷикистон, ки дар сессияи гайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумхурии Тоҷикистон даъвати дувоздаҳум аз 9 сентябри соли 1991 қабул шудааст омодааст, ки Ҷумхурии Тоҷикистон «пайравии худро ба Эъломияи умумиҳалқии ҳуқуқи башар, дигар нормаҳои эътирофшудаи ҳуқуқи байналхалқӣ ва Эъломияи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, ки аз тарафи Съезди V гайринавбатии депутатҳои ҳалқи ИҶШС қабул гардидааст, тасдик менамояд.»//Аҳбори Шӯрои Олии Ҷумхурии Тоҷикистон, с.1991, №18, мод.237. Инчунин, Ҷумхурии Тоҷикистон соли 1993 азози Ташкилоти байналмилали меҳнат гардид ва расман конвенсияҳо ва тавсияҳои ин ташкилотро, ки собиқ ИҶШС тасдик намуда буд, эътироф кард ва аз ин ду конвенсия: №97 аз 1 июляи соли 1949 «Оид ба кормандон- муҳочирон» ва № 143 аз 4 июняи соли 1975 «Дар бораи сунистифода дар соҳаи муҳочириат ва оид ба таъмини имкониятҳои баробар ба кормандон-муҳочирон» ба масъалаҳои муҳочириат марбутанд.

- санадҳои ҳуқуқии байналмилалии сатҳи универсалӣ, ки Созмони милали мутаҳид қабул кардааст;
- санадҳои ҳуқуқии байналмилалии соҳавӣ, ки онҳоро агентиҳо ва муассисаҳои мақоми байналмилалидоштаи Созмони милали мутаҳид қабул намудаанд;
- санадҳои ҳуқуқӣ-байналмилалии минтақавие, ки дар онҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок мекунад, ба чунин санадҳо пеш аз ҳама санадҳои Шӯрои Аврупо, Иттиҳоди давлатҳои мустақил ва Созмони амнияти дастаҷамъӣ марбутанд;
- шартномаҳо ва созишномаҳои дучониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар асоси омузиши мазмуни тамоми санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, намудҳои гуногуни муносибатҳоро дар соҳаи муҳочират танзим мекунанд (масъалаҳои умумӣ, танзим ва ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ, гурезаҳо, паноҳҷуяндагон, вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва ғайра) метавонанд шартан онҳоро ба ду гурӯҳи асосӣ тақсим кард: санадҳои ҳуқуқии байналмилалии дорои муқаррароти умумӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ, ки ба равандҳои муҳочират алоқаманданд ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалии самтҳои маҳсус, ки вазъи ҳуқуқии гурӯҳҳои муайяни муҳочирон ва ўҳдадориҳои давлатҳои иштирокчиро барои муқаррар намудани меъёрҳои даҳлдор дар қонунгузории миллӣ танзим намуда, инчунин қоидаҳои мубориза бар зидди муҳочирати ғайриқонуниро дар бар мегиранд.

Дар байни санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки ба гурӯҳи якум мансубанд, Эъломияи умумии ҳуқуқи башар соли 1948 ва Паймони байнулалии оид ба ҳуқуқҳои

шахрвандӣ ва сиёсӣ соли 1966 мавқеи муҳимро ишғол мекунанд. Онҳо ҳуқуқҳои асосии инсон, аз ҷумла ҳуқуқ ба ҳаракати озодона ва интихоби ҷои зист дар қаламрави ҳар як давлат; ҳуқуқ ба тарк кардани ҳама гуна кишварҳо аз ҷумла, кишвари ҳудуд ва бозгашт ба он; ҳуқуки ҷустуҷӯ ва истифодаи паноҳгоҳ; ва ҳуқуқ ба шахрвандиро дар бар мегиранд. Ба чунин санадҳо ҳамчунин дигар санадҳо мансубанд, аз ҷумла: Эъломияи Созмони милали муттаҳид дар бораи ҳудудҳои паноҳгоҳҳо аз соли 1967³⁵, ки ба давлатҳо як қатор принципҳоро нисбати паноҳҷӯяндагон (манъи рад кардани иҷозати убури сарҳад; хориҷ кардан ё маҷбуран баргардонидан ба кишваре, ки дар он кишвар шаҳсро таъқиб таҳдид мекунад ва дигар) тавсия медиҳад; ва Эъломияи Созмони милали муттаҳид оид ба ҳуқуки инсон нисбати шаҳсони шаҳрвандии давлати иқоматро надошта аз соли 1985³⁶, ки як қатор муқаррароти муҳимро дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дарбар мегирад. Ин эъломияҳо риоя намудани стандартҳои умумиҷаҳонии ҳуқуқи инсонро дар қонунгузории миллии давлатҳое, ки онҳоро имзо кардаанд, таъқид мекунанд.

Муқаррароти дар ин санадҳо дарҷардида барои фароҳам овардани шароит барои дастгирии мақоми ҳуқуқии гурӯҳҳои муҳталифи муҳоҷирон дар сатҳи миллӣ муҳим мебошанд. Илова бар ин масъалаҳо дар доираи ташкилотҳои минтақавии байналмилаӣ (Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил³⁷) танзим карда мешаванд.

Санадҳои байналмилаӣ оид ба мақоми муҳоҷирони меҳнатӣ дар миёни санадҳои маҳсуси ҳуқуқии байналмилаӣ, ки ба сарҷашмаҳои ҳуқуқи муҳоҷирати

³⁵ Действующее международное право. Т.1.М., 1996. С.338,339.

³⁶ Ҳамин сарҷашма: С.255-259.

³⁷ Ниг.: муҳтасар дар боби IV оварда шудааст.

Чумхурии Тоҷикистон марбутанд, ҷойгоҳи маҳсус доранд. Ин ба он асос мегардад, ки Тоҷикистон ҳамчун кишвари интиқоли қувваи корӣ ба хориҷ маҳсуб мешавад ва танзими муносибатҳои вобаста ба муҳочирати меҳнатӣ бахши аз ҳама калони ҳуқуқи муҳочиратро ташкил медиҳад.

Санади асосии байналмилалӣ дар самти муҳочират айни замон Конвенсияи байналмилалии Созмони милали мутаҳид аз 18 декабря соли 1990 «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо» мебошад, ки Тоҷикистон онро соли 2002 тасдиқ намудааст. Ҳадафи асосии ин конвенсия ҳимояи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо дар сатҳи байналмилалӣ мебошад. Тибқи ин санад ба муҳочирони меҳнатӣ бояд на танҳо ҳамчун кормандон, балки инчунин ҳамчун шахсони алоҳида муносибат карда шавад. Санади мазкур барои муҳочирони меҳнатӣ ҳуқуқҳои навро эҷод намекунад, балки муқаррароти он ба таъмини ҳуқуқҳо ва шароити корӣ барои муҳочирони меҳнатӣ дар баробари шаҳрвандони кишвари қабулкунанда равона карда шудааст. Конвенсия дар заминай мағҳуми бунёдӣ асос ёфтааст, ки тибқи онҳо бояд ҳимояи сатҳи ҳадди акқали ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ таъмин карда шавад. Конвенсия эътироф менамояд, ки муҳочирони қонунӣ нисбат ба муҳочирони гайриқонунӣ бояд доираи васеи ҳуқуқҳо дошта бошанд, аммо таъқид карда мешавад, ки ҳуқуқҳои асосии инсон нисбати муҳочирони гайриқонунӣ низ бояд эҳтиром ва риоя карда шаванд. Санади зикршуда аз муқаддима ва 9 қисм иборат аст, ки ба 93 модда тақсим шудаанд. Қисми аввали он доираи амали конвенсия ва мағҳумҳои асосиро муайян мекунад. Дар қисми дуюм мундариҷаи талабот доир ба роҳ надодани табъиз дар амалишавии ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ кушода

шудааст. Қисмҳои сеюм ва панҷуми конвенсия, ҳуқуқи ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳоро сарфи назар аз мақоми муҳочир доштанашон, ҳуқуқҳои иловагии муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳоро, ки ҳуччат доранд, муайян мекунанд. Ҳангоми муайян кардани ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсии муҳочирони меҳнатӣ дар конвенсия ба таври қатъӣ талаботи Паймони байналмилаӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ риоя карда мешавад. Баъзе моддаҳо бо назардошти вазъи маҳсуси муҳочирони меҳнатӣ ҳуқуқҳои муҳталифи онҳоро пешбинӣ мекунанд, масалан ҳуқуқхое, ки ба огоҳ намудани консулгарӣ ҳангоми ҳабс, ҳангоми вайрон кардани қонунҳои муҳочират, нобуд соҳтани шаҳодатномаҳои шахсӣ ва манъи хориҷсозии колективонаи муҳочирони меҳнатӣ, даҳл доранд. Файр аз ин ҳуқуқи муҳочирони меҳнатӣ ба соҳиби амвол, ки дар Паймони байналмилалии ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ дарҷ нашудааст, мустақиман пешбинӣ мегардад. Қисми шашуми конвенсия ба масъалаҳои вобаста ба мусоидати давлатҳо барои фароҳам овардани шароити мӯътадил, одилона, башардӯстона ва ҳуқуқӣ барои муҳочирати байналмилалии кормандон ва аъзои оилаҳои онҳо даҳл дорад. Қисми ҳафтум таъсиси кумитаро оид ба ҳимояи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳоро ҷиҳати назорати риояи муқаррароти конвенсия пешбинӣ мекунад. Қисмҳои ҳаштум ва нӯҳум дорои муқаррарот дар бораи пешниҳоди маълумот оид ба татбиқи конвенсия, муқаррароти умумӣ ва ниҳоӣ мебошанд.

Конвенсия ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии муҳочирони меҳнатиро бо назардошти вазъи мушаҳҳаси онҳо муайян мекунад. Масалан, муқаррар карда шудааст,

ки ба муҳочири меҳнатӣ бояд ҳадди акқал ёрии таъчилии тиббӣ ба андозаи ба шаҳрванд зарур таъмин карда шавад ва фарзандони муҳочири меҳнатӣ новобаста аз вазъи ҳуқуқии онҳо, ҳуқуки дастрасӣ ба таҳсилро доранд. Ҳуқуқҳои иловагӣ ба муҳочирони меҳнатие, ки хуччатҳои даҳлдор доранд, инчунин барои категорияҳои маҳсуси муҳочирони меҳнатӣ ба монанди муҳочирони наздисарҳадӣ, муҳочирони мавсимиӣ, шахсоне, ки речай корашон бо муҳочират алоқаманд аст ва коргароне, ки ба татбиқи лоиҳаҳо ҷалб мешаванд, бояд таъмин карда шаванд.

Мавриди зикр аст, ки то имрӯз, кишварҳое, ки ин конвенсияро ба тасвиб расонидаанд, асосан кишварҳои интиқоли муҳочирони меҳнатӣ мебошанд. Барои ин кишварҳо конвенсияи мазкур василаи муҳими ҳимояи шаҳрвандонашон дар хориҷ мебошад. Бо вуҷуди ин, як қисме аз кишварҳои транзити муҳочирати меҳнатӣ ва қабулкунанда низ ин санадро тасдиқ кардаанд. Аммо, ҳеч қадоме аз кишварҳое, ки қабулкунандаи төъодди зиёди қувваи кории хориҷӣ ҳастанд, то ҳол ин конвенсияро имзо ё тасдиқ накардаанд. Ин масъала бисёр муҳим аст, аз ҷумла давлатҳои қабулкунандай муҳочирони меҳнатӣ аз кишвари мо ба мисоли Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон ин конвенсияро то ҳол эътироф накардаанд, ки дар амалия барои ҳимояи ҳуқуқҳои шаҳрвандони мо бо истифода аз ин стандартҳои байналмилалий дар ин давлатҳо мушкилот пеш меояд.

Сарчашмаҳои дигари байналмилалии ҳуқуқи муҳочирати Тоҷикистон дар танзими муносибатҳои муҳочирати меҳнатӣ ин конвенсияҳои Ташкилоти байналмилалии меҳнат (№97) аз 1 июляи соли 1949 «Оид ба

муҳочирони меҳнатӣ» ва (№ 143) аз 4 июни соли 1975 «Дар бораи сустифода дар соҳаи муҳочират ва оид ба таъмини имкониятҳои баробар ба кормандон-муҳочирон” мебошанд, ки онҳо илова ба конвенсияи байналмилалии Созмони миллали муттаҳид меъёроҳои ҳуқуқиро дар ин самт пурра менамоянд.

Бояд зикр намуд, ки ҳамкориҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муҳочирати меҳнатӣ дар доираи созишномаҳои дучониба маҳсус бо давлатҳои қабулкунандаи муҳочирони меҳнатӣ аз кишвари мо бисёр фаъол аст. Ба сифати сарчашмаи ҳуқуқи муҳочират ин санадҳо низ аҳамияти муҳим доранд. То имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон созишномаҳои дучонибаи зеринро дар самти муҳочират ба имзо расонидааст³⁸:

- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва хифзи ҳуқуқи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федератсияи Россия ва шаҳрвандони Федератсияи Россия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 октябри соли 2004;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия дар бораи тартиби будубоши шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаламрави Федератсияи Россия аз 8 феврали соли 2013;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия оид ба ҷалби муташаккилонаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалий намудани фаъолияти

³⁸ Матни созишномаҳои мазкурро аз Маҳзани электроии «Адлия» метавон дастрас кард.

мөхнатии муваққатӣ дар Ҳудуди Федератсияи Россия аз 17 апрели соли 2019;

- Шартномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи таъминоти нафақа аз 13 сентябри соли 2021;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Беларус оид ба фаъолияти муваққатии мөхнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Беларус ва шаҳрвандони Ҷумҳурии Беларус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 октябрини соли 2011;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон дар бораи фаъолияти мөхнатӣ ва ҳифзи хукуқҳои муҳочирони мөхнатӣ-шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Қазоқистон кор мекунанд, дар бораи фаъолияти мөхнатӣ ва ҳифзи хукуқҳои муҳочирони мөхнатӣ-şaҳrvандonи Ҷумҳурии Қазоқистон, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон кор мекунанд аз 4 майи соли 2006;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон дар бораи реадмиссия ва Протоколи иҷроияи он аз 15 марта соли 2018;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи муҳочират аз 15 марта соли 2018;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон дар бораи тартиби будубоши шаҳrвандonи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳудуди Ҷумҳурии Қазоқистон ва

- шахрвандони Ҷумҳурии Қазоқистон дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марта соли 2018;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва хифзи иҷтимоии коргарони муҳочир аз 6 майи соли 1998;
 - Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қатар оид ба танзими қувваи корӣ аз 3 февраля соли 2019;
 - Ёддошти тафоҳум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Амороти Муттаҳидаи Араб дар самти ҷалби қувваи корӣ аз 16 апрели соли 2018.

Меъёрҳои созишномаҳои зикршуда ба танзими муҳочирати меҳнатии муташаккилона, расмӣ ва идорашаванди шахрвандони кишвари мо ба ин давлатҳо нигаронида шуда, бо такя ба стандартҳои байналмилалӣ дар самти муҳочирати меҳнатӣ масъалаҳои вазъи ҳуқуқӣ, ҳифзи иҷтимоӣ аз чумла, кумаки тиббӣ ва табобат, кумакпулиҳои сугуртai иҷтимоӣ ҳангоми корношоямии мувакқатӣ, осеби меҳнатӣ, таъминоти манзил, дастрасӣ ба таҳсил ва дигар масъалаҳоро дар давраи муҳочират дар ин давлатҳо дар бар мегиранд.

Сарчашмаи дигари асосии ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи муҳочират ин Конвенсияи Созмони миллали мутаҳид “Дар бораи мақоми гуреза” аз соли 1951³⁹ ва Протокол оид ба мақоми гуреза аз соли 1967⁴⁰ мебошанд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳануз соли соли 1993 тасдиқ

³⁹Международное право в документах: Сборник международно-правовых актах и внутреннее законодательство Республики Таджикистан.-

Душанбе:«Контраст»,2011-С.67-76.

⁴⁰Ҳамин манбаб: С.76-78.

намуд ва зарур буд, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ба он мутобиқ карда шаванд ва Тоҷикистон ҳамчун иштирокчии ин конвенсия уҳдадориҳоро дар мавриди қабул ва таъмини ҳуқуқҳои гурезаҳо ба зимма гирифт.

Табиист, ки ҳалли мушкилоти гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ ҳамкориро на танҳо дар доираи Созмони миллали муттаҳид ва низоми он, балки дар сатҳи минтақавии байналмилалӣ низ тақозо дорад. Дар заминай методҳо ва шаклҳои ҳамкории матраҳшуда барои танзими ин масъала Созишномаи Иттиҳоди Ҷумҳурии Ӯзбекистон Мустақил дар бораи қӯмак ба гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ аз 24 ноябри соли 1993⁴¹ қабул гардид, ки онро низ ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи муҳочирати Тоҷикистон номидан мумкин аст, зеро он моҳи ноябри соли 1994 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ ва мавриди амал қарор гирифтааст.

Созишномаи зикршуда як қатор муқарраротро дарбар мегирад, ки онҳо чораҳои мусбатро оид ба ҳифзи гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ ифода мекунанд. Он ба меъёрҳои Конвенсияи созмони миллали муттаҳид оид ба мақоми гуреза комилан мувоғиқ буда, ба истиснои баъзе муқаррароти он, ки мутобиқ ба шартҳои татбиқи созишнома муайян шудаанд. Аз ҷумла, муқаррарот дар бораи ӯҳдадориҳои давлати баромадан барои химояи ҳуқуқу манфиатҳои шахсони эвакуатсияшуда; ӯҳдадориҳои давлатҳо, ки ба гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ паноҳгоҳ додаанд барои таъмини шароити зарурии иҷтимоӣ дар ҷойҳои зисти муваққатии онҳо; мусоидат ба шуғл; ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои молумулкӣ гурезаҳо; доир ба ҳуқуқи ҳар як нафар гуреза ба муроҷиати судӣ.

⁴¹ Ҳамин манбаб: С.78-80.

Инчунин, дар робита ба бозгашти ихтиёрӣ ва бехатари гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ, ки дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омад Ҷумҳурии Тоҷикистон созишномаҳои дучониборо низ бо дигар давлатҳо ба имзо расонидааст. Аз ҷумла, дар Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия дар бораи амиқсозии ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушди муносабатҳои интергратсионӣ⁴² ҷунин уҳдадориҳо муйян шудаанд.

Сарчашмаи дигари ҳуқуқи муҳоҷират дар ин мавзуъ ин Созишномаи байни ҳукуматҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Узбекистон оид ба танзими равандҳои муҳоҷирати аҳолӣ аз 7 августи соли 1997⁴³ мебошад, ки ба масъалаҳои кучидани ихтиёрии шаҳрвандони давлатҳои иштирокчии ин созишнома ба қаламрави яқдигар, дахл доранд.

Дар байни сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоҷират шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи мубориза бар зидди муҳоҷирати ғайриқонунӣ саҳми назаррас доранд. Тоҷикистон соли 2002 Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба мубориза бар зидди ҷинояткории муташаккилонаи фаромиллиро аз соли 2000⁴⁴ тасдик намудааст. Ба ин гуруҳи сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоҷират инчунин, Созишнома дар бораи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил оид ба мубориза бо

⁴² Бюллетен международных договоров.2001.№8.С.60.

⁴³ Матни созишномаи мазкурро аз Маҳзани электрони «Аддия» метавон дастрас кард.

⁴⁴Международное право в документах:Сборник международно-правовых актах и внутреннее законодательство Республики Таджикистан.-Душанбе:«Контраст»,2011-С.418-438.

муҳоцирати гайриқонунӣ аз соли 1998⁴⁵ дохил мешавад, ки самтҳои асосии пешгирии муҳоцирати гайриқонунӣ ва мубориза ба онро муайян мекунад, аз ҷумла: ташкили назорати муҳоцират; таҳияи механизми депортатсияи муҳоцирони гайриқонунӣ; ҳамоҳангзории миллии давлатҳои иштирокии Созишнома доир ба ҷавобгарӣ барои муҳоцирони гайриқонунӣ ва шахсоне, ки ба муҳоцирати гайриқонунӣ мусоидат мекунанд; табодули иттилоот дар бораи муҳоцирати гайриқонунӣ, омӯзиш ва такмили ихтисоси кормандони мақомоти даҳлдор, ки дар мубориза бар зидди муҳоцирати гайриқонунӣ иштирок мекунанд.

Дар байни сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоцират, ки проблемаҳои мубориза бо муҳоцирати гайриқонуриро ҳал мекунанд, зарур аст ба Созишнома дар бораи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил дар мубориза бо ҷинояткорӣ аз соли 1998⁴⁶ низ таваҷҷуҳ намуд, зоро ҳамкории ин давлатҳоро дар огоҳсозӣ, пешгириӣ, ошкор кардан ва тафтишоти ҷиноятҳои марбут ба муҳоцирати гайриқонунӣ низ танзим мекунад.

Ҳамчунин, ба мазмуни сарчашмаҳои дар боло зикршуда шартномаҳои байниидоравии дучонибаи мақомоти ваколатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақомоти ваколатдори дигар давлатҳо доир ба мубориза бо ҷинояткорӣ хеле наздиканд. Онҳо ба таври назаррас низоми мавҷудаи сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоциратро васеъ карданд.

⁴⁵Международное право в документах: Сборник международно-правовых актах и внутреннее законодательство Республики Таджикистан.-
Душанбе: «Контраст», 2011-С.80-82.

⁴⁶ Бюллетень международных договоров. 2000. № 3. С. 3–10.

Дар маҷмуъ, хулоса кардан мумкин аст, ки санадҳои ҳуқуқии байналмилалии муқарраршуда на танҳо бо муқаррароташон низоми санадҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро такмил медиҳанд, балки ба ташаккул ва рушди минбаъдаи заминаҳои ҳуқуқии танзими равандҳои муҳочират дар кишвар мусоидат мекунанд.

Қисми асосии сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочират ин қонунгузории ба таври назаррас васеи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки муносибатҳои муҳочиратро танзим менамояд. Ба ин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ асосан қонунҳои конститутсионӣ ва қонунҳо марбутанд.

Ҳамин тавр, мувофиқи қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 2001, № 28⁴⁷ салоҳиятҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иҷтимоӣ муайян гардида, яке аз онҳо ин таъмини пешбурди сиёсати ягонаи давлатии муҳочират мебошад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират» аз 11 декабри соли 1999, № 881 дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон санади маҳсуси танзимкунандай муносибатҳои муҳочират буда, сарчашмаи асосии ҳуқуқи муҳочирати Тоҷикистон маҳсуб мёбад. Бо қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии муҳочирати аҳолӣ, намудҳои он, субъектҳои муҳочират ва ҳуқуқу уҳдадориҳои онҳо муқаррар шудаанд. Қонуни мазкур асоси таҳия ва арзи вучуд намудани дигар санадҳои зерқонунӣ дар самти муҳочират мебошад. Гарчанде ин қонун то ҳол ба талаботи меъёрҳои байналмилалӣ пурра ҷавобгӯ нест, аммо он то як андоза нақши ҳамоҳангии меъёрҳои ҳуқуқии

⁴⁷ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2001, № 4, мод. 215.

танзимкунандаи муносибатҳои муҳочиратро ичро менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳолӣ”⁴⁸ аз 1 августи соли 2003, № 44⁴⁹ низ ба сарчашмаи ҳуқуки муҳочират пазируфта мешавад, зеро бахши чорабинихои давлатӣ дар самти омодасозии касбии муҳочирони меҳнатӣ, бокортаъминсозӣ ва реинтегратсияи муҳочирони ба Ватан баргашта, мусоидат ба шуғли гурезаҳо ва бокортаъминсозии онҳо мавзуи танзими ин қонун мебошанд.

Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз соли 1996 ва таҳрири нави он дар соли 2018⁵⁰, ки сарчашмаи ҳуқуки муҳочират мебошад, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори дигар давлатҳо ба татбиқи принсипи танзими ҷиддитари муҳочирати хориҷӣ, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ муқаррар шудааст, оғоз намуд. Сабаби асосии тамоили мазкур дар танзими ҳуқуқии муҳочирати хориҷӣ аз зарурати мустаҳкам намудани низоми ҳуқуқии сарҳади давлатӣ буд. Мавзӯи танзими қонуни мазкур соҳаи муносибатҳоест, ки ба вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷии ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшуда, иртибот доранд.

Дар қиёс ба қонунҳои дар боло зикршуда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз 10 майи

⁴⁸ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2003, № 8, моддаи 467.

⁴⁹ Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2 январи соли 2018, № 1471 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2018, №1, мод.3), қонуни Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 феврали соли 1996 беътибор дониста шудааст. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1996, №3, мод.55.).

соли 2002, № 50⁵⁰ ба танзими муносибатҳои вобаста ба муҳоцирати иҷбории шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шудааст. Бо назардошти таъмин нашудани ҳуқуқҳои ин категорияи муҳоцирон дар давлати шаҳрвандиашон вазъи ҳуқуқии онҳо фарқ дошта, қонуни мазкур ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи муҳоцират маҳсусияти худро дорад. Гурезаҳо бояд берун аз давлати мансубияти шаҳрвандии худ ё берун аз мамлакати иқомати доимиашон бошанд ва барои эътирофи онҳо ҳамчун гуреза далелҳои асосноки мавҷудияти таҳди迪 ҳавфу ҳатар ба ҳаёт ва саломатии онҳо мавҷуд бошанд.

Албаттa, бо санадҳои дар боло зикршуда низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоцирати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли қонунҳо маҳдуд намешавад. Дар танзими муносибатҳои муҳоцират ҳамчунин санадҳои дигар низ нақши назаррас доранд, мисол: Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ» аз 22 июля соли 2013, № 975⁵¹, Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон 21 май соли 1998 № 574⁵², Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 1997 № 481 «Дар бораи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»⁵³ ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунии силоҳи қатли ом» аз 25 марта соли 2011 № 684⁵⁴, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон .«Дар бораи бақайдгирии давлатии дактилоскопия» аз 3 сентябри

⁵⁰ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2002, №4, к.1, мод.305.

⁵¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013, № 7, мод. 502

⁵² Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 9, мод. 68, мод. 69.

⁵³ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1997, №15-16, моддаи 254.

⁵⁴ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, № 3, мод. 152.

соли 1999 № 830⁵⁵ ва гайра. Бо ин санадҳо масъалаҳои ҷавобгарӣ барои ташкили муҳочирати гайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби убури сарҳади давлатӣ, гузаштани бақайдгирии дактилоскопии гурӯҳҳои алоҳидаи шаҳрвандони хориҷӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар масъалаҳо танзим карда мешаванд.

Маълум аст, ки дар маҷмӯъ бо рушди ҳуқуқи муҳочират ва инчунин зеринститутҳои алоҳидаи он, номгӯи қонунҳо ҳамчун сарчашмаи ин сохтор дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон афзоиш меёбанд. Ин омил ҳам ба номукаммалии қонунгузории ҷорӣ дар танзими муносибатҳои алоҳида дар соҳаи муҳочират ва ҳам ба зарурати танзими қонунии муносибатҳои нави рушдёбандай ин соҳа вобаста аст. Масалан, дар ин замина, танзими қонунии фаъолияти ширкатҳои ҳусусие, ки дар самти бокортаъминсозии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа ва бокортаъминсозии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (биржаҳои меҳнатии муҳочират) машгуланд, таҳқиқталаб буда, зарурати таҳия ва қабули қонуни алоҳидаро дар ин самт пеш овардааст. Ҳамаи ин ба рушди минбаъдаи ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунад.

Як қатор масъалаҳои марбут ба муносибатҳои муҳочират, аз ҷумла маъалаҳое, ки то ҳол ба қонунҳо пурра ворид нашудаанд, бо дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим карда мешаванд. Ба онҳо, пеш аз ҳама фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, ки меъёрҳои ҳуқуқиро оид ба масъалаҳои муҳочират дарбар мегиранд. Ин санадҳо барои татбиқи меъёрҳои қонунҳо дар соҳаи

⁵⁵ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1999, №9, мод. 234.

муносибатҳои муҳоҷирat қабул карда шудаанд ва дар навбати худ, натанҳо наметавонанд ҳилоғи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки ҳилоғи қонунҳои конститутсионӣ ва қонунҳо бошанд.

Ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи муҳоҷирat, ки нақши бисёр мухим доранд ин Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пурзӯр намудани мубориза муқобили муҳоҷirati гайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз аз 2 апрели соли 2001, № 544 ва «Дар бораи муқаррар намудани квотai муҳоҷirati хориҷӣ ва ҷалби қувваи кории хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019 аз 6 марта соли 2019 № 1231⁵⁶ мебошанд, ки ба танзими масъалаҳои муҳоҷirati шаҳрвандони хориҷӣ ба Тоҷикистон ва назорати он равона шудаанд.

Санадҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар танзими муносибатҳои муҳоҷirat аз номгуи васеъ иборат буда, тавассути онҳо меъёрҳои қонунҳо дар амал татбиқ мегарданд.

Дар ин росто қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марта соли 2014, № 146 «Дар бораи Вазорати меҳнат, муҳоҷirat ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 4 июня соли 2014, № 390 “Дар бораи Хадамоти муҳоҷirat” ва аз 4 июня соли 2014 № 392 “Дар бораи Намояндагии Вазорати меҳнат, муҳоҷirat ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федератсияи Россия оид ба муҳоҷirat”⁵⁷ мухиманд. Бо ин санадҳо ваколатҳо ва соҳтори ин мақомоти танзимқунандай соҳаи муҳоҷirat ва соҳтори онҳо тасдиқ гардидааст ва соҳторҳои зикршуда

⁵⁶ Матни қарорҳои мазкурро аз Маҳзани элекtronии «Адлия» дастрас кардан мумкин аст.

⁵⁷ Матни қарорҳои мазкурро аз Маҳзани элекtronии «Адлия» дастрас кардан мумкин аст.

мақоми асосии танзимкунандай масъалаҳои муҳочират дар ҷумҳурӣ маҳсуб меёбанд.

Дар низоми қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон санадхое, ки дар асоси қонунҳо ва барои татбиқи онҳо қабул шудаанд нақши асосӣ доранд, зеро ингуна санадҳо хусусияти меъёрӣ дошта, тартиби татбиқи ҳукуқҳо ва уҳдадориҳоро дар муносибатҳои ҳукуқии муҳочират муайян мекунанд. Онҳоро метавон ба намудҳои зайл: доир ба муҳочирати меҳнатӣ: доир ба муҳочирати дохилӣ: доир ба муҳочирати экологӣ; доир ба масъалаҳои гурезаҳо; оид ба шаҳрвандони хориҷӣ; ва доир ба мавзӯъҳои назорати муҳочирати шаҳрвандони хориҷӣ дар кишвар чудо намуд.

Ба қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳамчун сарчашмаи ҳукуқи муҳочират ба масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ даҳл доранд, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2008, № 378 “Дар бораи баҳисобигирии муҳочирати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа ва бозгашт аз хориҷа”, аз 3 апрели соли 2007, № 172 “Оид ба тасдиқи Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият”, аз “31” октябри соли 2008, № 529 “Дар бораи Коидрои додани иҷозат барои кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти меҳнатиро амалӣ менамоянд” ва аз 9 июняи соли 2001, № 242 “Дар бораи тасдиқи Консепсияи муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа” дохил мешаванд. Тибқи ин санадҳо тартиби баҳисобигирии рафту омади шаҳрвандони кишварамон, ки ба хориҷа ба муҳочирати меҳнатӣ сафар мекунанд, тартиби додани иҷозатнома ба ташкилотҳо барои бокортаръминсозии шаҳрвандони кишвар дар хориҷа ва ҷалби шаҳрвандони

хориҷӣ барои кор дар Тоҷикистон, инчунин тартиби додани иҷозати кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар ҷумҳурӣ, муайян гардидааст.

Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010, № 211 “Дар бораи Тартиби амали намудани муҳочирати экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва аз 1 октябри соли 2008 № 467 “Дар бораи тасдиқи Низомномаи тартиби муҳочирати доҳилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” механизми банақшагирӣ, ташкил ва кучонидани муҳочирони доҳилӣ ва экологӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст.

Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабря соли 2011, № 663 “Дар бораи Қоидаҳои бақайдгирии шиносномаҳои шаҳрвандони хориҷӣ”, аз 25 январи соли 2017, № 31 “Дар бораи Қоидаҳои барасмиятдарорӣ, додани раводид ва раводиди электронии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд” ва аз 15 майи соли 1999, № 218 “Дар бораи Қоидаҳои иқомати шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” масъалаҳои вобаста ба гирифтани раводидҳо ва будубоши шаҳрвандони хориҷӣ дар Тоҷикистон танзим мешаванд.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабря соли 2008 № 599 “Дар бораи тасдиқи Низомномаи тартиби амалӣ намудани назорати муҳочиратӣ” масъалаҳои назорати муҳочират ва салоҳияти мақомоти даҳлдор дар ин самт муқаррар шудааст.

Ҳамингуна қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 сентябри соли 2016, № 389 “Дар бораи Низомномаи шаҳодатномаи гуреза” ва аз 26 июля соли 2000 № 325 “Дар бораи номгӯии маҳалаҳои аҳолинишини Ҷумҳурии

Тоҷикистон, ки дар он ҷойҳо муваққатан зист намудани шаҳрвандони паноҳҷӯянда ва гурезагон мумкин нест” ба танзими масъалаҳои гурезаҳо баҳшида шудаанд.

Дар ин миён санадҳои мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи муҳоҷират-Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ, Вазорати корҳои дохилӣ, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, Вазорати корҳои хориҷӣ ва Кумитай давлатии амнияти миллӣ, ки дар доираи салоҳияти онҳо қабул мешаванд, сарчашмаи иловагии ҳуқуқи муҳоҷират маҳсуб меёбанд. Дар аксар маврид санадҳои ин мақомот дар соҳаи муҳоҷират бо назардошти ташаккули санадҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт қабул гардида, маҷмуи васеи муносибатҳоро дар бар мегиранд. Аз ҷумла, Фармоиши Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ аз 31 июли соли 20124, № 232 “Дар бораи дастурамалҳои корӣ дар самти муҳоҷирati меҳнатӣ” ба онҳо маҳсуб буда, ҳамчун дастури маъмурии дохилий механизмҳои кори Ҳадамоти муҳоҷиратро дар иҷрои муқаррароти қонунгузорӣ дар самти муҳоҷирati меҳнатӣ танзим мекунад.

Сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоҷират дар сатҳи маҳал асосан қарорҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ мебошанд, ки доир ба ин ва ё он масъалаҳои муҳоҷират қабул карда мешаванд. Мисол, қарорҳои ин мақомотро доир ба тасдиқи барномаҳои мусоидат ба шуғли аҳолӣ, ки ҷорабиниҳои муҳоҷиратро низ дар бар мегиранд, қарорҳо доир ба қабул ва ҷобаҷокунии муҳоҷирони дохилий ва экологиро метавон ба ҳайси сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоҷират донист.

Ба сифати сарчашмаи дигари ҳуқуқи муҳоҷират асноди судиро метавон эътироф кард, зоро онҳо ба татбиқи ягонаи меъёрҳои ҳуқуқи муҳоҷират дар тамоми қаламрави кишвар ва ба хифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии иштирокчиёни муносибатҳои муҳоҷират нигаронида шудаанд. Илова бар ин таҷрибаи судӣ маъмулан дар танзими масъалаҳои муҳоҷирати аҳолӣ ва рушду такомули қонунгузории ин соҳа нақши назаррас дорад.

Ҳамин тавр, дар сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳоҷират тамоми ҷанбаҳои онҳо, ки ба низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон хосанд, оварда шудаанд. Барои таснифи дурусти онҳо муҳим аст, ки қонун ҳамчун танзимкунандай асосии муносибатҳои муҳоҷират эътироф шавад. Аммо, бояд ба назар гирифт, ки бо сабаби ақибмонии қонунгузорӣ дар вокуниш ба муносибатҳои мавҷуда ва пайдошавандай ин соҳа, баҳусус як қатор ҷанбаҳои мурофиавии ин муносибатҳо тавассути миқдори хеле зиёди санадҳои зерқонунӣ танзим шуда, дар доираи салоҳияти мақомоти ваколатдори давлатӣ маҳдуданд. Бояд гуфт, ки дар танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳоҷират нақши мақомоти маҳалли ҳокимияти давлатӣ бисёр ночиз аст. Бинобар тамоили афзоиши зарурати омодасозии пеш аз сафари муҳоҷирони меҳнатӣ ва реинтегратсияи муҳоҷирони бозгашта фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии ин мақомот дар ояндаи наздик бояд рушд ёбад. Яке аз шартҳои зарурии ташаккули заминаи сарчашмаҳои ҳуқуқи муосири муҳоҷират дар Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ ин зарурати идомаи татбиқи фаъоли меъёрҳои байналмилалӣ ва байнидавлатӣ оид ба танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи муҳоҷирати аҳолӣ бокӣ мемонад.

БОБИ II.

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТЫ ДАР СОХАИ МУХОЧИРАТИ АХОЛЫ

§1. Сиёсати давлаты дар сохаи муҳочират: таснифоти умумӣ

Муносибатҳои муҳочират ҳамчун объекти танзими хукуқӣ татбиқ намудани дигар амалҳои идоракуниро тавассути низоми мавҷудаи мақомоте, ки ба ин гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятӣ таъсир доранд, тақозо мекунад. Мақомот на танҳо танзими меъёрии хукуқии ин муносибатҳоро амалий месозанд, балки миқдори зиёди ваколатҳои иҷроиявӣ-тақсимотиро оид ба назорати равандҳои муҳочирати одамон ва хизматрасониҳои гуногуни давлатӣ ба онҳоро татбиқ мекунанд. Мақомоти давлатӣ хукуқи муҳочиронро аз амалҳои ғайриқонунии дигар субъектҳо ҳимоя мекунанд. Аз ин рӯ, дар доираи мавзуъҳои принсипиалии хукуқи муҳочират бояд масъалай ваколати ниҳодҳои давлатӣ баррасӣ карда шавад.

Ҳалли он дар шароити шакли идораи президентӣ, пеш аз ҳама дар самти муайянсозии ваколатҳо дар байни мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вобаста аст. Ҳанӯз он ба як қатор мушкилоти ҷиддӣ дар тақсимоти ваколатҳо дар самти идоракунии муҳочират байни мақомоти давлатӣ ва мутаносибан масъулияти татбиқи он вучуд дорад. Тақсими ваколатҳо аз рӯи сатҳҳои он аз принципи маъруфи субсидиарӣ иборат буда, истифодаи

окилонаи захираҳои моддӣ, молиявӣ, ташкилӣ ва дигар идоракуниро дар бар мегирад, ки тибқи он вазифаҳои ба зиммаи мақомот гузошташуда ба ҳади имкон ба дастрасии хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон, ҳади аққал ба назар гирифтани манфиатҳои муҳочироне, ки дар қаламрави даҳлдор зиндагӣ мекунанд, равона шудаанд.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақиман равандҳои муҳочиратро ҳамчун мавзуи идораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё мақомоти иҷрои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ муайян намекунад, онҳоро ба масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллӣ мансуб намедонад. Ҳусусияти муносибатҳои муҳочират, ки функцияи танзим ва идоракуни давлат ба он равона карда шудааст, пеш аз ҳама ба ҳуқуқҳои ҳар як шахси дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қарордошта ба озодии ҳаракат, интихоби макони будубош ва ҷои истиқомат дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, тарки он ва бозгашти бемонеа ба он алоқаманданд. Мутаносибан, ба ваколати мақомоти давлатӣ танзими ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати ҳориҷӣ, муносибатҳои байналмилалӣ ва амнияти давлатӣ мансубанд, ки ин масъалаҳо ба ваколати ҳокимияти иҷроия (Президент) доҳил мешаванд.

Ҳамзамон, муносибатҳои муҳочират вобаста ба таъмин ва ҳимояи ҳуқуқи муҳочирон дар робита ба риояи тартиботи ҷамъиятӣ аз ҷониби худи муҳочирон низ матраҳ мешаванд. Зеро, танзими муносибатҳои муҳочират бо назардошти манфиатҳои амнияти ҷамъиятӣ сурат мегирад. Меъёрҳои конститутсионӣ танҳо объектҳои идоракуниро муайян намуда, ҳаҷми ваколатҳои Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва ваколати мақомоти иҷрои маҳалли ҳокимияти давлатиро мушаххас муайян намекунанд.

Аммо, мусаллам аст, ки муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки тақсимоти онҳо бо роҳи оқилона, пеш аз ҳама, ба тарики қонунгузорӣ амалӣ карда шавад. Мисол, тибқи қисми дуюми моддаи 73 Конститутсия «Хукуматроҳбарии самараноки соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иҷрои қонунҳо, қарорҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон, қарорҳои Маҷлиси миллӣ, қарорҳои Маҷлиси намояндагон, фармону амрҳои Президенти Тоҷикистонро таъмин мекунад». Ҳамингуна, мутобики моддаи 76 «Мақомоти маҳалли ҳокимияти давлатӣ дар доираи салоҳияти худ амал мекунад. Онҳо иҷрои Конститутсия, қонунҳо, қарорҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон, қарорҳои Маҷлиси миллӣ, қарорҳои Маҷлиси намояндагон, санадҳои Президент ва Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин менамоянд».

Аз ин бармеояд, ки ваколатҳои мақомоти мазкур дар танзими муносабатҳои муҳочирав тавассути қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян мешаванд.

Файр аз ин, Конститутсия имкон медиҳад, ки ваколати марбут ба таъмини тамомияти арзӣ, стандартҳои ягонаи ҳуқуқи инсон, сиёсати ягонаи иқтисодӣ ва ғайра дар қонунҳо ба зиммаи ҳокимияти иҷроия voguzor карда шавад. Дар ин маврид қонун ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқии умуниамалқунанда, ки ин ва ё он масъалаҳои (предмети) идоракуниро танзим мекунад, ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои иштирокчиёни муносабатҳои ҳуқуқи муҳочиравтро муайян мекунад, аз чумла ба ваколатҳои мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти

ичрояи маҳалли ҳокимияти давлатӣ фарқ мегузорад. Маҳз ва танҳо дар шакли қонун мавзӯъҳои конститутсионии идораи муҳочират бояд ба ваколати мушаххаси сатҳи муайянни мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ба ваколати мақомоти мушаххас табдил дода шаванд. Ин яке аз масъалаҳои калидии идораи Президентӣ, асос ва шарти фаъолияти мӯътадили мақомот ва принципи тақсимоти ваколатҳо дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ мебошад. Ваколатҳои ҳама мақомот, ҳам мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва ҳам мақоми ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳамчун мавзуи идоракунии ҳокимияти ичроия бояд пеш аз ҳама танҳо тавассути қонунҳо муайян шаванд, ба истиснои ваколатҳое, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври возеҳ нишон дода шудаанд. Мутобиқан, зарур аст то дар қонунҳое, ки муносибатҳои муҳочиратро танзим мекунанд, ваколатҳои зерин муқаррар карда шаванд:

- дар сурати зарурат салоҳияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла оид ба қабули санадҳои меъёрии ҳукуқӣ;
- ваколати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақоми ичроияи марказии ҳокимияти давлатӣ;
- дар сурати зарурат, ваколати маҷлиси вакилони ҳалқи ВМҚБ, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ;
- ваколати мақомоти ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ.

Ҳамчунин, дар қонунҳо ҳудуди ваколатҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба мақомоти ичроияи маҳалии ҳокимияти давлатӣ муайян карда мешаванд.

Дар соҳаи муҳоҷирати аҳолӣ тавре ки аллакай қайд карда шуд, муносибатҳои марбут ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, як қатор дигар муносибатҳои ҷамъияти дорои аҳамияти умумидавлатӣ мавҷуданд, ки танзими қонунгузорӣ ва дар маҷмӯъ меъёрии онҳо бояд дар доираи идоракуни давлатӣ ягона бошанд. Аз ин рӯ, дар соҳаи мазкур қабул кардани қонунҳои амали мустақимдошта, ки муносибатҳои ҷамъиятиро танзим мекунанд, заруранд.

Ҳамин тариқ, дар соҳаи муносибатҳои муҳоҷират мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ метавонанд аксарияти ваколатҳои танзимкунандаро ичро кунанд.

Мақомоти ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар идораи муҳоҷират ҳалли масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллидоштаро ба зимма дорад. Мавриди зикр аст, ки мақомоти ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба эҳтиёҷоти муҳоҷирон дар як минтақаи муайян наздиктаранд ва дар робита ба ин танзими муҳоҷират бевосита ба манфиати мақомоти маҳаллӣ таъсир мерасонад. Аммо, тавре ки таҳлил нишон дод табиати муносибатҳои муҳоҷират танзими универсалии онҳоро дар сатҳи чумхурияйӣ тақозо мекунад ва намегузорад, ки ин масъалаҳо ба сатҳи аҳамияти маҳаллӣ мансуб дониста шаванд. Дар робита бо ин, ба мақомоти ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ қисме аз ваколатҳои давлатӣ бо интиқоли ҳуқуқ ба истифодаи захираҳои муайянни молияйӣ ва моддӣ дода шудаанд. Ичрои ин салоҳиятҳои додашуда аз ҷониби мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ назорат карда мешаванд. Бо вучуди ин, ичрои ваколатҳо аз ҷониби мақомоти ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар доираи масъалаҳои мавҷудаи дорои аҳамияти

маҳаллидошта, ки ба татбиқи сиёсати муҳочират дар қаламрави онҳо нигаронида шудаанд, истисно намешаванд. Масалан, таъминоти иҷтимоии муҳочирон аз бисёр ҷиҳат аз он вобаста аст, ки ҳукуматҳои маҳаллӣ ваколатҳои худро дар соҳаи иҷтимоӣ чӣ гуна ичро менамоянд (мисол, таъмини инфрасоҳтори зарурӣ: муассисаҳои таълимӣ, беморхонаҳо ва ғайра дар мавзеҳои муҳочирони дохилӣ ва экологӣ, ва макони будубоши гурезаҳо).

Таҳлил нишон медиҳад, ки меъёрҳои ба тақсимоти ваколатҳо таъсиркунанда дар қонунҳои амалкунанда дар соҳаи танзими муносибатҳои муҳочират дар шакли пароканда амал мекунанд ва гузашта аз ин, онҳо на ҳамеша мушахҳас ва ҳамаҷониба ин тафовутро нишон медиҳанд. Бояд эътироф кард, ки қонунгузории муҳочират ба тавре таҳия шудааст, ки тақсимоти пурраи ваколатҳо дар онҳо вучуд надорад. Омилҳои асосии чунин вазъ рушди бетартибонаи қонунгузории муҳочират вобаста ба зарурати андешидани ҷораҳои таъчилий дар ин самт дар солҳои 90-уми аспи XX мебошад.

Тақсим нашудани ваколатҳо чӣ танзимкунанда ва чӣ иҷроиявӣ-тақсимотӣ байни мақомоти давлатии сатҳҳои гуногун ҳангоми қабули қонунҳои маҳсуси ин соҳа: Қонун дар бораи муҳочират ва Қонун дар бораи гурезаҳо роҳ дода шудааст, ки пеш аз ҳама ба вазъияти худи муҳочирон ва ба имкониятҳои мутобиқшавии онҳо ба муҳити иҷтимоию иқтисодӣ ва демографӣ дар қаламрави муайян, таъсири манғӣ мерасонанд.

Қонунгузорӣ инчунин бояд ба назар гирад, ки соҳаи муҳочирати аҳолӣ набояд танҳо бо муносибатҳои марбурӯ ба равандҳои воқеии муҳочирати аҳолӣ ва таъмини назорати онҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ маҳдуд карда

шавад, зеро муҳочират соҳаест, ки дар он ҳуқуқҳои зиёди инсон (мехнатӣ, иҷтимоӣ, манзилӣ, фарҳангӣ ва гайра) амалӣ карда мешаванд ва муҳофизати онҳо вазифаи давлат аст. Ҳамин тарик, бо додани мақоми гуреза ба шаҳрвандони хориҷӣ давлат як қатор ӯҳдадориҳоро оид ба ҷойгиркуни онҳо дар кишвар (хизматрасонии тиббӣ, манзил ва гайра) ба дӯш мегирад. Инчунин, ҳангоми кучонидани муҳочирони доҳилӣ ва экологӣ, омодагии қасбии пеш аз сафари муҳочирони меҳнатӣ ба хориҷи кишвар ва бокортаъминсозии онҳо дар хориҷа давлат барои иҷрои як қатор корҳо муваззаф аст. Амалисозии ин вазифаҳо аз ҷониби мақомоти марказии ҳокимиияти давлатӣ танҳо бо ҷалби имконоти мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимиияти давлатӣ имкон дорад.

Ҳамин тарик, мақомоти сатҳҳои гуногун дар танзими муносибатҳои муҳочират иштирок мекунанд. Нақши роҳбариқунандай мақомоти марказии иҷроияи ҳокимиияти давлатӣ аён буда, дар ин самт имкониятҳои потенсиалии мақомоти иҷроияи ҳокимиияти давлатӣ мутаассифона пурра истифода намегарданд. Бинобар ин масъалаи дарёғти тавозуни оптималии ваколатҳо байни сатҳҳои идоракунии давлатӣ муҳим боқӣ мемонад. Инчунин, зарур аст, ки корҳо ҷиҳати тақсимоти дақиқи вазифаҳо дар байни мақомоти марказии иҷрои ҳокимиияти давлатӣ низ дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ идома дода шаванд.

§2. Ваколатҳои мақомоти марказии икроияи ҳокимияти давлатӣ дар танзими муносибатҳои муҳочират

Дар сатхи ҷумхурияйӣ илова ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қонунҳоро дар соҳаи танзими муносибатҳои муҳочират қабул мекунад, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти марказии икроияи ҳокимияти давлатӣ мустақиман дар танзими равандҳои муҳочират иштирок мекунанд. Бояд иқрор шуд, ки дар таҳқиқоти мазкур таваҷҷӯҳи бештар ба ваколати мақомоти марказии икроияи ҳокимияти давлатӣ дода мешавад. Ин соҳторҳо тавассути фаъолияти худ мустақиман механизми идоракуни давлатиро амалӣ менамоянд. Мақомоти марказии икроияи ҳокимияти давлатӣ бо назардошти ҳусусиятҳои хоси худ, аз қабили имконияти қабули қарорҳои таъцилӣ ва дигар амалҳои фаврӣ дар татбики муосири вазифаҳое, ки дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ ба зиммаи давлатанд, нақши фаъол дорад.

Бо назардошти тамаркузи ваколатҳои танзимкунанда дар ин соҳа, ки бо қонунгузорӣ асос ёфтааст, таҳлили ваколатҳо дар асоси ҷанбаҳои фаъолияти мақомоти икроияи ҳокимияти давлатӣ баррасии масъалаҳои идораи давлатии муҳочират дар бахши "уфуқӣ" имконпазир аст.

Ҳокимияти икроияро (Ҳукумат) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Президент роҳбарӣ мекунад, ки ҳамчун мақомоти икроияи ҳокимияти давлатӣ вазифаҳои умунидавлатиро мутобики Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо қонунҳои конституционӣ ва қонунҳо тавссаёфтai муқаррароти он, мустақиман ичро мекунад.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли умумӣ муайян шудаанд, ки мустақиман чунин соҳа ба монанди муҳоҷирати аҳолӣ пешбинӣ намешавад, вале Конститутсия рӯйхати ваколатҳои ин мақомро маҳдуд намекунад. Ингұна танзимнамоӣ роиҷ аст, зеро дар матни Конститутсия пешбинӣ намудани ҳамаи намудҳои муносибатҳое, ки дар доираи ҳокимияти иҷроия қабули қарорро талаб мекунанд, ғайриимкон аст. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 2001, № 28⁵⁸ ба ин мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ваколатҳои таъмини пешбуруди сиёсати ягонаи давлатии муҳоҷиратро додааст.

Ин ваколати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳамчун самти фаъолият муайян шудааст, маҷмӯи амалҳои функционалии ин мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатиро дар назар дорад.

Ваколатҳои ҳокимияти иҷроия бо назардошти таъйиноташон асосан ба татбиқи муқаррароти қонунҳо нигаронида шудаанд, аммо ин нақши пешбарандай ин шоҳаи ҳокимијатро дар таъсиррасонӣ ба муносибатҳои ҷамъияти истисно намекунад. Ин ҷанбаи танзим ва идоракунии фаъолияти ҳокимияти иҷроияро нишон медиҳад. Муҳоҷирати аҳолӣ яке аз самтҳои фаъолияти давлатӣ мебошад, ки идоракунии он ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон voguzor шудааст.

Бо мақсади татбиқи сиёсати ягонаи давлатии муҳоҷират Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои мувофиқашудаи мақомоти марказии ҳокимијати иҷроияро оид ба танзими равандҳои муҳоҷират таъмин менамояд; бо

⁵⁸ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2001, № 4, мод. 215.

назардошти тағиирот дар рушди равандҳои муҳочират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар кишварҳои хориҷӣ афзалиятҳоро дар масъалаҳои муҳочирати дохилӣ ва хориҷӣ муайян менамояд; барномаҳои мақсадноки давлатӣ ва консепсияҳои танзимро тасдиқ мекунад; оид ба масъалаҳои муҳочират созишинаҳои байниҳукуматӣ мебандад; фаъолияти мақомоти марказии иҷроияи ҳокимиюти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимиюти давлатиро бораи иҷрои вазифаҳое, ки ба зиммай ин мақомот voguzor шудаанд, баррасӣ ва натиҷагирий мекунад.

Ваколатҳои танзимкунанд ва идоракуни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти олии иҷроия пеш аз ҳама ба муайян кардани стратегияи умумӣ ва самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи муносибатҳои муҳочират ифода карда мешаванд.

Барномаи амали Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз зарурати иҷрои қонунҳо ва фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муносибатҳои соҳаи муҳочирати аҳолиро ба танзим даровардаанд, бармеояд дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030⁵⁹, Стратегияи давлатии рушди бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020⁶⁰, Стратегияи миллии муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2011-2015⁶¹ муайян шудааст. Дар ин ҳуҷҷатҳо илова ба таҳлили вазъи кунунӣ дар соҳаи танзими давлатии муҳочирати аҳолӣ мақсадҳо, принсипҳо

⁵⁹ Бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, № 636 тасдиқ шудааст.

⁶⁰ Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июняи соли 2011, № 277 тасдиқ шудааст.

⁶¹ Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2011, № 460 тасдиқ шудааст.

ва вазифаҳои танзими равандҳои муҳочират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои танзими онҳо, механизмҳои татбиқи вазифаҳои афзалиятнок дар ин соҳа муайян шудаанд.

Доираи фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини сиёсати ягонаи давлатии муҳочират аз масъалаҳои таъмини ҳуқуқҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба озодии ҳаракат, таъмини амнияти миллий ва тартиботи ҷамъиятӣ вобаста аст.

Ваколатҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи идоракунии муносибатҳои муҳочиратро дар самтҳои афзалиятноки зерин гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

- муайян намудани самтҳои сиёсати давлатӣ дар самти муҳочирати аҳолӣ;
- таъмини назорати самараноки ҳамаҷонибаи равандҳои муҳочират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- тасдиқи стратегия ва барномаҳои давлатӣ дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ;
- ташкили муҳочирати дохилии ихтиёрий дар қаламрави чумхурӣ бо назардошти вазъи демографӣ, омилҳои рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо ва эҳтиёҷоти минтақаҳои чумхурӣ ба кувваи корӣ;
- ташкили робита бо ҳамвatanони бурунмарзӣ ва фароҳам овардани шароит барои ихтиёран баргаштан ба ҷойҳои собиқ истиқомати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муваққатан дар қаламрави дигар кишварҳо ҷойгиранд;
- муайянсозии механизми кӯҷонидани муҳочирони экологӣ аз минтақаҳои хавғонок ба ҷойҳои бехавф дар дохили кишвар;

- муайянсозии мақомоти ваколатдори давлатӣ ва вазифаҳои онҳо дар соҳаи муайяни мухоцирати аҳолӣ;
- танзими ҳамкории мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи мухоцирати аҳолӣ бо ҷалби институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ;
- дар асоси қонунҳо қабул намудани санадҳои меъёрии ҳукуқӣ барои танзими мухоцирати аҳолӣ;
- муайянсозии шарту тартиби иҷозатномадиҳӣ барои хизматрасониҳо дар соҳаи мухоцирати аҳолӣ;
- бастани созишномаҳои байниҳукуматӣ оид ба масъалаҳои мухоцират;
- таъмини эвакуатсияи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кишварҳои хориҷӣ дар ҳолатҳои фавқулодда ва гайра;
- ба амал баровардани дигар ваколатҳое, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

Ваколатҳои меъёрэҷодкунӣ ҷузъи чудонопазири фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Зарурати фаъолияти қонунгузории он ба вучуд намеояд, дар ҳолате ки қонунгузор мустақиман, объективона муносибатҳои ҳукуқиро танзим мекунад. Аммо, одатан, меъерҳои қонун дорои ҳусусияти умумӣ мебошанд ва тавсифи иловагиро талаб мекунанд, ки дар сатҳи қонунгузорӣ амалий карда мешаванд. Ҳамзамон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қабули санадҳои меъёрии ҳукуқӣ танҳо бо зикри ҳатмии ин санад дар қонун маҳдуд намешавад ва ҳукуқ дорад барои амалий намудани ваколатҳояш санадҳои дигари меъёрий қабул кунад.

Дар фаъолияти ҳуқуқчодкунӣ ҳокимияти икроия аз ҷумла, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд як қатор қоидаҳоеро риоя кунад, ки татбиқи принсипи тақсимоти ваколатҳоро таъмин мекунанд. Аввалин қоидаҳо риояни маҳдудияти ваколатҳое мебошанд, ки бо Конститутсия ва қонунҳо нишон дода шудаанд.

Таҳлил нишон дод, ки фаъолияти ҳуқуқчодкунии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муҳочират асосан ба татбиқи муқаррароти қонунҳо, инчунин фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст ва чунин ифода мегардад:

- ҳангоми муайян кардани тартиби гирифтани мақоми гуреза;
- муайянсозии тартиби иҷозатномадиҳӣ барои хизматрасонӣ дар соҳаи муҳочират;
- мушаххас кардани мақоми муҳочир, ҳаҷм ва миқдори муайяни ҳуқуқҳо ва икрои ўҳдадориҳо;
- муқаррар кардани тартиби расонидани кӯмаки иҷтимоӣ ба муҳочирон;
- танзими унсурҳои назорати муҳочират;
- муайян кардани ҷанбаҳои ташкилии фаъолияти мақомоти икроия дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ;
- тасдиқи шаклҳои ҳучҷатҳои зарурӣ дар соҳаи муҳочират.

Бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи низоми мақомоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 16 апрели соли 2012, №828⁶² низоми мақомоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии фаъолияти онҳо муайян гардидааст. Бо қонуни

⁶² Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012, №4, мод.278.

мазкур вазъи ҳуқуқии мақомоти икроияи ҳокимияти давлатие, ки ба Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон ё Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон тобеъ ва ҳисботдиҳанда мебошанд, инчунин асосҳои ташкили фаъолияти онҳо дар низоми идоракуни давлатӣ танзим гардидааст. Принсипҳои асосии фаъолияти мақомоти икроияи ҳокимияти давлатӣ, ки бо қонуни зикршуда муқаррар шудаанд, дар фаъолияти ин мақомот ба танзими муносибатҳои муҳочират низ таъсиргузор буда, аҳамияти муҳим доранд. Ин приниспҳо иборатанд аз:

- волоияти Конститутсия ва қонунҳои Ҷумхурии Тоҷикистон;
- самарабахши ҳокимияти давлатӣ ва самтгирӣ ба натиҷаҳои нийҳо;
- риояи манфиатҳои ҷамъиятӣ (оммавӣ);
- ҳисботдиҳии дақиқ дар низоми мақомоти икроияи ҳокимияти давлатӣ;
- гайритаҷаммӯъсозӣ ва гайримутамарказгардонии ҳокимияти давлатӣ;
- кордонӣ ва риояи одоб дар амал ва қарорҳои хизматчиёни давлатӣ;
- асоснокӣ ва шаффофият зимни тақсиму истифодаи захираҳо ва молияни давлатӣ;
- шаффофият ва дақиқии ташкил ва фаъолият дар низоми мақомоти икроияи ҳокимияти давлатӣ;
- ошкоро будани низоми мақомоти икроияи ҳокимияти давлатӣ ва ҷалби қисми фаъоли аҳолӣ ба раванди идоракуни давлатӣ.

Тибқи ин қонун (моддаи 5) низоми мақомоти икроияи марказии ҳокимияти давлатӣ мушахҳас муайян шудааст, ки барои таҳлили функционалии ваколатҳои онҳо дар соҳаи

муҳоцират имкон медиҳад. Мақомоти ичроияи марказии ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо мебошанд:

- Дастьгоҳи ичроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- вазоратҳо ва кумитаҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- мақомоти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- мақомоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- мақомоти машваратию маслиҳатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мақомоти ичроияи марказии ҳокимияти давлатӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ва барҳам дода мешаванд. Низомнома, Сохтори дастьгоҳи марказӣ, Нақшай идоракунӣ ва шумораи ниҳоии кормандони мақомоти ичроияи марказии ҳокимияти давлатӣ дар асоси санадҳои меъёрии хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардида, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешаванд. Ваколат ва функсияҳои мақомоти ичроияи марказии ҳокимияти давлатӣ дар Низомномаи он муқаррар карда мешаванд. Мақомоти ичроияи марказии ҳокимияти давлатӣ аз ҳисоби буҷети ҷумҳурияйӣ ва дигар манбаъҳои пешбининамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағузорӣ мегарданд.

Аз низоми муайяншудаи мақомоти ичроияи марказии ҳокимияти давлатӣ баромеояд, ки қисме аз ин мақомотро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қисмеро Ҳукумати

Чумхурии Тоҷикистон таъсис медиҳанд ва дар фаъолияташон мутаносибан ҳамингуна тобеият доранд.

Бояд қайд кард, ки дар амал тақсимоти дақиқи мақомот аз рӯи функсиҳо вуҷуд надорад, аз ин рӯ, масалан, вазоратҳо ва хадамотҳои чумхурияйӣ дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ дар як вақт ба таҳия ва табиқи сиёсат дар самти муҳочират машгуланд ва инчунин вазифаҳои назорат ва дигар вазифаҳои ҳифзи ҳуқуқро иҷро мекунанд.

Файр аз ин, бояд дар назар дошт, ки як қатор мақомоти марказии иҷрои ҳокимияти давлатӣ бевосита аз ҷониби Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон (Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолӣ, Вазорати корҳои доҳилӣ, Вазорати корҳои хориҷӣ, Кумитаи давлатии амнияти миллӣ, Хадамоти муҳочират ва ғайра) таҳти назорат қарор дошта, баъзеи онҳо (Хадамоти муҳочират, Хадамоти шиносномадиҳӣ ва раводидӣ, Сарраёсати консулий) таҳти ваколати вазоратҳо қарор дошта, ба самтҳои фаъолияти онҳо мансубанд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки онҳо ваколати ҳамоҳангсозӣ ва назорати соҳторҳои тобеъро доранд. Ҳамин тариқ, Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолӣ, ки ба кори Хадамоти муҳочират масъул аст, нақшаи фаъолияти онро тасдиқ мекунад, нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти Хадамотро муайян ва натиҷаҳои татбиқи онҳоро баррасӣ мекунад.

Вазорат, дар навбати худ тибқи Низомномааш дар соҳаи муҳочирати аҳолӣ ваколатҳои зайлро амалий мекунад:

- оид ба ташаккули сиёсати давлатии муҳочирати аҳолӣ барномаҳои даҳлдорро таҳия ва корҳоро ҷиҳати татбиқи онҳо ташкил менамояд;

- дурнамои раванди муҳочирати дохилӣ ва хориҷиро меомӯзад ва ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тақлифҳо пешниҳод менамояд;
- фаъолияти вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, муассиса ва ташкилотҳоро дар соҳаи муҳочирати аҳолҳ ҳамоҳанг месозад;
- фаъолиятро дар самти ҷалб ва сафарбаркуни муташаккилонаи муҳочирони меҳнатӣ ба хориҷи ҷумҳурӣ ташкил менамояд;
- ҷиҳати ҷалби муҳочирони меҳнатӣ ба суғуртаи иҷтимоӣ ва тиббӣ дар хориҷа бо мақомоти даҳлдор ҳамкорӣ менамояд;
- дар соҳаи муқарраршудаи фаъолият ҳамкориро бо диаспораҳо, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳамвatanони бурунмарзӣ ташкил мекунад;
- дар доираи ваколати худ назорат ва санчиши фаъолияти субъектҳои ҳочагидорро дар самти бо кор таъмин кардани шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар ва бо кор таъмин кардани шаҳрвандони хориҷӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил менамояд;
- дар ҳамкорӣ бо мақомоти даҳлдори давлатӣ фаъолиятро оид ба пешгирии муҳочирати гайриқонуни шаҳрвандони хориҷӣ ва баҳисобирии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба муҳочирати меҳнатӣ ба хориҷа мераванд ва бармегарданд, амалӣ менамояд;
- барои рушд ва такмили низоми миёнаравӣ ҷиҳати бокортъминкунӣ дар хориҷа, аз ҷумла ба ташкилотҳои ҳусусии шуғли беруна мусоидат менамояд;

- барои баҳисобгирии шаҳрвандони хориҷӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти меҳнатҷ доранд, бо мақомоти дахлдор ҳамкорӣ менамояд;
- расонидани хизматҳои машваратӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва гайраро ба муҳоҷирони меҳнатӣ, доҳилӣ (иҳтиё҃рӣ), экологӣ ва аъзои оилаи онҳо ташкил менамояд;
- раванди муҳоҷирати аҳолиро таҳлил намуда, барномаҳо ва дурнамои соҳаро таҳия менамояд;
- ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба квотаи муҳоҷирати хориҷӣ ва ҷалби қувваи кории хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод манзур менамояд;
- ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти омориро дар соҳаи муҳоҷирати аҳолӣ мутобиқ ба методологияи омори расмӣ амалий менамояд;
- технологияи ягонаи иттилоотӣ, низоми ягонаи автоматишудаи бақайдигирӣ ва коркарди иттилооти марбут ба масъалаҳои муҳоҷирати аҳолиро ҷорӣ менамояд;
- шароити мусоидро барои соҳибкорон, корфармоён, ташкилотҳои байналмилалӣ ва дигар ташкилотҳо барои ташкили таълим ва такмили таҳассуси муҳоҷирони меҳнатӣ фароҳам месозад;
- бо мақсади ташкили фазои ягонаи муҳоҷирати меҳнатӣ дар давлатҳои иштирокчиёни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкориҳои иқтисодии АвруOсиё ва дигар созмонҳои минтақавӣ ба ҳамоҳангзории сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ мусоидат менамояд;
- дар ҳамкорӣ бо мақомоти дахлдори давлатӣ кӯҷонидани муҳоҷирони экологиро аз минтақаҳои

- хавфнок ва экзогенӣ ба мавзеъҳои бехавф, инчунин аз маҳалҳои қӯҳӣ, наздиқӯҳӣ, ноҳияҳои сераҳолӣ ва камзамин ба ноҳияҳои дорои захираҳои кофии замин кӯҷонидани хоҷагиҳоро амалӣ менамояд;
- вазифаҳои ташаккули сиёсати давлатӣ ва танзими ҳуқуқиро дар соҳаи муҳочирият ичро мекунад.

Мақомоти асосии ичроқунандаи сиёсати муҳочирират ин Хадамоти муҳочирирати Вазорати меҳнат, муҳочирират ва шуғли аҳолӣ мебошад. Хадамоти мазкур бо назардошти вазъ ва тамоилҳои муҳочирират чандин маротиба таҷдид гардидааст. Нахуст Сарраёсати кор бо гурезаҳо ва муҳочириони иҷбории Вазорати меҳнат ва шуғли аҳолӣ дар соли 1993 таъсис ёфт, ки вазифаи ин соҳтор асосан баргардонии гурезаҳои ҷанги шаҳрвандӣ ба макони доимии зисташон буд. Бо ичрои ин ҳадаф, яъне хотимаёбии раванди бозгашти гурезаҳо соли 1998 ба Хадамоти давлатии муҳочирирати Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ табдил ёфт. Баъдан Хадамоти мазкур соли 2006 ба тобеияти Вазорати корҳои доҳилий гузашт. Дар заминаи он соли 2011 Хадамоти муҳочирирати назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфт, ки он то соли 2013 фаъолият дошт. Соли 2013 дар натиҷаи таҷдиди соҳтори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ⁶³ Вазорати меҳнат, муҳочирират ва шуғли аҳолӣ таъсис дода шуда, Хадамоти мазкур дигарбора ба тобеияти идоравии ин вазорат гузашт. Ба таъсисёбии соҳтори давлатии татбиқунандаи сиёсати давлатии муҳочирират дар шакли вазорат рушди муносибатҳои муҳочирират ва тағйироти ҷиддӣ дар равандҳои муҳочирират,

⁶³ Ниг.:Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 ноябр соли 2013, № 12 «Дар бораи такмили соҳтори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»

бахусус мухочирати меҳнатии шаҳрвандон ба хориҷи кишвар тъєсиргузор буданд. Акнун дар қиёс ба мақомоти давлатии қаблии мухочират масъалаҳои танзими муносибатҳои мухочират ба сатҳи баландтар баромаданд, онҳо дар доираи вазорат ба танзим гирифта шуданд. Барои ҳалли маҷмӯии масъалаҳои мухочират ҳамчунин соҳаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ низ ба соҳтори ин вазорат доҳил карда шуд, ки асосан вазифаи омодасозии касбии мухочирони меҳнатиро бояд иҷро мекард. Вазифаҳои Хадамоти навтаъсиси назди вазорат аз иҷрои барномаҳои матраҳкардаи вазорат иборат шуданд. Мутобики низомнома Хадамоти мазкур дар самти мухочират вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

а) дар соҳаи мухочирати меҳнатӣ:

- амалӣ намудани татбиқи сиёсати давлатии мухочирати аҳолӣ ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ, созмонҳои байналмилалӣ, ҷамъиятӣ ва дигар ташкилотҳо;
- ҳамоҳангсозии байниидоравӣ ва ҷалби донорҳо ҷиҳати ташаккули низоми таҳлили бозори меҳнат барои муайян намудани дурнамои раванди мухочирати меҳнатӣ ба хориҷа, инчунин барои аз ҳуд кардани бозорҳои нави меҳнат дар хориҷи кишвар;
- мувофиқи тартиби муқарраргардида ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо мақомоти ваколатдори кишварҳои хориҷи дуру низдик, дар соҳаи мухочират, ташкил намудани шӯрои ҳамоҳангсоз ва ё дигар мақомот ҷиҳати дар якҷояй ҳал намудани душвориҳои ҷойдошта дар самти мухочирати аҳолӣ;

- иштирок дар татбиқи низоми самараноки сүгуртаи иҷтимоӣ, тиббӣ ва нафақаи муҳочирони меҳнатӣ;
- мувофиқи тартиби муқарраргардида амалӣ намудани фаъолият оид ба назорати риояи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ;
- баҳисобгирии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба муҳочирати меҳнатӣ ба хориҷа мераванд ва бармегарданд, инчунин баҳисобгирии муҳочирати шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ҳамкории самарабахш ва ҳамоҳангсозии масъалаҳо бо намояндагиҳои вазорат дар хориҷи кишвар, диаспораҳо, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳамватанони бурунмарзӣ;
- дар ҳамкорӣ бо мақомоти даҳлдори давлатӣ фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби муҳочирони меҳнатӣ ва ҳамватанони бурунмарзӣ дар рушди ҷомеа;
- дар якҷоягӣ бо мақомоти даҳлдори давлатӣ гузаронидани ярмаркаҳои ҷойҳои холии корӣ, бо мақсади мусоидат ба муҳочирони меҳнатӣ - шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дарёғти ҷойи кор дар хориҷи кишвар;
- мусоидат ба ҳамоҳангсозии масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ бо мақсади ташкили фазои ягонаи муҳочирати меҳнатии давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкории иқтисодии Аврупову Осиё ва дигар давлатҳо;
- ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилаи судманд ва самарабахш бо ҳамватанони бурунмарзӣ, диаспораҳои тоҷик ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар

соҳаи муқарраршудаи фаъолият, бо мақсади ҷалби онҳо дар рушди ҷомеа;

- расонидани хизматҳои машваратӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва дигар намудҳои хизматрасонӣ ба муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо;
- бо тартиби муқарраргардида ташкили фаъолият вобаста ба иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ ва назорати шартҳои иҷозатномадиҳӣ;
- бо тартиби муқарраргардида додани иҷозат барои кор ба шаҳрвандони ҳориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- дар ҳамкорӣ бо дигар мақомоти даҳлдори давлатӣ ташкили корҳо оид ба ҳамгироии тақрорӣ ва тавонбахшии муҳоҷирони меҳнатӣ шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба Ватан баргаштаанд;
- иҷрои дигар вазифаҳое, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намудаанд.

б) дар соҳаи муҳоҷирати дохилӣ (ихтиёрӣ);

- ҳамкорӣ бо вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар татбиқ ва ҳамоҳангозии ҷорабиниҳо доир ба масъалаҳои муҳоҷирати дохилӣ (ихтиёрӣ);
- дар ҳамкорӣ бо дигар мақомоти даҳлдори давлатӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ, ҷамъиятий ва гайридавлатӣ амалӣ намудани ҷорабиниҳо оид ба кӯчонидани муҳоҷирони дохилӣ (ихтиёрӣ) аз минтақаҳои кӯҳӣ ва наздиқӯҳӣ, сераҳолӣ ва камзамин ба ноҳияҳои дорои заминҳои бекорхобида, бо мақсади рушди соҳаи кишоварзӣ, баланд бардоштани инфрасоҳтори дехот, ҷалб намудани шаҳрвандон ба кори доимӣ, паст

гардонидани сатҳи бекорӣ ва пешгирии муҳоҷирати дохилии ғайриқонунӣ;

- масъалағузорӣ дар назди мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ оид ба таъминн чорабинихо барои қабули муҳоҷирони дохилӣ (иҳтиёри), ҷобаҷоқунунӣ, таъмини онҳо бо кори доимӣ, манзил ё замин барои соҳтмони хонаи истиқоматӣ, оби нӯшокӣ, барқ, роҳ, ва ҳалли дигар масъалаҳои иҷтимоӣ;
- банақшагирии давра ба давра кӯчонидани муҳоҷирони дохилӣ (иҳтиёри) дар ҳудуди ҷумҳурий дар асоси пешниҳоди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо;
- анҷом додани вазифаҳои фармоишгари давлатии барномаҳо ва лоиҳаҳои мақсадноки илмию техниکӣ ва сармоягузорӣ ҷиҳати бунёд намудани инфрасоҳтори дехот дар маҳалҳои зисти муҳоҷирони дохилӣ (иҳтиёри);
- бо мақсади амалӣ намудани чорабинихо ҷиҳати ҳалли масъалаҳои муҳоҷирати дохилӣ (иҳтиёри) ва фароҳам овардани шароити хуби зист барои муҳоҷирон, ташкил кардани ситоди доимоамалкунанда бо намояндагии мақомоти даҳлдори давлатӣ ва ғайридавлатӣ;

в) дар соҳаи муҳоҷирати экологӣ;

- ҳамоҳангсозии татбиқи чорабинихо оид ба равандҳои муҳоҷирати экологӣ мутобиқи меъёрҳои муқарраргардида дар ҳамкорӣ бо вазорату идораҳои даҳлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва байнамилалӣ;

- гузаронидани мониторинг, баҳодиҳӣ ва дар асоси он таҳия ва пешниҳод намудани лоиҳаи барномаҳои давлатӣ марбут ба муҳочирати экологӣ;
- тавассути комиссияҳои маҳаллӣ муайян намудани мавзеъҳои экологӣ, миқдори хоҷагиҳо, бодарназардошти таҳияи рӯйхати умумии муҳочирони экологӣ, мувофиқа кардани мӯҳлати кӯҷонидани муҳочирон аз мавзеъҳои хавфнок ба ҷойҳои бехавф;
- бо мақсади ҳалли саривақтии масъалаҳои муҳочирати экологӣ дар вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо ташкил намудани фаъолияти комиссияҳои доимӣ таҳтироҳбарии мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо ҷалби дигар идораҳои даҳлдори давлатӣ ва гайридавлатӣ;
- ҷиҳати ташкил кардани шаҳраки ҳозиразамон ва намунавӣ барои зисти муҳочирони экологӣ масъалагузорӣ намудан дар назди мақомоти даҳлдори давлатӣ оид ба таҳия ва татбиқи нақшай генералӣ, бо дар назардошти пешбинии иифрасохтори шаҳрак;
- таъсиси маҳзани маълумот барои ҷорӣ кардани системаи баҳисобгирии раванди муҳочирати экологӣ.

Новобаста аз қушиши ҳалли маҷмуии масъалаҳои муҳочират дар доираи як соҳтори навтаъсис на ҳама масъалаҳои муҳочират ба ваколати ин соҳтор voguzor карда шуданд. Мисол, масъалаҳои гурезаҳо ва баҳисобгирий ва бақайдгирии муҳочирати шаҳрвандони хориҷӣ ва назорати будубоши онҳо ба таркиби вазифаҳои Вазорати корҳои дохилӣ гузаштанд ва мутаносибан танзими ин муносибатҳо аз доираи фаъолияти Вазорати меҳнат,

муҳочират ва шуғли аҳолӣ ва Ҳадамоти муҳочирати он берун монданд.

Соҳтори дигаре, ки ба ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатии муҳочират дар кишвар фаъолона таъсир мерасонад, Вазорати корҳои хориҷӣ мебошад, ки масъули мусоидат ба густариши муносибатҳо бо давлатҳои хориҷӣ дар самти муҳочират, робита бо ҳамватанони бурунмарзӣ, бақайдигирии ҳуччатҳои алоҳидаи шиносномавӣ ва раводидӣ мебошад. Ба зиммаи Вазорати корҳои хориҷӣ вазифаи бисёр муҳими ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои шаҳрвандони кишварамон дар хориҷа, баҳусус муҳочирони меҳнатӣ тавассути намояндагиҳои дипломатӣ ва муассисаҳои консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шудааст.

Ба зиммаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи низомномаи он таъмин намудани фаъолият оид ба муайян намудани мақоми гуреза ва шахсони паноҳҷӯянда ва бақайдигирии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави чумҳурий гузошта шудааст. Тибқи муқаррарот шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ўҳдадоранд, ки бо тартиби муқарраргардида дар муддати 10 рӯзи корӣ аз санаи ворид шуданашон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон шиносномаҳои хориҷии худ ё ин ки ҳуччатҳои ивазкунандаи онҳоро ба қайд гирифта, пас аз гузаштани муҳлати истиқоматашон Ҷумҳурии Тоҷикистонро тарқ намоянд, агар тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байнамилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон тартиби дигар пешбинӣ нагардида бошад.

Яке аз ваколатҳои бисёр муҳими ин мақомот танзими масъалаҳои вобаста ба гурезаҳо ва шахсони паноҳҷӯянда

мебошад, ки ба таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон бевосита дахл дорад. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” мақомоти корҳои дохилӣ дар ин самт чунин ваколатҳо дорад:

- фаъолияти мақомоти идораи давлатиро оид ба масъалаи гурезаҳо ҳамоҳанг месозад;
- фаъолияти воҳидҳои мақомоти дахлдори корҳои дохилиро дар маҳалҳо роҳбарӣ ва назорат менамояд;
- тибқи тартиби муқарраргардида маълумотро дар хусуси вазъи сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, санитарию эпидемиологӣ дар кишвари мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) шаҳси дар хусуси гуреза дониста шудан дарҳост карда, инчунин маълумотро оид ба тағйирот дар низоми шинонномавию раводидии (визавии) давлатҳои хориҷӣ ва қоидаҳои истиқомати шаҳсони паноҳҷӯянда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мегирад ва ба мақомоти дахлдори корҳои дохилӣ ирсол менамояд;
- ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Низомномаи шаҳодатномаи гуреза, намунаҳои бланкаҳои шаҳодатномаи гуреза, ҳуҷҷати сафарӣ, инчунин, ҷиҳати такмили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар ин соҳа таклифҳо пешниҳод менамояд;
- барои шаҳсони паноҳҷӯянда ва аъзои оилаи онҳо марказҳои ҷойиркуни муваққатӣ таъсис дода, фаъолияти онҳоро таъмин менамояд;
- аз шаҳсони воқеи ва ҳуқуқи сарфи назар аз шакли моликият ба тарзи ройгон иттилоотеро мегирад, ки барои тафтиши маълумоти пешниҳоднамуда оид ба

дархости шахси паноҳчӯянда дар хусуси гуреза донистанаш зарур мебошад;

- ба шахсе, ки дар хусуси гуреза дониста шудан дархост намудааст ё гуреза донисташуда, ки ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидааст ва бе ҳамроҳии намояндаи қонунии худ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, дар дастрас намудани маълумот оид ба мавҷуд будан ва ҷои истиқомати падару модар, ё дигар намояндагони қонунӣ ё хешовандонаш ёрӣ мерасонад;
- дар асоси қарори комиссияи муштараки доимоамалкунандай назди мақомоти корҳои доҳилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза барои пешниҳод намудани мақоми гуреза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат медиҳад ё додани иҷозатро рад менамояд;
- дар асоси ҳуҷҷатҳои бақайдигирии шахсонеро, ки барои гуреза дониста шудан дархост пешниҳод намудаанд, санчида, дурустии маълумоти додаи онҳоро муайян менамояд;
- шаҳодатномаи мувакқатии паноҳчӯяндаро медиҳад;
- ба шахсоне, ки мақоми гуреза гирифтаанд, шаҳодатномаи гуреза, инчунин ҳуҷҷати сафарии намунааш муқарраршуда медиҳад;
- азнавбақайдигирии ҳарсолаи гурезаҳоро якҷоя бо воҳидҳои даҳлдор анҷом медиҳад;
- мувофиқи муқаррароти қонунгузории амалқунанда дар хусуси аз даст додани мақоми гуреза ё дар бораи маҳрум намудан аз мақоми гуреза қарор қабул менамояд;
- бо мақомоти идораи давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, шахсони воқеӣ ва

хукуқӣ сарфи назар аз шакли моликияташон оид ба масъалаҳои дигаре, ки ба салоҳияти он vogузор гардидаанд, ҳамкорӣ мекунад;

- шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳоро ба қайд мегирад ва мӯҳлати бақайдгирии онҳоро тамдид менамояд;
- барои шахсоне, ки мувофиқи тартиби муқарраргардида гуреза дониста шудаанд ва аъзои оилаи онҳо мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозати муваққатии зистро ба расмият дароварда, ба онҳо месупорад ва мӯҳлати амали онро дароз мекунад;
- ҳангоми зарурат расмиёти айниятгардонии (идентификатсияи) шахсияти онҳоеро, ки барои гуреза дониста шудан дарҳост намудаанд ва ҳучҷати тасдиқунандай шахсият надоранд, анҷом медиҳад;
- дактилоскопияи (изи ангуштон) шахсонеро, ки барои гуреза дониста шудан дарҳост намудаанд, анҷом медиҳад;
- дар сурати қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистонро ихтиёран тарк накардани шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳо, дар доираи ваколати худ маҷбуран берун кардани онҳоро мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ичро мерасонад.

Дар заминаи ин муқарарот Вазорати корҳои дохилӣ ваколати назорати риояи қоидаҳои будубоши шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандро дар ҷумҳурӣ ба зимма дошта, аз хукуки истифодаи ҷавобгариҳои маъмурии пешбинишуда дар шакли ҷарима ва хориҷсозии шаҳрвандони хориҷие, ки ин қоидаҳоро вайрон намудаанд, барҳурдор аст. Дар робита ба ин вазорати мазкур масъули баҳисобигирии будубоши шаҳрвандони хориҷӣ дар кишвар

мебошад. Инчунин, яке аз субъектҳои асосии мубориза бо муҳочирати ғайриқонунӣ маҳсуб ёфта, таҳқиқ ва тафтиши чунин парвандаҳоро ба дӯш дорад.

Дар соҳтори Вазорати корҳои дохилӣ Хадамоти шиносномавию бақайдгирӣ фаъолият менамояд, ки яке субъектҳои муҳими иштирокчии идораи раванди муҳочирати хориҷӣ маҳсуб меёбад. Хадамоти мазкур тибқи низомномааш барои амалӣ намудани вазифаҳои ҳуқуқтатбиққунӣ, ӯҳдадориҳо оид ба назорат, нигоҳдорӣ ва хизматрасонии давлатӣ дар соҳаҳои фаъолияти шиносномавию-бақайдгирӣ, масъалаҳои вобаста ба гурезаҳо, додани гувоҳномаи иқомат барои зист ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, масъул аст. Вазифаҳои Хадамоти мазкур дар ин самт иборатанд аз:

- бақайдгирии шиносномаҳои шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар маҳалли иқомат;
- додани гувоҳномаи иқомат ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- додани шаҳодатнома ба шахсони бешаҳрванде, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомати доимӣ доранд, барои рафтумад ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- баҳисобигирии шахсоне, ки нисбати онҳо қарор дар бораи иваз намудани шаҳрвандӣ қабул карда шудааст;
- барасмиятдарорӣ ва ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд додани даъватнома барои омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин баҳисобигирии шахсони ҳуқуқие, ки даъватномаҳоро ба расмият медароранд;
- барасмиятдарорӣ ва ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд додани иҷозатнома (ё

рухсатнома) барои ворид гардидан ва иқомат намудани шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар минтақаҳои сарҳадӣ;

- амалӣ намудани чораҳо оид ба огоҳонидан ва пешгирии муҳочирати гайриқонунӣ;
- гузаронидани бақайдигирии давлатии дактилоскопӣ (изи панҷаи даст);
- ба шахсони гуреза ва паноҳҷӯянда додани мақоми гуреза, шахсонеро, ки барои онҳоро ҳамчун гуреза эътироф намудан дарҳост манзур намудаанд, мақоми гурезаро гирифтаанд, баҳисобу қайд гирифтаанд, муваққатан ҷобаҷо менамояд, инчунин ба гурезаҳо барои муваққатан бо шароити зисту фаълият фаро гирифтанд, дар ҳудуди ваколатҳои додашуда мусоидат менамояд;
- гузаронидани ҳаммонандии (идентификация) шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванде, ки барои эътироф намудани онҳо ҳамчун гуреза дарҳост манзур намудаанд ва дар ҳудуди татбиқ намудани ваколатҳо қарор доранд.

Кумитаи давлатии амнияти миллӣ дар фаъолияташ ваколати назорати сарҳадии муҳочират, убури сарҳади давлатӣ аз ҷониби шаҳрвандони ҷумҳурӣ ва шаҳрвандони хориҷӣ буда, баҳисобигирии воридшавӣ ба ҷумҳурӣ ва хориҷшавии шаҳрвандони хориҷиро аз он амалӣ мекунад.

Илова ба мақомоти зикршуда дар низоми мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ мақомоти машваратию маслиҳатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ фаъолият мебаранд, ки дар соҳаи муҳочират ваколатҳои хоси ҳудро доранд. Ба ҳайси чунин мақоми машваратию

маслиҳатӣ айни замон Комиссияи байниидоравии танзими танзими равандҳои муҳоҷирati назди Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон⁶⁴ мебошад, ки роҳбарии онро муовини Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон-сарпаристи соҳаҳои иҷтимоӣ ба ўҳда дорад. Ба ҳайати Комиссияи мазкур роҳбарону муовинони роҳбарони вазорату идораҳои ҷумҳурӣ, ки барои танзими масъалаҳои алоҳидай муҳоҷирat ваколат доранд, шомиланд. Комиссияи зикршуда тибқи низомномааш мақоми ҳамоҳангози фаъолияти мақомоти давлатӣ дар самти муҳоҷирat буда, он дар асоси ҷамъиятӣ амал мекунад. Дар ҷаласаҳои комиссияи мазкур масъалаҳои муҳими муҳоҷирat, ки таъсири саривақтӣ ва танзими иловагиро талаб мекунанд, баррасӣ мешаванд. Асосан вазъи муҳоҷирat дар қишивар, ҷараёни икрои барномаҳо ва нақшаҳои тасдиқшуда аз ҷониби мақомоти давлатӣ дар ин мақоми ҳамоҳангоз натиҷагирий шуда, барои тақвияти кори онҳо тавсияҳо ва супоришҳо дода мешаванд.

§3. Ваколатҳои мақомоти икроияи маҳалии ҳокимияти давлатӣ дар танзими муносибатҳои муҳоҷирat

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тақсими ваколатҳоро дар танзими муҳоҷирati аҳолӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва дар сатҳи маҳаллӣ мушаххас муайян накардааст. Ҳамчунин таҳлили қонунгузории соҳаи муҳоҷирat нишон дод, ки ваколати мақомоти икроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар қонунҳо муаяйн нашуда,

⁶⁴ Бо карори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 октябри соли 1997, № 462 таъсис дода шудааст.

он дар санадҳои алоҳидаи меъёрии ҳуқуқӣ оид ба танзими муносибатҳои алоҳида бо мухочирон пешбинӣ гардидааст. Дар асоси таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии ин самт ваколати мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро чунин гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

Дар самти мухочирати меҳнатӣ:

- таҳия ва татбиқи барномаҳои маҳаллӣ оид ба мухочирати меҳнатӣ;
- таҳия ва татбиқи барномаҳои маҳаллӣ оид ба реинтегратсияи мухочирони ба Ватан бозгашта;
- ташкили корҳои иттилоотӣ дар байни аҳолӣ оид ба масъалаҳои мухочирати меҳнатӣ;
- омода намудани пешниҳод барои мукаррар намудани квотаи ҷалби қувваи кори ҳориҷӣ бо назардошти талаботи бозори меҳнати маҳалҳо;
- таҳлили вазъи мухочирати меҳнатӣ дар маҳалҳо ва баррасии он дар иҷлосияи маҷлиси вакилони ҳалқи маҳалӣ;
- дар якҷоягӣ бо дигар мақомоти даҳлдор андешидани ҷораҳо ҷиҳати пешгирии мухочирати меҳнатии танзимнашуда ва гайриқонунӣ дар маҳалҳо.

Дар самти мухочирони дохилӣ (иҳтиёри):

- чудо намудани манзили истиқоматӣ ва ё қитъаи замин барои соҳтмони хонаҳои мухочирон;
- ташкили корҳои фаҳмондадиҳӣ бо мақсади қабули муносиби мухочирон аз ҷониби аҳолии муқимии минтақа, ташвиқи дӯстиию иттифоқии байни миллатҳо ва ҳалқиятҳо дар ин мавзеъ;
- расондани кӯмак ва мусоидат дар соҳтмони манзилҳои истиқоматӣ ба мухочирони дохилӣ;

- барои рушди хоҷагии ёрирасони муҳочирони дохилӣ шароит муҳайё менамояд. Бо ин мақсад ба муҳочирон аз ҳисоби даромадҳои иловагии буҷети маҳаллӣ кӯмаки иловагии молиявӣ мерасонад;
- барои баланд бардоштани таҳассус ва дониши муҳочирон курсҳои имтиёзноми омӯзишӣ ташкил намуда, ҷиҳати бо ҷойҳои кори муносиб таъмин намудани онҳо ҷораҳо меандешад;
- дар ҷойҳои нави зисти муҳочирон муассисаҳои фарҳангии маърифатӣ, китобхонаҳо, майдонҳои варзишӣ, мактабҳо, бунгоҳҳои тиббӣ ва дигар ишҳооти иҷтимоии заруриро бунёд менамояд.

Дар самти муҳочирати экологӣ:

- дар якҷоягӣ бо макомоти даҳлдор ташхису муайянсозии мавзеъҳои ҳавғонок ва тартиб додани нақшай кучонидани муҳочирони экологӣ ба макони бехавф;
- ба таври ройгон ҷудо ҷудо намудани қитъаҳои замин барои соҳтмони манзили истиқоматӣ ба муҳочирони экологӣ;
- бунёди соҳтмони бунгоҳи тиббӣ ва бо мутаҳассисони соҳа таъмин кардани онҳо;
- бунёди соҳтмони муассисаҳои томактабӣ ва миёнаи умумӣ дар маҳали нави зисти муҳочирони экологӣ;
- ташкили корҳо оид ба гузаронидани ҳатҳои обгузар барои таъминот бо оби нӯшокӣ, инчунин барои обёрий кардани заминҳои наздиҳавлигӣ (полезӣ), дар маҳали нави зисти муҳочирони экологӣ;
- мусоидат дар ташкили хоҷагиҳои дехқонӣ (фермерӣ) ва аз худ кардани заминҳои нокорам ва бекорхобида дар маҳали нави зисти муҳочирони экологӣ;

- таҳияи Нақшай генералии маҳали зисти нави муҳоҷирони экологӣ;
- мусоидат ҳангоми рафти корҳои соҳтмони иншоот ва хонаҳои истиқоматии муҳоҷирони экологӣ;
- мусоидат доир ба гузаронидани ҳатҳои интиқоли барқ дар маҳали нави зисти муҳоҷирони экологӣ;
- таъмини инфрасоҳтори дехот.

Оид ба гурезаҳо ва шахсони паноҳчӯянда:

- ҷойи зисти муваққатии гурезаҳо ва шахсони паноҳчӯяндаро, ки аз ҷониби мақомоти корҳои дохилий мақоми гурезаро гирифтаанд, муайян мекунад;
- барои мутобиқшавии иҷтимоии гурезаҳо ва шахсони паноҳчӯянда ва таъмини онҳо бо шуғл мусоидат мекунад;
- барои шаҳрвандоне, ки мақоми гурезаро доранд ва мустақилона макони зисти муваққатӣ пайдо карда наметавонанд барои ҷобочокунии онҳо мусоидат мекунад.

Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳамчунин барои пешгирии муҳоҷирати ғайриқонунӣ дар ҳудуди маҳал масъуланд.

Ҳамин тарик таҳлилҳо нишон медиҳанд, новобаста аз рушди ҳуқуки муҳоҷирати Тоҷикистон дар солҳои охир доираи ваколатҳои мақомоти давлатӣ бинобар номукаммалии қонунгузории соҳаи муҳоҷират ҳануз ҳам дақиқ муайян нашудаанд. Итминони комил дорем, ки такмили минбаъдаи он пеш аз ҳама ба ҳалли масъалаҳои дастгирии иҷтимоии муҳоҷирон, ҳифзи ҳуқуку манфиатҳои шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар хориҷа ва шаҳрвандони хориҷӣ дар Тоҷикистон нигаронида ҳоҳад шуд. Дар ин замина, бо

рушди минбаъдаи қонунгузорӣ муайянсозии номгӯ ва доираи татбиқи ваколатҳои мақомоти давлатӣ дар танзими муносибатҳои муҳоҷират имконпазир аст.

БОБИ Ш. МУХОЧИР ҲАМЧУН СУБЪЕКТИ АСОСИИ МУНОСИБАТҲОИ ҲУҚУКИИ МУХОЧИРАТ

§1. Мафхум ва категорияҳои муҳочирон

Ба ҳайси субъекти асосии муносибатҳои муҳочират иштирокчиёни асосии равандҳои муҳочират шахсон-муҳочирон баромад мекунанд. Тавре ки маълум аст равандҳои муҳочират яксон нестанд. Он аз як тараф ҳамчун падидай ҳавасмандкунанда ё баръакс маҳдудкунанда шинохта мешавад, vale дар ҳама маврид падидай аз ҷониби давлат танзимшавандаст, ки ба кӯcidани шаҳрвандон, ивазкунии доимӣ ва муввақатии ҷои зист бо мақсадҳои гуногун дар дохили давлат ва ё бо тарки ҳудуди давлати иқомати доимӣ ва воридшавӣ ба давлати хориҷӣ, алоқаманд аст.

Тибқи Қонуни Ҷумҳрии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират» зери мафхуми муҳочирон «шахсоне, ки бо мақсади истиқомати доимӣ ба маҳали пештараи зист, ба ватани аҷдодӣ баргаштаанд (репатриантҳо), инчунин шахсоне, ки бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ақди никоҳ бастаанд ё шахсоне, ки кишвари истиқомати доимии ҳудро ихтиёран тарк карда, барои истиқомати доимӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадаанд» фаҳмида мешавад. Мафхуми меъёрии овардашуда, тавре ки аз мазмуни он

бармеояд на ҳама махсусиятҳо ва гурухҳои муҳочиронро дар бар мегирад ва мутаносибан ба равандҳои имрузи муҳочират дар кишвар ва зарурати танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират ҷавобгӯ нест. Бинобар ин барои муайянсозии мафҳуми меъёрии «муҳочир» зарур аст, ки ба санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи муҳочират рӯ овард. Дар сатҳи байналмилалӣ дар конвенсияҳо мафҳуми умумии муҳочир муайян нашудааст. Дар онҳо ба таври алоҳидагӣ намудҳои муҳочират ва категориҳои муҳочирон (мисол, апатридҳо, гурезаҳо ва шахсони паноҳчӯянда, муҳочирони меҳнатӣ) муайян шудаанд, ки асосан ба намудҳои муҳочирати хориҷии одамон рабт дошта, бо убури сарҳади давлатӣ ва тағирии макони иқомати доимӣ дар давлати дигар алоқаманданд. Дар онҳо муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба муҳочирати доҳилии аҳолӣ дар ҳудуди як давлат танзим намешаванд.

Дар доираи Иттиҳоди давлатҳои мустақил, санади ҳуқуқие, ки масъалаҳои марбут ба мафҳуми "муҳочир" -ро танзим мекунад ин қарор "Дар бораи Консепсияи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил дар мубориза бо муҳочирати ғайриқонунӣ" (Остона, 16 сентябри 2004)⁶⁵ мебошад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчии он мебошад. Мувофиқи ин қарор муҳочир "шაҳрванди давлати узви ИДМ, давлати сеюм ё шаҳси бешаҳрванд, ки қоидаҳои воридшавӣ, хориҷшавӣ, будубош ё убури транзитиро тавассути қаламрави давлатҳои иштирокчии ИДМ риоя мекунад", эътироф карда мешавад. Аммо, тавре ки дар қарори мазкур қайд шудааст, таърифи мазкурро танҳо барои мақсадҳои ин ҳуҷҷат, яъне барои танзими муҳочирати байналмилалӣ дар доираи Иттиҳоди

⁶⁵ Ниг.: Қарори Суди Иқтисодии ИДМ аз 11 сентябри соли 1996, № С-1/14-96.

давлатҳои мустақил истифода бурдан мумкин аст. Ҳамингуна тибқи таърифи Суди иқтисодии ИДМ, мағхуми «муҳочир» умумӣ буда, ҳамаи категорияҳои шахсонеро дар бар мегирад, ки барои ивазкунии маҳали зист, новобаста аз сабабҳои ивазкунӣ, давомнокӣ ва сарҳади қаламрави муайяншуда ҳаракат доранд.

Бояд дар назар дошт, ки ҳуқуқи конститутсионӣ ба озодона иваз кардани маҳали зист, ки дар Конститутсиияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, танҳо ҳуқуқи муҳочирон нест. Аён аст, ки на ҳама шахсоне, ки аз ҳуқуқи озодона иваз кардани маҳали зист истифода мебаранд, аз мавқеи танзими давлатии ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират метавонанд, ҳамчун муҳочир эътироф карда шаванд. Масалан, шахсе, ки сафари кӯтоҳмуддати сайёҳӣ мекунад ва ё ҷои зисташро муваққатан тарқ кунад, метавонад муҳочир эътироф карда нашавад.

Таҳлили мағхуми “муҳочират” нишон медиҳад, ки он аз калимаи лотинӣ гирифта шуда маънояш «гузаштан», «убур кардан», «тағири макон», «кӯчидан» мебошад. Ҳамин тавр, он ивазкунии ҳудудии макони иқомати одамонро ифода мекунад. Ин мағхум тақрибан дар тамоми лугатҳо ва дигар адабиёти мусоир ҳамингуна муайян ва тафсир мешавад. Аммо, он барои таърифи илмӣ ва ҳуқуқии мағхуми муҳочир кофӣ нест. Барои фарқ кардани ивазкунии ҳудудии макони зисти одамон меъёрҳои иловагӣ заруранд.

Олимни рус П.Л. Рыбаковский зарурати фаҳмиши муҳочиратро ба намуди ивазкунии ҳудудии макони зисти одамон, ки бо ивазшавии маҳали зисти доимии одамон

хотима меёбад рабт медиҳад⁶⁶. М.Л. Туркин дар ин маврид ба маҷмӯи муайяни муносибатҳои ҳуқуқие таваҷҷӯҳ менамояд, ки бо муҳочирон дар ҷараёни ивазкунии ҳудудии макони зист тавлид ёфта, зарурати танзими давлатиро тақозо менамояд ва чун қоида дар оянда ба гирифтани мақоми нави ҳуқуқӣ аз ҷониби муҳочирон оварда мерасонанд⁶⁷.

Аз ин бармеояд, ки ҳар як шахси воқеӣ, новобаста аз вазъи умумии ҳуқуқӣ ҳамчун шаҳрванд, шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд ҳамчун муҳочир шинохта шуда метавонад. Барои он ки шахс мақоми муҳочирро дошта бошад, сараввал бояд ҷои зисти пештараи ҳудро тарқ қунад. Дуввум, ивазкунии ҳудудии макони зисти ў бояд бо убури сарҳади давлатӣ ё маъмурии мӯқарраршуда, амалӣ карда шавад. Қоидаҳои додани шиносномаи шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 июни соли 2014, № 406 тасдиқ шудааст, зарурати ба қайд гирифтани шаҳрвандонро дар ҷои истиқомати нав пешбинӣ менамояд, новобаста аз он, ки шаҳрванд сарҳади давлатиро убур кардааст ё не ва ё ба ҷои иқомати нав ҳамчун муҳочир омадааст ё не. Ҳамин тарик, ҳам мағҳуми муҳочират ва ҳам мағҳуми муҳочир танҳо дар робита ба сабабҳо ва давомнокии ивазкунии ҳудудии макони зист вуҷуд дошта метавонанд. Сеюм, ивазкунии ҳудудии макони зист бояд ба ҳадафҳои мушаххас аз ҷумла, барои ҳавасманд намудан ба муҳити нав ё мутобиқ карданӣ ин муҳит барои зиндагӣ ва рушди одамон асос ёфта бошад. Ба сифати ин ҳадафҳо метавонанд кушиши одамон барои

⁶⁶ Ниг.:Рыбаковский Л.Л. Миграция населения. Вып. 5. Стадии миграционного процесса. М., 2001. С. 19.

⁶⁷ Ниг.:Тюркин М.Л. Сущность, структура и перспективы совершенствования миграционного процесса в Российской Федерации // Государство и право. 2004. № 9. С. 97–100.

ҳифзи ҳаёти худ ва ҳаёти аъзои оилаашон, фароҳамсозии шароити беҳтари моддӣ барои онҳо, алока бо хешовандонашон ва ғайра бошанд. Ва ниҳоят чорум, дар натиҷаи ин ивазкунии худудии макони зист шахс бояд макоми маҳсуси ҳуқуқиеро бигирад, ки қонунгузорӣ танзим намудааст ва он аз мақоми умумиҳуқуқӣ (шаҳрванд, шаҳрванди хориҷӣ, шахси бешаҳрванд) фарқ мекунад. Гузашта аз ин, шахс бешубҳа мақоми умумиҳуқуқии худро аз даст намедиҳад, тамоми ҳуқуқҳо ва ўҳдадориҳоро, ки аз мазмуни ин мақом бармеоянд, нигоҳ медорад. Бо ивазкунии худуди макони зист муҳочир субъекти ҳуқуқ, иштирокчии муносибатҳои ҳуқуқӣ мегардад. Ҳамчун инсон ўқобилияти умумии ҳуқуқдорӣ ва қобилияти умумии амалқунӣ дорад (масалан, аз ҳуқуқи конститутсионӣ ба даҳлнопазирии шахсият бархурдор аст, молҳои заруриро меҳарад) аммо, ҳамчун муҳочири оянда дорои қобилияти маҳсуси ҳуқуқдорӣ ва субъекти муносибатҳои муҳочират мегардад. Мақоми маҳсуси ҳуқуқии муҳочир аз фарқияти гуруҳҳои муҳочирон (туреза, муҳочири меҳнатӣ, муҳочири доҳилӣ, муҳочири экологӣ ва ғайра) ва ҳуқуқу ўҳдадориҳои иловагии онҳо вобаста аст.

Муҳочиронро метавон бо асосҳои гуногун гуруҳбандӣ кард. Гуруҳбандии онҳо аз равандҳои муҳочират дар ҳар як кишвар вобаста мебошад. Бо назар ба меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ дар самти муҳочират ба равандҳои муҳочират дар Тоҷикистон гуруҳбандии зерин мувофиқи мақсад аст:

Муҳочирони меҳнатӣ – шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мақсади фаъолияти муваққатии меҳнатӣ ба давлатҳои хориҷӣ мераванд ва шаҳрвандони хориҷие, ки

тибқи квотаи муқарраршуда ҳамасола барои кор ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мешаванд;

Муҳочирони дохилӣ (ихтиёри) – шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз мавзеъҳои сераҳолӣ ва кӯҳистону камзамини чумхурӣ ба водиҳои дорои заминҳои бекорхобида тибқи нақшаҳои тасдиқшуда, кӯҷонида мешаванд;

Муҳочирони экологӣ – шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки зери таъсири омилҳои экзогенӣ аз мавзеъҳои хавфноки чумхурӣ ба мавзеъҳои бехавф кӯҷонида мешаванд;

Гурезаҳо – шаҳрвандони хориҷие, ки бинобар сабабҳои комилан асоснок дар давлати мансубияти шаҳрвандии худ бинобар омилҳои гуногун дучори таъқиб гашта, аз таъсири ин сабабҳо наметавонанд ё намехоҳанд аз ҳимояи он давлат истифода намоянд, ё шахсоне, ки шаҳрвандии муайян надошта, бинобар чунин ҳолатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд ва бо сабаби мавҷуд будани ҳамин гуна хавф наметавонанд ё намехоҳанд ба давлати истиқомати доимиҳи худ баргардад;

Паноҳчӯяндагон – шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванде, ки давлати шаҳрвандии худ ё ҷои истиқомати пештараашро бо мақсади пешниҳод намудани дарҳост барои гирифтани мақоми гуреза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тарқ намудааст.

Тавре, ки қайд кардем равандҳои муҳочирати одамон метавонанд бо ҳоҳиши худи одамон, инчунин ба ҳолатҳои ба иродай онҳо вобастанабуда, асос ёбанд. Аз ин маҳсусиятҳои равандҳои муҳочират бармеояд, ки асосан ду гуруҳи муҳочирон мавҷуданд: муҳочирони ихтиёри ва

иҷборӣ. Аммо, аз нуқтаи назари ҳукуқи муҳочират на ҳамагуна ивазқуни макони иқомат муҳочират эътироф карда мешавад. Мақоми маҳсусро танҳо шахсоне доро мешаванд, ки дар натиҷаи ивазқуни макони зисташон ҳукуқу ўҳдадориҳои иловагӣ мегиранд.

Ҳамин тарик, муҳочир шахсе эътироф карда мешавад, ки ивазқуни макони зистро бо убури сарҳади давлатӣ ё убури ҳудуди муайяни маъмурӣ амалӣ менамояд ва он ба мақсадҳои тағйири ҷои иқомати доимии ў ба муҳлати муайян ва ё номуайян алоқаманд буда, дар натиҷа мақоми маҳсуси ҳукуқиро мегирад.

Мафҳуми "муҳочир" хусусияти умумӣ ва маҷмӯишуда (гурезаҳо, муҳочирони меҳнатӣ, муҳочирони доҳилӣ, муҳочирони экологӣ ва ғайра) дорад. Он дар шакли умумии ҳуд ҳамаи хусусиятҳои асосии ба ҳама гурӯҳҳои муҳочирон хосро инъикос мекунад. Гузашта аз ин, вақте ки сухан дар хусуси мақоми маҳсуси ҳукуқии муҳочирон меравад, ин маъни онро дорад, ки ин мақоми маҳсуси ҳукуқӣ ба категорияи муайяни муҳочирон тааллуқ дорад, зеро мақоми умумии маҳсуси ҳукуқии муҳочир вучуд надорад. Инчунин, бояд қайд кард, ки додани мақоми маҳсуси ҳукуқӣ дар ин маврид ба зарурати барқарор ё нигоҳ доштани мақоми умумиҳукуқӣ ба чунин шахсон бо мақсади таъмини баробарии дастрасӣ ба ҳукуқу озодиҳои асосӣ ва пешгирии табъиз буда, маъни мӯқаррар кардани мавқеи афзалиятнокро аз ҳисоби авлавиятҳои давлатӣ надорад.

Барои таҳқиқоти ҳукуқӣ масъалаи он ки оё шахс метавонад муҳочири «қонунӣ» ё муҳочири «ғайриқонунӣ» бошад, муҳим аст. Барои таснифоти ҳукуқӣ мафҳуми муҳочирати қонунӣ ва ғайриқонунӣ ва мутаносибан муайян

намудани мақоми «қонунӣ» ё «ғайриқонунӣ»-и муҳочир аҳамияти аввалиндаарача дорад.

Барои пешгирии муҳочирати ғайриқонунӣ мағҳуми муҳочироне, ки ғайриқонунӣ ба қаламрави давлат ё қисми он дохил шудаанд (ё муҳочирони ба ном мақоми ғайриқонунидошта ё мақоми хуқуқии танзимнашуда) бояд дақиқ муйян карда шавад.

Тибқи Созишномаи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил дар бораи мубориза бо муҳочирати ғайриқонунӣ аз 6 марта соли 1998 зери мағҳуми "муҳочирони ғайриқонунӣ" - шаҳрвандони хориҷӣ ва ашҳоси бешаҳрванде, ки қоидаҳои воридшавӣ, хориҷшавӣ, будубош ё убури транзитии бо қонунгузории миллӣ муқараршударо вайрон кардаанд» фаҳмида мешавад. Комилан возех аст, ки таърифи дар боло зикршуда бештар бо мақсадҳои татбиқи санади байнамиллӣ истифода карда мешавад. Дар робита ба ин, зарур аст, ки дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мағҳуми муҳочире, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриқонунӣ ворид шудааст ё дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриқонунӣ қарор дорад, дақиқ муйян карда шавад. Новобаста, аз будубоши ғайриқонуни мухочире, ки ба давлат ворид шудааст ва ё дар дохил макони будубошашро дар ҳудуди маъмурӣ иваз кардааст, ў субъекти хуқуқ ва иштирокчии муносибатҳои хуқуқӣ мегардад. Ҳамчун инсон қобилияти умумии хуқуқдорӣ ва қобилияти умумии амалкунӣ дорад (масалан, аз хуқуқи конститутсионӣ оид ба даҳлнопазирӣ шахсият истифода мебарад, молҳои барои ў заруриро меҳарад) аммо муҳочир гашта мақоми маҳсуси хуқуқиро пайдо мекунад, субъекти муносибатҳои муҳочират мегардад. Дар айни замон,

махсусияти чунин як категорияи ҳуқуқӣ ба монанди "мақом" маънои онро дорад, ки муҳоҷир бояд расмиёти муайяни заруриро (дар оғоз гирифтани мақом ва дар анҷоми он аз даст додани мақом ё маҳрум шудан аз он) гузарад.

Вазъи муҳоҷир инчунин метавонад аз он вобаста бошад, ки вай шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд аст, яъне ўчи гуна мақоми умумии ҳуқуқӣ дорад. Мақоми шаҳрванд ба ўтамоми ҳуқуқҳоеро медиҳад, ки дигар гурӯҳҳои одамон надоранд. Аз ин рӯ, муҳоҷирати доҳилий дар асоси имкониятҳои баробар ба озодона иваз намудани макони зист, интиҳоби ҷои истиқомат ва будубош дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд ва ин ҳуқуқ барои ҳамаи онҳое, ки дар қаламрави он ба таври қонунӣ будубош доранд, амалӣ карда мешавад. Муҳоҷирати хориҷӣ бошад бо назорати давлатии муҳоҷират ба ҷараёни муҳоҷирати шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд алоқаманд аст.

То гирифтани шаҳрвандӣ, мақоми ҳуқуқии муҳоҷир ин мақоми шахси воқеӣ мебошад, ки дар ҳуқуқи конститутсионӣ ҳамчун "инсон" муайян карда шудааст. Мувоғики ин ва аз нуқтаи назари ҳуқуқ муҳоҷир ҳуқуқи инсонро ҳамчун як мавҷуди иҷтимоиву биологӣ ва фард дорад. Дар қиёс ба ҳуқуқҳои ба шаҳрванд тааллукдошта, дар Конститутсиияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ҳуқуқҳо бо ибораҳои «ҳуқуқу озодиҳои инсон...» (моддаи 14), «ҳама дар назди қонун...» (моддаи 17), «ҳар кас ҳуқуқ...» (моддаҳои 18, 19, 26,30 ва 32), «дар бораи ҳаёти шахсии инсон...» (моддаи 23) нишон дода шудаанд. Чунин муқаррарот ба муҳоҷирон даҳл дорад. Дар байни онҳо

хукукҳои шахсии марбут ба муҳочир ҳамчун шахсияти алоҳида, хукукҳои муайяни сиёсӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ мебошанд. Ин хукукҳо дар Конститутсия муқаррар шудаанд ва танҳо бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ метавонанд тағйир дода шаванд. Мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки барои татбиқи ин хукукҳои конститутсионӣ мусоидат ва онҳоро ҳифз кунанд. Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бояд ҳукукҳои муҳочиронро эҳтиром кунанд ва онҳоро поймол насозанд. Барои татбиқи ҳукукҳои конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунгузории васеъ амал мекунад. Агар дар қонунҳо ягон истисно пешбинӣ нашуда бошад, қонунгузорӣ ба муҳочирони хориҷӣ ва ҳам ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон баробар татбиқ мегардад.

Ҳамин тарик, муҳочирони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси ҳуччатҳое, ки ба онҳо дода шудааст ва ё барасмият дароварда шудааст ҳукуки будубошро бо мақсадҳои шахсӣ ё корӣ доранд, ба истиснои воридшавӣ ба минтақаҳо, ташкилотҳо ва объектҳо, ки воридшавии шаҳрвандони хориҷӣ ба онҳо тибқи қонунҳо иҷозати маҳсусро талаб мекунад. Шаҳрванди хориҷие, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муваққатан иқомат мекунад, ҳуқуқ надорад бо ихтиёри худ макони зисти худро дар ҳудуди муайяншуда, ки дар қаламрави он иҷозати иқомати муваққатӣ дода шудааст тағйир дихад ё ҷои иқомати худро берун аз ҳудуди муқарраршудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб кунад.

Ҳачми ҳукукҳои сиёсии муҳочири хориҷӣ нисбат ба ҳукукҳои шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле маҳдудтар аст. Ҳамин тарик, шаҳрванди хориҷие, ки ба таври доимӣ

дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иқомат мекунанд, ҳукуки иштирок дар раъйипурсии умумихалқӣ, интихоб кардан ва интихоб шуданро надорад.

Ҳукуки иштирок дар идораи давлатӣ дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳукуқҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон даҳл дорад. Шаҳрвандони хориҷӣ ба хизмати давлатии шаҳрвандӣ ҳукуқ надоранд. Дар мавриди ҳукуқҳои муҳочирони хориҷӣ маҳдудиятҳои дигар низ мавҷуданд.

Дар мавриди ўҳдадориҳо бошад, баъзе аз онҳо ба ҳама категорияҳои муҳочирон хосанд, зеро онҳо аз мақоми умумии конститутсионии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд, баромеоянд. Масалан, ўҳдадории риояи Конститутсия ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати ҳама шахсон новобаста аз мақом ва шаҳрвандии онҳо яксон паҳн мегардад.

Хусусияти доимӣ ё муваққатии муҳочират барои мақоми муҳочир ҳамчун иштирокчии муносибатҳои ҳукуқии муҳочират бисёр муҳим аст. Вазъи ҳукуқии муҳочирони дохилӣ аз вазъи ҳукуқии муҳочироне, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои иқомати доимӣ ё муваққатӣ меоянд, инчунин аз вазъи ҳукуқии муҳочирони меҳнатии хориҷӣ, ки тибқи квотаи маҳсуси муқарраршуда ҳамасола ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои кор ҷалб мешаванд, фарқ мекунад.

Вазъи муҳочирон ва мутаносибан мақоми ҳукуқии муҳочирон одатан падидай тағйирёбанд аст. Он дорои чорҷубаи муваққатӣ буда, то лаҳзасе вучуд дорад, ки инсон ҳанӯз хусусиятҳоеро дорост, ки ўро дар байни одамони

дигар фарқ мекунанд. Аз чумла, дар сурати гирифтани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми туреза қатъ мегардад. Дар Тоҷикистон вай бо шаҳрвандони дигар баробархукуқ аст ва аз ҳимояи давлати Тоҷикистон дар баробари дигар шаҳрвандон истифода мекунад. Дар баъзе қишиварҳои хориҷӣ мағҳуми "муҳочир" дар ҳаёт ва қонунгузорӣ тулонӣ бокӣ мемонад. Ин бо он ифода мегардад, ки шаҳсоне, ки бо роҳи муҳочират ба ин қишивар шаҳрвандии онро гирифтаанд, пас аз гирифтани он ҳам ба дастрасӣ ба ҳуқуқҳои муайян маҳдуд ҳастанд (баъзан то 10 сол).

Ҳамин тариқ, таърифи пешниҳодшудаи муҳочир ба мо имконият медиҳад, ки ҳусусиятҳои умумиро, ки ба ҳама категорияҳои муҳочирон ҳосанд, муайян қунем, аммо омӯзиши маҳсусиятҳои мақоми ҳуқуқии баъзе категорияи муҳочирон зарур аст.

§2. Мақоми ҳуқуқии муҳочири меҳнатӣ

Муҳочирати меҳнатиро, ки субъекти он муҳочири меҳнатӣ мебошад, метавон ҳамчун ивазкунии муваққатии ҷои иқомати шаҳс ба қаламрави давлати хориҷӣ бо мақсади фаъолияти меҳнатӣ тавсиф намуд. Қабл аз таснифи мақоми ҳуқуқии муҳочири меҳнатӣ бояд қайд кард, ки дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мағҳуми «муҳочири меҳнатӣ», ки дар санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ истифода шудааст, вучуд дорад. Вале, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ муайянсозии ягонаи ин мағҳумро надошта, дар онҳо истифодаи чунин мағҳумҳо ба монанди «муҳочирати меҳнатӣ» ва «корманди муҳочир» хеле

маъмул аст. Дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мағҳумҳои «муҳочири меҳнатӣ», «коргари муҳочир» ва «корманди хориҷӣ» истифода мешаванд. Аз ин рӯ, дар кори мазкур мағҳумҳои «коргари муҳочир» ва «корманди хориҷӣ» ҳамчун синоними мағҳуми "муҳочири меҳнатӣ" баррасӣ мешаванд.

Мутобики Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират» зери мағҳуми «муҳочирати меҳнатӣ ба хориҷа - сафари ихтиёрии шаҳрвандони ба таври доимӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунатдошта ба хориҷи кишвар, инчунин сафари шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванди ба таври доимӣ берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунатдошта ба қаламрави он барои машғул шудан ба кори музднок тибқи шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ» фаҳмида мешавад. Аз мағҳуми мазкур бармеояд, ки ба ҳайси муҳочири меҳнатӣ ҳам шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба давлатҳои хориҷӣ барои фаъолияти меҳнатӣ меравад ва ҳам шаҳрвандони хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади машғул шудан ба фаъолияти меҳнатӣ ворид мешавад, фаҳмида мешавад. Чунин танзимнамоии ҳуқуқӣ аз мазмуни мағҳуми «коргари муҳочир», ки бо қонуни зикршуда муайян шудааст ва дигар муқаррароти ҳамин қонун низ бармеояд. Дар қиёс ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қонунгузории дигар давлатҳо, бахусус Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон мағҳуми «корманди хориҷӣ» истифода гардида, муҳочири меҳнатӣ шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванде эътироф мешаванд, ки дар ин давлатҳо ба фаъолияти меҳнатӣ машғуланд. Омили чунин фарқият ва танзимнамоии муҳочирати меҳнатӣ дар сатҳи қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он аст, ки Тоҷикистон ҳам кишвари

интиқолдиҳандай муҳочирони меҳнатӣ ба хориҷа ва ҳам қабулқунандай муҳочирони меҳнатӣ аз давлатҳои хориҷ⁶⁸ аст. Бинобар ин дар марҳилаи кунунӣ барои Тоҷикистон зарур аст, ки бо мақсади риояи талаботи санадҳои байналмилалӣ дар самти муҳочират, ҷиҳати таъмини ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ - шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар кишвар ва дар баробари ин барои ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои муҳочирони меҳнатӣ-шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа дар сатҳи қонунгузорӣ онро танзим намояд.

Дар инчо мақоми ҳуқуқии ҳарду субъекти муҳочирати меҳнатӣ: муҳочири меҳнатӣ-шаҳрванди хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Тоҷикистон ва муҳочири меҳнатӣ-шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлати хориҷӣ фарқ дошта, баррасии алоҳидаро талаб мекунад.

Тавре ки қаблан зикр кардем айни замон барои Тоҷикистон ҳалли масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ муҳим арзёбӣ мешаванд. Зоро, бинобар заҳираи барзиёди қувваҳои корӣ дар кишвари мо ҳамасола як теъдод аз он ба муҳочирати меҳнатӣ ба хориҷа сафар мекунанд. Илова бар ин солҳои охир дар натиҷаи татбиқи сиёсати дарҳои боз ва ҷалби ҳарчи бештари сармоягузориҳои хориҷӣ ба кишвар раванди муваққатан ба соҳаҳои иқтисод ҷалб намудани кормандони баландиҳтисоси хориҷӣ ба мушоҳида мерасад, ки ин категорияи шаҳрвандони хориҷӣ мақоми муҳочири меҳнатиро доранд. Бинобар ин, Тоҷикистон ҳамчун давлати қабулқунандай муҳочирони меҳнатӣ аз дигар кишварҳо низ маҳсуб мешавад ва ҳамчун иштирокчии

⁶⁸ Ҳамасола тибқи фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон квотаи муҳочирати хориҷӣ ва ҷалби қувваӣ кории хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуда, тибқи он ҳар сол ба ҳисоби миёна 7500 мутахассисони хориҷӣ барои кор ба ҷумҳурӣ даъват карда мешаванд.

санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи муҳочират ӯҳдадор аст, ки ҳуқуқу манфиатҳои ин шаҳрвандони хориҷиро таъмин намояд.

Тавре ки аллакай қайд карда шуд, мағхуми «муҳочири меҳнатӣ» дар санадҳои байналмилалӣ васеъ истифода карда мешавад. Санадҳо, аз қабили Конвенсияи байналмилалӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои тамоми муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо (Конвенсияи СММ), конвенсияҳо ва тавсияҳои Ташкилоти байналмилалии меҳнат, ки заминай асосии танзими муҳочирати меҳнатӣ буда, мағхуми «муҳочири меҳнатӣ»-ро муайян намудаанд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибор доранд. Дар шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳо оид ба ҳуқуқ ва кафолатҳои муҳочирони меҳнатӣ, инчунин мағхуми «муҳочири меҳнатӣ» мавҷуданд. Аммо, санадҳои меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон, масалан, Қонун «Дар бораи муҳочират» мағхумеро, ки дар Конвенсияи СММ дода шудааст, айнан такрор мекунанд.

Ба критерияҳои асосӣ барои муайян кардани корманде, ки ба категорияи «муҳочири меҳнатӣ» мансуб аст, метавон инҳоро доҳил намуд:

Якум ин – давлати мансубият ва ҷойи истиқомати доимии шаҳс. Конвенсияи байналмилалӣ оид ба ҳимояи ҳуқуқи ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо ба муҳочири меҳнатӣ шаҳрванди хориҷиро мансуб медонад. Мутобики Конвенсияи мазкур муҳочири меҳнатӣ – ин шаҳсест, ки дар давлати шаҳрванди он набуда, ба фаъолияти меҳнатӣ машғул аст, ба фаъолияти меҳнатӣ машғул шудан меҳоҳад ва ё ба фаъолияти меҳнатӣ машғул буд (моддаи 2 Конвенсия). Гурезаҳо наметавонанд ҳамчун муҳочири меҳнатӣ эътироф шаванд. Чунин муқаррарот

ҳам дар конвенсияи СММ ва ҳам дар Созишномаи ҳамкорӣ байни давлатҳои аъзои ИДМ дар соҳаи муҳочират ва ҳифзи иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ омадааст.

Ҳангоми муайянсозии критерияҳои мансубияти корманд ба категорияи муҳочири меҳнатӣ Конвенсияи СММ танҳо мансубияти шаҳрванд ба давлатро ба инобат мегирад. Масъалаи мазкур дар Созишномаи ҳамкорӣ байни давлатҳои аъзои ИДМ дар соҳаи муҳочират ва ҳифзи иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ нисбатан бехтар ҳалли худро ёфтааст. Созишномаи мазкур ба муҳочири меҳнатӣ шахсеро мансуб медонад, ки дар қаламрави давлати баромад иқомати доимӣ дошта, дар ҳудуди давлати бокортаъминкунандай тарафи Созишнома дар асоси қонунӣ ба фаъолияти меҳнатии музднок машғул аст (мод.2 Созишнома). Ҳамин тариқ, мансубияти шахс ба давлати ҳориҷӣ ва надоштани иқомати доимӣ дар қаламрави давлати бокортаъминкунанда бояд заминаи асосии мағҳуми «муҳочири меҳнатӣ» бошанд.

Мутобиқи мазмуни муқаррароти санадҳои байнамилалӣ ба меъёрҳои асосии муайянкунандай корманд ба категорияи «муҳочири меҳнатӣ» метавон инҳоро мансуб донист:

1. Шаҳрванди ҳориҷие, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомати доимӣ надорад (шахсе, ки шаҳрванди давлати ҳориҷӣ мебошад ва шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро надорад).
2. Апатрид, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомати доимӣ надорад (шахсе, ки ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуб нест ва далели мансубияти шаҳрвандии давлати дигар низ надорад).

Ҳамин тариқ, шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври доимӣ истиқомат мекунад, ҳангоми фаъолияти меҳнатӣ, ҳамчун муҳочири меҳнатӣ ҳисоб карда намешавад.

Саволе ба миён меояд, ки оё шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар давлати хориҷӣ доимӣ истиқомат мекунад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муҳочирати меҳнатӣ қарор дорад? Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба ин савол ҷавоб дода наметавонанд. Чунин ба назар мерасад, ки ингуна кормандон наметавонанд муҳочири меҳнатӣ бошанд. Ҳамчун шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, онҳо аз тамоми ҳуқуқҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрий пешбинӣ кардаанд, бархурдоранд. Дар асоси моддаи 24 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи бозгашт ба Ҷумҳурии Тоҷикистонро дорад. Дар ин асос, нисбат ба кормандон - шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар хориҷа истиқомати доимӣ доранд, барои ворид шудан ба кишвар ва бастани шартномаҳои меҳнатӣ ҳеч гуна маҳдудият татбиқ намегардад.

Критерияи дуввуми ба муҳочири меҳнатӣ мансуб донистани корманд ин воридшавии шахс ба давлати хориҷӣ бо мақсади машғул шудан ба фаъолияти меҳнатии музdnок мебошад. Инчо бояд ба инобат гирифта шавад, ки ба мазмуни аломатҳои муҳочирати меҳнатӣ на танҳо фаъолиятҳо тибқи шартномаи меҳнатӣ, балки тибқи шартномаҳои гражданӣ-ҳуқуқӣ ва фаъолияти соҳибкории инфириодӣ низ ворид мешаванд. Критерияи пешниҳодшуда имкон намедиҳад, ки мағҳуми «муҳочири меҳнатӣ» турезаҳоро фаро гирад. Ҳамин тариқ, Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» нисбати он шаҳсоне татбиқ мегардад, ки онҳо шаҳрвандони Ҷумҳури Тоҷикистон нестанд ва бо тарсу ҳароси асоснок метавонанд дар давлати мансубияти шаҳрвандиашон ва ё дар кишвари иқомати доимиашон бинобар асосҳои нажодӣ, динӣ, шаҳрвандӣ, миллат, мансубият ба гурӯҳи муайянни иҷтимоӣ ё афкори сиёсӣ қурбонии таъқиб шаванд⁶⁹. Ҳадафи омадани гуреза ба Ҷумҳури Тоҷикистон муҳофизат аз таъқибот дар қаламрави давлати шаҳрвандӣ ё истиқомати муқаррарӣ мебошад. Бо ҳамин сабаб, онҳоро муҳочири меҳнатӣ гуфтан мумкин нест, ҳатто онҳо агар дар Ҷумҳури Тоҷикистон ба фаъолияти меҳнатӣ машғул шаванд.

Критерияи сеюми мансуб донистани корманд ба «муҳочири меҳнатӣ» ин - истиқомати муваққатии шаҳс дар кишваре мебошад, ки мақомоти ваколатдори ин давлат, иҷозат додааст. Дар Қонун «Дар бораи муҳочират» аломати «муваққатӣ» бо тавсифи хусусияти бозгашт доштани муҳочирати меҳнатӣ, ифода ёфтааст. Тибқи он зери мағҳуми коргари муҳочир «шахсе, ки дар давлати ҷои кор ба таври доимӣ истиқомат намекунад, шаҳрванди он намебошад, ба фаъолияти меҳнатии музdnok машғул буд, машғул аст ё машғул мешавад» дониста мешавад. Аз ин бармеояд, ки қонунгузорӣ бо муқаррар намудани меъёри муваққатӣ ҳангоми ҷалби кормандони хориҷӣ ва ё ҳангоми ба кор қабул кардани шаҳрвандони худ кӯшиш мекунад, ки ду натиҷа ба даст орад. Аввалан, коҳиши додани асосҳои воридшавии номаҳдуди шаҳрвандони хориҷӣ ба кишвар, бинобар эҳтимолияти таҳди迪 амнияти сиёсӣ, иқтисодӣ, демографӣ ва эпидемиологӣ. Дуюм, сиёсати давлатӣ ба нигоҳ доштани нерӯи илмӣ ва зеҳни кишвар нигаронида

⁶⁹ Ниг.: §5, боби 3.

шудааст. Тафовути асосии байни муҳочирони меҳнатӣ дар муносибатҳои меҳнатӣ имконнопазирии бастани шартномаи меҳнатӣ барои мӯҳлати номуайян аст. Давлат кӯшиш менамояд, ки устувории муносибатҳои меҳнатиро барои шаҳрвандони худ ва инчунин дигар шахсон, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доимо истиқомат мекунанд, бо роҳи маҳдуд намудани имконияти бастани шартномаҳои мӯҳлатноки меҳнатӣ таъмин намояд. Вобаста ба ин дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст: “Шартномаи меҳнатӣ ба муҳлати муайян дар ҳолатҳое баста мешавад, ки агар бо назардошли хусусияти кор ва ё шароити иҷрои он ва ё манфиати корманд, инчунин дар ҳолатҳои муқаррарнамудаи Кодекси мазкур ва дигар санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бастани шартнома барои муҳлати номуайян имконнопазир бошад”. Моддаи 25 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолатҳои имконпазири бастани шартномаи мӯҳлатноки меҳнатиро номбар кардааст. Дар байни онҳо ҳолатҳои бастани шартномаи муҳлатноки меҳнатӣ бо муҳочири меҳнатӣ вучуд надорад. Аммо, руйхати ҳолатҳои шартномаи муҳлатноки меҳнатӣ метавонад дар ҳолатҳои дигаре, ки қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян намудаанд, баста шавад. Мисол, мутобики моддаи 8 (3) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират» муносибатҳои меҳнатии коргари муҳочир бо корфармо тавассути шартномаи (қарордодӣ) меҳнатӣ бо риоя намудани талаботи қонунгузорӣ оид ба меҳнат ба расмият дароварда мешаванд. Ҳамзамон, хусусияти муваққатии иҷозат барои ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти меҳнатӣ

зарурати бастани шартномаи меҳнатии муҳлатнок бо муҳочири меҳнатиро талаб мекунад⁷⁰.

Фарқияти асосӣ дар он аст, ки иқомати муваққатӣ бояд аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори давлатӣ иҷозат дода шавад. Яъне бо мақсади пешгирии муҳочирати меҳнатии ғайриқонунӣ бояд дар назар дошт, ки шахси бо мақсади фаъолияти меҳнатӣ ба Тоҷикистон воридшуда бояд қайди мувақатии иқомат дошта бошад. Дар акси ҳол онҳо наметавонанд, ҳамчун муҳочири меҳнатии қонунӣ эътироф шаванд.

Критерияи чоруми муайянкунандаи муҳочири меҳнатӣ ин аз ҷониби давлат танзим намудани муносибатҳои меҳнатӣ бо онҳо мебошад. Ин ҷо сухан дар бораи маҷмуи ду аломат меравад: танзими муносибатҳои меҳнатӣ бо муҳочирони меҳнатӣ бо қонунгузории давлати бокортаъминкунанда ва имкони ҳифзи ҳуқуқҳои меҳнатии муҳочирони меҳнатӣ тариқи судӣ ва дар мақомоти ваколатдори давлатии кишвари ҷои кор. Тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар иқтисодиёти миллии ҷумҳурий кор мекунанд, дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳифзи меҳнат ҳуқуқ доранд, агар дар шартномаҳои байнамилали Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад. Мутобики моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» фаъолияти меҳнатии шаҳрвандони

⁷⁰Мутобики Қоидаҳои додани иҷозат барои кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти меҳнатиро амалӣ менамоянд (бо карори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2008, № 529 тасдиқ шудааст) иҷозати кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба муҳлати як сол дода мешавад.

хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим карда мешавад. Инчунин, барои шаҳрвандони хориҷие, ки нисбати онҳо тартиби раводидии воридшавӣ ба ҷумҳӯй муайян шудааст, чун қоида бояд раводии навъи «мехнатӣ»-ро ба расмият дароранд. Ҷунин меъёрро Қонуни зикршуда пешбинӣ намунааст, ки тибқи он шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванде, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои истиқомати муваққатӣ омадаанд, ба фаъолияти муайянни меҳнатӣ ба шарте машғул шуда метавонанд, ки он бо мақсадҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шуданашон мувофиқ бошад.

Ба критерияи панҷуми муайянкунандай муҳоҷири меҳнатӣ гирифтани иҷозати корро метавон ворид намуд. Мутобики Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»(моддаи 7) шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти меҳнатиро дар асоси иҷозате, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ дода мешавад, амалӣ карда метавонанд. Ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2008, № 529 Қоидаҳои додани иҷозат барои кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти меҳнатиро амалӣ менамоянд, тасдиқ гардидааст⁷¹. Тибқи санади мазкур иҷозат барои кор ҳуҷҷате мебошад, ки ҳуқуқи шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандро барои фаъолияти меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд.

⁷¹ Дастрасӣ аз: манбаи мутамаркази иттилоотии ҳуқуқии «Адлия».

Ва охирин критерияе, ки ба андешаи мо, муҳоҷири меҳнатиро фарқ мегузорад ва бояд ҳатман дар муайянсозии низоми ҳуқуқӣ барои ин гурӯҳи кормандон ба назар гирифта шавад- ин воридшавии муҳоҷири меҳнатӣ ба давлати хориҷӣ дар якҷоягӣ бо аъзои оила ҳуд мебошад. Ҳам Конвенсияи СММ ва ҳам Конвенсияи ТБМ дар бораи ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатӣ ба вазъи ҳуқуқии аъзои оилаи онҳо даҳл мекунанд.

Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳимояи ҳуқуқи ҳамаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо мағҳуми «аъзои оила»-ро муайян намудаст. Тибқи моддаи 4-и ин Конвенсия мағҳуми "аъзои оила" шахсонеро дар назар дорад, ки бо муҳоҷири меҳнатӣ дар ақди никоҳ ё дар муносибатҳои муайяне ҳастанд, ки мутобики қонунҳои татбиқшаванд метавонанд ба ақди никоҳ баробар дониста шаванд, инчунин фарзандон ва дигар шахсони таҳти саробонии онҳо қарор доштае, ки тибқи қонунҳои татбиқшаванд ё созишномаҳои дучониба ва ё бисёрҷонибаи байни давлатҳои даҳлдор аъзёни оилаи онҳо эътироф мешаванд. Ҳамингуна муқаррарот доир ба мағҳуми «аъзои оилаи муҳоҷири меҳнатӣ» дар Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи муҳоҷират ва ҳифзи иҷтимоии муҳоҷирони меҳнатӣ дар доираи ИДМ мавҷуд аст.

Аз мағҳумҳои дар Конвенсияи СММ ва Созишномаи ИДМ овардашудаи аъзои оилаи муҳоҷири меҳнатӣ бармеояд, ки ҳар ду санад ҳам доираи шахсони ба ин гурӯҳ дохилшавандаро баробар муайян мекунанд.

Дар асоси гуфтаҳои боло ба назари мо таърифҳои зерини «муҳоҷири меҳнатӣ» ва «аъзои оилаи муҳоҷири

мехнатӣ» барои қонунгузории Тоҷикистон мувофиқи мақсад аст:

Муҳочири меҳнатӣ – шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муваққатан, ихтиёри ва дар асоси қонунӣ дар давлати ҳориҷӣ ба фаъолияти меҳнатӣ машғул мегардад ва шаҳрванди ҳориҷӣ, шахси бешаҳрванд (минбаъд шаҳрванди ҳориҷӣ), ки муваққатан, ихтиёри ва дар асоси қонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти меҳнатӣ машғул мегардад.

Аъзои оилаи муҳочири меҳнатӣ – шаҳсоне, ки бо муҳочири меҳнатӣ тибқи талаботи қонунгузории оилавӣ ақди никоҳ доранд ё бо он муносибатхое доранд, ки метавонанд ба ақди никоҳ баробар карда шаванд, инчунин кудакон ва дигар шаҳсони дар таъминоти ў буда, ки мутобики қонунгузории амалкунанда, созишномаи дучониба ё бисёрҷонибаи байнидавлатӣ ҳамчун аъзои оила доиста шуда бошанд.

Дар илми ҳукуқи тоҷик мушкилоти гурӯҳҳои муҳочирони меҳнатӣ кам омӯхта мешавад. Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳимояи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо 8 гурӯҳи чунин кормандонро номбар намудааст, ки бо назардошти маҳсусияти фаъолияти меҳнатиашон ҳамчун гурӯҳи алоҳидай муҳочирони меҳнатӣ ба танзими маҳсуси ҳуқуқӣ эҳтиёҷ доранд, аз ҷумла:

1. Корманди наздисарҳадӣ- муҳочири меҳнатие, ки ҷои муқаррарии истиқомати худро дар давлати ҳамсоя нигоҳ медорад ва ба он одатан ҳар рӯз ё ҳадди аққал як бор дар як ҳафта бармегардад;

2. Корманди мавсими – муҳочири меҳнатие, ки кораш аз мавсими сол вобаста аст ва танҳо дар давоми як сол ичро карда мешавад;
3. Маллоҳ (ин истилоҳ инчунин моҳигиронро низ дар назар дорад) - муҳочири меҳнатии бакорчалбушуда дар киштие, ки дар давлати корманд шаҳрвандии онро надошта, ба қайд гирифта шудааст.
4. Корманде, ки дар дастгоҳи стационарии соҳилӣ кор мекунад – муҳочири меҳнатии дар дастгоҳи соҳилӣ бакорчалбушудае, ки дастгоҳи мазкур ба давлати шаҳрвандии корманд набуда, таалуқ дорад;
5. Корманде, ки кораш бо ивазкунии ҷои иқомат алоқаманд аст – муҳочири меҳнатие, ки дар як давлат истиқомат дошта, бинобар хусусияти кораш маҷбур аст ба муддати кӯтоҳ ба дигар давлат ворид шавад;
6. Корманди лоиҳа – муҳочири меҳнатие, ки барои воридшавӣ ба давлати кори кироя ба мӯҳлати муайян барои ичрои кор дар доираи лоиҳаи мушаххасе, ки корфармоӣ ў дар ин давлат татбиқ менамояд, иҷозат дода шудааст;
7. Корманди кирояи мақсаднок – муҳочири меҳнатие, ки:
 - аз ҷониби корфармо ба мӯҳлати маҳдуд ва муайян ба давлати кори кироя барои ичрои вазифаҳо ё ўҳдадориҳои мушаххас фиристода мешавад; ё
 - дар мӯҳлати маҳдуд ва муайян кореро ичро мекунад, ки малакаҳои касбӣ, тиҷоратӣ, техникий ё дигар малакаҳои маҳсусро талаб мекунад; ё

- бо хоҳиши корфармо дар давлати кори кироя дар мӯҳлати маҳдуд коре, ки моҳияти муваққатӣ ё кӯтоҳмуддат дорад, ичро мекунад;
 - ва корманде, ки бояд давлати ҷои корро бо ба охир расидани мӯҳлати иҷозатшудаи истиқомат ё аз ин қабл аз ин тарк кунад, агар ӯ дигар вазифаҳо ё ӯҳдадориҳои мушаҳҳасро ичро накунад ё ба ин кор машғул нашавад;
8. Корманде, ки ба кори кироя машғул нест –муҳочири меҳнатие, ки бидуни шартномаи меҳнатӣ ба фаъолияти муздинок машғул аст ва аз ин ҳисоб воситаҳои зиндагии худро чун қоида, мустақилона ё дар якҷоягӣ бо аъзои оилаи худ таъмин мекунад ва инчунин ҳама гуна дигар муҳочироне меҳнатие, ки мутобики қонунгузории татбиқшавандай давлати кироя ё созишномаҳои дучониба ва ё бисёрҷониба кори онҳо ҳамчун фаъолияти меҳнатии ғайри кироя, эътироф карда шудаанд.

Конвенсияи СММ дар муқоиса ба Созишномаи ИДМ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи муҳочират ва ҳифзи иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ, инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи муҳочират" доираи коргаронеро, ки ба категорияи муҳочири меҳнатӣ дохил мешаванд ба таври назаррас васеъ менамояд.

Таҳлили санадҳои меъёрии хукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳад то се гурӯҳи шахсоне, ки муҳочири меҳнатӣ нестанд, ҷудо намоем. Ба гурӯҳи якум метавонад шартан шаҳрвандони ҳориҷиеро дохил намуд, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади истиқомати доимӣ омадаанд. Ба ин гурӯҳ шахсони зерин дохил мешаванд:

1. Гурезаҳои расман эътирофшуда;

2. Шахсоне, ки дар ҳудуди Ҷумхурии Тоҷикистон иқомати доимӣ доранд;
3. Шахсоне, ки дар қаламрави Ҷумхурии Тоҷикистон паноҳгоҳ гирифтаанд;
4. Шахсоне, ки барои гирифтани мақоми гуреза дарҳост намудаанд ва иҷозат барои иқомати муваққатӣ доранд.

Гурӯҳи дуюмро шаҳрвандони хориҷие ташкил медиҳанд, ки қонунгузории Ҷумхурии Тоҷикистон ба онҳо вобаста ба маҳсусияти фаъолияти меҳнатӣ дар ҷумхурий мақоми муҳоҷири меҳнатиро пешбинӣ накардааст. Инҳо шаҳрвандони хориҷие мебошанд, ки дар Ҷумхурии Тоҷикистон қарор доранд, агар:

- хизмати ҳарбиро дар қисмҳои ҳарбии хориҷии дар қаламрави Ҷумхурии Тоҷикистон ҷойгиршуда адо менамоянд;
- дар намояндагиҳои дипломатӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ кор ва фаъолият менамоянд;
- дар Ҷумхурии Тоҷикистон таҳсил доранд;
- сайёҳоне, ки бо раводиди сайёҳӣ ба воситаи агентии сайёҳӣ омадаанд;
- ба сафари хизматӣ, аз ҷумла варзишгароне, ки ба мусобиқаҳо, ҳунарпешагоне, ки барои фаъолияти ҳунарӣ бо таклифи расмии мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо омадаанд;
- намояндагони воситаҳои аҳбори оммаи хориҷӣ, ки дар Ҷумхурии Тоҷикистон аккредитатсия шудаанд;
- шахсоне, ки дар иттиҳодияҳои динии дар Ҷумхурии Тоҷикистон расман ба қайд гирифта шуда, ба фаъолияти касбӣ машғуланд;

- шахсоне, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади расонидани кӯмаки хайрия ва башардӯстона омадаанд;
- роҳбарон ва кормандони ширкатҳои хориҷие, ки дар асоси санадҳои байнидавлатӣ ва ё байниҳукуматии сармоягузорӣ ва қарзигрии имтиёзномаият менамоянд.
- сармоягузорон ва амонатгузороне, ки ба маблачи на камтар аз 500 ҳазор доллари ИМА сармоягузорӣ намудаанд, дар муддати як сол аз рӯзи бақайдгирии давлатӣ.

Гурӯҳи сеюм шахсоне мебошанд, ки тартиби дигари бо кор таъмин кардани онҳоро созишномаҳои байнidавлатӣ ва байниҳукуматии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ муайян мекунанд.

Оид ба мақоми шахсони дорои қасбу ихтисосҳои озод ва ҳунарпешаҳое, ки ба муддати кӯтоҳ ба давлатои хориҷӣ ворид мешаванд, байни Созишномаи ИДМ ва Конвенсияи СММ фарқияти назаррас ҷӣ дорад. Тибқи Конвенсияи СММ ингуна шахсонро метавон ҳамчун як гурӯҳи маҳsusи муҳочирони меҳнатӣ муайян кард, яъне кормандоне, ки корашон бо убури сарҳади давлатӣ алоқаманд аст. Мутобики матни Созишномаи ИДМ бошад, онҳо муҳочирони меҳнатӣ ҳисоб намешаванд. Бояд қайд кард, ки на дар қонунгузории Тоҷикистон ва на дар Созишномаи ИДМ, инчунин шартномаҳои байналмилиалии Ҷумҳурии Тоҷикистон гурӯҳҳои маҳsusи муҳочирони меҳнатӣ муайян нашудаанд. Чунин вазъ боиси беасос хориҷӣ аз доираи муҳочирони меҳнатӣ гардида, онҳо аз истифода ва ҳифзи маҷмӯи ҳукуқҳои муайяншуда маҳрум мегардан.

Бино бар ин ҳангоми такмили қонунгузорӣ дар бораи муҳоҷират зарур аст, ки вобаста ба маҳсусияти фаъолияти меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ гурӯҳҳои муҳоҷирони меҳнатӣ бо назардошти зарурати бозори меҳнати Тоҷикистон муайян карда шаванд.

Мутобиқи таҳлили меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ дар самти муҳоҷират, ки Тоҷикистон онҳоро тасдиқ кардааст ва қонунгузории миллӣ шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад муҳоҷири меҳнатӣ эътироф карда шаванд, агар оҳо ба шартҳои зерин ҷавобғӯ бошанд:

- ба синни муқарраркардаи қонунгузорӣ расида бошанд;
- ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои будубоши муваққатӣ омада бошанд;
- барои машғул шудан ба фаъолияти меҳнатӣ иҷозат дошта бошанд;
- фаъолияти меҳнатиро дар асоси шартомаи меҳнатӣ ва ё шартомаи ҳукуқӣ-гражданӣ амалӣ намоянд.

Шарти аввали муайяншуда, ки синни муқарраркардаи қонунгузориро барои шаҳванди хориҷӣ пешбинӣ менамояд, қобили таваҷҷуҳ аст. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қиёс ба қонунгузории давлатҳои хориҷӣ⁷² барои шаҳрвандони хориҷӣ синни ҳади аққали қабул ба корро дар алоҳидагӣ муқаррар накардааст. Ин маънои онро дорад, ки шаҳрвандони хориҷии ба синни понздаҳ расида, ҳукуқ доранд дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии

⁷² Дар қисме аз давлатҳои хориҷӣ синни ҳадди аққали қабул ба кор барои шаҳрвандони хориҷӣ дар алоҳидагӣ муқаррар карда мешавад. Мисол, дар Федератсияи Россия мутобиқи моддаи 13 Қонуни Федералӣ «Дар бораи вазъи ҳукуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Федератсияи Россия» синни ба кор қабул намудаи шаҳрвандони хориҷӣ аз 18солагӣ муайян гардидааст.

Тоҷикистон ҳамчун корманд тарафи шартномаи меҳнатӣ бошанд (қисми 2 моддаи 21 Кодекси меҳнат). Аммо, тибқи қоидаҳои Қоидаҳои додани иҷозат барои кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти меҳнатиро амалӣ менамоянд, иҷозат барои кор ба шаҳсоне, ки ба синни 18 расидаанд, дода мешавад. Инҷо муҳолифати Қоидаҳои зикршуда бо меъёрҳои Кодекси меҳнат чой дорад, зеро чунин маҳдудиятҳо бояд бо қонунҳо муаяйн карда шаванд. Бино бар ин зарур аст, ки масъалаи мазкур ҳангоми такмили қонунгузорӣ дар робита ба танзими муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инобат гирифа шавад.

Муҳоҷири меҳнатӣ шаҳсе эътироф мешавад, ки барои муваққатӣ ва бо мақсади машғул шудан ба фаъолияти меҳнатӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст.

Фаъолияти меҳнатии шаҳрванди хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чун дигар аксари давлатҳои хориҷӣ ҳусусияти иҷозатомавӣ дошта, доштани иҷозати кор-хӯҷҷати тасдиқунандаи ҳуқуқи шаҳрванди хориҷиро ба фаъолияти меҳнатии муваққатӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб мекунад. Ин шарти ҳатмӣ барои расмикунонии мақоми ҳуқуқии корманди хориҷӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар баробари ин тавре, ки дар боло қайд кардем қонунгузорӣ қисме аз шаҳрвандои хориҷиро аз гирифтани иҷозати кор озод намудааст.

Мавҷудияти иҷозати кор танҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки шаҳрванди хориҷӣ барои иштирокчии фаъолияти меҳнатӣ шудан дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон, имкони воқеӣ дорад. Далели ҳуқуқии татбиқи ин имкон ҷалби

шаҳрванди хориҷӣ ба кор дар асоси шартномаи меҳнатӣ ва ё шартномаи ҳуқуқӣ- граждани мебошад.

Қонунгузор корфармо ва супоришиҳандаро ҳамчун як тарафи муносибатҳои вобаста ба амалӣ намудани фаъолияти меҳнатии шаҳрванди хориҷӣ муайян намудааст. Тарафҳои пешниҳодкунандай кор ва шаҳрванди хориҷӣ дар асоси принсипҳои озод будани шартномаи меҳнатӣ, ки дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ ёфтаанд, мутаносибан шакли бавучӯд омадани робитаҳои ҳуқуқӣ ва мазмуни фаъолияти меҳнатиро ҳангоми бастани шартномаи меҳнатӣ ва ё шартномаи ҳуқуқӣ-граждани мушаххас менамоянд.

Тартиби гирифтани иҷозати кор барои шаҳрванди хориҷӣ аз он вобаста аст, ки ўз аз қадом давлат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст. Барои шаҳрвандони давлатҳое, ки бо онҳо речай бидуни раводид барои убури сарҳади давлатӣ, муқаррар шудааст (айни замон қариб бо ҳамаи давлатҳои собиқ Шуравӣ, ба истиснои Ҷумҳурии Туркменистон, Гурҷистон, Украина, Литва, Латвия, Эстония), барасмиятдарории ҳечгуна ҳуҷҷатҳои пешакӣ барои воридшавӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб карда намешавад. Ҳамзамон ҳангоми убури сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрвандони ин давлатҳо ўҳдадоранд варакаи муҳочиратӣ- ҳуҷҷати тасдиқунандай ҳуқуқ барои будубоши муваққатиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пур намоянд. Ҳангоми пур намудани ин варака «мақсади сафар» ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд «кор» ишора карда шавад. Дар асоси ин вараки муҳочиратӣ шахс бояд дар маҳали будубоши муваққатии худ дар мақомоти корҳои доҳилӣ аз қайди муҳочиратӣ гузарад.

Агар шахс шаҳрванди давлате бошад, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон речай раводидӣ муқаррар шудааст, зарур аст, ки ў раводиди меҳнатиро тибқи тартиби муқарраршуда ба расмият дарорад.

Қонунгузорӣ тартиб ва муҳлати додани иҷозати корро ба шаҳрвандони хориҷӣ муайян намудааст. Мутобики Қоидаҳои додани иҷозат барои кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти меҳнатиро амалӣ менамоянд (бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2008, № 529 тасдик шудааст) шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ҷиҳати гирифтани иҷозат барои кор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуччатҳои зеринро пешниҳод менамоянд:

- ариза ба Ҳадамоти муҳочирати Вазорати меҳнат, муҳочиранд ва шуҷли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд мақоми ваколатдор);
- шиноснома ё ҳучҷати тасдиқкунандай шахсияти шаҳрванди хориҷӣ ва ё шахсони бешаҳрванд бо нусхааш;
- нусхай раводиди меҳнатӣ, минтақаи озоди иқтисодӣ, ҳамсари шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тиҷоратӣ (барои шаҳрвандони хориҷии давлатхое, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон речай раводидӣ доранд);
- варагаи бақайдгирӣ бо нусхааш;
- қвитансия оид ба пардоҳти ҳаққи иҷозат барои кор бо нусхааш;
- 2 дона расми рангаи ҳаҷмаш 3x4 см;

- маълумотномаи тиббӣ оид ба вазъи саломатӣ аз муассисаҳои тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистон (намунаи №029);
- нусхаи даъватнома ва ё шартнома бо корфармо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, рақами мушаххаси андозсупоранда (РМА).

Хӯҷҷатҳои расмии дар худуди давлатҳои хориҷӣ ба расмият даровардашуда, ки нусхаҳои онҳо барои гирифтани иҷозат барои кор пешниҳод карда мешаванд, бояд бо тартиби муқарраргардида дар намояндагиҳои дипломатӣ ё идораҳои консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар қонунӣ гардонида шаванд, агар дар шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад. Дар сурате, ки агар хӯҷҷатҳо бо забони хориҷӣ тартиб дода шуда бошанд, ба онҳо тасдиқи нотариалии тарҷума ба забонҳои тоҷикӣ ё русӣ ҳамроҳ карда мешаванд.

Мақоми ваколатдор маълумоти дар ариза ва хӯҷҷатҳои пешниҳодгардида ҷойдоштаро санҷида, аз натиҷаи баррасии он оид ба додан ё рад намудани иҷозат барои кор қарор қабул менамояд. Бо ҳар як ариза қарори алоҳида қабул карда мешавад. Мақоми ваколатдор аризаэро, ки дар он рақами бақайдгирӣ гузашта шудааст, ба қайд гирифта, ба аризадиҳанда нусхаи аризаашро бо нишондоди санаи қабули он медиҳад.

Қарор оид ба додан ё рад намудани додани иҷозат барои кор аз ҷониби мақоми ваколатдор дар давоми 15 рӯз аз рӯзи пешниҳод намудани хӯҷҷатҳо аз ҷониби аризадиҳанда қабул карда мешавад.

Додани ичозат барои кор дар доираи квотаи муайянгардида, ки Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон ҳар сол тасдиқ менамояд, ба роҳ монда мешавад.

Ичозати кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар ҳолатҳои зерин рад карда мешавад:

- ба квотаи муқарраршудаи ҷалби қувваи кории хориҷӣ дар сатҳи вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо мутобиқ набудани дарҳост;
- мавҷудияти мутахассисони ватанӣ ба ҷойҳои корие, ки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ҳоҳиши фаъолияти меҳнатиро доранд;
- дарҷ гардиданӣ маълумоти беъзтимод дар ариза ва маводи пешниҳодшуда;
- мавҷуд набудани зарурати тамдиди ичозати кор.

Ичозат барои кор дар варакае, ки дорои ҳифз аз соҳтакорӣ, дар намуди корти пластикӣ тайёр карда шудааст ва ҳуҷҷати ҳисботи қатъӣ мебошад ба расмият дароварда мешавад.

Ичозат барои кор дар ҳудуди шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ аз ҷониби Комиссияи Ҳадамоти муҳочиранд ва дар ҳудуди Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшон ва вилоятҳои Суҷду Ҳатлон аз ҷониби комиссияҳои даҳлдори соҳторҳои Ҳадамоти муҳочиранд дар ин минтақаҳо дода шуда, бо мӯҳри соҳтори даҳлдори Ҳадамоти муҳочиранд тасдиқ карда мешавад.

Ичозат барои корро ҳар як шаҳрванди хориҷӣ, инҷунин бо розигии ӯ корфармо ва ё шаҳси дигаре, ки бовариномаро барои гирифтани ҳуҷҷати мазкур пешниҳод менамояд, гирифта метавонад.

Ҳангоми гирифтани иҷозат барои кор корфармо ё шаҳрванди хориҷӣ вазифадор аст маълумотномаи тиббири дар ҳусуси надоштани бемориҳои нашъамандӣ ва сирояткунанда, ки ба атрофиён ҳатарнок буда, номгӯи онҳо аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдик карда мешавад, инчунин сертификати надоштани бемории норасонии масунияти одамро пешниҳод намояд.

Набудани ҳӯҷҷатҳои муқарраршуда асос барои рад намудани додани иҷозат барои кор ба ҳисоб меравад.

Ҳангоми аз ҷониби корфармо гирифтани иҷозат барои кор, корфармо вазифадор аст, иҷозат барои корро ба коргари хориҷӣ бо гузоштани имзои худ, ки он ба номи вай то оғози фаъолияти меҳнатиаш дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба расмият дароварда шудааст, супорад.

Дар ҳолати гум шудани иҷозат барои кор, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд бояд дар мӯҳлати 10 рӯз ба мақоми ваколатдор бо ариза дар бораи аз нав гирифтани иҷозат барои кор бар ивази иҷозати гумшуда бо нишон додани ҳолати гум шудани он муроҷиат намояд. Баъди санчиши ҳолати гум кардани эътибори иҷозат барои кор ба шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд дар давоми 5 рӯз, аз рӯзи гирифтани аризai ӯ, бо гузоштани имзо иҷозат барои кор бар ивази ҳӯҷҷати гумшуда дода мешавад.

Шаҳрванди хориҷие, ки барои кор иҷозат гирифтааст, ўҳдадор аст фаъолияти меҳнатиро аз рӯи ихтисоси муайяншуда ва танҳо дар он минтақаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки он дар иҷозат барои кор муқаррар карда шудааст, амалӣ гардонад.

Мақоми ҳуқуқии мұхочири мөхнатай дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад:

- бинобар қатъ гариданы мұносибатҳои шартномавың тибқи ассоҳой пешбининамудаи қонунгузории мөхнати Ҷумхурии Тоҷикистон;
- бинобар бекор карданы ичозати кории додашуда;
- бо сабаби бекор карданы ичозатномаи ба корфармо (фармоишгар) додашуда оид ба ҷалб ва истифодай күвваи кории хориҷӣ;
- вобаста ба қатъ шудани фаъолияти корфармо ё фармоишгари кор хизматрасонӣ).

Қатъи мұносибатҳои шартномавың бо корфармо (фармоишгар) аз руи ассоҳой пешбининамудаи қонунгузории мөхнати Ҷумхурии Тоҷикистон яке аз ҳолатҳои маъмулии қатъ гариданы мақоми ҳуқуқии мұхочири мөхнатай ба ҳисоб меравад. Дар аксар ҳолатҳо он ба ҳатми мұхлати шартнома ва ё аз кор озод намудани мұхочири мөхнатай бо ташаббуси корманд, алоқаманд аст.

Рӯйхати ассоҳо барои бекор карданы ичозатномаи кор, ки боиси қатъ шудани мақоми мұхочири мөхнатай мегардад, дар Қоидаҳои додани ичозат барои кор ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар Ҷумхурии Тоҷикистон фаъолияти мөхнатиро амалӣ менамоянд, ба таври муфассал муайян карда шудааст. Дар ҳолате, ки коргари хориҷӣ ва ё корфармо, қонунгузории Ҷумхурии Тоҷикистонро вайрон менамоянд, агар фаъолияти мөхнатии корманди хориҷӣ ба таъмини манфиатҳои амнияти миллӣ зарар расонад ва агар зарурияти ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандони Ҷумхурии Тоҷикистон ба миён ояд, ичозат

барои кор аз ҷониби мақоми ваколатдор бекор карда мешавад.

Иҷозати кор аз ҷониби мақомоти ваколатдори минтақавии ҳадамоти муҳочирант бекор карда мешавад. Инчунин, бояд қайд кард, ки корфармо ё фармоишгари кор (хизматрасонӣ) дар сурати аз ҷониби корманди хориҷӣ ба таври даҳлдор иҷро накардан шартҳои шартномаи меҳнатӣ ё шартномаи ҳукуқӣ-гражданӣ ва ё вайрон кардан талаботи шартнома, метавонад барои бекор кардан иҷозати кор ба Ҳадамоти муҳочирант дарҳост кунад.

Дар ҳолати надоштани иҷозат барои кор шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд. Дар ҳолати риоя нагардидани талаботи мазкур, шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои фаъолияти меҳнатӣ омадааст, бояд қаламрави ҷумҳуриро дар муддати 5 шабонарӯз ихтиёран тарк намояд. Дар сурати тарк накардан ўбे таъхир аз ҳудуди ҷумҳурий аз тарафи мақоми ваколатдор ронда мешавад.

Хулоса, бо назардошти аҳамияти дурнамои раванди муҳочирати меҳнатӣ мақоми ҳукуқии муҳочири меҳнатӣ ҳамчун мавзуи калидии таҳқиқшавандай ҳукуки муҳочирант бокӣ мемоад. Тавре ки пештар қайд кардем раванди ташаккули нуқтаҳои назар ва консепсияҳои илмӣ, аз ҷумла доир ба мақоми муҳочири меҳнатӣ дар ҳукуқи байнамилалӣ ва қонунгузории миллӣ бо суръат ҷаравӣ дорад, аммо бояд ба назар гирифт, ки ҳамзамон дурнамои рушди қонунгузории муҳочирант дар ин ҷанба ҳамчун масъалаи глобалий асосан аз мушкилиҳои табииати объективидошта, аз ҷумла муайянсозии мавзӯй ва методологияи дурнамои таҳқиқот вобаста аст.

§3. Мақоми хуқуқии муҳочири дохилӣ (иҳтиёри)

Консепсияи муҳочирати дохилӣ дар Тоҷикистон аз замони таъсисёбии собиқ Иттиҳоди Шуравӣ замина мегирад. Зарурати он асосан аз кучонидани аҳолӣ аз манотики қӯҳистон ва камзамини чумхурӣ ба водиҳои дорои заминҳои бекорхобида иборат буда, бо мақсади ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, тақсимоти баробари қувваҳои корӣ ва таъмини шуғли аҳолӣ мебошад. Аввалин барномаҳои муҳочирати дохилӣ дар чумхурӣ ин муҳочирокунии сокинони қӯҳистони водии Қаротегин (ҳозира Рашт) ба водии Вахш буд, ки дар солҳои 50-уми асри XX сурат гирифт, дар натиҷаи ин барнома қарib аксарияти сокинони ин минтақа ба водии Вахш кучонида шуданд.

Баъдан дар солҳои истиқлолияти давлатӣ консепсия ва барномаи ин навъи муҳочират такмил ёфта, тадриҷан шакли дигар гирифт. Нақшаҳои муҳочирати дохилии аҳолӣ барои давраҳои кутоҳмуддат бо пешниҳоди мақомоти иҷрои ҳокимиюти давлатии шаҳру ноҳияҳои интиқолдиҳанада ва қабулкунандай муҳочирони дохилӣ дар заминai вазъи демографии ин ноҳияҳо ва ҳоҳишу дарҳости сокинон омода гардида, аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мегардад.

Кучонидани ин категорияи муҳочирон асосан дар заминai ҳоҳиши сокинон ва интиҳоби озодонаи мавзеи зисти оянда сурат мегирад. Бино бар ин одатан ин навъи муҳочиратро дохилӣ-иҳтиёри меноманд. Ба муҳочирони дохилӣ аз ҳисоби буҷаи давлат қарзи имтиёзномек ва нақлиёти боркаш барои кашонидани чиҳози хонаашон ба мавзеи нави зист дода мешавад. Мавзеъҳои нави зисти

муҳоцирони дохилӣ аз ҷониби вазорату идораҳои даҳлдор бо инфрасоҳтори зарурӣ таъмин карда мешаванд. Ҳамасола тибқи нақшаҳои тасдиқшуда дар ҷумҳурӣ ба ҳисоби миёна 500 оилаи муҳоцирони дохилӣ ба ҷойҳои нави зист кучонида мешаванд. Минтақаҳои интиқоли муҳоцирон асосан ноҳияҳои қуҳистон: ноҳияҳои ВМҚБ, ноҳияҳои минтақаи Рашт, ноҳияҳои қуҳистони минтақаи Кулоби вилояти Ҳатлон: Шамсиҷдини Шоҳин, Ҳовалинг, Муминобод ва ноҳияҳҳои Айнӣ ва Қуҳистони Маҷтоҳи вилояти Суғд мебошанд. Ноҳияҳои қабулқунадаи муҳоцирони дохилӣ ин ноҳияҳои минтақаи Боҳтари вилояти Ҳатлон: Ҳурросон, Панҷ, Н.Хисрав, Шаҳритус, Дустӣ, Қубодиён, дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ноҳияи Лашҳ ва дар вилояти Суғд бошад, ноҳияи Зафаробод ба ҳисоб мераванд, ки дар ин ноҳияҳо зарурати аз худ намудани заминҳои бекорхобида ҷой дорад.

Мақоми ҳуқуқии муҳоцирони дохилӣ (иҳтиёри) аз дигар категорияи муҳоцирон фарқ мекунад. Зоро онҳо чун шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз мақоми умумиҳуқуқӣ бархурдор буда, дар қиёс ба дигар муҳоцирон (турезаҳо, муҳоцирони меҳнатии хориҷӣ) маҳдудиятҳо ба онҳо татбиқ намегардад.

Дар қонунгузории амалқунандай Ҷумҳурии Тоҷикистон мағҳуми «муҳоцири дохилӣ (иҳтиёри) дақиқ муайян нашудааст. Гарчанде муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба муҳоцирати дохилӣ бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳоцират» танзим мегарданд. Дар қонуни зикршуда мағҳуми муҳоцирати дохилӣ оварда шудааст, ки он «ҷойивазқунии бебозгашт, мувакқатӣ инҷунин, мавсимии шахси воқеӣ дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон» фаҳмида мешавад. Тавре аз мундариҷаи ин мағҳуми ҳуқуқӣ

баромеояд субъект ва иштирокчии муносибатҳои ин навъи муҳочират шахсе шуда метавонад, ки макони зисти худро дар ҷумҳурий доимӣ, муваққатӣ ва ё мавсимий иваз меқунад. Муҳочирати дохилӣ бошад ҳусусияти доимӣ дошта, шахс бо мақсади ба таври доимӣ ивз намудани макони зисти худ ба он шомил мегардад. Илова бар ин дар матни қонун намудҳои дигари муҳочирати дохилӣ, ки ҳусусияти муваққатӣ ва мавсимий дошта бошанд, зикр нашудаанд.

Қонунгузор дар танзими муносибатҳои ҳуқуқии муҳочирати дохилӣ бо ҳамин маҳдуд шуда (моддаи 2 қонун) тартиби амалӣ намудани муҳочирати дохилиро ба ваколати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳавола намудааст. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2008, №467 Низомномаи тартиби муҳочирати дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст⁷³. Тибқи ин санад тартиби банақшагирии муҳочирати дохилӣ, кучонидани муҳочирони дохилӣ, вазифаҳои мақомоти давлатӣ дар ин самт ва ҳуқуқу ўҳдадориҳои муҳочирони дохилӣ муайян шудаанд. Мувофиқи ин низомнома сардори оила, ки ҳоҳиши муҳочир шуданро дорад, аризаи намунааш тасдиқшударо дар ду нусха тибқи тартиби муқарраргардида ба мақомоти Ҳадамоти муҳочират дар маҳал ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ пешниҳод менамояд. Пешниҳоди ариза барои ворид намудани шахс ба нақшай муҳочирати дохилӣ иродai озодонаи шахсро барои гирифтани мақоми муҳочири дохилӣ ифода меқунад. Аммо, ба ин нукта бояд таваҷҷӯҳ кард, ки бо пешниҳоди ариза дар ҳусуси розигӣ ба муҳочирати дохилӣ на танҳо як нафар балки аъзои як ҳонавода мақоми муҳочири дохилиро мегиранд. Зеро

⁷³ Дастраси аз: манбаи мутамаркази иттилоотии ҳуқуқии «Адлия».

аризаро сардори оила аз номи ҳамаи аъзои он пешниход менамояд ва дар ариза аъзои оила, ки синну солашон аз 16-сола зиёд мебошад, дар хусуси розигиашон оид ба муҳочиршавӣ имзои худро мегузоранд. Бинобар ин ҳам сардори оила ва ҳам аъзои он субъекти баробархуқуки муносибатҳои муҳочират мегарданд. Сардори оила дар ин маврид ба ҳайси субъекти асосӣ-намояндагии ҳамаи аъзои оила, ки мақоми муҳочирро мегиранд баромад мекунад. Бино бар ин пешбинӣ шудааст, ки ҳангоми вафот ё дар ҳолати бемории вазнин қарор доштани сардори оилаи муҳочирон, тамоми масъалаҳои молиявӣ, ташкилӣ ва ҳукуқӣ ба ўҳдаи яке аз аъзои қобили меҳнати оила, ки дар шаҳодатномаи муҳочир сабт шудааст, мегузарад.

Оилаҳои муҳочирони дохилӣ (ихтиёрӣ) ба шарте ба нақшай муҳочирати дохилӣ ворид карда мешаванд, ки на камтар аз ду узви қобили кор дошта бошанд, ки синну солашон: мардон - аз 15-сола то 63-сола ва занон - аз 15 сола то 58-соларо ташкил дода, аъзои оила бояд аз ҷониби комиссияи тиббӣ коршоям дониста шуда бошад. Сардори оилаи муҳочири дохилӣ шавҳар (зан) буда, фарзандон ва падару модарон, ки дар таъмини сардори оила мебошанд ва ҳамроҳи онҳо истиқомат мекунанд, аъзои оила ба ҳисоб мераванд. Қарори ба ҳайати оилаи муҳочири дохилӣ дохил кардани бародарон ва ҳоҳарони сардори оила ва ҳамсари он (шавҳар) аз ҷониби Ҳадамоти муҳочират қабул карда мешавад. Кормандони соҳторҳои маҳаллии Ҳадамоти муҳочират ҳар қадом оилаи муҳочиршавандаро бо имтиёзҳои барои онҳо муқарраршуда ва ҳукуқу уҳдадориҳои онҳо дар давраи муҳочирати дохилӣ шинос менамоянд.

Оилаҳои муҳочирон бо сабабҳои зерин ба рӯйхат дохил карда намешаванд:

- ҳуҷҷатҳои заруриро ба Ҳадамоти муҳочират сари вакът пешниҳод накардаанд;
- барои мунтазам вайрон кардани интизоми меҳнат аз кор озод карда шудаанд;
- пештар муҳочир шуда, баъдан худсарона ва бе сабабҳои узрнок ҷойи муҳочиратро тарқ намудаанд;
- дар маҳали баромад қайди доимӣ надоранд;
- имконияти соҳтмони мустақилонаи манзиро дар ҷойи муҳочират надоранд.

Нисбат ба оилаҳое, ки аризai онҳо барои муҳочирати дохилӣ рад карда шудааст, дар давоми 10 рӯзи корӣ қарори мақомоти маҳаллии Ҳадамоти муҳочират бароварда шуда, бо он аризадиҳанда шинос карда мешавад.

Ҳуҷҷати тасдиқунандаи муҳочири дохилӣ, ки мақоми ҳуқуқӣ ва ҳуқуқҳои маҳсуси онро тасдиқ мекунад ин шаҳодатномаи муҳочири дохилӣ (ихтиёри) мебошад, ки он аз ҷониби Ҳадамоти муҳочират дода мешавад. Барои тақвияти гуфтаҳои боло бояд зикр намуд, ки шаҳодатномаи муҳочири дохилӣ ба ҳамаи аъзои оилаи муҳочиршаванда дода мешавад. Шаҳодатномаи мазкур барои татбиқи ҳуқуқҳои ин категорияи муҳочирон дар мисоли гирифтани қарзи имтиёznок аз бахшу шӯъбаҳои Бонки давлатии амонатгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон "Амонатбонк" асос мегардад. Далели иловагии ҳуқуқӣ, ки мақоми муҳочири дохилиро тасдиқ мекунад ин бақайдгузорӣ дар ҷои нави иқомат аст.

Мақоми маҳсуси ҳуқуқии муҳочирони дохилӣ бо ба даст овардани ҳуқуқҳои иловагии онҳо дар раванди муҳочирати дохилӣ ифода мегардад. Муҳочирони дохилӣ

бо қарзҳои имтиёзноки давлатӣ таъмин мегарданд. Ашё ва анҷоми манзили истиқоматии онҳо ба ҷои нави зсит ройгон интиқол дода мешаванд. Онҳо аз ҳуқуки афзалиятноки қасбомузӣ ва бокортаъминшавӣ дар маҳали нави зист бархурдор ва дигар кумакҳои давлатӣ бархурдоранд.

Барои нигоҳ доштани мақоми ҳуқуқии муҳоҷири дохилӣ шаҳсрӯз зарур аст, ки як қатор расмиёту уҳдадориҳоро иҷро намояд. Аз ҷумла, сардорони оилаҳои муҳоҷирон, ки барои кӯчидани ихтиёри шаҳодатнома доранд, бояд сари вақт тайёри дид, лавозимоти ҳочагиро ҷамъ намоянд. Инҷунин, аз ҷои кори пештара ҳисобӣ карда, дафтарчаҳои меҳнатии худ ва аъзои оилаи қобили меҳнатро гиранд. Шиносномаи шаҳрвандӣ ва шаҳодатномаи ҳарбири аз қайд бароварда, ҳамаи номгӯи ҳуҷҷатҳоро мукаммал намоянд.

Тағиیر ёфтани ё бекор кардани мақоми муҳоҷири дохилӣ ба далелҳои ҳуқуқӣ вобаста аст. Гарчанде дар қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимқунандай муносибатҳои ҳуқуқии ин самти муҳоҷират давомнокии мақоми маҳсуси муҳоҷири дохилӣ мушахҳас муайян нашудааст, вале аз мазмуни онҳо баромеояд, ки ин мақоми ҳуқуқии муҳоҷир муваққатӣ мебошад. Далели ин муқаррароти низомномаи дар боло зикршуда мебошад, ки тибқи он муҳоҷири дохилӣ (ихтиёри) уҳдадор аст то муддати 10 сол аз рӯзи муҳоҷиршавӣ ба маҳали нави истиқомат манзили худро тарқ нақунад ва ба фурӯш нагузорад. Ин маънои онро дорад, ки мақоми маҳсуси ҳуқуқии муҳоҷири дохилӣ дар ин муддат нигоҳ дошта мешавад ва ўз ҳуқуқу афзалиятҳои муқарраршуда истифода карда метавонад.

Асосҳои бекор кардани мақоми ҳуқуқии муҳочири дохилӣ ин даст кашидан аз муҳочиршавӣ баъд аз воридшавӣ ба нақшай кучонидан ва гирифтани шаҳодатномаи муҳочири дохилӣ, насохтани манзили истиқоматӣ ва бақайд нагузоштан дар маҳали нави иқомат мебошад. Дар чунин ҳолатҳо бо қарори Ҳадамоти муҳочират мақоми муҳочири дохилӣ бекор карда шуда, шаҳодатномаи он бозпас гирифта мешавад.

§4. Мақоми ҳуқуқии муҳочири экологӣ

Муҳочири экологӣ аз дигар категориҳои муҳочирон фарқ дошта, он ба гурӯҳи муҳочирони иҷборӣ наздиктар аст. Зоро, муҳочирати экологӣ на бо иродай ихтиёрии шахс, балки зери таъсири ҳолатҳои ба ӯ вобаста набуда, сурат мегирад.

Тоҷикистон кишвари қӯҳсор буда, 93 фоизи онро кӯҳҳо ташкил медиҳанд. Чунин ҳусусияти ҷуғрофии он омили асосии муҳочирати экологии сокинони манотики қӯҳистони он мебошад. Ҳамасола дар фаслҳои баҳору тобистон оғатҳои зиёди табиӣ рух медиҳанд, ки дар натиҷаи онҳо ба хоҷагии аҳолии ноҳияҳои қӯҳистон зиён мерасад. Бо назардошти ин омилҳо қисме аз маҳалаҳои аҳолинишини ноҳияҳои қӯҳистон ба мавзеъҳои аз ҷиҳати экологӣ ҳавғонок мансуб буда⁷⁴, вобаста ба дараҷаи ҳавғоникиашон сокинони ин мавзеъҳо марҳила ба марҳила ба мавзеъҳои бехавғ кӯҷонида мешаванд. Ба чунин оғатҳои таббӣ дар маҳалаҳои зисти сокинони қӯҳистон

⁷⁴ Ташхис ва мансуб донистани чунин мавзеъҳо ба маҳалҳои барои зиндагӣ ҳавғонок аз ҷониби мутахассисони Саридораи геологияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

асосан заминларза, ярчфурой, фурӯравии замин, фаромадани тарма ва омадани сел марбутанд. Аз ҷониби дигар раванди гармшавии иқлим, ки дар солҳои охир мушоҳида мешавад ба обшавии пиряҳҳои куҳистони Тоҷикистон таъсир расонида, ба баландшавии сатҳи оби дарёҳо ва обхезӣ боис мегардад, ки зарурати қучонидани сокинони соҳилҳои дарёҳоро дар баъзе марвидҳо ба миён меорад. Ҳамасола тибқи нақшаҳои тасдиқшуда дар ҷумҳурӣ ба ҳисоби миёна 300 оилаи муҳочирони экологӣ ба ҷойҳои нави зист кучонида мешаванд.

Мақоми ҳуқуқии муҳочирони экологӣ ба мисли муҳочирони доҳилӣ аз дигар категорияи муҳочирон фарқ мекунад. Зеро онҳо чун шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз мақоми умумиҳуқуқӣ бархурдор буда, дар қиёс ба дигар муҳочирон (гурезаҳо, муҳочирони меҳнатии хориҷӣ) маҳдудиятҳо ба онҳо татбиқ намегарданд.

Дар қонунгузории амалкунандай Ҷумҳурии Тоҷикистон мағҳуми «муҳочири экологӣ» муайян шудааст. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират» зери мағҳуми «муҳочирати экологӣ – ин ҷараёни маҷбурии кӯcidани шаҳрвандон дар ҳудуди давлати худ вобаста ба вайрон гардидани вазъи ҳуқуқии муҳити зист ё фалокатҳои экологӣ» ва мутаносибан зери мағҳуми муҳочири экологӣ - шахсе, ки манзили худро бар асари оғатҳои экологӣ ноилоч тарқ кардааст» фаҳмида мешавад. Тавре аз мазмуни ин мағҳумҳои ҳуқуқӣ бармеояд субъект ва иштирокчии муносибатҳои ин навъи муҳочират шахсе шуда метавонад, ки макони зисти худро дар ҷумҳурӣ бинобар омилҳои объективии муҳити зист ва ё ҳодисаҳои табиӣ иваз мекунад.

Қонунгузор дар танзими муносибатҳои хуқуқии муҳочирати экологӣ бо ҳамин маҳдуд шуда (моддаи 2 қонун) тартиби амалӣ намудани муҳочирати экологиро ба ваколати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳавола намудааст. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010, № 211 Тартиби амалӣ намудани муҳочирати экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст⁷⁵. Бо ин санад тартиби банақшагирии муҳочирати экологӣ, кучонидани муҳочирони экологӣ, вазифаҳои мақомоти давлатӣ дар ин самт ва хуқуку ӯҳдадориҳои муҳочирони экологӣ, муайян шудаанд. Тибқи ин санад ба оғатҳои экологӣ, ки асоси муҳочирати аҳолӣ аз маҳали зисти онҳо мегардад, инҳо доҳил мешаванд:

- ҳавфи дучори ярҷ шудани маҳали зист;
- фурӯравии замини маҳали зист;
- ҳатари тармафарой дар маҳали зист;
- ҳолатҳои фавқулоддаи техногенӣ;
- ҳавфи омадани сел ва сар задани дигар оғатҳои табиӣ.

Чой доштани чунин ҳолатҳо бо ташхисҳои геологӣ муаяйн гардида, дар заминай он муҳочиркунонии сокинони ин минтақаҳо ба нақша гирифта мешавад. Нақшаҳои муҳочирати экологӣ дар ҷумҳурӣ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи қӯтоҳмуддат тасдиқ мегарданд.

Асос барои эътироф кардани мақоми муҳочири экологӣ ва ба рӯйхати муҳочирон ворид кардани онҳо ин муайян намудани мавзеи ҳатарноки экологӣ мебошад, ки бо хulosai ташхиси геологӣ тасдиқ мегардад.

⁷⁵ Дастраси аз: манбаи мутамаркази иттилоотии хуқуқии «Адлия».

Дархости шаҳрвандон ва хulosai ташхиси геологӣ аз тарафи Комиссияи маҳаллӣ дар мӯҳлати даҳ рӯз баррасӣ гардида, аз натиҷаи он ба дархосткунанда бо замимаи хulosai асоснокшуда оид ба мавҷуд будани мавзеи ҳавфноки экологӣ ва ё мавҷуд набудани он маълумот ирсол мегардад. Бо қабули қарори мусбии Комиссияи маҳаллӣ оид ба муайян намудани минтақаи экологӣ шахс мақоми муҳочири экологиро соҳиб мешвад.

Комиссияи маҳаллӣ дар ҳолати ҳатарнок ҳисобидани мавзеи ҳавфноки экологӣ ҳучҷатҳои зеринро ба Ҳадамоти муҳочириат пешниҳод менамояд:

- санади Комиссияи маҳаллӣ оид ба муайян намудани минтақаи экологӣ, шумораи ҳочагиҳо ва мӯҳлати кӯчонидани онҳо;
- пешниҳод намудани ҳучҷатҳои шахсии ашҳоси дар мавзеи ҳавфнок иқоматдошта;
- пешниҳоди хulosai расмии раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадаҳшон, вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо оид ба кӯчонидан ба дигар минтақа, қабул, ҷо ба ҷо намудан, ҳолати санитарии муносиб, таъминот бо ҷойи корӣ ва ҳалли дигар масъалаҳои иҷтимоӣ, ки барои зиндагии муҳочирони экологӣ заруранд.

Пешниҳоди дархост дар хусуси эътирофи муҳочириати экологӣ чун қоида аз ҷониби сардори оила сурат мегирад ва он аз номи ҳамаи аъзои оила пешниҳод мегардад. Бино бар ин ҳам сардори оила ва ҳам аъзои он субъекти баробарҳукуки муносибатҳои муҳочириати экологӣ мегарданд. Сардори оила дар ин маврид ба ҳайси субъекти асосӣ-намояндагии ҳамаи аъзои оила, ки мақоми муҳочирро мегиранд баромад мекунад. Бинобар ин

пешбинӣ шудааст, ки ҳангоми вафот ё дар ҳолати бемории вазнин қарор доштани сардори оилаи муҳочирони экологӣ, тамоми масъалаҳои молиявӣ, ташкилӣ ва ҳукуқӣ ба ӯҳдаи яке аз аъзои қобили меҳнати оила, ки дар шаҳодатномаи муҳочир сабт шудааст, мегузарад.

Ҳучҷати тасдиқунандаи муҳочири экологӣ, ки мақоми ҳукуқӣ ва ҳукукҳои маҳсуси онро тасдиқ мекунад ин шаҳодатномаи муҳочири экологӣ мебошад, ки он аз ҷониби Ҳадамоти муҳочират дода мешавад. Шаҳодатномаи мазкур барои татбиқи ҳукукҳои ин категорияи муҳочирон дар мисоли гирифтани кумакпулии яквақта ва қарзи имтиёznок аз бахшу шӯъбаҳои Бонки давлатии амонатгузории Ҷумхурии Тоҷикистон "Амонатбонк" асос мегардад. Далели иловагии ҳукуқӣ, ки мақоми муҳочири экологиро тасдиқ мекунад ин бақайдгузорӣ дар ҷои нави иқомат аст.

Мақоми маҳсуси ҳукуқии муҳочирони экологӣ бо ба даст овардани ҳукукҳои иловагии онҳо дар раванди муҳочирати экологӣ ифода мегардад. Муҳочирони экологӣ бо кумакпулии яквақта ва қарзҳои имтиёznоки давлатӣ аз ҳисоби буҷаи давлат таъмин мегарданд. Ашё ва анҷоми манзили истиқоматии онҳо ба ҷои нави зист ройгон интиқол дода мешаванд. Онҳо аз ҳукуки афзалиятноки қасбомузӣ ва бокортаъминшавӣ дар маҳали нави зист ва дигар кумакҳои давлатӣ бархурдоранд. Илова бар ин бо назардошти хусусияти хоси ин намуди муҳочират давлат имтиёзу кафолатҳои иловагиро ба онҳо муайян намудааст, ки онҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ бояд таъмин карда шаванд, аз ҷумла:

- ҳар сол аз ҳисоби бучети чумхурияйӣ чудо намудани маблағҳо барои қарзи имтиёзном, қӯмаки яквақтаинай моддӣ ва пардоҳти маблағҳои нақлиёт;
- таъмини хизматрасонии нақлиётӣ ҳангоми кӯчонидани муҳочирон аз мавзеъҳои хавфноки экологӣ ба ҷойҳои бехавф;
- таъмини соҳтмони роҳҳои нақлиётӣ ва таҷдиду барқарорсозии роҳҳои доҳили ҳочагӣ дар маҳалҳои нави зисти муҳочирон;
- таъмини хизматрасонии тиббӣ ҳангоми кӯчонидани муҳочирони экологӣ ба маҳали нави зист;
- бунёди соҳтмони бунгоҳи тиббӣ ва бо мутахассисони соҳа таъмин карданӣ онҳо;
- бунёди соҳтмони муассисаҳои томактабӣ ва миёнаи умумӣ дар маҳали нави зисти муҳочирони экологӣ;
- таъмини бехатарии корвони муҳойирони экологӣ ҳангоми сафарбар намудани онҳо ба маҳали нави зист;
- ташкили корҳо оид ба гузаронидани ҳатҳои обгузар барои таъминот бо оби нӯшоқӣ, инчунин барои обёрий карданӣ заминҳои наздиҳавлигӣ (полезӣ), дар маҳали нави зисти муҳочирони экологӣ;
- мусоидат дар ташкили ҳочагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва аз худ карданӣ заминҳои нокорам ва бекорхобида дар маҳали нави зисти муҳочирони экологӣ;
- ба таври ройгон чудо намудани қитъаҳои замин дар мавзеъҳо бехавф барои соҳтмони хонаҳои истиқоматӣ;
- дар ҳолати зарурӣ таъмин намудани муҳочирони экологӣ бо хаймаҳо;
- таҳияи Нақшай генералии маҳали зисти нави муҳочирони экологӣ;

- мусоидат ҳангоми рафти корҳои соҳтмони иншоот ва хонаҳои истиқоматии муҳочирони экологӣ;
- мусоидат доир ба гузаронидани хатҳои интиқоли барқ дар маҳали нави зисти муҳочирони экологӣ;
- таъмини дигар инфрасоҳтори дехот.

Барои нигоҳ доштани мақоми ҳуқуқии муҳочири экологӣ муҳочирро зарур аст, ки як қатор расмиёту уҳдадориҳоро иҷро намояд. Аз ҷумла, сардорони оилаҳои муҳочирон, ки барои кӯчидан шаҳодатнома доранд, бояд сари вакът тайёрӣ дид, лавозимоти хоҷагиро ҷамъ намоянд. Инҷунин, аз ҷои кори пештара ҳисобӣ карда, дафтарчаҳои меҳнатии худ ва аъзои оилаи қобили меҳнатро гиранд. Шиносномаи шаҳрвандӣ ва шаҳодатномаи ҳарбиро аз қайд бароварда, ҳамаи номгӯи ҳуҷҷатҳоро мукаммал намоянд.

Тағйир ёфтани ё бекор кардани мақоми муҳочири экологӣ ба далелҳои ҳуқуқӣ вобаста аст. Гарчанде дар қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандай муносибатҳои ҳуқуқии ин самти муҳочират давомнокии мақоми маҳсуси муҳочири экологӣ мушаххас муайян нашудааст, вале аз муқаррароти онҳо бармеояд, ки ин намуди муҳочират бебозгашт буда, муҳочирони экологӣ аслан имкони бозгашт ба ҷои зисти пештараро надоранд. Далели ин муқаррароти тартиби муқараршуда мебошад, ки тибқи он бо мақсади пешгирӣ намудани ҳолатҳои бозгашти муҳочирони кӯчонидашуда ба мавзеъҳои пештараи зисти дар минтақаҳои ҳавфнок ҷойгирибуда, баъди кӯчонидан хонаҳои истиқоматии онҳо вайрон карда, дар ин хусус санад таҳия шуда ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дода мешавад.

Бинобар ин мақоми маҳсуси ҳуқуқии муҳочири экологӣ то мутобиқшавии пурраи иҷтимоӣ дар маҳали нави зист

боқӣ монда, дар ин муддат ўз хукуқу афзалиятҳои муқарраршуда истифода карда метавонад.

Асосҳои бекор кардани мақоми хукуқии муҳочири экологӣ метавонанд ҳолатҳое бошанд, ки шахс бе асосҳои муқарраршуда ба руйхати муҳочирон экологӣ ворид шудааст ва баъдан ин ҳолат ошкор гардидааст. Дар чунин ҳолатҳо бо қарори Ҳадамоти муҳочират мақоми муҳочири экологӣ бекор карда шуда, шаҳодатномаи он бозпас гирифта мешавад.

§5. Мақоми хукуқии гурезаҳо

Солҳои охир мушкилоти гурезаҳо дар ҷаҳон рӯ ба афзоиш дорад. Мутобики гузориши Дафтари Комиссари олии Созмони миллали мутаҳид оид ба гурезаҳо аз 19 июни соли 2019 дар Берлин ва Женева шумораи гурезаҳо дар ҷаҳон дар соли 2018 бори аввал пас аз хотимаи Ҷанги дуюми ҷаҳон ба 70,8 миллион нафар расид⁷⁶. Тибқи маълумоти ин ниҳоди СММ, шумораи одамоне, ки бо сабабҳои ҷанг, ҳатари гуруснагӣ, оғатҳои табии ё таҳдиҳои зӯроварӣ маҷбуранд ватани ҳудро тарқ кунанд, ҳамасола меафзояд. Тибқи гуфтаҳои Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо ҷаноби Филиппо Гранди, шумораи воқеии одамоне, ки маҷбуранд ватанашонро бо сабабҳои муҳталифи бӯҳронӣ тарқ кунанд, аз ракамҳои расмӣ зиёдтар аст. Аз ҷумла, ин омори расмӣ як қисми 4 миллион шаҳрвандони Венесуэла, ки дар моҳҳои охир кишварро тарқ кардаанд, дар бар намегирад. Тибқи маълумоти ин

⁷⁶ Ниг.:Гузориши Дафтари Комиссари олии Созмони миллали мутаҳид оид ба гурезаҳо аз 19 июни соли 2019. Берлин ва Женева //<https://www.unhcr.org/>.

мақоми СММ шумораи расмии гурезаҳо дар ҷаҳон аз 43,3 милион нафари соли 2009 ба 70,8 милион нафар дар соли 2018 расидааст, ки афзоиш қарib як баробарро ташкил медиҳад. Дар байнин қишварҳои қабулкунандай гурезаҳо Олмон пешсаф буда, шумораи зиёди гурезаҳоро қабул кардааст. Тибқи маълумот төъдоди гурезаҳо дар ин қишвар дар соли 2018 ба 1,1 милион нафар мерасад. Бо тасдиқи ин далел, Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо ҷаноби Филиппо Гранди сиёсати муҳочирати Олмонро ситоиш намуда, ишора менамояд, ки қишвар барои ҳамгирии иҷтимоии гурезаҳо сармоягузорӣ кардааст ва дархостҳоро барои додани паноҳгоҳи сиёсӣ аз соли 2015 инҷониб бомуваффақият баррасӣ мекунад. "Олмон –ин моделе мебошад, ки дигар қишварҳо бояд ба он баробар шаванд", таъқид менамояд ӯ.

Тибқи ҳамин омори СММ беш аз нисфи ин төъдод (41,3 милион нафар) маҷбуран ҳонаҳои худро тарқ карда, дар доҳили ватанашон гуреза шуда, 20,4 милион нафар бо сабаби ҷанг ва таъқиб ба қишварҳои дигар гуреза шудаанд.

Илова бар ин, омор 5,5 милион фаластиниро дар бар намегирад, ки таҳти назорати маҳсуси Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо қарор доранд.

Ҳоло 3,5 милион нафар мунтазири қабули қарор дар бораи мақоми гуреза ҳастанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 аввалин шуда дар Осиёи Марказӣ ба Конвенсияи соли 1951 «Дар бораи гурезаҳо» ва Протоколи соли 1967 «Оид ба мақоми гурезаҳо» ҳамроҳ шуд. Дар заминай ин тибқи даъватномаи расмии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо соли 1993 барои расонидани қӯмаки фаврӣ ба шахсони дар натиҷаи ҷангӣ

дохилӣ гурезашуда намояндагии худро дар Тоҷикистон боз кард.

Аз он вақт инчониб, Раёсати Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо бо Ҳукумати Тоҷикистон барои ташкили низоми боъзтимоди паноҳгоҳ, ҳимоя ва кӯмак ба гурезаҳо кор мебарад.

Дар айни замон, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ аз ҳама шумораи зиёди гурезаҳо, асосан аз давлати ҳамсояи Афғонистонро дорад. Дар кишвар қонунгузории миллӣ дар бораи гурезаҳо амал меқунад ва тибқи муқаррароти он мақоми гуреза муайян карда мешавад. Намояндагии Дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо ҳамкориро бо Ҳукумат идома дода, барои такмилу мутобиқсозии заминаҳои меъёрии ҳукуқӣ ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ ва дастгирии гурезаҳо ҷиҳати ҳамгирои иҷтимоӣ мусоидат меқунад. Таваҷҷӯҳи бештар ба дастрасии онҳо ба воситаҳои рӯзгузаронӣ дода мешавад, то гурезаҳо мустақилияти иқтисодӣ дошта бошанд вадар чомеа саҳм гузоранд.

Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ки аксари гурезаҳо дар Тоҷикистон аз ин кишваранд бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳудуди 1344 км хати сарҳад дорад. Бо пош хурдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва баровардани артиши Шӯравӣ аз хоки Афғонистон вазъи сиёсӣ дар ин кишвар мураккаб гардид. Бо зухури «Толибон» дар ин кишвар дар соли 1994 баҳусус, пас аз ишғоли Кобул (1996) қушунҳои мусалаҳи Афғонистон мавҷудияти худро комилан аз даст дода, ҳавфу хатар ва таҳдид ба ҳаёти одамон афзоиш ёфт. Мутобиқи маълумотҳои гуногун дар давоми 25 соли нобасомониҳо (аз соли 1985 ба баъд) дар Афғонистон бештар аз 2 млн. нафар ҳалок гардида, қариб 4 млн. нафар

тарки ватан кардаанд. Мавчи аввалини гурезаҳо аз Афғонистон ба Тоҷикистон аз соли 1996 оғоз гардид. Теъоди аз ҳамаи зиёди гурезаҳо аз ин давлат дар Тоҷикистон соли 2012 бақайд гирифта шудааст, ки қариб 4 ҳазор нафарро ташкил медод. Бо мусоидати Дафтари Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо тайи ин муддат қисми зиёди онҳо ба дигар давлатҳо (аз ҷумла, ба давлатҳои Аврупо, Канада) интиқол дода шуданд. Аммо, раванди воридшавии гурезаҳо аз ин давлат ба Тоҷикистон бинобар вазъи ҳанӯз ноороми он идома дорад. Мутобики маълумоти Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018 дар ҷумҳурӣ 2523 нафар гурезаҳо дар қайд буданд, ки аксарият шаҳрвандони Ҷумҳурии Исломии Афғонистон мебошанд. Дар ҳамин сол аз ҷониби мақомоти ваколатдор 207 дарҳост оид ба гирифтани мақоми гуреза баррасӣ шудааст, ки нисбати соли 2017-ум 53 дарҳост зиёд мебошад. Дар ҳамин давра 150 нафар ҳамчун паноҳчӯянда бақайд гирифта шудаанд.

Айни замон, теъоди гурезаҳо дар ҷумҳурӣ тамоили зиёдшавии назаррас надорад, аммо коршиносон бар онанд, ки бо муташанниҷ шудани авзои сиёсии Афғонистон ин теъодод метавонад ба маротиб афзоиш ёбад. Бо назардошти ин омилҳо, айни замон Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ барои таҳияи ҷораҳои омодагӣ ҷиҳати қабул ва ҷобаҷокунӣ дар ҳолатҳои эҳтимолии афзоиши якбораи теъоди онҳо аз Афғонистон кор бурда истодааст.

Мавриди зикр аст, ки теъоди гурезаҳо дар кишвар омили муайянкунандаи зарурати таҳияи қонунгузорӣ дар соҳаи таъмини вазъи ҳуқуқии онҳо нест. Новобаста аз теъоди онҳо дар кишвари мо Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҳамчун узви чомеаи ҷаҳонӣ бояд қонунгузории муосире дошта бошад, ки мақоми гурезаро тибқи стандартҳои байналмилалии таъмини ҳуқуқҳои инсон муқаррар қунад. Аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ, зарурати чунин қонунгузорӣ бо он алоқаманд аст, ки Ҷумхурии Тоҷикистон иштирокчии шартномаҳои байналмилалӣ аз ҷумла, Конвенсияи Созмони миллали мутаҳид “Дар бораи мақоми гуреза” аз соли 1951⁷⁷ ва Протокол оид ба мақоми гуреза аз соли 1967⁷⁸, инчунин Созишномаи ИДМ “Дар бораи кумак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ” аз соли 1993⁷⁹ мебошад.

Дар маҷмӯъ, Тоҷикистони муосир чунин қонунгузорӣ дорад. Дар баробари Конститутсияи Ҷумхурии Тоҷикистон, принсипҳо ва меъёрҳои умумизътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумхурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумхурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо», инчунин як қатор қонунҳо ва дигар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ ҳамчун заминai ҳуқуқии мақоми конституционии ҳуқуқии гурезаҳо баромад мекунанд⁸⁰.

Дар Конститутсияи Ҷумхурии Тоҷикистон муқаррароти бевосита оид ба танзими вазъи ҳуқуқии гуреза ҷой дода нашудааст. Калиди муайян кардани мақоми онҳо меъёрҳое мебошанд, ки дар қисми якуми моддаи 14 дарҷ ёфтаанд. Онҳо муқаррар менамояд, ки дар Ҷумхурии Тоҷикистон ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқи байналмилалии эътирофшуда, хифз мегарданд.

⁷⁷Международное право в документах:Сборник международно-правовых актах и внутреннее законодательство Республики Таджикистан.-
Душанбе:«Контраст»,2011-С.67-76.

⁷⁸Ҳамин манбаъ: С.76-78.

⁷⁹Ҳамин манбаъ: С.78-80.

⁸⁰Ниг.: муфассал дар §2 боби 1.

Аз ин рӯ, ҳамаи он чӣ ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон марбут ба ҳуқуқи инсон аст, баробар эътироф ва ҳифз карда мешавад, аз ҷумла нисбати гурезаҳо низ.

Мақоми ҳуқуқии гуреза аз унсурҳои мақоми умумиҳуқуқии инсон, мақоми ҳуқуқии шаҳрванди хориҷӣ (шахси бешаҳрванд), инчунин аз мақоми ҳуқуқии маҳсусе, ки бо муқаррароти қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои байналмилалӣ ба гуреза дода шудааст, иборат мебошад. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо додани ҳуқуқҳо ва ўҳдадориҳои иловагӣ ба гурезаҳо онҳоро "хориҷиён" -и маҳсус месозад, ки ба ҳимояи маҳсус ниёз доранд.

Барои эътироф намудани шаҳс дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун гуреза зарур аст, ки ў ба маҷмӯи шартҳои зерин мутобиқат намояд:

- надоштани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- берун аз давлати мансубияти шаҳрвандӣ (ҷои истиқомати пештараи ў) қарор доштан;
- маҷбуран тарқ намудани кишвари иқомат бинобар доштани тарсу ҳароси асоснок оид ба қурбонии таъқиб шудан дар асосҳои нажодӣ, динӣ, шаҳрвандӣ, миллат, узвият ба гурӯҳи муайянни иҷтимоӣ ё афкори сиёсӣ;
- надоштани имконият ё ҳоҳиши истифодаи ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандӣ (кишвари қаблии истиқомат) бинобар доштани тарсу ҳарос.

Ҳамин тавр, дар асоси шартҳои дар боло зикршуда, танҳо шаҳрванди хориҷӣ ё шахсе, ки шаҳрвандии муайян надорад – апатрид, шахси бешаҳрванде, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст ё омадан меҳоҳад инчунин, шахсе, ки дар қаламрави он дар асоси қонунӣ

қарор дорад, гуреза дониста мешавад. Аз ин бармеояд, ки шахс мақоми гурезаро гирифта наметавонад, агар он дар қаламрави кишвари мансубияти шаҳрвандӣ ё ҷои истиқомати пештараи худ қарор дошта бошад.

Сабаби ивазкунии маҷбурии ҷои иқомати шахс бояд доштани тарсу ҳароси асосноки ў дар бораи қурбонии таъқибот дар асоси якчанд ҳусусиятҳои ба ў хос (нажодӣ, динӣ, шаҳрвандӣ, миллат, узвият дар гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё эътиқоди сиёсӣ) бошад. Мағҳуми "тарсу ҳароси асоснок" ҳам унсурҳои субъективӣ ва ҳам объективиро дар бар мегирад, ки бояд аз ҷониби мақомоти даҳлдори давлатӣ ҳангоми баррасии масъалаи додани мақоми гуреза таҳлил карда шаванд.

Ҳамин тавр, ҳамчун унсури субъективӣ изҳороти шахсии одам дар бораи мавҷудияти таъқибот баррасӣ карда мешавад. Ҳамзамон, ҳаёти шахсии ў ва оилаи ў, арзёбии вазъи худи ў, узвият дар созмонҳои нажодӣ, динӣ, миллӣ, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ ва ғайра бояд ба эътибор гирифта шаванд.

Унсури объективӣ ин аст, ки изҳороти шахс бояд дар заминаи умумии вазъ арзёбӣ шавад. Донистани шароитҳои мамлакате, ки дархосткунанда аз онҷо баромадааст, нуқтаи асосӣ ҳангоми арзёбии эътимоднокии дарҳости ў ва асоснокии аризаи ў мебошад.

Умуман, тарсу ҳароси дархосткунанда метавонад комилан асоснок ҳисобида шавад, агар далелҳое вуҷуд дошта бошанд, ки идомаи будубоши ў дар давлати шаҳрвандӣ ё давлати истиқомати муқаррарӣ бо сабабҳои муайяншуда тоқатнопазир аст ва ё дар сурати баргардондани ў тоқатнопазир мегардад.

Тарси одам бояд натицаи таъқиботи ў бошад. Дар ин ҳолат, таъқиб метавонад дар панҷ аломат чой дошта бошад- нажодӣ, динӣ, шаҳрвандӣ, миллат, мансубият ба турӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё эътиқоди сиёсӣ. Мақоми гуреза нисбати шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванде, ки давлати шаҳрвандии худро (маҳалли истиқомати муқаррарӣ) бо сабабҳои иқтисодӣ, дар натицаи гуруслагӣ, эпидемия ё ҳолатҳои фавқулоддаи табӣ ё хусусияти техногенидошта тарк кардаанд, татбиқ намегардад, агар дар онҳо тарсу ҳароси асосноки таъқиб ба яке аз асосҳои дар боло овардашуда, вуҷуд надошта бошад. Чунин шахсон муҳочирони иҷборӣ шуда метавонанд, аммо бо сабабҳои мушаҳхаси муҳочират онҳо ба категорияи гурезагон шомил нестанд.

Таъқибот метавонад ҳам аз рӯи яке аз ин асосҳо ва ҳам аз рӯи маҷмӯъи онҳо сурат гирад (масалан, дар асоси нажод, дин ва эътиқоди сиёсӣ).

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мағҳуми таъқибро дар бар намегирад, аммо баъзе аз намунаҳои ин амалҳоро аз санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ муайян кардан мумкин аст.

Чониби «таъқибкунанд» метавонад худи давлате бошад, ки шаҳс аз он фирор кардааст ва инчунин метавонанд турӯҳи одамон бошанд. Дар ин ҳолат, мумкин аст давлат барои кӯмак ба шаҳрвандаш омода аст, аммо он вазъро назорат карда наметавонад, барои пешгирии амалҳои гуруҳеро, ки шаҳсро таъқиб мекунанд, қудрат надорад. Инчунин, қайд кардан зарур аст, ки таҳдид ба ҳаёт ва амнияти шаҳсе, ки дар хусуси гирифтани мақоми гуреза дарҳост мекунад, бояд воқеӣ бошад.

Ҳамин тарик, шахсе, ки шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон набуда, дар қаламрави он қарор дорад ва бинобар сабабҳои комилан асосноки дар давлати мансубияти шаҳрвандии худ бо аломатҳои нажодӣ, эътиқоди динӣ, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайянни иҷтимоӣ ё эътиқоди сиёсӣ дучори таъқиб гашта, аз таъсири ин сабабҳо наметавонад ё намехоҳад аз ҳимояи он давлат истифода намояд, ё шахсе, ки шаҳрвандии муайян надошта, бинобар чунин ҳолатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад ва бо сабаби мавҷуд будани ҳамин гуна ҳавф наметавонад ё намехоҳад ба давлати истиқомати доимии худ баргардад (сарҳати якуми моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо»).

Ин мағҳум матни Конвенсияи Созмони миллали мутаҳид “Дар бораи мақоми гуреза” аз соли 1951-ро комилан ифода мекунад, ба истиснои маҳдудиятҳои муваққатӣ, ҷуғрофӣ (мутобиқи Протоколи 1967) ва илова кардани рӯйхати асосҳое, ки дар он шаҳс бинобар мансубияти миллӣ таъқиб карда мешавад.

Гуреза будан бо эътирофи расмии он пайдо намешавад, он аз ибтидо воқеӣ буда, ба ҳимоя ниёз дорад. Ҳамзамон, мақоми ҳуқуқии гуреза танҳо бо эътирофи расмӣ ба даст меояд. Ҳамин тарик, эътироф ва додани мақоми гуреза ҳама вақт аз ҳолатҳое, ки шаҳс аллакай ба муҳочири иҷборӣ мубаддал гаштааст, қафо мемонад. Расмиёти минбаъдаи эътироф ва додани мақоми гуреза ба ў танҳо тасдиқи ҳуқуқии мавҷудияти далели воқеӣ мебошад. Аммо, қонунгузорӣ бо риояи мантиқии ҳуқуқи байналмилалӣ (санадҳои бунёдии байналмилалӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои гурезаҳо - Оинномаи Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо, банди 7 "с" ва Конвенсия дар бораи мақоми

гуреза, моддаи 1 "D" шартҳои истисноиеро пешбинӣ мекунад, ки новобаста аз мутобиқати шахс ба аломатҳои дар боло зикршуда ба ӯ имкон намедиҳад, ки ба ӯ ҳимояи ҳуқуқии байналмилалӣ ва давлатӣ дода шавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шахсони зерин мақоми ҳуқуқии гуреза эътироф карда намешавад:

- агар асосҳои кофӣ мавҷуд бошанд, ки онҳо эҳтимол ҷиноятҳои ҳарбӣ ё ҷиноятҳо ба муқобили сулҳ ва амнияти инсониятро содир намудаанд, ки онҳоро санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон пешбинӣ намудаанд;
- агар асосҳои кофӣ мавҷуд бошанд, ки онҳо эҳтимол пеш аз ворид шудан ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди он ҷинояти вазнини хусусияти сиёсидошта содир кардаанд;
- агар асосҳои кофи мавҷуд бошанд, ки онҳо эҳтимол дар содир намудани кирдори хилоғи мақсад ва принципҳои Созмони Милали Муттаҳид гунаҳгоранд;
- агар онҳо аз ҳимоя ё қӯмаки мақомот ё муассисаҳои Созмони Милали Муттаҳид, гайр аз Раёсати Комиссари Олии Созмони Милали Муттаҳид оид ба кор бо гурезаҳо истифода баранд;
- шахсоне, ки давлати мансубияти шаҳрвандии худро (маҳалли истиқомати пештараи худро) бинобар сабабҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар натиҷаи гуруsnагӣ, эпидемия ё ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва хусусияти техногенидошта тарк намудаанд.

Рӯйхати таркиби ҷиноятҳое, ки барои гуреза донистани шахс монеа мешаванд, одатан барои муайян кардани мақоми ҳамаи муҳоҷирони хориҷӣ татбиқ карда мешаванд.

Ҳамзамон, дар мавриди гурезаҳо дар қиёс ба дигар муҳочирони хориҷӣ ин рӯйхат маҳсусан ҷиноятҳои ҳарбиро мушаххас мекунад, ки ҷиноятҳои вазнин ҳисобида мешаванд. Шарти ҳатмӣ нисбати шахсе, ки дар ҳусуси гуреза дониста шудан, дарҳост мекунад, ин аст, ки вай пеш аз ворид шудан ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин ҷиноят содир кардааст.

Бо назардошти талаботи умумии шартҳои эътирофи расмии шаҳс ҳамчун гуреза, қонунгузорӣ асосҳои имконнопазирии чунин эътирофро муқаррар кардааст (қисми 1 моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо»):

- дарҳости шаҳс комилан беасос бошад ё ҳусусияти суистифода дошта бошад;
- ҳолатҳои истисноқунандай тартиби пешбининамудаи қонун ошкор гарданд;
- дарҳости шаҳс пештар дар бораи гуреза дониста шудани ў бинобар мавҷуд набудани ҳолатҳои ҳавфи дучории таъқиб гаштан рад шуда бошад, дар сурате, ки вазъият дар кишвари мансубияти шаҳрвандии ў (маҳалли истиқомати пештараи ў) аз рӯзи радија гирифтан то рӯзи пешниҳоди дарҳости нав тағиیر наёфта бошад;
- шаҳс шаҳрванди давлати сеюме бошад, ки метавонад аз ҳимояи он истифода намояд ё ҳуқуқ дорад дар асоси қонунӣ дар қаламрави кишвари сеюм бе ҳавфи дучори таъқиб шудан дар ин кишвар истиқомат кунад;
- шаҳс бевосита аз қаламрави кишвари сеюми бехатар омада бошад, ки то ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон муваққатан дар қаламрави он таҳти

таъқиб қарор надошт ё метавонист мувофики тартиби муқарраргардида паноҳгоҳ ё мақоми гуреза гирад;

- шахс давлати мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) худро бинобар ҳавфи ҷазо гирифтан мутобики қонунгузории ин давлат барои ғайриқонунӣ берун шудан аз қаламрави он ё барои содир намудани дигар ҷиноят дар қаламрави он тарк намуда бошад ва бо ҳамин сабабҳо намехоҳад ба давлати мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) худ баргардад;
- шахс иҷборан ғайриқонунӣ Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо мақсади пешниҳод намудани дарҳост дар ҳусуси гуреза дониста шудан убур намуда бошад ва мутобики тартиби пешбининамудаи қонун бе сабабҳои узрнок бо дарҳост дар бораи ҳоҳиши гуреза дониста шуданаш муроҷиат накарда бошад;
- шахс аз додани маълумот дар бораи ҳуд саркашӣ намояд, дар бораи ҳуд ё ки дар бораи ҳолатҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омаданаш маълумоти бардуруғ пешниҳод намояд;
- шахс бо шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ақди никоҳ бошад ва мутобики қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дорад барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат гирад;
- шахс барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозатнома (иҷозатномаи зист) дошта бошад.

Рӯйхати ин асосҳо ниҳоӣ буда, барои беасос рад накардани эътирофи шахс ҳамчун гуреза мусоидат

менамояд. Новобаста аз ин, баъзе асосхое низ ба назар мерасанд, ки ба қадри кофӣ возех ё қотеъона нестанд.

Ҳамин тавр, яке аз ин асосҳо омадани шахс аз давлати хориҷие мебошад, ки ӯ дар қаламрави он метавонист гуреза дониста шавад. Аммо, вазъи воқеии ҳимояи шахс дар кишвари сеюм ба назар гирифта намешавад. Набудани меъёри муайянунанда дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи зарурияти баррасии чунин ҳолат (мавҷудияти ҳатари воқеӣ барои шахс дар кишвари сеюм) метавонад боиси ради додани мақоми гуреза гардад. Ҳолигии мазкур дар танзими қонунии ин масъалаҳо имкон медиҳад, ки нисбати дарҳосткунанда қарори худсарона қабул карда шавад ва ин дар навбати худ ҷой доштани омилҳои мусоидаткунандай корупсиониро дар муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” истисно намекунад.

Асоси дигар ин агар шахс бо шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қайди никоҳ бошад ва мутобики қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дорад барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат гирад, мебошад. Инчо қонунгузорӣ ба инобат намегирад, ки зану шавҳари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон на ҳамеша барои гирифтани иҷозати иқомати доимӣ доранд. Барои иҷозати иқомати доимӣ шахс бояд ба муҳлати на кам аз 6 моҳ қайди будубош дар қаламрави ҷумҳуриро дошта бошад. Ҳамзамон, иҷозати истиқомати доимӣ танҳо ба шахсоне дода мешавад, ки ба таври қонунӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд⁸¹. Аммо, метавонад шахс чунин заминаҳои қонунӣ надошта бошад. Вобаста ба

⁸¹ Ниг.:Банди 27 Қоидаҳои иқомати шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 майи соли 1999, № 218 тасдик шудааст.

ин, муқарророти мазмуни зайлдошта ба мақсад мувофиқ аст: «шахс бо шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ақди никоҳ дошта, барои иқомати доимӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дорад». Дар акси ҳол, метавонад шахс ба кишваре хориҷ карда шавад, ки дар он ҷо ба вай ҳатари ҷиддӣ таҳдид мекунад ва мутаносибан эҳтимолияти вайрон кардани принсипҳои байналмилалии ҳимояи гурезаҳо, ки Конвенсияи СММ оид ба гурезаҳо аз соли 195, муқаррар кардааст, истисно намешавад.

Расмиёти гирифтани мақоми гуреза аз маҷмӯи чорабиниҳо оид ба санчиши мувофиқати шахси дархостнамуда, критерияҳои мuaайянкунандаи мағҳуми «гуреза» иборат мебошад. Ҳусусияти ҳоси раванди гирифтани мақоми гуреза пайдарҳамии амалҳои бо қонун муқарраршуда (ҳам аз ҷониби худи шахс ва ҳам аз ҷониби мақомоти давлатӣ) мебошад, ки имкон медиҳад то ду марҳилаи асосиро дар он ҷудо намоем.

Марҳилаи аввал амалҳои зеринро дарбар мегирад:

- муроҷиати шахс бо дархост дар бораи эътирофи мақоми гуреза;
- баррасии пешакии дархост;
- қабули қарор дар бораи ба баррасӣ гирифтани дархост ва додани маълумотнома ба дархосткунанда дар ин ҳусус;
- додани маълумотнома ё огоҳнома оид ба рад кардани баррасии дархост.

Марҳилаи дуюм ҷунин амалҳоро дар бар мегирад:

- моҳиятан баррасӣ намудани дархост;
- қабули қарор дар бораи гуреза эътироф намудан ё ради эътирофи мақоми гуреза;

- додани шаҳодатнома дар бораи мақоми гуреза ё огоҳнома дар хусуси ради додани мақоми гуреза.

Марҳилаҳои мазкурро тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» дида мебароем.

Шахсе, ки изҳори ҳоҳиши гуреза дониста шудан намуда, ба синни ҳабдаҳ расидааст, ӯҳдадор аст шахсан ё ба воситаи намояндаи ваколатдоршуда ба мақомоти зерин бо дарҳости хатти муроҷиат намояд:

- дар гузаргоҳи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақомоти ҳифзи Сарҳади давлатӣ, мақомоти амнияти миллӣ ва мақомоти корҳои дохилӣ дар сурати убури иҷбории ғайриқонунии Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми як шабонарӯз аз лаҳзаи убури Сарҳади давлати. Дар сурати ҷой доштани ҳолатҳои аз шахсони паноҳчӯянда вобаста набуда, ки барои сари вақт бо дарҳост оид ба гуреза дониста шудани ӯ муроҷиат намуданаш монеъ мешаванд, мӯҳлати муроҷиат метавонад аз ду шабонарӯз зиёд бошад, vale на бешгар аз давраи ҷой доштани ҳолатҳои бамиёномада;
- шаҳси дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунӣ қарордошта, бинобар ҳолатҳои дар кишвари мансубияташ бавучудомада, метавонад бо тартиби пешбининамудаи қонун бо дарҳост дар бораи гирифтани мақоми гуреза муроҷиат намояд;
- ба мақомоти корҳои дохилӣ дар ҳолатҳои ба таври қонуни омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мӯҳлати на дертар аз як моҳ.

Агар шаҳси паноҳчӯянда бинобар вазъи саломати имкони шахсан дар хусуси гуреза дониста шудан муроҷиат

кардан надошта бошад, ин корро метавонад намояндаи ваколатдори ў бо пешниҳоди хуҷҷати тиббӣ оид ба вазъи саломатии пешниҳодшаванда анҷом дидад.

Шахсе, ки Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро иҷборан ғайриқонунӣ убур намудааст ва дар хусуси дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза дониста шудан изҳори ҳоҳиш кардааст, бе истифодаи чораҳои ҷазои муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати ў барои ғайриқонунӣ ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ғайриқонунӣ қарор доштан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби ҷузъу томҳои қӯшунҳои сарҳадии мақомоти амнияти миллӣ боздошт мешавад. Ҕузъу томҳои қӯшунҳои сарҳадии мақомоти амнияти миллӣ дар хусуси ҳоҳиши шаҳсони панохҷӯяндаи барои гуреза дониста шудан ба наздиктарин мақомоти корҳои дохилӣ барои баррасии масъалай бақайдгирии дарҳост дар муддати 72 соат ҳабар медиҳанд.

Маълумот дар бораи аъзои оилаи шаҳсони панохҷӯяндаи ба синни ҳаждаҳ нарасида, ки ҳамроҳи ў омадаанд, ба дарҳости падар ё модар, дар сурати набудани падару модар ба дарҳости намояндаи қонунии онҳо ё ба дарҳости яке аз аъзои оилаи онҳо, ки ба синни ҳаждаҳсолагӣ расидааст ва ихтиёран масъулияти ахлоқу тарбия ва нигоҳубини аъзои оилаи синнашон ба шонздаҳ нарасидаро ба зиммаи худ гирифтааст, ворид карда мешавад. Дар ҳолати бе ҳамроҳии намояндаи қонунӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудани шаҳсоне, ки ба синни ҳаждаҳ нарасидаанд ва ҳоҳиши гуреза дониста шуданро изҳор намудаанд, мақомоти корҳои дохилӣ бо онҳо пурсиш гузаронида, варакаи пурсишнома пур мекунад. То қабули қарор оид ба муайян намудани вазъи ҳуқуқии онҳо

мувофиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба мақомоти васоят ва парастории Ҷумҳурии Тоҷикистон супурдани ин шахсон тадбирҳо андешида мешаванд.

Баррасии дарҳости шахсоне, ки аъзои як оила мебошанд, нисбат ба ҳар як узви ба синни ҳаждаҳ расидаи оила, дар алоҳидагӣ бо назардошти талаботи муайяншуда анҷом дода мешавад.

Дар сурати ҷой надоштани ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ нисбати яке аз аъзои ба синни ҳаждаҳ расидаи оила, бо мақсади таъмини муттаҳидшавии оила ин узви оила низ бо ҳоҳиши ӯ гуреза дониста мешавад.

Қарор дар бораи бақайдгирии дарҳости шахс, дар ҳусуси гуреза донистани ӯ аз ҷониби комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти корҳои доҳилий оид ба муайян намудани мақоми гуреза дар мӯҳлати даҳ рӯзи кори пас аз лаҳзаи пешниҳод гардидани дарҳост тибқи натиҷаҳои тартиб додашудаи анкетавии шахси дарҳосткунанда, тартиб додани варакаи баёнот дар асоси доир намудани сӯҳбати инфириодӣ, инчунин тибқи натиҷаҳои тафтиши дурустии маълумоти бадастомада дар бораи ин шахс ва аъзои оилаи ӯ, ки ҳамроҳаш омадаанд, қабул карда мешавад.

Маълумот дар бораи аъзои оилаи ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидаи шахсони дарҳосткунада, ба шаҳодатномаи падар ё модар, дар сурати набудани падар ва модар - ба шаҳодатномаи намояндаи қонунии онҳо ё ба шаҳодатномаи яке аз аъзои оилаи онҳо, ки ба синни ҳаждаҳ расидааст ва ихтиёран масъулияти тарбия ва нигоҳубини аъзои оилаи синнашон ба шонздаҳ нарасидаро ба зиммаи ҳуд гирифтааст, сабт карда мешавад.

Ҳамчунин, ба шахси дархосткунадаи ба синни ҳаждаҳ нарасида, ки бе ҳамроҳии намояндаи қонунӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст ва дар хусуси гуреза дониста шудан дархост пешниҳод намудааст, бо назардошти таклифҳои мақомоти васоят ва парастори метавонад шаҳодатнома супурда шавад.

Шаҳодатнома барои бо тартиби муқарраргардида дар мақомоти корҳои дохилии ҷои истиқомат ба қайд гирифтани шахс ва аъзои оилаи ӯ, ки дар хусуси гуреза дониста шудан дархост пешниҳод намудааст, дар мӯҳлати дида баромадани дархост асос мегардад.

Шаҳодатнома ҳамчунин дар сурати зарурат барои гирифтани роҳҳат ба шахси дархосткарда ва аъзои оилаи ӯ барои сукунати мувакқатӣ асос мебошад. Тартиби барасмиятдарорӣ ва додани шаҳодатномаи гуреза Низомномаи шаҳодатномаи гуреза танзим карда мешавад⁸². Тибқи ин низомнома ба шахсони гуреза донисташуда додани шаҳодатнома дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад. Шаҳодатнома ба шаҳрванди хориҷӣ ва ё шахси бешаҳрванде, ки гуреза дониста шуда, синнаш ба 18 расидааст, дода мешавад. Маълумот дар бораи аъзои оилаи шаҳрванди хориҷӣ ва ё бешаҳрванди гуреза донисташуда, ки синнаш ба 18-солагӣ нарасидааст, дар шаҳодатномаи яке аз волидайн ва дар сурати набудани падару модар ба шаҳодатномаи намояндаи қонунии онҳо ё дар шаҳодатномаи яке аз аъзои оилаи онҳо, ки ба синни 18-

⁸² Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 сентябри соли 2016, № 389 тасдиқ шудааст.

солагӣ расидааст ва ихтиёран масъулияти ахлоқу тарбия ва нигоҳбини аъзои оилаи синнашон ба 18 нарасидаро ба зиммаи худ гирифтааст, сабт карда мешавад. Шаҳодатнома дар муҳлати на зиёда аз 10 рӯзи корӣ, аз рӯзи қабули қарор оид ба эътирофи шахс ҳамчун гуреза ба расмият дароварда мешавад. Ҳангоми гузаронидани сӯҳбат бо шахси дарҳосткунанда пурсишнома (анкета) хонапурӣ шуда, ба он нусхаҳои ҳӯҷатҳои шахси дарҳосткунанда замима карда мешавад. Шаҳодатномаи гуреза бар ивази шаҳодатномаи муваққтии паноҳҷӯянда дода мешавад.

Комиссияи муштараки доимоамалкунандай назди мақомоти корҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза аз намояндагони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти корҳои дохилӣ, мақомоти тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, мақомоти меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ, мақомоти амнияти миллӣ, мақомоти корҳои хориҷӣ иборат мебошад. Ҳайат ва тартиби фаъолияти комиссияи мазкур бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.11.2018, №568 «Дар бораи Комиссияи муштараки доимоамалкунандай назди мақомоти корҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза» муайян шудааст.

Шахсе, ки меҳоҳад мақоми гуреза гирад, шахсан ё тавассути намояндаи ваколатдор бояд ба таври хаттӣ ба яке аз муассисаҳои зерин муроҷиат кунад: намояндагии дипломатӣ ё консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз давлати мансубияти шаҳрвандии (ҷои мӯкаррарии худ).

Дар сурати рад кардани баррасии дарҳост, будубоши минбаъдаи шахс дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тартиби будубоши шаҳрвандони хориҷиро дар қаламрави

Тоҷикистон муайян мекунанд, танзим карда мешавад. Шахсе, ки дигар асосҳои қонунии иқомат дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистонро надорад метавонад ихтиёран онро якҷоя бо аъзои оила тарк намояд.

Шахс ҳуқук дорад, ки дар дилҳоҳ вақт бо ҳоҳиши худ бо пешниҳоди ариза ба мақомоти даҳлдор расмиёти минбаъдаи баррасии дархостро қатъ кунад.

Дар марҳилаи дуюми расмиёти гирифтани мақоми гуреза дархост моҳиятан баррасӣ карда мешавад, аз ҷумла дурустии маълумоти пешниҳоднамудаи дархосткунанда санҷида ва баҳо дода мешавад. Аз рӯи натиҷаҳои баррасӣ дар бораи эътирофи шахс ҳамчун гуреза ё рад кардани чунин эътироф, қарор қабул карда мешавад. Мӯҳлати қабули қарор се моҳ аст. Ин марҳила бо додани шаҳодатномаи гуреза ба шахсе, ки мақоми гурезаро гирифтааст, ба итмом мерасад.

Расмиёти думарҳилагии муайян кардани мақоми гуреза аз камбудиҳо ҳолӣ нест. Мушкилот дар он аст, ки дар ҳама ҳолат метавонад вазъияте ба вучуд ояд, ки шахси ба меъёрҳои муайянкунандаи гуреза мувоғик, наметавонад ба расмиёти баррасии дархост дастрасӣ дошта бошад. Метавонад вазъе ба вучуд ояд, ки шахс асосҳои дигари дар қаламрави давлат будубошро надорад ва дар натиҷа ўаз ин кишвар ҳориҷ карда мешавад, ки ин ба принсипи роҳ надодан ба ҳориҷкунии шахси паноҳҷӯянда мухолиф мебошад.

Қабули қарори ниҳоӣ оид ба додани мақоми гуреза танҳо пас аз моҳиятан баррасӣ намудани дархост имкон дорад. Ҳамзамон, ба шахсони паноҳҷӯянда аксар вақт бинобар пешниҳод накарданӣ далелҳои зарурӣ вобаста ба додани мақоми гуреза (далелҳои ҳуҷҷатӣ ё далелҳои шакли

дигаре, ки мавчудияти таҳдид, зўроварӣ ё таъқиб нисбати шахс ё аъзои оилаи ӯро тасдиқ мекунанд) дастрасӣ ба расмиёти баррасии дархост рад карда мешавад. Аммо, чунин талабот дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ нашудааст, аз ин рӯ, шахси дархосткунандай мақоми гуреза ўҳдадор аст танҳо дар бораи мавчудияти ин далелҳо, ки барои ҳалли масъалаи додани мақоми мазкур талаб карда мешаванд, маълумот диҳад. Санчиш ва баҳодиҳии дурустии ин маълумот масъулияти мақомоти қабулкунандай қарор мебошад.

Бисёре аз паноҳчӯяндагон маҷбур мешаванд, ки барои дастрасӣ ба расмиёти мазкур ба суд муроҷиат кунанд.

Вобаста ба ин масъала Комиссари олии Созмони милали муттаҳид оид ба гурезаҳо изҳор менамояд, ки мураккабии чунин ҳолатҳо яке аз омилҳои нигоҳ доштани таҷрибаи баррасии онҳо дар доираи расмиёти муқаррарии додани мақоми гуреза ё паноҳчӯянда аст, на дар марҳилаи муайян намудани моҳияти дархост, ки чунин ҳолат метавонад ба вайронкуни воқеии ҳуқуқҳои одамон оварда расонад⁸³. Бино бар ин дар аксари давлатҳои хориҷӣ баррасии ин масъала дар як марҳила танзим карда мешавад. Аз ин рӯ зарур аст, ки аз ду марҳилаи расмиёти он даст қашида, баррасии додани мақоми гуреза дар як марҳила танзим карда шавад.

Мақоми гуреза ба асосҳои қатъ шудани он ва ё маҳрум кардан аз он вобастагии мустақим дорад. Мафҳумҳои «қатъ шудани он» ва «маҳрум кардани он» маъноҳои гуногун доранд. Маҳрум кардан аз мақоми гуреза ҳамчун

⁸³Ниг.:Ёддошли Кумитаи иҷроияи Барномаи Комиссари олии СММ оиди кор бо гурезаҳо дар бораи ҳимояи байнамиллӣ барои иҷлосияи 53-уми Ассамблеяи Генералии СММ // A/AC.96/965.11 September 2002. P. 17, 18.

як мучозоти давлат барои рафтори гайриқонунӣ бо асосҳои зерин ба вуҷуд меояд:

- дидою дониста маълумоти бардуруғ ё ҳуҷҷатҳои қалбакие пешниҳод намуда бошад, ки барои гуреза донистани ў асос шуда бошанд;
- ба қувваи қонунӣ даромани ҳукми суд нисбати шахси гуреза, ки чиноят содир намудаст;
- ба амнияти миллӣ, асосҳои соҳти конститутсионӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ва ахлоқи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдид намояд.

Ҳамин тавр, танҳо муқаррар намудани далелҳои содир намудани амалҳои зикршуда, метавонанд барои маҳрум кардани мақоми гуреза асос шавад.

Қатъ гардидани мақоми гуреза бошад, бо изҳори иродai худи шаҳс ё ба аз байн рафтани ҳолатҳое вобаста аст, ки барои гирифтани мақоми гуреза асос буданд. Қонунгузорӣ барои қатъ шудани мақоми гуреза асосҳои васеътарро пешбинӣ намудааст:

- барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат гирифта бошад;
- шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар давлатро соҳиб шуда бошад;
- барои истиқомати доимӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон рафта бошад;
- ихтиёран аз ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандӣ ё истиқомати худ аз нав истифода барад;
- ихтиёран ба кишвари мансубияти худ, ки қаблан бинобар ҳавфи таъқибот тарқ карда буд, баргардад;
- аз ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандии худ бо сабабҳое, ки ў гуреза дониста шуда буд, даст кашида

наташонад, агар ин сабабҳо дигар вуҷуд надошта бошанд.

Ҳангоми баррасии асосҳои қатъ шудани мақом гуреза зарур аст ба ҳолатҳои зайл таваҷҷуҳ кард: қонунгузорӣ гирифтани иҷозат барои истиқомати доимӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистонро яке аз асосҳои қатъ шудани мақоми гуреза муқаррар кардааст. Ҳукуқ ба истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо гувоҳномаи иҷозати истиқомат дода мешавад (моддаи 5 Қонун "Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон"). Дар ин ҳолат шахсе, ки бо асосҳои қонунӣ иҷозати истиқомати ўбекор карда мешавад ва ё мухлати он тамдид намегардад, метавонад ба ҳолати номуайяни дучор шавад, зоро ҳамзамон мақоми гурезааш низ қатъ мегардад. Мисол, масъалаи тамдиҳи мӯҳлати иҷозати истиқомати шаҳрвандони хориҷӣ (шахсони бешаҳрванд), ки робитаашонро бо давлаташон гум кардаанд, ё дар он паноҳгоҳ надоранд, ҳалли ҳудро наёфтааст.

Инчунин, дар робита бо тавсифи асосҳои қатъ шудани мақоми гуреза, ба он аҳамият бояд дод, ки дар рӯйхати зикршуда ба охир расидани мӯҳлати мақоми гуреза, ҳамчун асос зикр нашудааст. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» шаҳс ба мухлати 3 сол гуреза дониста мешавад (қисми 9 моддаи 11). Аммо, тибқи Конвенсияи Созмони милали муттаҳид оид ба гурезаҳо аз соли 1951 шаҳс то замоне гуреза дониста мешавад, ки ҳануз дар бораи дар кишвари мансубияташ қурбонии таъқиб шуданаш тарсу ҳароси асоснок дорад. Дар робита ба ин, тибқи ҳуқуқи байналмилалӣ, набояд оид ба амали мақоми гуреза маҳдудиятҳои муваққатӣ муқаррар карда шаванд. Вобаста ба ин дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи

"гурезаҳо" меъёре муқаррар шудааст, ки тибқи он ҳангоми дар давлати мансубияти шаҳрвандии (ё маҳалли истиқомати пештараи) ў боқӣ мондани ҳолатҳое, ки ў мавриди таъқиб қарор гирифта буд, дар асоси қарори комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти корҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза мӯҳлати гуреза дониста шудани ў ва мӯҳлати амали шаҳодатномаи гуреза ба ҳар 3 соли минбаъда тамдид карда мешавад. Бо назардошти ин мувофиқи мақсад аст, ки дар қонун на тамдид муҳлати мақоми гуреза, балки тамдиidi муҳлати шаҳодатномаи гуреза муқаррар карда шавад.

Дар маҷмӯъ, вазъи ҳуқуқии гурезаҳо бо вазъи шаҳрвандони хориҷие, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунанд, мувофиқат мекунад. Тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд аз ҳуқуқ ва озодиҳои эълоншуда истифода мебаранд ва баробари шаҳрвандони Тоҷикистон вазифа ва масъулият доранд, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун пешбинӣ намудааст(қисми дуюми моддаи 16).

Айни замон, мавқеи шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 январи соли 2018, № 1471 «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян карда мешавад. Қонуни мазкур вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, тартиби будубош, инчунин ҳуқуқу ўҳдадориҳои онҳоро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд. Тибқи қоидai умумие, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ шудаанд, шаҳрвандони хориҷӣ қатъи назар аз миллат, нажод, чинс,

забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк дар назди қонун баробаранд.

Ҳамзамон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи гурезаҳо" бо назардошти ҳадафҳои танзими худ ба ҳориҷиён бо мақсаи ҳимояи бештари мақом ва таъминоти иҷтимоияшон ҳуқуқҳои иловагӣ медиҳад. Қонуни мазкур аз байни ин шаҳрвандони ҳориҷӣ шахсонеро муайян менамояд, ки аслан дар бораи пешниҳоди дарҳост барои гирифтани мақоми гуреза шаҳодатномаи муваққатӣ доранд ва ё мутаносибан гуреза эътироф шудаанд (расман эътироф шудаанд). Ҳачми ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои иловагии онҳо гуногун аст.

Додани ҳуқуқҳои иловагӣ ба шаҳрвандони ҳориҷӣ, ки шаҳодатномаи муваққатӣ гирифтаанд, маънои онро дорад, ки давлат ба ин шахсон имконияти медиҳад, ки муваққатан дар қаламрави қишвар то гуреза донистани онҳо, боқӣ монанд ва ба онҳо имконияти зиндагиро тибқи ҳуқуқҳои асосии инсон, таъмин менамояд. То баррасии ниҳоии дарҳост ин шахсон "гурезаҳои эҳтимолӣ" ҳисобида шуда, ба онҳо принсипи бозпас насупоридан татбиқ мегардад. Қарор дар бораи додани шаҳодатномаи муваққатӣ ба ӯ ва аъзои оилаи ӯ барои истифодаи ҳуқуқҳои зерин асос мегардад:

- гирифтани иттилоот оид ба тартиби гуреза донистани онҳо ва оид ба ҳуқуқу ӯҳдадориҳои худ мувофиқи қонунгузорӣ;
- истиқомат дар давраи баррасии дарҳост дар маҳалҳои сукунати муваққати бо роҳҳати мақомоти корҳои дохилий ё сокиншавии мустақилона дар оилаи шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё

шахрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомати доимидошта;

- истифода аз ёрии таъчилии тиббӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ;
- гирифтани таҳсилоти ибтидой ва миёнаи касбӣ;
- гирифтани ёрии иҷтимоӣ бо тартиби муайяннамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ мутобики қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- пешниҳоди ариза дар хусуси қатъи баррасии дархост.

Ҳукуқҳои дар боло зикршуда чораҳои ибтидиои кӯмаки башардӯстонаро пешбинӣ мекунанд. Мазмуни онҳо, пеш аз ҳама хусусияти иҷтимоию иқтисодӣ дошта, зарурати таъмини амнияти шахсони дархосткунандай мақоми гурезаро ифода мекунад.

Дар баробари ҳукуқҳои зикршуда ба шахсе, ки шаҳодатномаи муваққатӣ дар бораи баррасии дархост дода шудааст, як қатор ӯҳдадориҳо voguzor шудаанд. Аммо, аз ин ӯҳдадориҳоо (масалан, ӯҳдадории риояи Конститутсия ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон) дорои хусусияти умушишаҳрвандӣ буда, аз ҷорҷуҷаи ӯҳдадориҳои ҳамаи дигар шахсоне, ки дар қаламрави давлат қарор доранд, берун нестанд. Ҳамзамон, дарҷ ёфтани баъзе ӯҳдадориҳо барои мусоидат ба мақомоти давлатӣ ҷиҳати сари вақт қабул намудани қарор оид ба додани мақоми гуреза нигаронида шудаанд. Айни замон қонунгузор ӯҳдадориҳои зеринро муайян намудааст:

- талаботи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳукуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя намоянд;

- мақомоти корҳои дохилиро дар давоми се рӯзи корӣ дар бораи иваз намудани маҳалли истиқомат дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва оид ба мақсади аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун рафтан, оғаҳ созанд;
- тартиби муқарраргардидаи истиқоматро риоя намоянд ва талаботи муқарраргардидаи меъёрҳои санитарию гигиении истиқомат дар маҳалли сукунати муваққатиро ичро кунанд;
- тибқи тартибе, ки мақомоти тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ муайян менамояд, фавран аз муоинаи ҳатмии тиббӣ гузаранд;
- ба мақомоти мухоҷират маълумоти саҳехро барои қабули қарор дар асоси дарҳост пешниҳод намоянд;
- аз тағйироти маълумотҳои анкетавӣ ва маҳалли истиқомат ба мақомоти корҳои дохилӣ ҳабар диханд.

Дар қиёс ба шахсоне, ки шаҳодатнома оид ба баррасии дарҳост доранд, гурезаҳо ҳамчун категорияи маҳсуси аҳолӣ эҳтиёҷ ба ҳимояи афзалиятнок дошта, дорои ҳуқуқҳои васеъ мебошанд. Бо назардошти ин, ҳуқуқҳои асосии ба гурезаҳоро бо назардошти мазмуни онҳо чунин гуруҳбандӣ намудан мумкин аст:

Ҳуқуқи ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқомати доимӣ ва рафту омад дар ҳудуди он, тарқ кардани қаламрави ҷумҳурӣ, инчунин интиқоли бағоҷ:

- истифода аз хизматрасониҳо ҷиҳати таҳияи ҳӯҷҷатҳо барои воридшавӣ ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолате, ки ин шахсон берун аз ҳудуди он қарор доранд;

- истифодаи қумак барои сафар ва интиқоли бағоч то ҷои будубош;
- муроҷиат ба мақомоти корҳои доҳилӣ бо мақсади гирифтани хӯҷати сафар барои баромадан аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ихтиёран баргаштан ба давлати мансубияти шаҳрвандии худ (ҷои истиқомати пешина);
- рафтан ба давлати ҳориҷӣ барои иқомат;
- мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани ариза барои гирифтани иҷозати истиқомати доимӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ё гирифтани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳуқуқҳое, ки барои мусоидат дар соҳаи таъминоти иттилоотӣ пешбинӣ шудданд:

- гирифтани иттилоот дар бораи ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои худ;
- муроҷиат ба мақомоти ваколатдор барои гирифтани иттилооти зарурӣ дар бораи хешовандони худ, ки дар давлати мансубияти шаҳрвандӣ (ҷои истиқомати пешина) зиндагӣ мекунанд;
- истифода намудан аз хизмати тарҷумон.

Ҳуқуқҳо дар соҳаи манзил, амният, инчунин истифодаи хизматрасониҳои коммуналӣ ва дигар хизматрасониҳо:

- барои истифодаи биноҳои истиқоматии пешбинишуда тибқи тартиби муайянкардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз фонди манзил барои сукунати муваққатӣ;
- ба таъминоти ҳӯрока ва истифодаи хизматрасонии коммуналӣ дар маркази истиқомати муваққатӣ бо

тартиби муайянкардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон то рафтан ба ҷои нави истиқомат;

- ба таъмини амният дар маркази сукунати мувакқатӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ;

Ҳуқуқҳо дар соҳаи тандурустӣ, маориф, хифзи иҷтимоӣ ва шугл:

- барои хизматрасонии тиббӣ ва доруворӣ дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигареро пешбинӣ накарда бошанд;
- ба таҳсилоти касбӣ ё кор дар шароити баробар бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардаанд;
- кор ё фаъолияти соҳибкорӣ дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардаанд;
- хифзи иҷтимоӣ, аз ҷумла таъминоти иҷтимоӣ, дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардаанд;
- гирифтани кӯмак барои ҷойгиронии фарзандон дар муассисаҳои томактабӣ ва таълими давлатӣ, муассисаҳои таҳсилоти ибтидои касбӣ дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар дар шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии

Тоҷикистон тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад;

- ҳуқуқи иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардаанд.

Ҳуқуқи шикоят кардан аз амал ва қарорҳои мақомоти давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимиюти давлатӣ ва шаҳсони мансабдори онҳо ба мақомоти болоӣ ё мустақиман ба суд.

Илова ба ин ба гурезаҳо метавонад ҳуқуқҳои дигар низ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шаванд.

Хусусиятҳои мақоми ҳуқуқии гурезаҳо бештар аз он вобастаанд, ки онҳо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон нестанд.

Дар робита ба ин, дар муносибат ба онҳо принсипи умумиэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалии «non-refoulement» амал мекунад, ки он маънои бозпас нагардонидани онҳоро бар хилофи иродавашон ба қаламрави давлати мансубияти онҳо (ҷои истиқомати пештара) дорад, агар дар он ҳолатҳои маҷбурий тарқ кардан ҷой дошта бошанд. Мантиқан ин на танҳо принсипи муҳими байналмилалий, балки ҳуқуқи бунёдии гуреза буда, мақсадҳои ҳимояи категорияи ин шаҳсонро ифода мекунад. Зиёда аз ин ҳуқуқи мазкур бемаҳдудият ба тамоми гурезаҳо паҳн мегардад.

Хусусияти фарқунандаи мақоми гуреза дар он аст, ки шахс метавонад барои гирифтани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ариза пешниҳод кунад ва дар сурати қабули қарори мусбат худ аз худ мақоми гурезаро аз даст медиҳад, пас аз он метавонад ҳамчун шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз дигар ҳукуқҳо истифода намояд.

Ӯҳдадориҳои гурезаҳо, инчунин аъзои оила, ки ҳамроҳаш омадаанд, аз инҳо иборатанд:

- талаботи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя намоянд;
- ҳангоми сокиншавии мустақилона дар мӯҳлати на дертар аз се рӯзи кори пас аз гирифтани шаҳодатнома дар мақомоти корҳои дохилӣ ва мақомоти корҳои дохилии маҳалли истиқомат аз қайд гузаранд;
- пас аз гирифтани роҳҳат барои суқунати муваққати аз мақомоти давлатии муҳоӣират дар мӯҳлати на дертар аз се рӯз ба маҳалли аҳолинишини нишондодашуда омада, баъди расидан дар мӯҳлати на дертар аз се рӯзи кори дар мақомоти маҳаллии корҳои дохили аз қайд гузаранд;
- дар мӯҳлати на дертар аз як ҳафтаи кори ба мақомоти давлатии муҳоҷират дар хусуси тағйири ному насаб, ҳайати оила, вазъияти оилавӣ, дар бораи соҳиб шудан ба шаҳрвандии дигар давлат ва дар бораи гирифтани иҷозат барои истиқомати доими дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот пешниҳод кунанд;
- аз мақсади тағйир додани ҷойи истиқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ё кӯчида рафтан берун аз

Чумхурии Тоҷикистон мақомоти давлатии муҳоҷиратро ҳабардор намоянд;

- дар сурати иваз намудани чойи истиқомат аз қайди мақомоти корҳои дохилӣ бароянӣ ва дар давоми се рӯзи корӣ пас аз расидан ба маҳалли нави истиқомат дар мақомоти корҳои дохилии он маҳал аз қайд гузаранд;
- дар мӯҳлатҳое, ки мақомоти корҳои дохилӣ муқаррар менамояд, ҳар сол аз нав аз қайд гузаранд;
- дигар ўҳдадориҳоеро, ки қонунгузории Чумхурии Тоҷикистон барои шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванди дар Чумхурии Тоҷикистон доими истиқоматкунанда пешбини намудаанд, ичро кунанд.

Ин ўҳдадориҳо бо мақоми маҳсуси ҳуқуқии гурезаҳо вобастаанд. Ҳамзамон, ба онҳо тамоми ўҳдадориҳоे voguzor шудааст, ки ҳар як сокини қаламрави Чумхурии Тоҷикистон ба зимма доранд (масалан, ўҳдадории риояи Конститутсияи Чумхурии Тоҷикистон ва қонунҳои давлат).

Мутобиқи ҳадафҳои таъмини ҳимояи гуманитарии гурезаҳо зарур аст, ки пайваста чорабинҳои мутобиқкунии иҷтимоии онҳо таҳия ва татбиқ карда шаванд. Афзалиятҳои аввалиндарача дар ин маврид бояд таъмини манзил ва шуғли ин гурӯҳи муҳоҷирон бошад.

Ҳамин тариқ, дар маҷмӯъ, заминаи ҳуқуқие, ки дар Чумхурии Тоҷикистон оид ба танзими мақоми гурезаҳо амал мекунанд, ба меъёрҳои асосии байнамилалӣ доир ба ҳимояи ин қишири осебпазири аҳолӣ мувофиқат мекунад. Қонунгузории таҳияшуда асос ва тартиби эътирофи

гурезаро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намуда, мутобиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, принсипҳо ва меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳукуки байналмилалӣ ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳукукии химояи ҳукуки гурезаҳоро дар бар меград.

Ҳамзамон мавҷуд набудани механизми тақсимоти гурезаҳои воридшуда ба минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» пешбинӣ шудааст, яке аз камбуди танзими ҳукукии масъалаи мазкур мебошад. Тибқи Қонун «Дар бораи гурезаҳо» (моддаи 15) шахсоне, ки гуреза дониста шудаанд ва имконияти мустақилона сокин шудан надоранд, мутобиқи квотаҳои қабули гурезаҳо барои ҳар як вилоят ва ноҳияи ҷумҳурӣ, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар сол муқаррар менамояд, тақсим карда мешаванд.

Албатта, ҷорӣ кардан квотаи тақсимот барои ҷойиркуни гурезаҳо дар вилоятҳо ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ асоснок аст. Ҳамзамон, ин квота на ҳамеша тақсимоти баробари гурезаҳоро байни вилоятҳо ва ноҳияҳо таъмин мекунад. Вобаста ба ин, зарурати таҳия намудани механизми муқаммали тақсимоти гурезаҳо дар минтақаҳои қишивар ҷой дорад. Гузашта аз ин дар сурати воридшавии оммавии ғайринизори гурезаҳо набудани ин механизм метавонад ба мушкилот дар минтақаҳои қабулкунандай гурезаҳо оварда расонад, ки дар ниҳояти кор ҳам ба вазъи гурезаҳо ва ҳам ба вазъи иҷтимоию иқтисодӣ ва демографии минтақаҳо таъсири манғӣ хоҳад расонид.

Камбудии дигар дар танзими мақоми ҳукукии гурезаҳо ин набудани масъулияти дақиқи муқарраршудаи шахсони

mansabdor барои вайрон кардани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» мебошад. Мувофиқи моддаи 18 ҳамин Қонун шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи қонуни мазкур бо тартиби муқаррарнамудаи қонугузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд. Аммо, қонунгузорӣ масъулияти маҳсуси шахсони мансабдорро барои вайрон кардани қонуни мазкур муқаррар накардааст, ба истиснои Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ» (моддаи 137), ки ҷавобгарии маъмуриро барои гум кардан, саривақт ба қайд нағирифтан ё аз нав ба қайд нағирифтани шаҳодатномаи шахси гуреза, пешбинӣ менамояд. Масалан, масъулияти шахсони мансабдор барои қонунвайронкуниҳо, аз ҷумла қасдан ва беасос надодани мақоми гуреза ба шахс, вайронкунии расмиёт ва шартҳои баррасии дарҳости шахс бораи гирифтани мақоми гуреза дар қонугузорӣ муайян нашудааст. Ин боиси ба таъхир андохтани расмиёти баррасии дарҳост ва шикояти аз болои амали шахсони мансабдори мақомоти ваколатдори давлатӣ мешавад.

Расмиёти додани мақоми гуреза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ аст. Бо вучуди ин, зарурияти кӯтоҳ кардани муҳлати баррасии дарҳост дар бораи додани мақоми гуреза ва беҳтар намудани имкони дастрасии шахсони паноҳҷӯянда ба расмиёти додани мақоми гуреза боқӣ мемонад.

Ҳамин тарик, мушкилот дар таъмини мақоми гуреза, ки бинобар сабабҳои номукаммалии танзими қонунгузорӣ, холигиҳо ва ихтилофи меъёрҳои ҳуқуқӣ, вучуд доранд бояд ҳаллу фасл карда шаванд.

§6. Мақоми ҳуқуқии шахсоне, ки паноҳгоҳи сиёсӣ мегиранд

Яке аз категорияи муҳоҷирони иҷборӣ ин шахсоне мебошанд, ки паноҳгоҳи сиёсӣ мегиранд. Мазмуни мақоми ҳуқуқии онҳо аз рӯи ҳусусиятҳои худи институти паноҳгоҳи сиёсӣ муайян карда мешавад.

Маъмулан маънои паноҳгоҳи сиёсӣ ин аз ҷониби давлат фароҳам оварданни имконияти паноҳ бурданни шахс аз таъқиботи дорон ангезаҳои сиёсие мебошад, ки ё дар давлати шаҳрвандиаш ба он гирифтор шудааст. Таъқиботи дорон ангезаи сиёсӣ маънои таъқиб на танҳо барои эътиқоди сиёсӣ, балки инчунин барои фаъолияти иҷтимоӣ, эътиқоди динӣ, мансубияти нажодӣ ё миллӣ мебошад. Мувоғики моддаи 14 Эъломияи умумиҷаҳонии ҳуқуқи инсон "ҳар шахс ҳуқуқ дорад, ки аз таъқибот дар дигар кишварҳо паноҳгоҳ ҷӯяд ва аз ин паноҳгоҳ истифода барад".

Институти паноҳгоҳи сиёсӣ марҳилаи ташаккули ба ҳуд хосро дорад. Он дар аввалин санадҳои байналмилалии ҳуқуқи инсон мутобиқ ба маҳсусиятҳои давраҳои таъриҳӣ дарҷ ёфтааст. Бори аввал, институти паноҳгоҳи сиёсӣ бо маънои муосираш дар Конститутсияи Ҷумҳурии Фаронса аз соли 1793 дарҷ гардид. Дар моддаи 120 он омадааст: «Ҷумҳурии Фаронса ба хориҷиёни барои озодӣ аз ватанашон ронда шуда, паноҳгоҳ медиҳад ва бозгардонии онҳоро ба золимон рад мекунад»⁸⁴. Маҳз ҳамин ҳуҷҷат аввалин қонуни асосии давлат ҳисобида мешавад, ки дар он муқаррароти таъмини паноҳгоҳи сиёсӣ ба шаҳрвандони хориҷиро пешбинӣ намуда, ангезаи сиёсиро ҳамчун асоси ягона барои додани паноҳгоҳ ба шахси таъқибшуда, эътироф намудааст.

⁸⁴ Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. М., 1990. С. 115.

Баъдтар, институти паноҳгоҳи сиёсӣ дар дигар давлатҳо низ эътироф гардида, танзими конститутсиониро ба ҳуд касб намуд. Аммо, дар конститутсияҳои давлатҳо шаклҳои гуногуни ҳукуқии эътироф ва танзими ин институт истифода карда мешавад.

Дар аксари кишварҳои ҷаҳон, ҳукуқи паноҳгоҳи сиёсӣ мустақиман дар конститутсияҳои онҳо муқаррар шудааст. Ба ин давлатҳо мисол шуда метавонанд Россия, Олмон, Италия, Испания, Португалия, Фаронса, Маҷористон, Булғористон, Бразилия, Полша, Словакия, Руминия, Чехия, Ветнам, Муғулистон, Озарбойҷон, Беларус, Туркманистон, Украина Молдова ва дигар давлатҳо. Илова бар ин, давлатҳои ҳастанд, ки конститутсияҳои онҳо ҳукуқи паноҳгоҳи сиёсиро пешбинӣ намекунанд. Ба онҳо ИМА, Юнон, Ҷопон, Дания, Люксембург, Швейцария, Финляндия, Австрия, Британияи Кабир, Ирландия, Нидерландия, Арманистон, Ӯзбекистон ва ғайра доҳил мешаванд. Аммо, мавҷуд набудани меъёрҳои расмии событшуда дар конститутсияҳо доир ба таъмини паноҳгоҳи сиёсӣ маъни таомонан эътироф накардан онро надорад. Қариб ҳамаи ин давлатҳо бо тарзҳои гуногун принсипҳо ва меъёрҳои ҳукуқи байналмилалиро эътироф мекунанд, ки ҳукуқи шаҳсро барои дарҳости паноҳгоҳ тасдиқ мекунад. Зиёда аз ин, дар аксарияти ин кишварҳо, шаҳсони бо сабабҳои сиёсӣ паноҳҷӯянда буда ҳамчун гуреза дониста мешаванд. Ҳамин тавр, дар баъзе кишварҳо мағҳуми «паноҳҷӯи сиёсӣ» ва «гуреза» синоними ҳамдигаранд.

Бояд қайд кард, ки дар асноди байналмилалий дар маҷмӯъ, мағҳуми паноҳгоҳ истифода мешавад. Истилои паноҳгоҳи сиёсӣ дар онҳо дарҷ наёфтааст. Аз ҷумла, мувофиқи Эъломияи умумии ҳукуқи башар аз соли 1948,

ҳар шахс ҳуқуқ дорад аз таъқибот дар дигар кишварҳо паноҳгоҳ чӯяд ва аз он истифода барад. Аммо, ин ҳуқуқ дар сурати таъқибот барои содир намудани чиноят ё кирдори ғайрисиёсие, ки хилофи мақсаду принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид мебошад, наметавонад истифода карда шавад (моддаи 14).

Умуман дар дигар санадҳои байналмилалӣ низ, ки ҳуқуқи паноҳандагиро пешбинӣ менамоянд, ҷанбаҳои сиёсии он нишон дода нашудааст. Аммо, ин барои давлатҳо додани ҳуқуқи паноҳгоҳро ба шахс, бинобар асоси таъқиботи сиёсӣ, маҳдуд намекунад. Илова бар ин, дар меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ барои давлатҳо ўҳдадории ҳатман додани паноҳгоҳ ба гурухҳои алоҳидай шахсон вучуд надорад. Зимнан, давлатҳо дар муайянсозии шароит ва асосҳои додани паноҳгоҳ озоданд ва шарти асосӣ дар ин маврид риояи принсипҳои демократии санадҳои байналмилалӣ аст.

Чумхурии Тоҷикистон низ ҳуқуқи шаҳрвандони ҳориҷи ва шахсони бешаҳрвандро барои муроциат ҷиҳати дарёғти паноҳгоҳи сиёсиро эътироф кардааст. Мутобиқи моддаи 16 Конститутсияи Чумхурии Тоҷикистон «Тоҷикистон ба шаҳрвандони ҳориҷие, ки гирифтори вайронкунни ҳуқуқи инсон гаштаанд, метавонад паноҳгоҳи сиёсӣ диҳад». Меъёри мазкури Конститутсия дар моддаҳои 1 ва 6 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони ҳориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Чумхурии Тоҷикистон» мустаҳкам гардидааст. Тибқи моддаи 1 ин Қонун зери мағҳуми «паноҳгоҳи сиёсӣ» ба шаҳрванди ҳориҷӣ ва шахси бешаҳрванд додани имконияти паноҳ бурдан дар ҳудуди Чумхурии Тоҷикистон аз таъқиби сиёсӣ дар ҳудуди давлати шаҳрвандии ҳуд ё давлати дигар,

дар ҳолати мавҷуд будани хавфи воқеии чунин таъқиб, ки боиси вайронкунии ҳуқуқи инсон мегардад, дониста мешавад.

Бо таъмини ҳуқуқи паноҳгоҳи сиёсӣ дар сатҳи меъёрҳои конститутсионӣ, давлати Тоҷикистон кушиш мекунад, ки ин аҳамияти ҳуқуқи инсонро нишон дидад.

Ҳамзамон, тибқи Конститутсиияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳеч як шаҳрванди ҷумҳуриро ба давлати ҳориҷӣ супурдан мумкин нест. Супурдани ҷинояткор ба давлати ҳориҷӣ дар асоси шартномаи тарафайн ҳал мешавад (моддаи 16).

Қисми 2 моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони ҳориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян намудани тартиби додани паноҳгоҳи сиёсиро ба салоҳияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон додааст. Вале, то ҳануз чунин санад қабул мавриди амал қарор нагирифтааст.

Тавре дар боло қайд шуд дар қисме аз давлатҳо шахсони бо сабабҳои сиёсӣ паноҳҷӯянда буда, ҳамчун гуреза дониста мешаванд ва масъалаҳои додани паноҳгоҳ ба онҳо тибқи қоидаҳои додани мақоми гуреза баррасӣ мешаванд. Вале, дар қисме аз давлатҳо мисол, Федератсиия Россия шартҳо ва тартиби додани паноҳгоҳи сиёсӣ бо Низомнома дар бораи тартиби додани паноҳгоҳи сиёсӣ аз ҷониби Федератсиия Россия⁸⁵ танзим мешавад.

Дар маҷмӯъ, институти паноҳгоҳи сиёсӣ вобаста ба маҳсусияти муносибатҳои дар ин раванд пайдошаванд аз дигар институтҳои ҳуқуқи муҳочират фарқ дошта,

⁸⁵ Фармони Президенти Федератсиия Россия, №7462 аз 21 июли соли 1997 // СЗ РФ. 1997. № 30. Ст. 3601.

масъалаҳои он бояд бо санади алоҳида бояд танзим шаванд. Бо назардошли ин, дар заманаи таҷрибаи байналмилаӣ барои ин институт як қатор маҳсусиятҳои хоси онро метавон чудо намуд, аз ҷумла:

1. Тавре аллакай гуфта шуд, шахс бояд шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд бошад. Чунин таркиби субъективӣ аз моҳият ва мундариҷаи ҳуқуқи паноҳгоҳи сиёсӣ бармеояд.
2. Шахс бояд мавриди таъқиб қарор дошта бошад, ё хатари воқеии қурбонии таъқиб шудани он барои фаъолиятҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва эътиқодӣ ҷой дошта бошад. Дар ин ҳолат, таъқиб бояд бевосита муқобили паноҳҷӯянда равона шуда бошад. Тавре ки аз номи ҳуқуқи паноҳгоҳи сиёсӣ бармеояд, асос барои таъқиб бояд ангезаҳои сиёсӣ дошта бошад, ки дар шаклҳои гуногуни фаъолияти ҷамъиятию сиёсӣ, масалан, дар доираи ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳои ҷамъиятӣ, баромади оммавии шахс зоҳир мешаванд. Илова бар ин, амалияи додани ин ҳуқуқ дар кишварҳои гуногун нишон медиҳад, ки чунин сабабҳо метавонанд ангезаҳои мазҳабӣ дошта бошанд, ки аксар вакт ҳусусияти ҷамъиятӣ -сиёсӣ доранд, алахусус дар давлатҳои дорои дини давлатибуда. Аммо, дар ҳар сурат, ин фаъолиятҳо ва эътиқодҳо набояд ба принципҳои демократии ҳуқуқи байналмилаӣ мухолиф бошанд,

Инчо бояд, фаъолияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва эътиқод аз кирдорҳои зиддиҳукуқие, ки аз рӯи ин эътиқод содир карда шудаанд, бояд фарқ карда шаванд. Мисол, содир кардани ҷиноятҳои ҳарбӣ наметавонад ҳамчун эътиқоди сиёсӣ дониста шавад.

3. Шахс бояд дар кишвари мансубияти шаҳрвандии худ ё дар ҷои истиқомати доимии худ мавриди таъқиб қарор гирифта бошад. Паноҳгоҳ танҳо дар сурате дода мешавад, ки шаҳрванди ҳориҷӣ ё шахси бешаҳрванд имконият надошта бошад, ки аз муҳофизати давлати худ истифода барад.
4. Шахс бояд ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шуда бошад. Зеро паноҳгоҳи сиёсӣ берун аз давлати мансубият ва иқомати доимии шахс дода мешавад, дар акси ҳол пешниҳоди он маънно надорад. Аз ҷумла, шаҳрванд ҳангоми дар ҳабс қарор доштанаш ба юрисдиксияи давлати дигар дохил шуда наметавонад ва наметавонад аз муҳофизати давлати дигар истифода намояд.

Асосҳои додани паноҳгоҳи сиёсӣ аз бисёр ҷиҳат ба асосҳои додани мақоми гуреза монанданд, аммо фарқият мушоҳида карда мешавад. Тавре ки аз мазмуни муқарароти санадҳои байналмилалӣ бармеояд, додани паноҳгоҳи сиёсӣ аслан ҳуқуқи давлат аст, ки ба истиқолияти он асос ёфтааст, на балки ҳуқуқи ин ва ё он шахси алоҳида. Дар ин сурат, пеш аз ҳама, манфиатҳои давлат ба назар гирифта мешаванд, ки ин имкон медиҳад то ҳуқуқи паноҳгоҳи сиёсӣ ба шахс на ҳамчун ҳуқуқи мутлақи шахс, балки танҳо ҳамчун имконияти давлат барои додани паноҳгоҳ ё рад кардани он, бо назардошти манфиатҳои он, баррасӣ карда шавад. Сарфи назар намудани манфиатҳои давлатӣ ҳангоми ҳалли масъалаи паноҳгоҳи сиёсӣ гайриимкон аст, зеро давлат дар ин ҳолат як қатор ўҳдадориҳоро ба зимма мегирад, ки барои иҷрои он ҳароҷоти маблаг низ ба миён меояд.

Аз ин бармеояд, ки ҳангоми додани паноҳгоҳи сиёсӣ ба назар гирифтани манфиатҳои давлат баррасӣ намудани масъаларо аз нуқтаи назари имкониятҳои давлат дар назар дорад на аз мавқеи интихобӣ нисбати шахсони алоҳида.

Таъмини паноҳгоҳи сиёсӣ то андозае манфиатҳои сиёсии давлатро ифода мекунад. Зоро шахс на аз ҳамагуна кишвар паноҳгоҳ дарҳост мекунад, балки ба гирифтани паноҳгоҳ ба кишваре умед мебандад, ки ба мавқеи сиёсӣ ва эътиқоди ў мувоғиқ аст ва ё дар ҳолати бетарафӣ қарор дорад.

Аммо, додани паноҳгоҳи сиёсӣ ба давлатҳо набояд ба усули муборизаи сиёсӣ табдил ёбад. Бинобар ин, дар аксар маврид давлатҳо дар бораи қабули ингуна тасмимҳо эҳтиёткорона муносибат менамоянд.

Ҳадафи асосии додани паноҳгоҳи сиёсӣ пешгирии зӯроварӣ ё ҳатто пешгирии ҷисман аз байн бурдани ашҳоси дорои эътиқоди сиёсии мухолиф бо ҳукумати амалкунандай кишвари табаият ва ё иқоматаш мебошад. Аз ҷониби дигар, бо истифода аз усули додани паноҳгоҳи сиёсӣ давлатҳо набояд баъзе ҳизбҳои сиёсӣ ё роҳбарони сиёсии ин ё он кишварро дастгирӣ намоянд, зоро ин даҳолати бевосита ба умури дохилии давлати дигар тавассути фишор овардан маҳсуб шуда, дар ниҳоят ба вайрон кардани истиқлолияти давлатии кишвар боис мегардад. Тибқи Эъломияи СММ дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ аз соли 1967 додани паноҳгоҳи сиёсӣ бояд амали сулҳчӯёна ва башардустона дониста шуда, он набояд нисбати ягон давлат ҳамчун амали ғайридустона истифода шавад.

Дар таҷрибаи байналмилалӣ як қатор асосҳои радди додани паноҳгоҳи сиёсӣ мавҷуданд, аз ҷумла:

1. Агар шахс барои амале ё беамалие, ки дар давлати паноҳгоҳ чиноят эътироф шудааст, ё барои содир кардани кирдоре, ки хилофи мақсаду принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид мебошад, таъқиб шавад. Эъломияи СММ дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ аз соли 1967 муқаррар менамояд, ки ҳеч кас наметавонад дарҳости паноҳгоҳ кунад ва истифодаи паноҳгоҳро талаб кунад, агар нисбати ў асосҳои ҷиддӣ оид ба содир намудани чиноят аз ҷониби ў алайҳи сулҳ, чинояти ҳарбӣ ё чинояти зидди инсоният мавҷуд бошанд (моддаҳои 1).

Дар сурати гайриқонунӣ додани паноҳгоҳи сиёсӣ давлати шаҳрвандии паноҳчӯянда ҳуқӯқ дорад, аз давлати паноҳгоҳдода супурдани шаҳсро талаб кунад ва давлати паноҳгоҳдода вазифадор аст, ки ўро супорад;

2. Шахс ба сифати айбдоршаванд дар парвандаи ҷиной ҷалб карда шудааст ё ҳукми суд нисбати ў эътибори қонунӣ пайдо кардааст. Дар ин ҳолат паноҳгоҳи сиёсӣ дода намешавад, зоро ин зарурати татбиқи принсиҳи ногузиири ҷазори барои шаҳсоне, ки чиноят содир намудаанд, инчунин мурофиаи объективӣ нисбати шаҳсоне, ки дар содир кардани чиноят гумонбар шудаанд, истисно мекунад;
3. Шахс аз кишвари сеюм омадааст, ки ўро дар он кишвар ҳавфу хатар таҳдид намекард;
4. Шахс аз давлате омадааст, ки дар он ниҳодҳои демократӣ дар соҳаи ҳуқӯки инсон дар ин кишвар рушд ёфта, побарҷо мебошанд.

5. Шахс агар дидаю дониста маълумоти бардуруғ пешниҳод карда бошад;
6. Шахс дорои шаҳрвандии давлати сеюме мебошад, ки дар ончо таъқиб карда намешавад. Мавҷудияти шаҳрвандии давлати дигар ба ҳифзи доҳилидавлатӣ аз таъқиб ва поймол шудани ҳуқуку озодиҳои шахс имкон медиҳад;
7. Шахс наметавонад ё намехоҳад бо сабабҳои иқтисодӣ ё дар натиҷаи гурӯснагӣ, эпидемия ва ё ҳолатҳои фавқулоддай табиӣ ба қишвари мансубияти шаҳрвандии худ ё ба ҷои истиқомати муқаррарии худ баргардад.

Албатта руйхати мазкури асосҳои зикршуда ниҳоӣ нест, он метавонад бо қонунгузории миллӣ тағиیر ёбад, вале ҳамагуна ҳолатҳои ради додани паноҳгоҳ, набояд ба меъёрҳои амалкунандаи байналмилалӣ дар ин самт, муҳолиф бошад.

Тибқи таҷрибаҳои мавҷуда тартиби додани паноҳгоҳи сиёсӣ аз марҳилаҳои зерин иборат аст:

- пешниҳоди дарҳост барои гирифтани паноҳгоҳи сиёсӣ;
- баррасии дарҳост аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ;
- қабули қарор дар бораи додани паноҳгоҳи сиёсӣ ба шахс ва додани шаҳодатномаи намунааш тасдиқшуда.

Ҳар як аз ин марҳилаҳо маҷмӯи амалҳои пайдарпайро ҳам барои шахси паноҳчӯянда ва ҳам ва барои мақомоти давлатӣ тақозо мекунад.

Шахс ҳуқуқи паноҳгоҳи сиёсӣ ва мақоми мазкурро дар ҳолатҳои зерин гум мекунад:

1. дар сурати бозгашт ба давлати шаҳрвандии худ ё ба давлати ҷои иқомати муқаррарии худ ва ё ба давлати сеюм бо мақсади иқомат;
2. гирифтани шаҳрвандии давлати паноҳгоҳ ё шаҳрвандии давлати дигар;
3. ихтиёран рад кардани паноҳандагӣ аз ҷониби шахс, ки дар қаламрави ин давлат додааст.

Ҳамин тавр, дар сурати баргаштан ба кишвари мансубияти шаҳрвандӣ, ҷои муқаррарии истиқомат ё дар сурати рафтани ба давлати сеюм, шахс ҳангоми рафтани худ муайян мекунад, ки рафтани ўбидуни ҳимояи давлати паноҳдода имконпазир аст ва ба ин васила ҳуқуқи паноҳандагӣ дар қаламрави онро аз даст медиҳад. Ҳамчунин, қонунгузории бисёр давлатҳо тартиби соддани додани шаҳрвандиро ба шахсони паноҳгоҳи сиёсӣ дошта, пешбинӣ намудаанд. Дар сурати гирифтани шаҳрвандии ин давлатҳо шахс мақоми паноҳгоҳи сиёсиро гум мекунад.

Инчунин, ҳангоми гирифтани шаҳрвандии давлати сеюм, ки дар он шахс таъқиб намешавад, асоси гум кардани паноҳгоҳи сиёсӣ мегардад.

Дар ҳолатҳои зайл шахс метавонад аз паноҳгоҳи сиёсӣ маҳрум карда шавад:

- бо мақсади таъмини амнияти давлатӣ;
- агар шахс ба фаъолиятҳое машғул бошад, ки хилофи мақсаду принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид бошанд;

- агар шахс чиноят содир карда бошад ва нисбати ўқарори ба қувваи қонунӣ даромадаи суд мавҷуд бошад.

Азбаски додани паноҳгоҳи сиёсӣ ваколати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, маҳрум кардан аз паноҳгоҳи сиёсӣ низ аз ҷониби Президент сурат мегирад.

Шахсоне, ки паноҳгоҳи сиёсӣ мегиранд, мақоми маҳсуси ҳуқуқӣ дошта, ба монанди дигар категорияҳои муҳоҷирон ҳуқуқ ва озодиҳо дорад ва баробари шаҳрвандон масъулият доранд. Ба онҳо иҷозат барои иқомат дода мешавад. Иҷозат барои истиқомат на танҳо ҳуҷҷатест, ки ҳуқуқи шаҳсро ба паноҳгоҳи сиёсӣ тасдиқ мекунад, балки ба шахс имконият медиҳад, ки аз тамоми ҳуқуқу озодиҳои ба ин шахсон додашуда, аз ҷумла аз ҳуқуқи истиқомати доимӣ истифода барад.

Ҳамзамон, фарқияти ҷиддии байни мақоми ҳуқуқии шаҳсони паноҳҷӯи сиёсӣ ва дигар шаҳрвандони хориҷӣ аз он иборат аст, ки баровардани паноҳҷӯёни сиёсӣ ба давлате, ки онҳоро таъқиб мекунад, ғайриимкон аст.

Дар амалия шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд, ки дар доҳили қишваранд ва паноҳгоҳи сиёсӣ надоранд, метавонанд хориҷ карда шуда, ба давлати онҳо супурда шаванд.

Дар маҷмӯъ, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон стандартҳои умумии байналмилалиро дар масъалаҳои додани паноҳгоҳ ба шаҳсон эътироф ва риоя мекунад. Вале, мутаассифона, мақоми шаҳсони паноҳгоҳи сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳануз пурра танзим нашудааст.

Ҳамзамон, тамоилҳои умумии рушди қонунгузории Тоҷикистон нишон медиҳанд, ки дар аксари ҳолатҳо қонун барои танзими хуқуқи инсон асос мебошад.

§7. Вазъи хуқуқии аъзои оилаи муҳочирон, аз ҷумла қудакону ноболигон

Аъзои оилаи муҳочирон, аз ҷумла қудакону ноболигон категорияи дар ин раванд осебпазир дониста мешаванд, зоро то ҳануз танзими хуқуқии ин масъала дар сатҳи байналмилалӣ ва аз ҷониби давлатҳои қабулкунандай муҳочирон пурра таъмин нашудааст.

Бахусус муҳочирати қӯдакон падидаи нав набуда, таърихи тулонӣ дорад. Қӯдакон ҳам писарон ва ҳам духтарон ҳамеша барои дарёфти имкониятҳои беҳтари зист, таҳсил ва ё таъмини бехатариашон бо оилаашон ҷои иқомат ва кишварашонро тарк мекунанд ва муҳочир мешаванд. Қудакон албатта ба муҳити нави зист тезтар ворид ва мутобиқ мешаванд. Аммо, мушкилоти онҳо дар ин раванд ҷой доштани муҳочирати гайриқонунӣ, ҳатари ҳариду фуруши онҳо, табъиз нисбаташон ҳамеша ҷой дорад.

Мувофиқи арзёбии глобалии охирини Ҳазинаи қудакони Созмони миллалӣ мутаҳид шумораи умумии қӯдакони муҳочир, такрибан ба 31 миллион нафар расидааст⁸⁶. Ин ракам шумораи умумии муҳочирони синнашон то 18-солаеро ифода мекунад, ки дар кишварҳои ҳориҷӣ таваллуд ёфта, шаҳрвандии ин давлатҳоро

⁸⁶UNICEF, 2018b.// <https://www.unicef.org/reports/annual-report-2018>.

надоранд. Ҳарчанд то ҳол омори дақиқ дар хусуси аз кадом кишвар мухочир шудани онҳо, давомнокии мухочираташон, вазъи ҳуқуқӣ ва дигар иттилоот дар бораи онҳо мавҷуд нест.

Дар санадҳои байналмилалӣ мағҳуми мухочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо истифода мешавад. Яке аз критерияҳое, ки мухочири меҳнатиро фарқ мегузорад ва бояд ҳатман дар муайянсозии низоми ҳуқуқӣ барои ин гурӯҳи кормандон ба назар гирифта шавад- ин воридшавии мухочири меҳнатӣ ба давлати ҳориҷӣ дар якҷоягӣ бо аъзои оила ҳуд мебошад. Ҳам Конвенсияи СММ ва ҳам Конвенсияи ТБМ дар бораи ҳуқуқҳои мухочирони меҳнатӣ ба вазъи ҳуқуқии аъзои оилаи онҳо даҳл мекунанд. Аз ҷумла, Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳимояи ҳуқуқи ҳамаи мухочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо мағҳуми «аъзои оила» -ро муайян намудаст. Тибқи моддаи 4-и ин Конвенсия мағҳуми "аъзои оила" шахсонеро дар назар дорад, ки бо мухочири меҳнатӣ дар ақди никоҳ ё дар муносибатҳои муайяне ҳастанд, ки мутобики қонунҳои татбиқшаванда метавонанд ба ақди никоҳ баробар доноста шаванд, инчунин фарзандон ва дигар шахсони таҳти саробонии онҳо қарор доштае, ки тибқи қонунҳои татбиқшаванда ё созишномаҳои дучониба ва ё бисёрҷонибаи байни давлатҳои даҳлдор аъзёни оилаи онҳо эътироф мешаванд. Ҳамингуна муқаррарот доир ба мағҳуми «аъзои оилаи мухочири меҳнатӣ» дар Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи мухочират ва ҳифзи иҷтимоии мухочирони меҳнатӣ дар доираи ИДМ мавҷуд аст.

Мисол, тибқи моддаи 30 Конвенсияи байналмилалии Созмони миллали мутахид аз 18 декабря соли 1990 «Дар

бораи хифзи хуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо» “ҳар як қудаки муҳоҷiri меҳнатӣ дар баробари шаҳрванди давлати қабулкунанда хуқуқи асосӣ ба таҳсилотро дорад. Қабули онҳо ба муассисаҳои давлатии таълимии томактабӣ ва ё мактабҳо наметавонад ба далели надоштани мақоми доимӣ маҳдуд ва ё рад карда шавад”. Мутаассифона, дар амалия аъзои оилаи муҳоҷironи чӣ гурезаҳо ва чӣ муҳоҷironи меҳнатӣ ҳангоми будубош дар давлатҳои қабулкунандай онҳо ба мушкилоти дастрасӣ ба ҳадамоти иҷтимоӣ: таҳсил, табобат ва шуғл дучор мегарданд. Аксари давлатҳо ҳангоми танзими хуқуқии масъалаҳои муҳоҷirat бо қонунгузории миллӣ талаботи санадҳои байнalmilaliro доир ба мақоми хуқуқии аъзои оилаи муҳоҷironon баҳусус қудакону ноболигон ба инобат намегиранд.

Ҳамчунин, дар созишномаҳои байнидавлатӣ, хусусан созишномаҳои байниҳукуматии Федератсияи Россия ва дигар кишварҳои ИДМ, масалан, дар созишномаҳо бо Ҷумҳурии Қирғизистон⁸⁷, Ҷумҳурии Ўзбекистон⁸⁸ ва бо Ҷумҳурии Тоҷикистон⁸⁹ дар бораи вазъи хуқуқии аъзои оилаи муҳоҷironи меҳнатӣ чунин меъёрҳо вуҷуд надоранд.

Мавҷуд будани ин ҳолигӣ дар созишномаҳои зикршуда ҳангоми қайдгирӣ ва будубоши аъзои оилаи муҳоҷiri

⁸⁷Созишнома байни Ҳукумати Федератсияи Россия ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва хифзи иҷтимоии муҳоҷironи меҳнатӣ аз 28 марта соли 1996. манбā: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=4880.

⁸⁸Созишнома байни Ҳукумати Федератсияи Россия ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи ҷалби муташаккилонаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Ўзбекистон барои барои фаъолияти меҳнатии мувакқатӣ дар ҳудуди Федератсияи Россия аз 5 апрели соли 2017. манбā: <https://tia.ru/20170620/1496888794.html>.

⁸⁹ Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва хифзи хуқуқи шаҳrвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шаҳrвандони Федератсияи Россия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 октябри соли 2004. Дастрасӣ аз маҳзани хуқуқии «Адлия».

мехнатӣ, бахусу кудакону ноболигон аз кишварҳои ИДМ дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон ба бисёре аз мушкилотҳо оварда расонидааст. Масалан, фарзандон ва зану шавҳари муҳочири меҳнатӣ, ки кор намекунанд асосҳои қонуни будубошро дар қаламрави Федератсияи Россия ба муддати зиёда аз 90 рӯз надоранд. Дар амал, муҳочирони меҳнатӣ маҷбуранд, ки барои бубудоши аъзои оилаи худ зиёда аз 90 рӯз ва бо мақсади пешгирии қонунвайронкуй барои ҳамсарони худ патенти корӣ ба расмият дароранд ва ҳар моҳ барои фаъолиятҳои дар воқеъ набудаандоз супоранд. Барои муҳочир, ин ҳарочоти молиявии ғайричаашмдошт хеле назаррас мебошанд.

Ин омил боиси таъмин нашудани ҳукуқҳои кудакони муҳочирони меҳнатӣ ба таҳсил гаштааст. Зоро ҳангоми қабули кӯдакони муҳочирони меҳнатӣ ба муассисаҳои томактабӣ ва мактабҳо дар Федератсияи Россия, муҳочирони меҳнатӣ, массисаҳои томактабӣ ва таълимӣ бақайдрии кудакони муҳочиронро дар тамоми давраи соли таҳсил талаб мекунанд, дар ҳоле ки тибқи меъёрҳои қонунгузории Федератсияи Россия бақайдрии фарзандони муҳочирони меҳнатӣ ҳамагӣ то 90 рӯз пешбинӣ шудааст.

Бинобар ин зарур аст, ки ҳангоми танзими ҳукуқии масъалаҳои муҳочират давлатҳои қабулкунандай муҳочирон муқаррароти санадҳои байналмилалиро доир ба ҳукуқҳои аъзои оилаи муҳочирон, бахусус кудакону ноболигон риоя намуда, дар қонунгузории миллӣ механизмҳои таъмини ин ҳукуқҳоро муайян созанд. Ҳамингуна, бояд дар созишномаҳои байнидавлатию байниҳукуматӣ дар самти муҳочират муқаррарори моддаи 30 Конвенсияи байналмилалии Созмони миллали мутаҳид

аз 18 декабри соли 1990 «Дар бораи хифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо» ҷиҳати таъмини ҳуқуқҳои фарзандони муҳоҷирони меҳнатӣ ба таҳсил ворид карда шавад.

§8. Масъулият барои муҳоҷирати ғайриқонунӣ

Ҳуқуқи муҳоҷират ҳамчун институти маҷмуии ҳуқуқӣ, ки танзими муносибатҳои вобаста ба татбиқи назорати муҳоҷирон ҳангоми убури Сарҳади давлатӣ ва будубоши онҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистонро фаро мегирад, бидуни муқаррарсозии меъёрҳои даҳлдор доир ба ҷавобгарии ҳуқуқӣ, мукамал буда наметавонад.

Воқеяни манфиатҳои қонуни давлат, ҳуқуқ ва озодиҳои муҳоҷирон, идоракуни равандҳои муҳоҷират танҳо дар шароити муносиби тартиботи ҳуқуқӣ имконпазир аст. Ҳимояи он яке аз вазифаҳои ҳуқуқ аст. Муборизаи муассир бо ҳуқуқвайронкуниҳо танҳо дар сурати мавҷудияти механизмҳои тарбиявие имконпазир аст, ки муқаррарсозии ўҳдадориҳоро барои таҳамулпазирии оқибатҳои манфии рафтори ғайриҳуқуқӣ, дар бар мегирад.

Дар айни замон, муҳоҷирати ғайриқонунӣ яке аз мушкилотҳоест, ки функцияҳои мақомоти хифзи ҳуқуқ барои ҳалли он нигаронида шудааст. Аз ин рӯ, чораҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ асосан нисбати шахсоне татбик карда мешаванд, ки қоидаҳои воридшавӣ, хориҷшавӣ, будубош дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва убури транзитиро тавассути қаламрави он риоя намекунанд. Аммо, иштирокчиёни муносибатҳои муҳоҷират на танҳо шаҳрвандони хориҷӣ ва

шაхрвандони ҷумҳурӣ, ки ба ҳориҷа ба муҳоҷирати меҳнатӣ мераванд, балки масъулони ташкилотҳое, ки шаҳрвандони ҳориҷиро барои кор даъват менамоянд ва ташкилотҳое, ки ба бокортаъминсозии шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар ҳориҷа машгуланд, ба ҳисоб мераванд. Бинобар ин нақши онҳо низ дар тавсееи муҳоҷирати ғайриқонунӣ, аз лиҳози ҳуқуқӣ тасниф карда мешавад.

Муҳоҷирати ғайриқонунӣ ба амнияти миллии қишвар, манфиатҳои давлат ва шаҳрвандон таҳдид мекунад. Ҳалли ин мушкилот на танҳо ҷораҳои ҷазодиҳӣ нисбат ба қонунвайронкунандагон, балки маҷмӯи ҷораҳоро барои пешгирий ва мубориза бо муҳоҷирати ғайриқонунӣ, талаб мекунад.

Мушкилоти муҳоҷирати ғайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳануз дар нимаи аввали солҳои 90-уми асри гузашта пайдо гардид ва вобаста ба ин Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи муҳофизат аз муҳоҷирати ғайриқонуниро яке аз самтҳои муҳими танзими равандҳои муҳоҷират қабул намуд. Имрӯзҳо доир ба теъоди муҳоҷирони ғайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омори дақиқ мавҷуд нест. Муҳоҷирати ғайриқонунӣ асосан дар натиҷаи санчиши ҳолати будубоши шаҳрвандони ҳориҷӣ дар қишвар ошкор ва муайян карда мешавад.

Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2008 № 599 «Низомномаи тартиби амалий намудани назорати муҳоҷиратӣ» тасдиқ шудааст⁹⁰. Бо Низомномаи мазкур тартиби амали намудудани назорати муҳоҷиратӣ ва ҳамчунин ҳамкории мутақобилаи вазорату идораҳои даҳлдорро ҳангоми иҷро намудудани он муайян шудааст. Тибқи ин санад назорати муҳоҷиратӣ - ин

⁹⁰ Дастрасӣ аз: манбаи мутамаркази иттилоотии ҳуқуқии «Адлия».

фаъолиятест, ки барои пешгирий намудани муҳочирати гайриқонунии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудааст.

Ба ҳар як шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мегардад, ҳангоми анҷом додани назорати сарҳадӣ дар нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатӣ ваraqai муҳочирати хориҷӣ, ки намунаашро мағомоти ваколатдор муайян кардааст, супорида мешаванд.

Баробари ба нуқтаи таъинот расидани шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд дар ваraqai муҳочиратӣ қайдӣ (муҳри мудаввар ва имзои корманди масъули) мақомоти корҳои дохилии маҳалли зисти муваққатӣ гузошта мешаванд, ба истиснои аъзои ҳайатҳои намояндагии расмии давлатҳои хориҷӣ, кормандони намояндагиҳои дипломатии давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалиҳ, инчунин хабарнигорони васоити аҳбори оммаи хориҷӣ, ки дар Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд.

Ваraqai муҳочиратӣ аз ҷониби ҳар як шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд шахсан ҳангоми аз Ҷумҳурии Тоҷикистон хориҷ шудан ба намояндаи ҳадамоти сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатӣ супорида мешавад.

Дар сурати гум кардани ваraqai муҳочиратӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандиро ба Ҷумҳурии Тоҷикистон даъват намудаанд, вазифадоранд, ки барои гирифтани нусхай

варақаи муҳочиратии гумшуда ба мақомоти дахлдори хадамоти сарҳадии Тоҷикистон иттилоъ диханд.

Агар фавран гирифтани нусҳаи varaқаи муҳочиратии гумшуда гайри имкон бошад, масъалаи иҷозати хуручи шахсони мазкур аз Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақомоти Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқа мегардад.

Бо Низомномаи мазкур ваколати субъектҳои назорати муҳочират муайян шудаанд, аз ҷумла:

1. Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- вуруди қонуниро ба Ҷумҳурии Тоҷикистон назорат мекунад, дурустии мақсадҳои баёнёфта ва мақсадҳои аслии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандиро ошкор менамояд. Бо ин мақсад пурсиши ибтидой ва баҳисобгирии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандиро, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мегарданд, бо тартиби муайянкардашуда, анҷом медиҳад;
- ҳангоми ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудани шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба онҳо varaқаҳои муҳочиратӣ медиҳад ва ҳангоми аз Ҷумҳурии Тоҷикистон рафтан, аз онҳо varaқаҳои муҳочиратиро мегирад;
- ҳар ҳафта дар бораи ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудан ва аз Ҷумҳурии Тоҷикистон рафтани шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба мақомоти ваколатдор бо нишон додани ҳадафҳои воридшавӣ маълумот, оид ба тарафи қабулкӯнанда (шахси ҳуқуқӣ ва воқеӣ) ва

- дигар маълумоти марбут ба шахсияти шахсони ворид ва хориҷшаванд, инчунин маълумот оид ба шахсони аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон хориҷ карда шуда, иттилоот пешниҳод менамояд;
- дар сурати дар нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ошкор гардидан ҳодисаҳои бе раводид ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудан ва дигар ҳолатҳои дагалона вайрон кардани қоидаҳои воридшавӣ ва иқомат ҷиҳати баргардонидани онҳо ба давлатҳое, ки аз онҳо омадаанд, тадбирҳои фаврии баргардонидани онҳоро меандешад. Дар сурати набудани имконияти таъчилан баргардонидани онҳо, шахсони мазкур дар ҷойҳои маҳсуси бо ин мақсад ҷиҳозонидашудаи нуқтаҳои назорату гузаргоҳи қӯшунҳои сарҳадӣ муваққатан ҷойгир карда мешаванд;
 - дар сурати дар нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор кардани далелҳои аз тарафи шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони бешаҳрванд вайрон кардани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҳти амали Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор мегиранд, мақомоти таҳқиқи Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон маводро таҳия намуда, ба мақомоти салоҳиятдори Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ қашиданি онҳо, равона мекунад;

- дар сурати дар нуктаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор гардидани ҳодисаҳои барои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон паноҳгоҳ чустан омадани шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони бешаҳрванд, дар бораи ин ба Вазоарти корҳои дохилӣ барои ҷо ба ҷо кардани шахсони мазкур дар Марказ барои иқомати муваққатии шахсони паноҳҷӯянда маълумот медиҳад;
- дар доираи салоҳияти худ дар ҳамкорӣ бо мақомотҳои корҳои дохилӣ аз болои риояи қоидаҳои иқомати шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон назорат мебарад;
- пешбурди марказонидашудаи манбаи умумии маълумотро ҷиҳати баҳисобигирии муҳочирони гайриқонунӣ ва шахсоне, ки тибқи қонунгузорӣ воридшавиашон ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ аст, анҷом медиҳад;
- ҳангоми ошкор намудани вайронкунии қоидаҳои иқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд тибқи тартиботи муқарраргардида дар ҳусуси ба ҷавобгарӣ қашидани шахсони мазкур ё рондани онҳо қарор қабул мекунад ва рондани онҳоро аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал мебарорад. Интиқоли шахсони рондашуда аз Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби маблағҳои худи шахсони рондашуда амалӣ мегардад;
- ҳар моҳ ба мақомоти ваколатдор оид ба тезъоди шахсоне, ки барои вайрон кардани қоидаҳои иқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Ҷумҳурии

Тоҷикистон ронда шудаанд, маълумот пешниҳод менамояд ва дар доираи салоҳияти худ ҷорабинҳои дигарро, ки ба мубориза муғобили муҳочирати ғайриқонунӣ равона карда шудаанд, анҷом медиҳад.

2. Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- назорати риояи қоидаҳои иқомат ва убури транзитии шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрвандро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом медиҳад;
- ҳангоми ошкор намудани вайронкуни қоидаҳои иқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд бобати ба ҷавобгарӣ қашидан ё ба мақомоти Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон додани онҳо барои ҳал намудани масъалаи рондани онҳо аз Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ, қарор қабул мекунад;
- ҷобаҷокуни шаҳсонеро, ки бояд аз Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобики қарорҳои қабулшуда бо тартиби муқарраршуда ронда шаванд, дар қабулгоҳҳои таксимоти мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмин менамояд;
- назоратро оиди риояи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд амалӣ менамояд;
- аз мақомоти ваколатдор дар бораи миқдори шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд, ки

ба Чумхурии Тоҷикистон ворид ва хориҷ мегарданд, оид ба кишваре, ки онҳо шаҳрванди он ҳастанд, ё дар он ба таври доими истиқомат мекунанд, ҷамъоварии марказонидашудаи маълумотро анҷом медиҳад;

- дарҳост дар бораи додани мақоми гуреза ба шахсоне, ки паноҳгоҳ мечӯянд, қабул намуда, оиди онҳо қарор қабул менамояд;
- ба Кумитаи давлатии амнияти миллии Чумхурии Тоҷикистон дар хусуси шахсоне, ки дарҳости онҳо оид ба гирифтани мақоми гуреза рад карда шудааст, дар барои ҷойгиркунии онҳо дар қабулгоҳҳои тақсимотӣ минбаъд аз ҳудуди Чумхурии Тоҷикистон хориҷ кардани ин шахсон, иттилоот медиҳад;
- ҷорабиниҳоро ҷиҳати бақайдигирии давлатии дактилоскопии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар Чумхурии Тоҷикистон паноҳгоҳ мечӯянд, амалӣ менамояд.

3. Вазорати корҳои хориҷии Чумхурии Тоҷикистон:

- ба мақомоти ваколатдор оид ба масъалаи воридшавии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба Чумхурии Тоҷикистон ва хориҷи онҳо аз Чумхурии Тоҷикистон, маълумоти заруриро пешниҳод менамояд;
- ҳангоми рондани шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд аз Чумхурии Тоҷикистон барои вайрон кардани ғоидаҳои иқомат дар Чумхурии Тоҷикистон бо мақомоти даҳлдор ҳамкории мутақобиларо, анҷом медиҳад.

4. Хадамоти муҳоцирати Вазорати меҳнат, муҳоцират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- назоратро оид ба риояи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муҳоцирати меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд амалӣ менамояд.

Бо дарҳости яқдигар мақомоти ваколатдор дар масъалаи назорати муҳоциратӣ ба ҳамдигар сари вақт маълумоти фавриро пешниҳод менамоянд.

Тадбирҳои пешбининамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аслан асоснок ва саривақтӣ мебошанд. Дар маҷмӯъ, онҳо ба таҷрибаи ҷаҳонии мубориза бо муҳоцирати гайриқонунӣ мувофиқат мекунанд. Бо вучуди ин, қонунгузор ба ҷазоҳои ҳуқуқӣ бештар эътиимод мекунад, ки татбиқи онҳо равандҳои муҳоцирати гайриқонуниро бояд маҳдуд созад.

Барои вайрон кардани қонунгузории муҳоцират, вобаста аз хатари ҷамъиятии он ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноӣ муқаррар карда шудааст. Микдори далелҳои ба ҷавобгарии маъмурӣ қашиданӣ онҳо аз шумораи парвандаҳои ҷиноятии ба суд овардашуда ба таври назаррас зиёд аст.

Ҷавобгарии маъмурӣ. Дар ин самт асосан ду категорияи асосии ҳуқуқвайронкунҳо ҷой доранд- доир ба муҳофизати Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва оид ба таъмини низоми будубоши шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар соҳаи ҳимояи Сарҳади давлатӣ метавонад вайронкунии тартиби муқарраршудаи

идоракунӣ дар ин соҳа бошад, аммо таркиби на ҳамаи ин қонунвайронкуниҳо ба муҳочирати гайриқонунӣ алоқаманданд. Қисме аз онҳо ба таъмини функсияи сарҳад ва дахлназарии он алоқаманданд (масалан, вайрон кардани қоидаҳои фаъолияти иқтисодӣ дар минтақаи сарҳадӣ).

Барои хуқуқи муҳочират меъёрҳое қобили таваҷҷуҳанд, ки ҷавобгариро барои вайрон кардани қоидаҳои зерин муқаррар намудааст:

- қоидаҳои убури Сарҳади давлатӣ, тартиби гузариш аз Сарҳади давлатӣ то нуқтаҳои гузаргоҳ (ва ба самти баръакс);
- қоидаҳои доҳил шудан ба гузаргоҳҳо ва хориҷ шудан аз онҳо тавассути Сарҳади давлатӣ.

Мувофиқи моддаи 9 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон 1 августи соли 1997 № 481 «Дар бораи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» «Аз Сарҳади давлатӣ дар хушки гузаштани ашҳос ва воситаҳои нақлиёт ба воситай роҳҳои оҳан ва мошингарди байналмилалӣ ё ба воситай дигар ҷойхое, ки бо аҳдномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд, сурат мегирад. Бо ҳамин аснод вақти убур аз Сарҳади давлатӣ муайян шуда метавонад, тартиби ҳаракат аз Сарҳади давлатӣ то нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатӣ ва баръакс мусаррап карда мешавад; дар айни замон фаровардани одамон, молҳо, борҳо, ҳайвонот ва ба воситаҳои нақлиёт шинондан ё бор кардани онҳо мумкин нест»⁹¹.

⁹¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1997, № 15-16, мод. 254.

Зери мафҳуми гузаргоҳи Сарҳади давлатӣ ҳудудҳои доҳили истгоҳҳои роҳи оҳан, автомобилий, бандари дарё, фурудгоҳҳо, фурудгоҳҳо барои иртиботи байналмилалӣ (парвозҳои байналмилалӣ), инчунин чойҳои дигари маҳсус мучахҳазшудаи марз, ки ҳангоми зарурат назорати сарҳадӣ ва дигар намуди назорат ва убури сарҳади давлатӣ аз ҷониби шаҳсони воқеӣ, воситаҳои нақлиёт, молҳо, ашё ва ҳайвонот, фаҳмида мешавад.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд, ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо барои ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дода нашудааст, инчунин ашҳосе, ки нисбати онҳо мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба манъ намудани хориҷшавӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор қабул гардидааст, аз Сарҳади давлатӣ гузаронида намешаванд (моддаи 11). Шаҳрвандони хориҷӣ ва ашҳоси бешаҳрванде, ки мақоми шаҳсони дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунатдошта ё муваққатан истиқоматдоштаро надоранд ва аз қаламрави давлати хориҷӣ Сарҳади давлатиро убур кардаанд, ҳангоми дар амалҳои онҳо мавҷуд будани аломатҳои ҷиноят ё қонуншикани маъмурӣ ба ҷавобгарии пешбининамудаи қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон кашида мешаванд. Дар ҳолатҳое, ки нисбати вайронкунандагони Сарҳади давлатӣ оғоз кардани парвандаи ҷинояти ё маъмурӣ асос набошад ва онҳо мутобиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи гирифани панноҳгоҳи сиёсӣ надошта бошанд, Қӯшунҳои сарҳадӣ онҳоро ба таври расмӣ ба мақомоти давлате, ки аз қаламрави он Сарҳади давлатиро убур кардаанд, месупоранд. Агар супоридани

вайронкунандагони сарҳад ба мақомоти давлати хориҷӣ дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, пешбинӣ нашуда бошад, Қӯшунҳои сарҳадӣ онҳоро аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷойҳои муайяннамудаи Қӯшунҳои сарҳадӣ берун мекунанд. Дар бораи аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз гузаргоҳҳои Сарҳади давлатӣ берун карда шудани шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд мақомоти давлате, ки ба (воситай) қаламрави он онҳо берун карда мешаванд, агар ин дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, пешбини шуда бошад, огоҳонида мешаванд. Он вайронкунандагони Сарҳади давлатӣ, ки ба ҷавобгарии маъмурий қашида шудаанду нисбати онҳо қарори берун кардан қабул шудааст, низ бо ҳамин тартиб аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон берун карда мешаванд.

Парвандоҳои ин ҳуқуқвайронкуниҳо маъмуриро шахсони мансабдори мақомоти сарҳадӣ баррасӣ мекунанд.

Субъектҳои ин ҳуқуқвайронкуниҳо ҳам шаҳрвандони (шахсони мансабдори) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд мебошанд.

Кодекси ҳуқуқвайронкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон намудҳои зайлӣ ҷазоҳои маъмуриро барои субъектҳои ҳуқуқвайронкунӣ дар соҳаи таъмини низоми будубоши шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони бешаҳрванд дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ мекунад: ғайриқонунӣ ба кор ҷалб намудан, ба кор таъмин кардани шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа ва ё шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 138); аз тарафи шахсони мансабдор ва шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон риоя накарданӣ

тартиби муқарраргардидаи вуруди шахсони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд (моддаи 470); риоя накардани қоидаҳои воридшавӣ ба минтақаи сарҳадӣ ё истиқомат дар он аз тарафи шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд (моддаи 497) ва риоя накардани қоидаҳои будубоши шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ба таври транзитӣ убур кардан аз худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 499).

Ба сифати ҷазои асосӣ барои ин ҳуқуқвайронқуниҳо ҷун қоида Кодекси мазкур ситонидани ҷаримаи маъмурӣ ва дар ҳолатҳои алоҳида огоҳӣ, ҳабси маъмурӣ ва боздошти фаъолиятро пешбинӣ менамояд. Ба сифати ҷазои иловагӣ бошад дар баъзе мавриҷҳо бо роҳи маъмурӣ аз худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон берун кардани шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд муайян шудааст.

Бо роҳи маъмурӣ аз худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон берун кардан бо Кодекси ҳуқуқвайронқуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2008 муқаррар шудааст. Дар кодекси мазкур чор таркиби ҳуқуқвайронқуни маъмурӣ вобаста ба қоидаҳои муҳоҷират бо ҷунин ҷазои маъмурӣ пешбинӣ шудааст.

Берун кардан аз худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи маъмурӣ танҳо барои субъекти маҳсуси маҳсуси ҷавобгарии маъмурӣ - шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд пешбинӣ шудааст. Ба берун кардани шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи маъмурӣ бинобар мустақиман манъ намудани он тибқи моддаи 24 Конституцияи ҳуқуқи конституционии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бозгашти бемамоният ба ҷумҳурӣ роҳ дода намешавад (моддаи 24).

Бо роҳи маъмурӣ аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун кардани шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд бо роҳи маҷбурий ва таҳти назорат тавассути Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон берун кардани шаҳсони зикргардида ҳангоми аз ҷониби онҳо риоя накардани тартиби будубош дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, валие дар дигар ҳолатҳои бевосита пешбининамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо роҳи ба таври назоратшаванда мустақилона аз Ҷумҳурии Тоҷикистон баромада рафтани шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд амалӣ гардонида мешавад.

Бо роҳи маъмурӣ аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун кардани шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд ҳамчун ҷораи ҷазои маъмурӣ нисбат ба ин шаҳсон аз ҷониби судя ва ҳангоми аз ҷониби онҳо зимни воридшавӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон содир намудани ҳуқуқвайронкуниҳои нисбатан ҷиддие, ки барои ҷамъият ҳавфи қалон доранд, мутобики қонунгузории ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарӣ пешбинӣ шудааст.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ. Барои содир намудани ҳуқуқвайронкуниҳои нисбатан ҷиддие, ки барои ҷамъият ҳавфи қалон доранд, мутобики қонунгузории ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарӣ пешбинӣ шудааст.

Таркиби асосии ҷиноят дар соҳаи муносибатҳои муҳоҷират убури гайриқонуни Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон гайриқонунӣ, бидуни ҳуччати муайяншуда ва иҷозати зарурӣ гузаштан аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ин кирдор тибқи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон⁹² бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то як ҳазор нишондиҳанда

⁹² Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 9, мод. 68, мод. 69.

барои ҳисобҳо ё бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ду то панҷ сол (қисми 1 моддаи 335), бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз панҷ то даҳ сол (қисми 2 моддаи 335) ва бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз даҳ то понздаҳ сол ва маҳрум сохтан аз ҳукуки ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯҳлати панҷ сол (қисми 3 моддаи 335) ҷазо дода мешавад.

Инчо сухан дар бораи гузаштани воқеии шаҳси воқеӣ тавассути Сарҳади давлатӣ бо ҳар восита, ба истиснои ҳолатҳои ҷой доштани истифодаи зуроварӣ ва ё таҳдиҳи зуроварӣ барои убури Сарҳади давлатӣ (пиёда, тавассути об, ҳаво, бо истифодаи автомобил ва гайра) дар ҳама самтҳо бидуни ҳуҷҷатҳои тасдиқкунанда ё иҷозатномаи даҳлдор меравад. Ҷиноят аз лаҳзаи убури воқеии хати Сарҳади давлатӣ анҷомёфта, ҳисобида мешавад.

Гузаштани хати назорати гузаргоҳе, ки ба хати сарҳади давлатӣ мувофиқат намекунад (бидуни ҳуҷҷатҳои тасдиқкунанда ё иҷозатномаи даҳлдор) метавонад ҳамчун омодагӣ ба убури гайриқонунӣ ё қӯшиши гайриқонунӣ убур кардани сарҳад тасниф карда шавад.

Ҳуҷҷатҳои қалбакӣ ҳуҷҷатҳои соҳтакоришуда, инчунин ҳуҷҷатҳои ба номи шаҳсони дигар расмишуда, мӯҳлаташон гузашта, нодуруст ба расмият дароварда шуда дониста мешаванд.

Гузаштани Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бидуни иҷозати даҳлдор ҳамагуна убури Сарҳади давлатӣ бе иҷозати ҳатмии мақомоти салоҳиятдор, ки қонун ё дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ муқаррар кардаанд, фахмида мешавад.

Соли 2008 ба Кодекси чиноятии Ҷумхурии Тоҷикистон моддаи 335(1) «Ташкили воридшавии гайриқонунии шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони бешаҳрванд ба Ҷумхурии Тоҷикистон ё ташкили гузариши транзитии гайриқонунӣ ба воситаи ҳудуди Ҷумхурии Тоҷикистон» ва моддаи 335(2) «Ташкили муҳоҷирати гайриқонунӣ»⁹³ ворид карда шуданд, ки тибқи онҳо барои ин кирдорҳо ҷавобгарии ҷиной пешбинӣ шудааст.

Мутобиқи моддаи 335 (1) барои ташкили воридшавии гайриқонунии шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони бешаҳрванд ба Ҷумхурии Тоҷикистон ё ташкили гузариши транзитии гайриқонунии чунин шахсон ба воситаи ҳудуди Ҷумхурии Тоҷикистон бо ҷарима ба андозаи аз сесад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба мӯҳлати аз шаш моҳ то як сол ё маҳрум соҳтан аз озодӣ ба мӯҳлати то ду сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯҳлати то се сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад. Тибқи қисми 2 ҳамин модда ҳамин кирдор, агар такроран, аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё гурӯҳи муташаккил, бо расонидани зарари ҷиддӣ ба шаҳрванд, бо истифодаи мақоми хизматӣ, бо мақсади машғул шудан бо фаъолияти гайриқонунӣ содир шуда бошад, бо маҳрум соҳтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ду то панҷ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад. Қисми 3 ҳамин модда пешбинӣ менамояд, ки агар кирдорҳои мазкур дар алоқамандӣ бо савдои одамон содир шуда бошанд, бо маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол ва маҳрум соҳтан аз ҳуқуқи ишғоли

⁹³ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон, с.2008, №1, с.1, мод.3, №6, мод.444, мод.447, №10, мод.803, №12, к.1, мод.986, №12, к.2, мод.992.

mansabxoi muaiyan ё mashgul shudan bo faolioiyti muaiyan ba mūxlati panç sol qazo doda mешавад.

Субъекти чинояти мазкур ҳам шаҳрвандони ҷумхурий ва ҳам шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд шуда метавонанд.

Моддаи 335(2) Кодекси чиноятӣ, ки ҷавобгариро барои ташкили муҳочирати гайриқонунӣ пешбинӣ менамояд, вайрон намудани тартиби муқарраркардаи давлатиро оид ба амалӣ намудани муҳочират дар бар мегирад. Инчо объекти чинояти мазкур муносибатҳои ҷамъияти ва манфиатҳое мебошанд, ки бо қонуни чиноятӣ аз кирдорҳои заرارовар ва ё таҳидидкунанда ҳифз карда мешаванд. Субъекти чинояти мазкур маъмулан ташкилотҳо ва шахсони воқеии Ҷумҳурии Тоҷикистон шуда метавонанд, ки ба фаolioияти гайриқонунии бокортаъминкунии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа машгул мешаванд. Тибқи қисми 1 моддаи мазкури Кодекси чиноятӣ барои ташкили гайриқонунӣ фиристонидан ва бо кор таъмин кардани шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа, бо ҷарима ба андозаи аз сесад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба мӯхлати аз шаш моҳ то як сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё mashgul shudan bo faolioiyti muaiyan ba mūxlati panç sol qazo doda mешавад. Қисми 2 ҳамин модда бошад барои бо кор таъмин намудани муҳочирон аз ҷониби шахсе, ки барои амалӣ намудани чунин намуди фаolioият иҷозатнома надорад, ҷарима ба андозаи аз панҷсад то як ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба mūxlati az yak to du sol bo maҳrum karдан az huquqi ishғoli

mansabxoi muaiyan ё mashful shudan bo faъoliyati muaiyan ba mūxlati to se sol ё biduni on qazoro peshbinī menamoyd.

Чиноятҳои баррасишуда дар соҳаи муносибатҳои муҳочират бар зидди тартиботи идорӣ равона шуда, чиноятҳои асосӣ дар ин самт маҳсуб мешаванд.

Қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо амнияти давлатии Тоҷикистон ва тартиботи идориро, балки ҳуқуқи шахсиятро низ химоя мекунад. Дар робита ба ин моддаи 143 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Вайрон кардани баробархуқуқии шаҳрвандон» чунин чиноятро ба мисли вайрон намудан ё маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳо ё ин ки бевосита ё бавосита муқаррар намудани бартарии шаҳрвандон вобаста ба ҷинс, нажод, миллат, забон, баромади иҷтимоӣ, мавқеи шахсӣ, молу мулкӣ ё мансабӣ, маҳалли истиқомат, муносибат бо дин, ақида, марбут будан ба хизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни шаҳрванд зарар расонидааст. Барои содир намудани чунин кирдор бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум соҳтан аз озодӣ ба мӯхлати то ду сол, агар ҳамин кирдор, ки аз ҷониби шахс бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳди迪 истифодаи он, ё бо истифодаи мақоми хизматиаш содир шудааст, бо маҳрум соҳтан аз озодӣ ба мӯхлати аз ду то панҷ сол бо маҳрум соҳтан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯхлати то se sol ё biduni on qazoro peshbinī menamoyd.

Моддаи дар боло зикргардида ҷавобгарии чиноятиро на танҳо барои вайрон кардани баробархуқуқии шаҳрвандон, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни инсон зарар расонидааст, пешбинī менамояд. Чинояти дар

моддаи 143 Кодекси чиноятӣ пешбинишуда, ҳуқуқи конститутсионии шахсро ба баробархуқуқӣ бо дигарон новобаста аз ҷои зист (нисбати муҳочир) ва дар баъзе ҳолатҳо, новобаста аз шаҳрвандиаш (нисбати шаҳрванди хориҷӣ), поймол мекунад. Зоро, ҳуқуқу озодихои асосии инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд низ татбиқ мешаванд.

Вайрон кардани ин ҳуқуқи конститутсионӣ метавонад дар маҳдудкунии ҳуқуқи шаҳрванд вобаста ба ҷои истиқомати ўӯ, valee новобаста аз сифатҳои инфириодии шахс ифода шавад. Маҳдудкунии ҳуқуқи конститутсионии шаҳрванд, метавонад бо додани афзалият ба шахсони дигар ҳангоми қабул ба кор ва таҳсил ифода карда шавад, дар сурате, ки шаҳрванд барои ба кор қабул шудан воқеан бартарӣ дорад. Ва ё ҷои истиқомати шахс барои қабули қарор дар бораи аз кор озод кардани шаҳрванд асос мешавад (масалан, ҳангоми ихтисори ҷойҳои корӣ). Вайрон кардани ин ҳуқуқҳои конститутсионӣ метавонад дар шаклҳои дигар низ ифода карда шавад.

Бо назардошти доираи васеи чиноятҳое, ки муҳочирони гайриқонунӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон содир менамоянд ва афзоиши теъдоди онҳо, зарур аст, ки дар оянда масъалаи ба моддаи 62 Кодекси чиноятӣ ворид намудани «будубоши гайриқонунӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун ҳолати вазнинкунандай ҷазо баррасӣ карда шавад. Ҳамингуна, илова намудани «вайрон намудани қоидаҳои будубоши шаҳрвандони хориҷи ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба моддаи 50 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, ҳамчун ҳолатҳое, ки ҷавобгарии маъмуриро вазнин мекунанд, зарурат дорад.

Инчунин, бояд қайд кард, ки бақайдгирии дақиқи ҳамаи шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати воқеӣ аст. Вобаста ба ин ташкили маҳзани электронии иттилоотӣ, ки дорои ҳама маълумоти асосӣ дар бораи чунин шахсон, аз ҷумла дорои ҳусусиятҳои биометр, мувофиқи мақсад мебошад. Бахисобигирии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванде, ки ҷиноят содир намудаанд ва ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мешаванд, ё дар ҳудуди ҷумҳурий қарор доранд ва ё аз он хориҷ мешаванд, ниҳоят муҳим аст. Дар робита ба ин, дар маҳзани зикршуда, рӯйхати шахсони ҷиноят содирнамуда бо нишон додани таркиби ҷиноят, макон, вақт, шумора ва дигар ҳолатҳои содир намудани ҳуқуқвайронкунии онҳо ба манфиати кор аст. Ташаккули чунин «рӯйхати сиёҳ» -и шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар баъзе давлатҳои хориҷӣ истифода бурда мешавад, ки барои саривакӯ ошкор намудани шахсони воридшавиашон ба ҳудуди давлати муайян мувофиқи мақсаднабуда ва мутаносибан рад кардани додани раводид ё дигар иҷозати воридшавӣ мусоидат мекунад.

Ҳамин тарик, ташаккули қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъулиятро дар соҳаи муносибатҳои муҳочиранд музайян мекунад, дар маҷмӯъ, ба тамоили равандҳои муҳочирати глобалий ва таҷрибаи кишварҳои пешрафта дар самти мубориза бо муҳочирати гайриқонунӣ, мутобиқ аст. Аммо, бо назардошти шиддати ҳанӯз ҳам баланди муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони кишварамон ба хориҷ ва зарурати ҷалби шаҳрвандони хориҷӣ барои кор дар соҳаҳои иқтисодӣ ҷумҳурий тадриҷан афзоиш ёфтани доираи мушкилоти муҳочирати гайриқонунӣ дар кишвари мо аз эҳтимол дур нест. Бо назардошти вазъи

мазкур, суръати рушди қонунгузории Ҷумхурии Тоҷикистон дар ин самт чандон ҷавобгуй нест. Самаранокии раванди ташаккули қонунгузории мазкурро тавассути ворид намудани таркибҳои наве, ки масъулиятро барои амалҳои мусоидаткунандай муҳочирати гайриқонунӣ муайян мекунанд, инчунин бо пурзӯр намудани ҷавобгариҳо аз руи таркибҳои мавҷуда метавон таъмин намуд. Дар ин сурат, ногузиири ҷазо барои ҳуқуқвайронкуниҳо дар соҳаи муносибатҳои муҳочират аҳамияти ҳалкунанда хоҳад дошт.

БОБИ IV.

ХУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЙ ВА МУХОЧИРАТИ АХОЛЙ

§1. Танзими хуқуқии байналмилалии муносибатҳои мухочират

Дар тӯли асри гузашта, масъалаҳои мухочират ба мушкилоти глобалӣ табдил ёфта, ба аҳолии тамоми қитъаҳои олам таъсир расонида истодааст. Барои танзими равандҳои мухочират ва паст намудани шиддати он ҷомеаи ҷаҳонӣ ва давлатҳо кӯшишҳои худро муттаҳид менамоянд. Зарурати ин қушишҳо аз таъмини амнияти миллӣ дар робита ба ҷинояткории муташаккилони фаромилӣ ва терроризм бармеоянд.

Хусусияти мухочирати байналмилалии муосир ин дар мадди аввал гузоштани омилҳои иқтисодии он мебошад. Ҳарчанд бинобар сабабҳои вучуд доштани низоъҳои дохилии байни миллатҳо ва қавмҳо дар бисёр минтаҳаҳои ҷаҳон, ҳанӯз ҳам шумораи зиёди гурезагон ва мухочирони иҷборӣ мушоҳида карда мешаванд⁹⁴. Аз ин рӯ, вобаста аз намудҳои мухочират дар низоми хуқуқи байналмилалӣ, мустақиман метавон санадҳо ва меъёрҳоеро муайян кард, ки "хуқуқи байналмилалии гурезаҳо"-ро ташкил медиҳанд;

⁹⁴Ниг.: Маърузаи Кумитаи иҷроия барномаи Комиссари Олий оид ба корҳои иҷлосияи панҷоҳу чоруми он (Женева, 29 сентябр–3 октябр соли 2003) // А / АС. 96/987. 10 October 2003. Р. 17; Маърузаи Комиссари Олии СММ оид ба кор бо гурезаҳо. Иҷлосияи асосӣ соли 2002. // Е / 2002 / 14. К. 9.

санадҳои ҳуқукии байналмилалие, ки ба танзими муҳочирати ихтиёри, баҳусус муҳочирати меҳнатии аҳолӣ равона шудаанд; ва дар ниҳоят, гурӯҳи дигари санадҳои меъёрии ҳуқукии байналмилалие, ки барои пешгири Ҷумҳории Тоҷикистонӣ ва мубориза бо муҳочирати гайриқонунӣ баҳшида шудаанд.

Ҳимояи байналмилалии ҳуқукии гурезаҳо ва муҳочирони иҷбории доҳили мамлакатҳо. Ташкили низоми муосири ҳифзи ҳуқукии байналмилалии гурезаҳо ва муҳочирони иҷбориро ба ду марҳилаи асосӣ ҷудо кардан мумкин аст. Марҳилаи аввал ба фаъолияти Лигаи миллӣ баъд аз Ҷанги Якуми Ҷаҳон рабт дорад, ки дар он замон баррасии масъалаҳои гурезаҳо ҳамчун мушкилоти байналмилалии ҳалталаб акнун оғоз ёфта буд. Соли 1921 Лигаи миллӣ нахустин Комиссари Олий оид ба масъалаҳои гурезаҳоро таъйин намуд (Фритьофа Нансена)⁹⁵. Дар як қатор шартномаҳо ва созишномаҳо, ки таҳти сарпарастӣ Лигаи мазкур ба имзо расонида шуданд, имкони таснифи критерияҳои асосии зерини эътирофи муҳочирон, ба вучуд омад:

- шаҳс бояд берун аз худуди кишвари худ қарор дошта бошад;
- шаҳси кишвари худро тарқ намуда, набояд аз Ҳимояи ҳукумати кишвари худ истифода намояд.

Аммо, дар он замон муайян кардани мағҳуми дақиқи «гуреза» имконнопазир буд. Гузашта аз ин, худи раванди ташкили низоми байналмилалӣ қобилияти пурраи вокуниш ба мушкилоти гурезаҳо ва идорақунии ҳалли онҳоро надошт ва ба таври гайримуқаррарӣ сурат мегирифт. Ҳучҷатҳои муҳими ин давра-Конвенсияи Лигаи

⁹⁵ Ниг.: Положение беженцев в мире. Пятьдесят лет гуманитарной деятельности. М.: УВКБ ООН, 2000. С. 1.

миллīй доир ба мақоми байналмилалии гурезаҳо аз соли 1933 ва Конвенсияи соли 1938 доир ба мақоми гурезаҳо аз Олмон мебошанд, ки ба ҳимояи маҳдути шахсони иҷборан ватани аҷдодии худро тарқ намуда, равона шуда буданд. Аҳамияти ин санадҳо дар он аст, ки дар онҳо аввалин бор принсипи муҳими ҳимояи гурезаҳо, ҳамчун принсипи «хориҷ накардан» дарҷ қарда шуд ва тибқи он давлатҳо ҳуқуқ надоштан шахсони мақоми гуреза доштаро аз қаламараравашон хориҷ кунанд.

Оғози марҳилаи дуввум ба анҷоми Ҷанги Дуюми Ҷаҳон рабт дорад, ки дар натиҷа дар Аврупо бо пайдоиши миллионҳо нафар гурезаҳо вазъияти фавқулодда ба вучуд омад. Маълум аст, ки дар давраи Ҷанги Дуюми Ҷаҳон ва дар солҳои аввали пас аз ҷанг, бузургтарин кӯчиши аҳолӣ дар таърихи нав сурат гирифтааст. Танҳо тибқи ҳисобҳои таҳминӣ, дар моҳи майи 1945 дар Аврупо беш аз 40 миллион одамони аз ҷои истиқомат маҳрумшуда баҳисоб гирифта шуда буданд. Ба ин рақам олмониҳои аз ҳуҷуми Артиши Шӯравӣ дар шарқ гурезашуда ва хориҷиёне, ки ба Олмон ба меҳнати маҷбурий бурда шуда буданд, ворид набуданд.

Иттиҳоди абарқудратон, ки ба мушкилоти ҷойивазкунии оммавии одамон рӯ ба рӯ буд, ҳатто пеш аз хотимаи ҷанг ҳануз дар соли 1943 Маъмурияти қӯмак ва барқарорсозии Созмони Милали Муттаҳидро (пеш аз расман таъсис ёфтани худи СММ, ки моҳи июни соли 1945 ташкил ёфт) таъсис доданд, ки он моҳи июли соли 1947 ба Созмони байналмилалии кор бо гурезаҳо ҳамчун муассисаи маҳсуси Созмони Милали Муттаҳид, табдил дода шуд. Гарчанде ки фаъолияти Созмони байналмилалии кор бо гурезаҳо бо расондани кумак ба гурезаҳои аврупорӣ маҳдуд

буд, он аввалин созмони байналмилалӣ буд, ки ба тамоми пахлӯҳои мушкилоти гурезаҳо ҳамаҷониба кор мебурд. Функцияҳои он аз бозпасгардонӣ, муайянсозии шаҳсият, бақайдгирий ва таснифи онҳо, нигоҳубин ва кӯмак, хифзи ҳуқуқӣ ва сиёсӣ, таъмини нақлиёт, кӯчонидани аҳолӣ ба ҷои дигарро дарбар мегирифт. Аммо, Созмони байналмилалии кор бо гурезаҳо натавонист мушкилоти гурезаҳоро дар Аврупо комилан ҳал кунад.

Дар охири соли 1951, дар Аврупо тақрибан 400 ҳазор нафар муҳоҷирони иҷборӣ боқӣ монданд, аммо дар моҳи феврали соли 1952 ин Созмон расман фаъолияташро қатъ кард. Мантиқан вориси ҳуқуқии Созмони мазкур Идораи Комисариати Олии СММ оид ба гурезаҳо (UNHCR) мебошад, ки моҳи декабри соли 1949 аз ҷониби Ассамблеяи Генералии СММ таъсис ёфт ва фаъолияти худро 1 январи соли 1951 оғоз намуд. Идораи Комисариати Олии СММ оид ба гурезаҳо мувоғики моддаи 22-и Оинномаи СММ мақомоти ёрирасони Ассамблеяи Генералии СММ маҳсуб мешавад.

Дар ин давра мағхуми "гуреза" ба таври фаъол густариш ёфт. Ҳамин тариқ тибқи оинномаи Созмони байналмилалии гурезаҳо ба қатори гурезаҳо инҷунин, қурбониёни режимҳои миллатгарӣ, фашистӣ ё қвислинговӣ⁹⁶, хориҷиён ё шаҳсони бешаҳрванде, ки қурбонии таъқиби миллатгарӣ шуда буданд, ворид гардианд. Илова бар ин, мақоми гурезаҳо барои шаҳсоне низ эътироф карда шуд, ки қабл аз Ҷанги Дуюми Ҷаҳон дар заминаи нажод, дин, миллат ё эътиқоди сиёсӣ гуреза дониста мешуданд. Бо оинномаи Созмони байналмилалии

⁹⁶ Қвислинг Видкун (1887–1945) – муассис ва пешвои хизби фашистӣ дар Норвегия, ки барои забти Норвегия ба Олмони фашистӣ мусоидат намуда буд.

гурезаҳо инчунин, он гурезаҳое дохил карда шуданд, ки намехоҳанд аз ҳимояи давлати шаҳрвандиашон ё давлати иқомати қаблиашон истифода намоянд.

Асосҳои мавҷудаи муносибати ҳуқуқии байналмилалӣ дар таърифи мағҳуми «гуреза» дар оинномаи Идораи Комиссариати олии СММ оид ба гурезаҳо инъикос ёфтаанд. Оиннома ба салоҳияти Идораи Комиссариати олии СММ оид ба гурезаҳо, дар навбати аввал муҳочиронеро мансуб медонад, ки шартномаҳо ва созишномаҳои қаблан басташуда ба онҳо татбиқ мегардиданд. Илова бар ин, Оиннома ба гурезаҳо ҳамчунин шахсонеро мансуб медонад, ки ба қишварашон баргаштан намехоҳанд, ҳарчанд шартҳое, ки барои ба онҳо додани мақоми гуреза асос шуда буданд, аллакай вуҷуд надоранд. Омили ин ҳолат, яъне надоштани ҳоҳиши бозгашт ба қишвар, чун қоида мавҷудияти осеби равонӣ мебошад, ки дар натиҷаи таъқиботи шаҳс пайдо шудааст.

Инчунин, Оиннома ба Идораи Комиссариати олии СММ оид ба гурезаҳо салоҳияти кор бо дигар муҳочирони иҷбориро додааст, агар вазъи онҳо ба маҷмуи ҳолатҳои зерин мутобиқ бошад:

- шаҳс дар ҳориҷ аз қишвари тобеияти шаҳрвандиаш ё ҳориҷ аз қишвари иқомати доимии қаблиаш қарор дошта бошад (шарти охирон ба апатридҳо – шахсони бешаҳрвандӣ татбиқ мегардад);
- шаҳс қишварашро маҷбуран тарқ карда бошад;
- барои тарқ кардани қишвари шаҳрвандӣ (қишвари иқомати доимии қаблий) шаҳсро тарсу ҳароси асосноки мавҷуда оид ба таъқиби ў дар асоси најод, дин, шаҳрвандӣ, ақидаи сиёсӣ ё узвият дар гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ водор кардааст;

- шахсе, ки маҷбур шудааст давлати шаҳрвандии худро тарқ кунад, аз тарси таъқибот аз ҳимояи ин давлат истифода намебарад (наметавонад ё намехоҳад истифода барад);
- шахсе, ки шаҳрвандии муайян надорад ва дар натиҷаи ҳодисаҳои зикршуда берун аз қаламрави ҷои истиқомати доимии худ қарор дорад, тарси таъқиботе, ки дар боло зикр шудааст, наметавонад ва ё намехоҳад ба он баргардад.

Аз ин рӯ, Идораи Комисариати Олии СММ оид ба гурезаҳо на танҳо ба гурезаҳо, балки ба дигар категорияҳои мухоҷирон ва ниёзмандон низ кӯмак мерасонад. Ба инҳо дохил мешаванд: шаҳсони паноҳчӯянда; гурезаҳо, ки ба ватан баргаштанд, аммо барои мутобиқшавӣ ба ҳаёти нав ба кӯмак ниёз доранд; ҷамоаҳои шаҳрвандии маҳаллӣ, ки мустақиман таъсири ҳаракати оммаи гурезаҳо, баҳусус ҷомеаҳо, ки шумораи зиёди мухоҷирони иҷбории дохилиро аз сар гузаронидаанд. Инҳо нафароне мебошанд, ки маҷбуранд ҳонаҳои худро тарқ кунанд, вале ба қишивари ҳамсоя намераванд ва аз ин рӯ, дар қиёс ба гурезаҳо аз ҳимояи ҳуқуқи байналмилалӣ бархурдор нестанд ва кӯмаки лозимиро дарёфт карда наметавонанд.

Равиши дар Оинномаи Комисариати олии СММ оид ба гурезаҳо татбиқшаванда доир ба муайянсозии мағҳуми «гуреза» маҳдудиятҳои давравӣ ва ҷуғрофиро дар бар намегирад. Илова бар ин, ба он ҳолатҳое таваҷҷуҳ карда шудааст, ки набудани ҳимоят аз ҷониби давлати шаҳрвандии шаҳс (барои шаҳсони бешаҳрванд – қишивари иқомати доимии қаблии онҳо) фарки асосии байни гурезаҳо ва ҳориҷиёни оддӣ эътироф карда мешаванд.

Тавре ки пештар қайд кардем айни замон, мафхуми «гуреза» дар хукуки байналмилалӣ дар ду хуччати асосӣ - Конвенсияи СММ дар бораи гурезаҳо (моддаи 1) ва Протокол дар бораи мақоми гурезаҳо, соли 1967 (моддаи 1) инъикос ёфтааст. Муқаррароти ин хуччатҳо дар муайянсозии мақоми гуреза амалан қоидаҳои дар Оинномаи Идораи Комисариати Олии СММ оид ба гурезаҳоро истифодашударо тақвият медиҳанд.

Гарчанде Конвенсияи зикршуда маҳдудиятҳои муваққатӣ ва ҷуғрофиро (нисбати давлатҳои дар Аврупо ҷойгирибуда ва нисбати шахсоне татбиқ мегардад, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои то 1 январи соли 1951 руҳдода гуреза шудаанд, ба ибораи дигар дар натиҷаи Ҷангӣ Дуюми Ҷаҳонӣ гуреза шудаанд) пешбинӣ мекунад, аммо Протоколи соли 1967 ин маҳдудиятҳоро аз байн бурд ва доираи васеи татбиқи Конвенсияро таъмин намуд. Муқаррароти он ба ҳамагуна давлатҳо ва ҳамагуна ҳодисаҳои гузашта ва ҳам оянда, ки дар натиҷаи он мушкилоти гурезаҳо ба миён омадаанд ё ба миён меоянд, татбиқ карда мешавад. Шарти ягонаи он ҳамроҳ шудани давлат ба ўҳдадориҳои Конвенсия ва Протоколи зикршуда мебошад. Сабаби қабули Протокол мавҷудияти төъдоди зиёди гурезаҳо пас аз соли 1951 буд, ки дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ҷой доштанд ва ба ҳеч ваҷҳ ба вазъияти пас аз ҷангӣ дар Аврупо вобастагӣ надошт. Ҳамин тарик, қабули Протоколи мазкур ба Конвенсия имкон дод, ки муқаррароти он ба гурезаҳои минтақаҳои дигар татбиқ карда шавад.

Дар асоси ин санадҳои хукукии байналмилалӣ, истилоҳи "гуреза" маънои шаҳсест, ки бинобар тарси асосноки қурбонии таъқибот дар асоси нажод, дин,

шахрвандӣ, узвият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё афкори сиёсӣ, берун аз давлати мансубияти шахрвандии худ қарор дорад ва наметавонад аз ҳимояи ин кишвар истифода барад ва ё бинобар доштани чунин тарсу ҳарос намехоҳад аз он истифода кунад; ё, ин ки шахрвандии муайяне надошта бошад ва берун аз ҳудуди макони муқаррарии пешинаи худ зиндагӣ кунад ё наметавонад бинобар доштани тарсу ҳарос ба он баргардад.

Қабули мағхуми зикршуда ҳамчунин аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳоло мақоми гуреза на танҳо нисбати гурӯҳҳои шахсон муқаррар карда мешавад, тавре ки то қабули Конвенсия буд, балки барои шахсони алоҳида дар ҳар як ҳолатҳои алоҳида муқаррар карда мешавад. Ҳатто муқоисаи умумии мағхуми «гуреза», ки дар Конвенсия дарҷ шудааст, бо мағхуми дар Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» овардашуда, ҳам аз ҷиҳати матнӣ ва ҳам аз лиҳози маъно амалан мувофиқат мекунанд. Ин шаҳодати эътирофи пурраи Чумхурии Тоҷикистонро барои иҷроӣ ӯҳдадориҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи гурезаҳо дар қонунгузории дохилии худ тасдиқ менамояд. Конвенсияи зикршуда барои як қатор санадҳои минтақавии байналмилалӣ низ намуна шудааст.

Гурезаҳо дар ҳуқуқи байналмилалӣ мақоми маҳsusи ҳуқуқӣ мегиранд, зоро онҳо ҳимояи кишвари худро аз даст додаанд ва ба муҳофизати байналмилалӣ ниёз доранд. Муҳочирони иҷбории дохилӣ бошанд ба чунин ҳимоя эҳтиёҷ надоранд, аммо чун инсоне, ки дар вазъияти ҳатарнок қарор доранд, ҳақ доранд ба истифодаи ҳама кафолатҳои ба ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд асосёфта, такя кунанд.

Бо вучуди он ки муҳочирони иҷбории дохили кишварҳо хонаҳои худро маҷбуран тарқ мекунанд ва аксар вақт дар ҳолати шабеҳи вазъи гурезаҳо қарор доранд, ҳукуқи байналмилалии гурезаҳо мустақиман ба онҳо татбиқ намешавад, зоро ин меъёрҳо танҳо ба онҳое даҳл дорад, ки сарҳадҳои байналмилалиро убур кардаанд. Бо вучуди ин, муҳаққиқон боварӣ доранд, ки истифодай таҷрибай ҳукуқи гуреза барои таҳияи қоидаҳо дар бораи муҳочирони иҷбории дохилӣ метавонад манфиатовар бошад.

Ҳодисаҳои дар даҳсолаҳои охир руҳдода (пошҳӯрии ИҶШС, Югославия, ҷангҳои шаҳрвандӣ дар як қатор кишварҳои Африқо, Осиё, ҷанг дар Ирок, Афғонистон ва ғайра) нишон доданд, ки мушкилоти муҳочири иҷбории дохилӣ ҳамчунон мубрам боқӣ мемонад. Бештар ҳалли он аз таҳқими ҳамкориҳои байналмилалӣ вобаста ба масъалаҳои муҳочирати иҷбории дохилӣ вобаста аст. Илова бар ин, вазифаи муҳим аз ҷониби ҳукumatҳои давлатҳои муҳталиф таҳия ва татбиқи чорабиниҳои муштарак оид ба рафъи сабабҳои мушкилоти муҳочирати иҷборӣ мебошад.

Муқаррароти Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 дар бораи он, ки додани паноҳгоҳ амали сулҳҳоҳона ва башардӯстона аст, дар бисёре аз санадҳои байналмилалӣ оид ба масъалаҳои гурезаҳо аз ҷумла, дар Эъломияи Ассамблеяи Генералии СММ дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ аз соли 1967, Эъломияи Кумитай вазирони Шӯрои Аврупо оид ба паноҳгоҳҳои ҳудудӣ аз соли 1977 ва ғайра инъикос ёфтааст. Ин имкон медиҳад, ки Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми гурезаҳо ба гурӯҳи васеъи шартномаҳои ҳукуқи башар мансуб дониста шуда,

қисми ҷудонашавандай он мебошад, ҳарчанд ин Конвенсия ба масъалаҳои мушаҳҳас вобаста ба ҳифзи категорияҳои маҳсуси шаҳсон даҳл дорад. Конвенсияи мазкур дар якҷоягӣ бо Протоколи соли 1967 принсипҳои асосиеро дар бар мегирад, ки ҳуқуқи байнамилалии гуреза ном гирифта, қисми ҳуқуқи байнамилалии башардӯстонаро ташкил медиҳад.

Дар аввали соли 2007 Конвенсияро 144 давлат тасвиб карда буданд. Аммо, амалия нишон медиҳад, ки мушкилоти ҳамроҳ нашудани давлатҳо ба ин санадҳои байнамилалӣ, чун қоида вучуд надоштани қонунгузории дохили давлатҳо дар бораи институти паноҳгоҳ мебошад. Ҳангоми ҳалли мушкилоти гурезаҳо дар ин кишварҳо равишҳои маъмулӣ истифода мешаванд. Дар натиҷа, шаҳсони эҳтиёҷманд аксар вақт дуруст муайян карда намешаванд, кӯмаки мунтазам намегиранд ва байни гурезаҳо ва муҳочирони дигар фарқият муайян намегардад. Дар татбиқи ин ҳуҷҷатҳо то ҳол ихтилоф ва монеаҳо мавҷуданд.

Ҳамин тариқ, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки монеаҳои ҳуқуқӣ барои татбиқи дурусти Конвенсияи соли 1951 оид ба мақоми гурезаҳо, инҳоянд:

- муҳолифати номутобиқатиҳои қонунҳои мавҷудаи миллӣ бо меъёрҳои Конвенсия;
- набудани қонунгузории мушаҳҳасе, ки муқаррароти Конвенсияро ба ҳуқуқи миллӣ ворид мекунад;
- татбиқи қонунҳое, ки дар онҳо на ҳуқуқи одамон, балки ваколатҳои шаҳсони мансабдори бо гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ сарукор дошта, муайян шудааст.

Дар чунин ҳолат, ҳифзи ҳукуқҳои гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбории доҳили кишварҳо ба салоҳияти шахсони мансабдор дар қабули қарорҳои маҳдудкунанда ҳавола карда мешавад, на ба иҷрои функцияҳои таъмини ҳукуқҳои мушаҳхасе, ки дар қонунҳо муқаррар ва кафолат дода шудаанд.

Бо мақсади тақвияти самаранокии ҳимояи ҳукуқии байналмилалӣ солҳои 2000-2001 таҳти сарпарастии Дафтари Комиссариати Олии СММ оид ба гурезагон «Раванди машваратии глобалий оид ба ҳифзи байналмилалии гурезаҳо» баргузор карда шуд. Ҳадафи асосии ин машваратҳо аз андешидани тадбирҳои минбаъда ҷиҳати густариши истифодай принсипҳои асосии Конвенсия ва беҳтар намудани омодагии давлатҳо дар ҳалли масъалаҳои пайдошуда иборат буд. Дар он барои таҳқими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар чаҳорҷӯбай мувоғиқашудаи принсипҳои асосии Конвенсия, ташвиқи давлатҳои нав барои пайвастан ба он, инчунин иҷрои бечунучарои меъёрҳои Конвенсия аз ҷониби давлатҳое, ки онро тасдиқ кардаанд, кушиш ба ҳарҷ дода шуд.

Дар натиҷаи ин машваратҳо Барнома оид ба масъалаҳои ҳимояи байналмилалӣ матраҳ гардид. Дар он ҷанбаҳои васеи мушкилот ва тавсияҳои давлатҳо, ташкилотҳои давлатӣ ва гайрихукуматӣ, инчунин худи гурезаҳоро инъикос ёфтанд. Барнома як қатор ҷорабиниҳоро оид ба тақвияти ҳифзи байналмилалии паноҳҷӯяндагон ва гурезаҳо ва беҳтар карданӣ вазъи татбиқи Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми гуреза ва Протоколи он пешбинӣ мекунад. Файр аз он, дар ҷараёни ин машваратҳо Эъломия қабул карда шуд, ки тибқи он давлатҳои имзокунанда ўҳдадор шудаанд то Конвенсияи

соли 1951 дар бораи мақоми гуреза ва Протоколи онро пурра ва самаранок татбиқ намоянд. Ҳадафи ниҳоии пурзур намудани низоми байналмилалии ҳимоя ва татбиқи он баланд бардоштани сатҳи қобилиятнокии дастачамъонаи давлатҳо барои қонеъ кардани талаботи ҳамаи гурезаҳо ҳимояи байналмилалӣ мебошад.

Танзими байналмилалии хуқуқии мақоми муҳоҷирони меҳнатӣ. Рушди ҷаҳонишавӣ боиси тавсееи бозори байналмилалии меҳнат шудаистодааст. Аз 191 миллион муҳоҷирни дар саросари ҷаҳон ба ҳисоб гирифташуда, зиёда аз 86 миллиони онро муҳоҷирони меҳнатӣ ташкил дода, аъзои оилаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва дигар шахсони дар таъминоти онҳо буда, ба ин рақам дохил намешаванд. Муҳоҷирати меҳнатӣ ба яке аз воситаҳои ҳалли мушкилоти иқтисодиёти миллӣ ва минтақавӣ табдил ёфтааст. Ин ба синнусол ва таркиби аҳолии кишварҳои қабулкунандай муҳоҷирони меҳнатӣ таъсири мусбӣ мерасонад, зеро муҳоҷирони меҳнатӣ асосан ба гурӯҳҳои синнусоли ҷавон тааллуқ доранд. Муҳоҷират ба иқтисодиёти кишварҳои интиқоли муҳоҷирон сахми назаррас мегузорад. Мисол, тибқи Гузориши интишордодаи Бонки Умумиҷаҳонӣ оид ба муҳоҷират ва рушд, соли 2018 интиқоли маблағ аз муҳоҷират ба кишварҳои даромадашон миёна ва паст ба сатҳи рекордӣ расид⁹⁷. Тибқи иттилои ин Бонк, ҳаҷми солонаи интиқолҳои пулии расман ба давлатҳои даромадашон паст ва миёна воридшуда, дар соли 2018 ба 529 миллиард доллар расид, ки ин нисбат ба соли 2017 (483 миллиард доллар) 9,6 фоиз зиёд аст. Дар соли 2018, ҳаҷми интиқоли байналмилалии пул, бо назардошти маблағҳое,

⁹⁷ Гузориши Бонки умумиҷаҳонӣ доир ба муҳоҷират ва рушд, инчунин дигар маълумот оид ба муҳоҷират ва интиқоли пулӣ дар сомонай: www.knomad.org. Ҷойигир шудаанд.

ки ба кишварҳои даромадашон баланд ҷудо карда шудаанд, ба 689 миллиард доллар расид (дар муқоиса бо 633 миллиард доллар дар соли 2017). Кишварҳои асосии қабули интиқоли байналмилалии пул Ҳиндустон (79 миллиард доллар), Чин (67 миллиард доллар), Мексика (36 миллиард доллар), Филиппин (34 миллиард доллар) ва Миср (29 миллиард доллар) мебошанд. Интизор меравад, ки дар соли 2019 интиқоли пул ба кишварҳои даромадашон кам ва миёна ба 550 миллиард доллар мерасад ва манбаи бузургтарини маблағгузории хориҷӣ барои ин кишварҳо ҳоҳад шуд.

Бояд қайд намуд, ки ҳачми интиқоли маблағҳо аз муҳочирати меҳнатӣ дуюмин ҳачми зиёди маблағгузориҳои байналмилалӣ баъд аз нафт мебошад ва аз сатҳи кӯмаки байналмилалӣ ба ин кишварҳо зиёдтар аст. Аз ин рӯ, рушди ҳукуки байналмилалӣ дар соҳаи танзими муҳочирати меҳнатӣ ва беҳсозии мақоми муҳочири меҳнатӣ дар шароит ва зери таъсири афзояндаи нақши муҳочират дар рушди иҷтимоию иқтисодии давлатҳо сурат мегирад.

Дар айни замон низоми ягонаи байналмилалии муҳочирати меҳнатӣ вучуд надорад. Вуруди одамон ба дигар кишварҳо бо мақсади кор асосан бо қонунгузориҳои миллӣ танзим карда мешавад. Дар сатҳи ҷаҳонӣ, бештар дар асоси созишиномаҳои байналмилалии ҳукуқи инсон ва созишиномаҳои тиҷорати байналмилалӣ стандартҳои зудҳаракатии қувваҳои корӣ таҳия шудаанд, ки то ҳол татбиқашон маҳдуд аст. Аз ин рӯ, аксарияти шаҳрвандони кишварҳои рӯ ба тараққӣ ба бозорҳои меҳнатии кишварҳои пешрафта дастрасии васеъ надоранд.

Бино бар ин, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар танзими низоми муҳочирати меҳнатӣ, ки хусусияти фаромиллӣ дорад, нақши муҳим доранд.

Дар як қатор санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ мағҳуми «муҳочири меҳнатӣ» мавҷуд аст. Аммо, чунин таърифҳо танҳо дар робита ба татбиқи ҳуҷҷати даҳлдор муқаррар карда шудаанд ва таърифи умуничаҳонии ин мағҳум ҳанӯз вуҷуд надорад. Илова бар ин, таърифҳои мавҷуда аз ҳамдигар хеле фарқ мекунанд.

Ҳамин тарик, тибқи Конвенсияи байналмилалии СММ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочири меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, ки бо қатъномаи Ассамблеяи Генералии СММ аз 18 декабри соли 1990 қабул шудааст (соли 2003 ба қувва даромада, айни замон аз ҷониби 30 давлат тасдиқ шудааст) маънои мағҳуми "муҳочири меҳнатӣ" шахсеро ифода мекунад, ки дар давлати шаҳрванди он набуда, ба кори музdnок машғул шудааст, машғул аст ва ё машғул буд. Чунин мағҳуми васеъ имкон медиҳад, ки ҳама муҳочирони меҳнатиро (ба истиснои шаҳрвандони давлат), ки ҳама гуна фаъолияти музdnокро дар давлати ҳориҷӣ амалӣ намудаанд, амалӣ манамоянд ва ё амалӣ намуда истодаанд, ба категорияи муҳочирони меҳнатӣ дохил карда шаванд.

Дар муайянкунии мағҳуми муҳочири меҳнатӣ нақши асосиро ду меъёр ичро мекунад: машғул шудан бо фаъолияти музdnок (новобаст аз замон) ва надоштани шаҳрвандии давлате, ки шаҳс дар он қарор дорад. Гузашта аз ин, убури шаҳс аз сарҳади давлатӣ бо мақсади муҳочирати меҳнатӣ ҳатто зикр нашудааст. Бино бар ин муҳочири меҳнатӣ метавонад шахсонеро низ дар баргиранд, ки дар ин давлат таваллуд шудаанд ва зиндагӣ

мекунанд, аммо бо кадом сабабхое шаҳрвандии ин давлатро надоранд.

Илова ба мағхуми умумӣ, Конвенсия категорияҳои муайяни муҳочирони меҳнатиро муайян мекунад: "кормандони наздисарҳадӣ", "кормандони мавсимиӣ", "баҳрнавардҳо", "кормандоне, ки дар дастгоҳҳо истгоҳҳои соҳилӣ кор мекунанд", "кормандоне, ки корашон бо ивази ҷои иқомат алоқаманд аст", "кормандони лоиҳа", "кормандони кирояи мақсаднок" ва гайра.

Ҳамин тарик, аз таҳлили ин санадҳо бармеояд, ки дар сатҳи байналмилаӣ новобаста аз мавҷудияти аломатҳои муҳочирати меҳнатӣ (доштани шаҳрвандии хориҷӣ, будубоши қонунӣ дар давлати хориҷӣ бо мақсади машғул шудан ба фаъолияти музdnok, машғул шудан ба фаъолияти меҳнатӣ дар давлате, ки шаҳс шаҳрвандии онро надорад ва ё ин давлат ҷои иқомати доимии қонунии ў нест), ҳануз ҳам фаҳмиши ягонаи мағхуми «муҳочири меҳнатӣ» ташаккул наёфтааст. Ин омил барои рушди минбаъда ва таъмини ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ монеа мегардад.

Бино бар ин, вазъи мавҷуда ягонасозии ин мағхумро тақозо мекунад, ки дар навбати аввал бояд ба муқарарсозии равиши ягона барои муайян кардани категорияҳои даҳлдори муҳочирони меҳнатӣ дар давлатҳои гуногун, таъмини ҳимояи муносиби онҳо тибқи меъёрҳо ва принсипҳои байналмилалии марбут ба ҳуқуқҳои инсон, мусоидат намояд.

Дар сатҳи байналмилаӣ, тавре ки аллакай қайд карда шуд, стандартҳои муайяни марбут ба ҳифзи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо мавҷуданд. Ду Конвенсияи Ташкилоти байналмилалии меҳнат оид ба муҳочират: Конвенсияи №97, аз соли 1949 «Оид ба муҳочирони

мехнатай» ва Конвенсияи 143, аз соли 1975 «Дар бораи сӯиистифода дар соҳаи муҳочират ва таъмини имкониятҳои баробар ва муносабати баробар бо муҳочирони меҳнатай», инчунин Конвенсияи байналмилалӣ аз соли 1990 «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатай ва аъзои оилаҳои онҳо» дар якҷоягӣ «Хартияи байналмилалӣ» оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатиро муаррифӣ мекунанд.

Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатай принсипҳои асосии таъмин ва ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатиро дар бар мегиранд, аз чумла:

- принсиipi табъиз накарданни муҳочирони меҳнатай бо аломатҳои миллӣ, динӣ, ҷинс (моддаи 6 Конвенсияи ТБМ № 97, аз 1949 оид ба муҳочирони меҳнатай);
- принсиipi татбиқи низоми миллӣ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ ба муҳочирони меҳнатай (моддаи 6 Конвенсияи ТБМ № 97, аз 1949 оид ба муҳочирони меҳнатай ва моддаҳои 2–4 Конвенсияи ТБМ №118, аз 1962 дар бораи баробарии шаҳрвандони кишвар, шаҳрвандони ҳориҷӣ ва шаҳсони бешаҳрванд дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ);
- принсиipi мусоидат ба пайвастшавии оилаҳои муҳочирони меҳнатай (моддаи 13 Конвенсияи ТБМ №143, аз соли 1975 дар бораи сӯиистифода дар соҳаи муҳочират ва таъмини имкониятҳои баробар ва муносабати баробар бо муҳочирони меҳнатай);
- принсиipi пешгирии гайриқонунӣ интиқол намудан ва ба кор қабул кардани муҳочирони меҳнатай (моддаи 13 Конвенсияи ТБМ №97, аз 1949 дар бораи муҳочирони меҳнатай ва моддаҳои 2-7 Конвенсияи

ТБМ № 143 дар бораи сӯиистифода дар соҳаи муҳочират ва таъмини имкониятҳои баробар ва муносибати баробар бо муҳочирони меҳнатӣ).

Риояи ин принсипҳо муносибати ҳамоҳангро оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ аз ҷониби ҳамаи давлатҳо, сарфи назар аз хусусиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, таъриҳӣ ва гайра кафолат медиҳад.

Таҳлили санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи танзими ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ ва қонунгузории дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт нишон медиҳанд, ки доираи субъектҳои муҳочирати меҳнатии ҳориҷӣ, ки дар ҳуқуқи байналмилалӣ ва миллӣ муайян шудаанд, пурра мувофиқат намекунанд. Мағҳуми муҳочири меҳнатӣ, ки дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон татбик мешавад, назар ба мағҳуми муҳочири меҳнатие, ки дар санадҳои муҳталифи байналмилалӣ муқаррар шудаанд, ба таври назаррас маҳдудтар аст. Илова бар ин, дар ҳуқуқи байналмилалӣ ҳуқуқҳои алоҳидаи иҷтимоӣ пешбинӣ шудаанд, ки дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита сабт нашудаанд. Масалан, ҳуқуқ ба пайвастшавии оилаи муҳочири меҳнатӣ, ки то ҳол ба таври кофӣ танзим нашудааст.

Ҳалли масъалаҳои мазкур барои Тоҷикистон бисёр муҳиманд. Зоро, дар созишномаҳои байниҳукуматии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қишварҳои қабулкунандай муҳочирони меҳнатӣ принсипҳо ва доираи пурраи муҳочирони меҳнатӣ, таъмини ҳифзи иҷтимоии онҳо, имкони пайвастӣ аъзои оилаи муҳочирони меҳнатӣ сарфи назар шудаанд. Ин омилҳо боиси дар сатҳи зарурӣ ҳимоя нашудани ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қишварҳои ҳориҷӣ гардида истодааст.

Кишварҳои ба мисли Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон, ки асосан қабулкунандай муҳочирони меҳнатӣ аз Тоҷикистон ва дигар давлатҳои Осиёи марказӣ мебошанд, ба делели то ҳол аз ҷониби онҳо тасдиқ наёфтани санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи муҳочират истифода ва риояи принсипҳои ҳуқуқи байналмилиро дар созишномаҳои ҳамкорӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатӣ бо ин давлатҳо рад менамоянд. Ин равиши кор хилофи меъёрҳои умумии ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон буда, он бояд тағиیر дода шавад. Дар созишномаҳои байниҳукуматӣ дар самти муҳочират бо ин давлатҳо бояд меъёрҳо ва принсипҳои санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатӣ ворид карда шуда, риоя ва татбиқи онҳо таъмин карда шаванд.

Танзими байналмилалии ҳуқуқии пешгирии муҳочирати гайриқонунӣ. Дар даҳсолаҳои охир бисёре аз кишварҳо ба мушкилоти муҳочирати гайриқонунӣ рӯ ба рӯ шуда истодаанд. Гузашта аз ин, он ба як шакли ҷинояти муташаккили фаромиллӣ табдил ёфтааст. Афзоиши муҳочирати гайриқонунӣ ва хатарҳое, ки ба амнияти давлатҳо таҳдид мекунанд, ҷомеаи ҷаҳониро водор месозад, ки барои андешидани ҷораҳои муштарақ оид ба пешгирӣ ва рафғӣ ин зухурот, инчунин барҳам додани роҳҳои воридшавии гайриқонунии муҳочирон ба қаламрави давлатҳо муттаҳид шаванд.

Мутаассифона, айни замон новобаста аз кушишҳо дар форумҳои гуногуни байналмилалӣ дар сатҳи Созмони милали муттаҳид василаи универсалии байналмилалие вуҷуд надорад, ки ба тамоми паҳлӯҳои интиқоли гайриқонунии муҳочирон ва ба дигар масъалаҳои марбут ба он даҳл намояд. Тибқи Қатъномаи 53/111 Ассамблеяи

Генералии СММ аз 9 декабри соли 1998 тасмим гирифта шуд, ки як Қумитай махсуси байнихуқуматӣ оид ба таҳияи Конвенсияи ҳамаҷонибаи байналмилалии муқовимат бо ҷинояткории муташаккили фаромиллӣ таъсис дода шавад ва маъсаляи таҳияи як санади байналмилалии мубориза бо интиқоли ғайриқонуни мӯҳочирон мӯҳокима қарор гардад.

Дар натиҷаи кори Қумитай махсус пас аз қабули Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид алайҳи ҷинояткории муташаккилони фаромиллӣ аз 15 ноябри соли 2002⁹⁸ қабул гардида, инчунин ду протокол ба ин Конвенсия доир ба муқовимат бо интиқоли ғайриқонунӣ ва ҳариду фурӯши одамон таҳия шуданд, ки барои имзои давлатҳо манзур шуданд. Инҳо Протокол доир ба муқовимат ба интиқоли ғайриқонуни мӯҳочирон тавассути хушкӣ, баҳрӣ ва ҳавоӣ ва Протокол оид ба пешгирий ва манъи ҳариду фурӯши одамон, баҳусус занон ва кӯдакон мебошанд.

Протокол оид ба муқовимат бо интиқоли ғайриқонуни мӯҳочирон тавассути хушкӣ, баҳр ва ҳаво, ки Конвенсияи СММ алайҳи ҷинояткории муташаккилони фаромиллиро пурра мекунад, як қатор мағҳумҳои марбут ба мӯҳочирати ғайриқонуриро муайян намудааст.

Ҳамин тарик, тибқи ин Протокол зери мағҳуми «интиқоли ғайриқонуни мӯҳочирон» ин бо мақсади мустақим ё ғайримустақим ба даст оварданӣ фоидай молиявӣ ва ё дигар намуди фоидай моддӣ таъминӣ воридшавии ғайриқонуни шаҳс ба ягон давлате, ки ў

⁹⁸ Ҷумҳурии Тоҷикистон 29.05.2002 ба Конвенсияи мазкур аъзо шудааст// Международное право в документах: Сборник международно-правовых актах и внутреннее законодательство Республики Таджикистан.- Душанбе:«Контраст»,2011-С.418-438.

шахрванди он нест ё дар қаламрави он доимӣ истиқомат намекунад, фахмида мешавад. Ҳамин тариқ, интиқоли гайриқонуни мухочирон ҳамеша барои қасдан ба даст овардани ҳама гуна фоида аз ҷониби шахсе, сурат мегирад, ки воридшавии гайриқонуни шахсро ба давлати дигар таъмин менамояд. Ҳамзамон дар баробари мафҳуми «интиқоли гайриқонунӣ», инчунин дигар мафҳумҳо, аз ҷумла мафҳуми «вуруди гайриқонунӣ» дода шудааст, ки тибқи Протокол он маънои убури сарҳад бидуни роияи талаботи зарурӣ барои воридшавии қонунӣ ба давлати қабулкунандаро дорад. Дар ин маврид сухан дар бораи талаботе меравад, ки қонунгузории дохилии давлати вуруд муайян намудааст. Ҳамчунин шарҳи мафҳуми «хӯҷҷати қалбакӣ барои воридшавӣ ва хориҷавӣ ё ҳӯҷҷати тасдиқкунандай шахсият» аҳамияти муҳим дошта, тибқи Протокол он чунин маъно дорад: «ҳамагуна ҳӯҷҷат барои воридшавӣ ва хориҷавӣ ё ҳӯҷҷати тасдиқкунандай шахсият, ки i) аз ҷониби ягон шахс ё муассиса ба тариқи дилҳоҳ соҳта ё тағиیر дода шудааст, ба истиснои онҳое, ки дар асоси қонунӣ барои аз номи давлат таҳия ё додани ҳӯҷҷати вуруд/хуруҷ ё шаҳодатномаи шахсӣ ваколатдор шудаанд; ii) бо роҳи пешниҳоди маълумоти нодуруст, тариқи коррупсионӣ, маҷбурсозӣ ё ба тарзи дигар гайриқонунӣ ба даст оварда шудааст ва ё iii) аз ҷониби шахси дигар, ки соҳиби қонунии он нест, истифода шудааст.

Таърифи зикршуда тақозои онро дорад, ки дар қонунгузории миллӣ ҳадди аққал тартиби мушаххаси додани ҳӯҷҷатҳо, мафҳуми "шаҳодатнома"-и шахсият мукаррар карда шуда, мафҳуми «коррупсия» бошад, ҳамчун яке аз намудҳои хукуқвайронкунӣ муайян шавад. Протоколи мазкур ҳамчунин талаб менамояд, ки ҳар як давлати иштироккунанда дар сатҳи қонунгузорӣ кирдкорҳои

чиноятии ба интиқоли гайриқонунии муҳочирон алоқамандро аз қабили: интиқоли гайриқонунии муҳочирон; амалҳое, ки ба фароҳам овардани шароит барои интиқоли ғайриқонунии муҳочирон содир мешаванд: истехсоли ҳуҷҷатҳои қалбакӣ барои воридшавӣ ва хориҷшавӣ ё шаҳодатномаи тасдиқунандаи шахсият; ба даст овардан, таъмин намудан ва ё соҳибӣ кардани чунин ҳуҷҷатҳо; ба шахсе, ки шаҳрванди давлати даҳлдор нест ё дар қаламрави он доимӣ истиқомат намекунад, таъмини имконият барои будубош дар ин давлат бидуни риояи талаботи зарурӣ барои иқомати қонунӣ дар он тавассути истифодаи усулҳои ғайриқонунии дар Протокол зикршуда ё ҳама гуна дигар воситаҳои дигари ғайриқонуриро муаяйн намоянд.

Протокол инчунин, як қатор мағхумҳоро барои муттаҳидсозии дастгоҳиконсептуалӣ - истилоҳии қонунгузории ҳамаи давлатҳои иштироккунандаи Конвенсия ва Протокол бо мақсади таъмини барҳӯрдҳои умумӣ ва амалҳои муштарак дар мубориза алайҳи ҳариду фурӯши одамон муайян менамояд ва инчунин намудҳои кирдорҳоеро муайян мекунад, ки бояд тибқи қонунгузории давлатҳо ба сифати кирдори чиной эътироф карда шаванд. Дар Протоколи мазкур таваҷҷухҳи асосӣ ба ҳимояи қурбониёни ҳариду фурӯши одамон, муайян кардани мақоми онҳо, инчунин муқаррар кардани маҷмӯи чораҳо оид ба таъмини ҳуқуқҳои ин шахсон дода мешавад.

Қабули ин ҳуҷҷатҳо ба таҳияи механизмҳои ягонай мубориза бар зидди муҳочирати ғайриқонунӣ дар сатҳи байнамилалӣ, ҳамоҳангозии қонунгузории миллии давлатҳои иштирокӣ дар тақвияти масъулият барои шахсоне, ки дар қаламрави давлатҳо ғайриқонунӣ иқомат

доранд, инчунин шахсоне, ки муҳоцирати гайриқонуиро ташкил мекунанд ва ё ба муҳоцирати гайриқонунӣ мусоидат мекунад, равона шудааст.

Талаботи зикргардидаи Протокол то ҳол дар қонунгузорӣ ва амалияи татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба пуррагӣ иҷро карда нашудааст. Ҳамин тавр, низоми умумии муайянкунии шахсият бо усулҳои биометрӣ асосёфта, амал намекунад, гарчанде ки дар ин самт қадамҳои муайян гузошта шудаанд. Масъалаҳои муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ ва маъмурий вобаста ба муҳоцирати гайриқонунӣ то ба охир ҳалли худро наёфтаанд.

Мисол, мусоидат ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандӣ барои машғул шудан ба фаъолияти соҳибкории инфиродӣ, ки бо тартиби муқарраршуда ба сифати соҳибкори инфиродӣ ба қайд гирифта нашудаанд. Масъалаи муайян намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои мусоидат ба воридшавии гайриқонуни шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандӣ ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин фаъолияти меҳнатии гайриқонуни онҳо ҳалношуда бοқӣ мондааст.

Бо мақсади пешгирии амалҳои коррупсионӣ дар соҳаи муҳоцират, яъне ҳангоми муайян кардани ҷазо барои мусоидат ба воридшавии гайриқонунӣ ва будубоши гайриқонуни шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин мусоидат ба шуғли гайриқонуни онҳо зарур аст, ки аломати таснифӣ ба сифати истифода аз мақоми хизматии ҳуд муайян карда шавад.

Ворид намудани муқаррароти даҳлдор на танҳо ба воридшавии пурраи муқаррароти санадҳои байналмилалии

дар боло зикршуда ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамоянд, балки ба ташаккули низоми самарабахш барои таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мусоидат меқунад.

§2. Мухочират ва фаъолияти ташкилотҳои байналмилалӣ дар доираи ҳамкории байналмилалӣ ва байнидавлатӣ

Имruzҳо ташкилотҳои муҳталифи байналмилалӣ ба таъмин ва ҳимояи ҳуқуқи мухочирон машғуланд. Қисме аз онҳо дар низоми СММ ва қисме берун аз он мустақилона амал меқунанд. Созмонҳои маҳсуси байналмилалӣ ба монанди Созмони байналмилалии мухочират, Идораи Комиссариати олии СММ оид ба гурезаҳо ва Ташкилоти байналмилалии диққати бештарро ба равандҳои мухочирати аҳолӣ ва ҷустуҷӯи роҳу воситаҳои ҳимояи ҳуқуқҳои мухочирон равона намудаанд.

Идораи Комиссариати Олии Созмони Милали Муттаҳид оид ба гурезаҳо (UNHCR) соли 1951 таҳти сарпарастии СММ ба ҳайси як ниҳоди ҳимояи байналмилалӣ ва ҳалли мушкилоти гурезаҳо таъсис ёфтааст.

Дар ибтидо, ин созмон бо қӯчонидани одамони пас аз Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ сарукор дошт, аммо бинобар афзоиши шумораи гурезаҳо дар саросари ҷаҳон, ваколати Раёсати Комиссариати олии СММ оид ба гурезаҳо давра ба давра ба муддати 5 соли дигар тамдид карда мешуд. Айни замон Раёсати Комиссари Олии СММ (UNHCR) яке аз қалонтарин ташкилотҳои башардӯстонаи ҷаҳон буда, ба

19,2 миллион нафар аз 116 давлат күмак мерасонад. Шумораи кормандони он ба 6500 нафар мерасад.

Идораи Комиссариати Олии СММ оид ба гурезаҳоро Комиссари Олӣ роҳбарӣ мекунад (аз моҳи июни соли 2005 сарвазири собиқи Португалия Антонио Гуттерриш). Мақомроҳбарикундандаи Идораи мазкур Кумитаи иҷроияи Барномаи Комиссариати Олии СММ оид ба гурезаҳо иборат аз намояндагони 68 давлат мебошад. Кумита ҳар сол дар ҷаласаҳои худ дар шаҳри Женева ҷамъ меояд ва барномаҳои Комиссари Олиро тасдиқ мекунад, ҷаҳорчӯбаи ҳифзи ҳуқуқи гурезаҳо ва дигар самтҳои кори онро муайян мекунад.

Идора шабакаи васеи намояндагиҳои худро дар зиёда аз 160 кишварҳои ҷаҳон дорад. Аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон намояндагии ин идора фаъолият мебарад.

Тибқи Оинномаи Идораи Комиссари Олии СММ дар умури гурезаҳо (UNHCR) аз 14 декабря соли 1950, вазифаҳои асосии Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо таъмин намудани ҳифзи байналмилалии гурезаҳо ва шахсони паноҳчӯянда, инчунин дарёftи роҳҳо ва ҳалли мушкилоти онҳо мебошанд. Ҳифзи байналмилалӣ, ки дар параграфи қаблии кор муғассал баррасӣ шудааст, вазифаи мухимтарини Идораи Комиссари олии СММ ба ҳисоб меравад. Он аз таъмини ҳуқуқҳои асосии инсон барои гурезаҳо, аз ҷумла таъмини қобилияти дарҳости паноҳандагӣ ва манъсозии бозгардонидани шаҳс мӯқобили иродai ў ба кишваре, ки шаҳс дар тарсу ҳароси таъқибот дорад, иборат аст. Идораи мазкур намудҳои зайли кумакҳоро пешниҳод мекунад: мусоидат дар ҳолатҳои фавқулоддаи шадид, ки боиси кӯҷонидани шумораи зиёди гурезаҳо мегардад; барномаҳои мунтазам дар соҳаҳое чун

маориф, тандурустӣ ва манзил; мусоидат барои расидан ба истиқлолияти моддии гурезаҳо ва ҳамгирои онҳо дар кишварҳои қабулкунанда; ва баргардонидани ихтиёрии гурезаҳо ба макони зисти доимиашон.

Аз ҷумла, Идораи мазкур дар давраи аз 1 июли соли 2018 то 30 июни 2019 аз руи ҳамаи барномаҳои тасдиқшуда ҷиҳати кумаку дастгирии гурезаҳо дар кишварҳо 4,2 млрд. доллари ИМА ҳароҷот кардааст⁹⁹.

Фаъолияти ин Идора, ки дорои ҳусусияти сирф гайрисиёсӣ, башардустона ва иҷтимоӣ мебошад, дар қатъномаҳои минбаъдаи Ассамблеяи Генералии СММ, дар ҳулоса ва қарорҳои Кумитаи иҷроияи Комиссарони Оли таҳқим ва рушд ёфтааст. Он дар доираи принципҳо ва меъёрҳои ҳукуқии умумиэътирофшуда, инчунин дар асоси ҳукуки умумибайналмилалӣ амалӣ карда мешавад.

Барномаҳои Комиссариати Олии СММ дар бораи гурезаҳо аз ҷониби Кумитаи иҷроияи Раёсати Комиссариати олии СММ дар 68 давлатҳои аъзои он тасдиқ ва назорат карда мешаванд. Барномаҳо аз ҳисоби хайрияҳои ихтиёрий, асосан аз ҷониби ҳукуматҳо, ассотсиатсияҳо, аз ҷумла шаҳсони алоҳида ва созмонҳо маблағгузорӣ карда мешавад. Раёсати Комиссари Олии СММ буҷети мустақил дорад. Маблағгузории Идораи Комиссари Олий аз ҳисоби СММ маҳдуд буда, он танҳо 2% маблағи умумии буҷети доими СММ-ро ташкил медиҳад, ки танҳо барои ҳароҷоти маъмурӣ истифода мешаванд.

Фаъолиятҳои Идораи Комиссари Олии СММ дар ҳамкориҳои зич бо давлатҳо амалӣ мегарданд.

⁹⁹ Маърузаи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо барои давраи аз 1 июли 2018 то 30 июни 2019. / https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_74_12_R.pdf.

Самти муҳимтарини кор барои Идораи Комиссари Олии СММ рушди ҳамкорӣ ва машваратҳо бо кишварҳои интиқоли гурезаҳо ва ташкилотҳои ғайрихукуматӣ маҳсуб мешавад. Он асосан дар доираи Гурӯҳи корӣ оид ба масъалаҳои муҳочиркунойӣ ва механизмҳои машваратии сетарафа бо мақсади мувофиқа намудани сиёсати кишварҳои дорои гурезаҳо бо сиёсатҳои Идораи Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо мебошад. Идораи Комиссариати олии гурезагон барои афзоиш додани шумораи кишварҳои қабулкунанда ва квотаҳои онҳо барои қабули гурезаҳо кӯшиши зиёд ба ҳарҷ медиҳад. Яке аз фаъолиятҳои васеи Идораи Комиссари Олии СММ андешидани тадбирҳо барои зиёд кардани шумораи давлатҳое мебошад, ки ба Конвенсияи СММ дар бораи мақоми гурезаҳо ҳамроҳ шудаанд, инчунин ташкили машваратҳои глобалий оид ба масъалаҳои ҳамроҳшавӣ ба ин Конвенсия мебошад.

Раёсати Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо дар баязе ҳолатҳои фавқулоддаи таъриҳӣ нақши ташкилоти пешбарандай фаъолияти башардӯстонаро ба душ дорад, аз чумла пас аз ҷангӣ Аврупо дар Балкан, ҳангоми рафъи оқибатҳои ҷангӣ Халиҷи Форс; дар минтақаи Кӯлҳои Бузурги Африқо; дар марҳилаи хуручи оммавии гурезаҳо дар Косово ва Тимори Шарқӣ ва ахирان дар Африқои Фарӯӣ ва Афғонистон, ки дар ин минтақаҳо шумораи зиёди гурезаҳо ба вучуд омаданд.

Дар марҳилаи муосир ҳамоҳангсозии самараноки амалҳо хусусан ҳангоми расонидани кӯмак ба муҳочирони иҷборӣ бисёр муҳим аст, зоро имрӯз созмони ягонаи пешрафтаи байналмилалӣ вучуд надорад, ки ин мушкилотҳоро пурра ҳал карда тавонад. Дар ин самт

Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо дар якҷоягӣ бо Кумитаи байналмилалии Салиби Сурх, Созмони байналмилалии муҳочират, Намояндаи Котиби Генералии СММ оид ба муҳочирони дохилӣ ва Дафтари Комиссариати Олии СММ оид ба ҳукуки инсон кор мекунад.

Дар охири соли 2018-ум 74 791 939 нафар гурезаҳо, паноҳҷӯяндагони дар дохили кишварҳо муҳочиршуда, шахсони ба макони иқомати доимӣ бозгаштшуда, шахсони бешаҳрванд ва дигар гуруҳи муҳочирони иҷборӣ таҳти мандати Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо қарор доштанд¹⁰⁰.

Умуман, дар давоми мавҷудияти худ, Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо ба зиёда аз 70 миллион гурезаҳо қӯмак расонидааст. Ин ниҳод барои ду маротиба дар солҳои 1954 ва 1981бо Ҷоизаи Сулҳи Нобел қадр карда шудааст.

Яке аз созмонҳои дигари маҳсусгардонидашудаи Созмони Милали Муттаҳид ин **Агентии Созмони Милали Муттаҳид оиди қӯмак ба гурезаҳои Фаластиин ва ташкили кор дар Шарқи Наздик (UNRWA)** мебошад. Агентии мазкур аз ҷониби Ассамблеяи Генералии СММ дар соли 1949 бо мақсади расонидани қӯмаки башардӯстона ба 750,000 гурезаҳои фаластиниӣ, ки дар натиҷаи низои Араб ва Исроил 1948 хона ва зиндагии худро аз даст додаанд, таъсис ёфтааст.

Кумакҳои Агентии мазкур асосан аз самтҳои зерин иборатанд:

¹⁰⁰ Маърузаи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо барои давраи аз 1 июля 2018 то 30 июня 2019. / https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_74_12_R.pdf.

- таъмини таҳсил ба гурезаҳои Фаластиинӣ. Барномаи Агентӣ аз ташкили мактабҳои ибтидой ва тайёрии касбӣ иборат мебошанд. Тибқи ин барнома гурезаҳои Фаластиинӣ ба таҳсилоти касбӣ ва роҳнамоии касбӣ фаро гирифта мешаванд;
- ҳамчун барномаи тандурустии ин созмон хизматрасонии амбулаторӣ, тиббӣ ва ҳифзи саломатии модару кӯдакро таъмин мекунад. Чорабиниҳо барои бартарафсозии мушкилоти санитарӣ (обтаъминкунӣ, тозакунии чуйбору обпартовҳо, пешгирии бемориҳо) амалий карда мешаванд. Гурезаҳо инчунин бо ҳӯрокҳои иловагӣ таъмин карда мешаванд;
- ҳифзи иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазири гурезаҳои фаластиинӣ, ҳусусан занон, пиронсолон, ҷавонон ва маъюон. Ингуна шахсони ниёзманд бо маҳсулоти зарурӣ барои барқарорсозии манзил таъмин карда мешаванд, ба онҳо кӯмаки моддӣ, қарзҳои имтиёзнок, аз ҷумла қарзҳои ипотекӣ дода мешвад ва ба ҳудтаъминкуни онҳо кӯмак расонида мешавад;
- инчунин маблағгузорӣ ва дастгирии соҳибкории ҳурд, мубориза бар зидди камбизоатӣ ва бекорӣ дар байни гурезаҳо тавассути ташкили ҷойҳои корӣ ба роҳ монда мешавад.

Агентии мазкур таҳминан ба 880,000 ба гурезаҳои фаластиинӣ дар Сурия, Лубнон, соҳили Ғарб ва Ғазза дар ташкили маориф, тандурустӣ ва хизматрасониҳои иҷтимоӣ кӯмак мекунад.

Агентии Созмони Милали Муттаҳид оиди кӯмак ба гурезаҳои Фаластиин ва ташкили кор дар Шарқи Наздик бо

Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо ва Кумитаи икроияи он робитаи зич дорад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ Агентии Созмони Милали Муттаҳид оид ба қӯмак ба гурезаҳои Фаластин ва ташкили кор дар Шарқи Наздикро ҳамчун омили субот дар Шарқи Наздик мешуморад.

Созмони байналмилалии муҳочират (СБМ) соли 1951 таъсис дода шуда, дар ибтидо Кумитаи байналмилалии муҳочират дар Аврупо буд. Гарчанде Созмони байналмилалии муҳочират то соли 2016 берун аз низоми СММ таъсис ва фаъолият мекард, вале фаъолияти он бо Созмони Милали Муттаҳид алоқамандии зич дошт. Соли 2016-ум 65 солагии таъсисёбии ин Созмон ҷаҳон гирифта шуд ва ҳамзамон ба сохтори СММ дохил шуд. Айни замон СБМ яке аз Агентиҳои СММ маҳсуб мешавад.

Айни замон 173 давлатҳо аъзои ин Созмон ва 8 давлатҳои дигар ба ҳайси нозир қабул шудаанд. СБМ дар ҷаҳон зиёда аз 400 намояндагӣ ва беш аз 10 ҳазор кормандон дар кишварҳои гуногун дорад.

Максадҳо ва вазифаҳои СБМ дар Оинномаи он, ки соли 1987 қабул шудааст, муайян карда шудаанд. Дар муқаддимаи Оинномаи СБМ омадааст: бо дохил шудан ба Созмони байналмилалии муҳочират давлатҳо ба ин васила эътироф мекунанд, ки аксар вақт дар сатҳи байналхалқӣ расонидани хизматҳои муҳочиратӣ барои ба танзимдарории ҷараёни муҳочират дар саросари ҷаҳон ва мусоидат намудан барои фароҳам овардани шароити мусоид ҷиҳати ташкил ва ҳамгирии муҳочирон ба сохторҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварҳои қабулкунандай муҳочирон, зарур аст. Илова бар ин, чунин ҳадамотҳо барои намудҳои муҳталифи муҳочирон - гурезаҳо, муҳочирони муваққатӣ, муҳочирони баргашта,

муҳочирони дохилиминтақавӣ ва гайра талаб карда мешаванд. Дар Оинномаи СБМ қайд шудааст, ки муҳочират барои фароҳамсозии имконоти нави иқтисодӣ дар давлатҳои қабулкунандай муҳочирон мусоидат мекунад ва шароити иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданий қишварҳои рӯ ба тараққӣ ба муҳочират вобастагӣ дорад.

Фаъолияти СБМ дар танзими муҳочират аз рӯи чор самти асосии зерин амалӣ карда мешавад:

- муҳочират ва рушд;
- мусоидат ба муҳочират;
- танзими муҳочират;
- муҳочирати иҷборӣ.

Мақомоти СБМ мувофиқи Оинномаи он Шӯро, Кумитаи иҷроия ва Маъмурият мебошанд. Шӯро аз намояндагони давлатҳои аъзои СБМ иборат буда, сиёсати Созмонро муайян, ҳисботхо, барномаҳо, буҷаҳо, ҳароҷот ва ҳисботхоро баррасӣ ва тасдиқ мекунад. Ҳайати Кумитаи иҷроияро тасдиқ мекунад ва фаъолияти онро роҳбарӣ мекунад. Кумитаи иҷроияи СБМ, ки аз намояндагони нӯҳ давлати узв иборат аст (шумораи онҳо метавонад бо қарори Шӯро зиёд карда шавад), барои баррасии сиёсатҳо, барномаҳо ва фаъолияти созмон, ҳалли масъалаҳои молиявӣ ва буҷавӣ, пешниҳодҳо ба Шӯро масъул аст. Маъмурияти СБМ аз директори генералӣ, муовини ў ва ҳайати кормандон, ки онҳоро Шӯро муайян кардааст, иборат мебошад. Директори генералӣ бо тарафдории аз се ду ҳиссаи овозҳои Шӯро ба мӯҳлати 5 сол интихоб карда мешавад. Ба ў вазифаҳои маъмурий ва иҷроияи СБМ voguzor карда шуда, дар назди Шӯро ва Кумитаи иҷроия масъул аст.

Бо назардошти тамоюлҳои мавчудаи глобалии равандҳои муҳочират, Созмон барномаҳои башардӯстонаеро барои қӯмак ба давлатҳо ва шахсони алоҳида дар ҳалли мушкилоти одамони қӯҷонидашаванда таҳия мекунад, оид ба равандҳои муҳочират таҳқиқот мегузаронад ва дар бораи муҳочират бо давлатҳо ва дигар ташкилотҳои байналмилаӣ мубодилаи иттилоот мекунад. СБМ бо ҳукуматҳо, дигар очонсиҳои байналмилаӣ, аз ҷумла Раёсати Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо, инчунин ташкилотҳои гайрихукуматӣ, ҳамкорӣ мекунад.

Бояд қайд кард, ки СБМ дар танзими амалии равандҳои байналмилалии муҳочират фаъолона иштирок мекунад. Дар тӯли мавҷудияти худ, он тавассути намояндагиҳои ҳориҷӣ ба зиёда аз 15 миллион одамоне, ки тасмим гирифтанд ба ҷойҳои дигар ё ба ватан баргарданд, қӯмаки башардӯстона расонидааст.

Дар мавриди масъалаи мазкур бояд қайд намуд, ки айни замон илова ба СБМ созмонҳои муҳталифи байналмилаӣ дар масъалаи муҳочират кор карда истодаанд, ки фаъолиятҳои ба ҳамдигар шабех дошта, робитаҳои ҳамкориро дар сатҳи байналмилаӣ ва минтақавӣ бо давлатҳо ба роҳ мондаанд. Масалан, Созмони байналмилалии муҳочират, Ташкилоти байналмилалии меҳнат, Раёсати Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо дар фаъолияташон дар самти мушкилоти қоҷоқи инсон ва интиқоли гайриқонунии муҳочирон ҳамдигарро такрор мекунанд. Ба ин монанд, Бонки умумичаҳонӣ, Бонки рушди Осиё ва дигар институтҳои молиявии байналмилаӣ низ ба масъалаҳои интиқоли маблағҳои муҳочирон ва таъсири онҳо ба рушд даҳлд мекунанд. Инчунин, дар даҳ соли охир раванди таъсису

фаъол шудани созмонҳои байналмилалии миңтақавӣ доир ба муҳочират авҷ гирифтааст. Ба ингуна созмонҳо марбутанд: Маркази байналмилали рушди сиёсати муҳочирати Аврупо¹⁰¹, Раванди Будапешт¹⁰², Раванди Прага¹⁰³, Раванди Алмаато¹⁰⁴, Муколомаи Абудабӣ¹⁰⁵ ва файра. Омили ташкилшавии ингуна созмонҳо зарурати танзими равандҳои муҳочират бо назардошти маҳсусиятҳои миңтақавӣ буда, ин созмонҳо солҳои охир барои ҷалб намудани таваҷҷӯҳи давлатҳои миңтақаҳо барои ҳалли дастаҷамъонаи мушкилоти муҳочират кушиш доранд. Чунин такроршавии фаъолиятҳо дар маҷмӯъ оқибатҳои манғӣ надошта, аз назари коршиносони соҳа он байни созмонҳо ракобат эҷод мекунад ва барои истифодаи самараноки захираҳо имкони бештар ба вучуд меорад. Вале, бояд таъқид намуд, ки фаъолияти ин созмонҳои муҳталиф гуногунҷанба буда, сиёsat ва баҳодии ягона надоранд, ки дар баъзе мавридҳо ба гуногунфаҳмиҳо ва қарорҳои ба ҳам ихтилоф дошта мебарад. Азбаски муҳочират як падидай мушкил ва бисёрҷанба аст, салоҳияти созмонҳои алоҳида онро пурра фаро гирифта наметавонад. Аз ин рӯ, ҳамоҳангсозии фаъолияти ҳамаи созмонҳо дар соҳаи муҳочират амри зарурӣ буда, он имкон медиҳад, ки омӯзиши равандҳои муҳочират дар сатҳи баланд ва мубодилаи иттилоот миёни ин созмонҳо беҳтар гардад.

Инчунин, айни замон аз ҷониби коршиносон масъалаи таъсис додани як созмони байналмилалии ягона оид ба

¹⁰¹ Ниг.:

https://en.wikipedia.org/wiki/International_Centre_for_Migration_Policy_Development

¹⁰² Ниг.: https://www.budapestprocess.org/images/documents/BP_MultiAnnualStrategy_SilkRoutesProgramme_RUS.pdf

¹⁰³ Ниг.: <https://www.pragueprocess.eu/ru/migration-and-development>

¹⁰⁴ Ниг.: <https://www.unhcr.org/centralasia/about-almaty-process>

¹⁰⁵ Ниг.: <http://abudhabidialogue.org.ac/about-abu-dhabi-dialogue>

танзими масъалаҳои муҳочират баррасӣ шудаистодааст, ки тибқи ин пешниҳодҳо он масъули ҳамаи ҷанбаҳои муҳочират ва гурӯҳҳои муҳочирон (муҳочирони меҳнатӣ, ғурезаҳо, муҳочирони иҷборӣ ва дигар) бояд бошад. Ҳалли масъалаи мазкур ояндадор буда, он аз ташаккули равандҳои муҳочират вобастагӣ дорад.

§3. Танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират дар Иттиҳоди давлатҳои мустақил

Барҳамхурии ИҶШС мушкилоти зиёди муҳочиратро дар ҳавзаи ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳод ба миён овард. Якбора афзоиш ёфтани миқёси муҳочирати ихтиёри, ки ба омилҳои фарҳангӣ, аз ҷумла забонӣ ва дигар омилҳо асос ёфта буд, ба муҳочирати иқтисодӣ (меҳнатӣ), ташаккули муҳочирати танзимнашаванда ва ё ғайриқонунӣ замина гузошт. Айни замон кишварҳои ИДМ дар қатори даҳ кишвари пайдоиши муҳочирон дар ҷаҳон қарор доранд¹⁰⁶. Афзоиши босуръати шиддати мушкилот ва имконнозазир шудани ҳалли онҳо дар алоҳидагӣ аз ҷониби ҳар як давлат кишварҳои ИДМ-ро маҷбур соҳт, ки барои танзими равандҳои муҳочират амалҳои муштарақро роҳандозӣ намоянд.

Бо назардошти ин дар Оинномаи ИДМ аз 22 январи соли 1993 дар баробари ташаккули фазои ягонаи иқтисодию тиҷоратӣ, ҳамкориҳои байнидавлатӣ ва

¹⁰⁶ Байни солҳои 1989 ва 1996 дар доираи Иттиҳод 9 миллион нафар кӯч бастанд. Ин бузургтарин ҷараёни муҳочират аз замони Ҷонги Дӯюми Ҷаҳон буд. Имрӯз 80% ҷараёни муҳочират аз кишварҳои ИДМ ба кишварҳои дигари ИДМ сурат мегирад.

ҳамгирой, инчунин кумак ба шаҳрвандони давлатҳои аъзои Иттиҳод барои робитаи озод, алоқа ва рафтуомад дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ҳадафҳои асосии Иттиҳод эътироф шуданд (моддаи 2).

Минбайд танзими хуқуқии байналмилалии муносибатҳои муҳоҷирat дар ду самт рушд ёфт: бастани шартномаҳои бисёрҷониба миёни давлатҳои аъзои ИДМ ва бастани шартномаҳои дучониба байни давлатҳои алоҳидаи аъзои ИДМ.

Мутаассифона, дар тӯли 25 соли охир дар доираи ИДМ дар самти танзими муносибатҳои муҳоҷirat санадҳои зиёд қабул карда нашудаанд. Онҳо асосан ба тартиби воридшавӣ ва хориҷшавӣ тавассути сарҳадҳои давлатӣ, ҳифзи хуқуқҳои муҳоҷironи иҷборӣ (турезаҳо ва муҳоҷironи иҷбории дохилий), таъмини шуғл ва пешгирии муҳоҷirati гайриқонунӣ дахл доранд. Масъалаҳои муҳоҷironи сиёсӣ, муҳоҷirat барои якҷояшавии оила, барои фаъолияти соҳибкорӣ ва гайра берун аз танзими хуқуқӣ монданд.

Ғайр аз он, баъзе санадҳое, ки дар соҳаи танзими муносибатҳои муҳоҷirat амал мекунанд, мутаасифона танҳо бо дарчи вазифаҳои умумӣ маҳдуданд, ки барои таъсиси механизми самарабахши сиёсати ҳамоҳангушудаи муҳоҷirati ИДМ монеъ мешаванд. Чунин камбудӣ хоси бисёре аз лоиҳаҳои хучҷатҳои бисёрҷониба мебошад, аз ҷумла Созишнома дар бораи принсипҳои асосии ҳамкорӣ дар соҳаи муҳоҷirati шаҳрвандони давлатҳои штирокчиёни ИДМ.

Масъалаҳои сиёсати муҳоҷirat ба мақомоти танзимкунандаи ИДМ (Шӯрои сарони давлатҳо, Шӯрои сарони хуқumatҳо, Шӯрои вазирони корҳои хориҷӣ,

Ассамблеяи байнипарлумонии ИДМ ва гайра), инчунин ба мақомоти маҳсуси он – Шӯрои роҳбарони мақомоти муҳочирати давлатҳо вогузор шудааст.

Шӯрои роҳбарони мақомоти муҳочирати давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил тибқи Созишномаи Шӯрои сарони давлатҳои ИДМ дар бораи ташкили Шӯрои роҳбарони мақомоти муҳочирати давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил таъсис дода шудааст, ки 5 октябри соли 2007 дар Душанбе ба имзо расидааст. Шӯро мақомоти ҳамкориҳои бахшии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (минбаъд - ИДМ) буда, барои таъмини ҳамоҳангӣ ва ҳалли масъалаҳои соҳаи сиёсати муҳочират пешбинӣ шудааст. Созишномаи мазкур Низомнома оид ба Шӯрою тасдик кард.

Ба Шӯро роҳбарони мақомоти муҳочирати ин давлатҳо дохил мешаванд: Ҷумҳурии Озарбойҷон, Ҷумҳурии Арманистон, Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ӯзбекистон. Дар кори Шӯро ба ҳайси нозирон роҳбарони мақомоти муҳочирати Ҷумҳурии Молдова ва Украина, намояндагони Конфедератсияи умумии иттифоқҳои касаба ва Комиссияи иқтисодии Авруосиё ширкат мекунанд.

Вазифаҳои Котиботи Шӯро аз ҷониби мақомоти муҳочирати давлатҳо, ки роҳбари онро раиси Шӯро ба уҳда дорад, дар ҳамкорӣ бо Кумитаи иҷроияи ИДМ ва Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳои аъзои ИДМ иҷро карда мешавад.

Дар фаъолияти худ Шӯро ҳуҷҷатҳои бунёдии ИДМ, шартномаҳои байналмилалии байни давлатҳои узви ИДМ, қарорҳои Шӯрои сарони давлатҳо, Шӯрои сарони

хукуматҳо, Шӯрои вазирони корҳои хориҷӣ ва Шӯрои иқтисодии ИДМ, инчунин Низомномаро дар бораи ин Шӯро пба роҳбарӣ мегирад.

Самтҳои асосии фаъолияти Шӯро аз инҳо иборатанд:

- муайян кардани самтҳои афзалиятноки ҳамкорӣ дар соҳаи танзими равандҳои муҳочиран дар кишварҳои ИДМ бо мақсади таҳияи сиёсати ҳамоҳангшудаи муҳочиран дар доираи ИДМ;
- мусоидат дар таҳияи равишҳои ягона бо мақсади ҳамоҳангсозии қонунгузории миллии давлатҳои аъзои ИДМ дар соҳаи муҳочиран;
- ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти муҳочиран ва дигар мақомоти манфиатдори давлатҳои аъзои ИДМ дар самтҳои асосии сиёсати муҳочиран;
- мусоидат дар таъмини хифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии муҳочирон, ки шаҳрвандони давлатҳои узви ИДМ ва шахсони бешаҳрвандии кишварҳои аъзои ИДМ мебошанд,
- мусоидат дар ҳамгириони манбаъҳои иттилоотии давлатҳои аъзои ИДМ оид ба бақайдигирии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд;
- мусоидат дар татбиқи санадҳои қабулшудаи байнидавлатӣ ва байниҳукуматӣ дар соҳаи муҳочирати кишварҳои ИДМ.

Вазифаҳои асосии Шӯро инҳоянд:

- таҳияи барномаҳои мақсаднок дар самтҳои афзалиятноки ҳамкории мақомоти муҳочирати кишварҳои ИДМ;
- таҳияи равишҳои умумӣ оид ба ҳамоҳангсозии қонунгузории миллии давлатҳои аъзои ИДМ дар соҳаи муҳочиран;

- ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти муҳочират ва дигар мақомоти манфиатдори давлатҳои аъзои ИДМ дар таъмини ҳифзи хуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо;
- таҳияи пешниҳодҳои мувоғиқашуда бо мақомоти ваколатдори давлатҳои аъзои ИДМ оид ба татбиқи чорабиниҳо оид ба муқовимат ба муҳочирати файриқонунӣ;
- ҳамоҳангсозии корҳо доир ба муаяйнсозии шахсияти шаҳрвандони давлатҳои аъзои ИДМ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави кишварҳои узви ИДМ, ки дорои маълумоти биометрӣ мебошанд;
- ҳамкорӣ бо мақомоти даҳлдори давлатҳои аъзои ИДМ, мақомоти дигари ИДМ, инчунин ташкилотҳои байналмилалӣ ва гайрихукуматӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ оид ба масъалаҳои ба салоҳияти Шӯро мансуббуда;
- баррасии рафти иҷрои санадҳои дар доираи ИДМ дар соҳаи муҳочират қабулшуда;
- баррасии натиҷаҳои татбиқи қарорҳои Шӯро аз ҷониби мақомоти муҳочирати давлатҳои аъзои ИДМ;
- мусоидат ба табодули таҷриба ва иттилоот байни мақомоти муҳочирати давлатҳои аъзои ИДМ, аз ҷумла расонидани кӯмаки методологӣ;
- баррасии масъалаҳои ташкили омӯзиш ва такмили ихтисоси қадрҳо барои мақомоти муҳочирати кишварҳои ИДМ.

Дар танзими муносибатҳои муҳочират дар доираи ИДМ яке аз масъалаҳои афзалиятнок ин таъмини озодии рафтуомади шаҳрвандон дар қаламрави давлатҳои

иштирокчии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил мебошад. Мутобики моддаи 2 Оинномаи ИДМ аз 22 январи соли 1993 дар баробари рушди ҳамаҷонибаи иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатҳои иштирокӣ дар доираи фазои ягонаи иқтисодӣ ва тиҷорӣ, ҳамкориҳои байнидавлатӣ ва ҳамбастагӣ, масъалаҳои кӯмак ба шаҳрвандони давлатҳои иштирокӣ дар иртиботи озод, тамос ва ҳаракат яке аз ҳадафҳои асосии Иттиҳод муайян шуданд.

Соли 1992 дар Бишкек созишинома дар бораи рафтуомади бидуни раводиди шаҳрвандони кишварҳои ИДМ дар худуди иштирокчиёни он ба имзо расид. Он ҳуқуқи озодона воридшавию хориҷшавӣ ва сафар тавассути қаламрави давлатҳои ИДМ-ро бидуни раводид дар асоси мавҷудияти ҳучҷатҳои тасдиқунандаи шахсият ё шаҳрвандӣ таъмин намуд. Баъдан Созишиномаи дар бораи эътирофи мутақобилаи раводидҳои кишварҳои узви ИДМ низ ба имзо расид. Вазифаҳои Созишиномаи мазкур фароҳам овардани шароити мусоид барои воридшавӣ, рафтуомади шаҳрвандони давлатҳои сеюм ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави давлатҳои узви ИДМ мебошад. Тибки Созишинома, ҳар ду ҷониб раводидҳои вуруд, хурӯҷ ва транзитро, ки аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори тарафҳо ба шаҳрвандони хориҷӣ дода шудаанд, эътироф мекунанд. Раводидҳое, ки аз ҷониби яке аз тарафҳо барои ворид шудан ба қаламрави яқдигар ва будубош дода мешаванд, ба соҳибони онҳо ҳуқуқ додаанд, ки бемамоният тариқи транзитӣ, тавассути қаламрави дигар тарафҳо ба нуқтаи таъинот ё ба кишвари сеюм гузаранд.

Новобаста, аз он ки бо қушишҳои зиёди давлатҳои аъзои ИДМ дар ин самт заминаҳои зиёде фароҳам оварда шуданд, аммо мутаасифона ҳануз ҳам дар минтақаи ИДМ

як фазои муносиби умумӣ ба мисли минтақаи раводиди Шенгенӣ, таъсис нашудааст.

Ҳамин тарик, мутобики Созишнома дар бораи эътирофи мутақобилаи раводидҳои давлатҳои узви ИДМ тарафҳоро вазифадор гардиданд, ки ба шаҳрвандони хориҷие, ки вуруди онҳо тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории миллӣ ба қаламрави як ё якчанд давлатҳои аъзои ИДМ манъ гардидааст, додани раводиро рад намоянд. Файр аз он, тарафҳо тасмим гирифтанд, ки сабти мутамаркази чунин шахсонро пеш баранд ва доир ба онҳо мубодилаи иттилоотро ба роҳ монанд. Тасмим гирифта шуд, ки мубодилаи иттилоот оид ба тартиби додани раводид, тарифҳои пардохтҳои консулӣ, инчунин пешниҳоди ҳуҷҷатҳои шиносномавӣ ва раводид, ба ҳамдигар пешниҳод карда шаванд.

Аммо, сарфи назар аз мувофиқаҳои бадастомада, на ҳама тарафҳо барои иҷрои ўҳдадориҳои худ омода буданд. Бахусус қабули Созишномаи мазкур дар доираи ИДМ барои қисме аз давлатҳои узви ин созмон, ки ҳамчун кишварҳои қабулкунандай муҳоҷирони меҳнатӣ маҳсуб меёфтанд, натиҷаи манғиро ба бор овард. Аз чумла, барои Федератсияи Россия, ки дар натиҷа раванди муҳоҷирати гайриқонунӣ ба ин давлат якбора афзоиш ёфт. Бо назардошти ин Федератсияи Россия раванди татбиқи минбаъдаи ин Созишномаро барои худ гайримақсад эътироф кард ва дар ибтидо бо қарори Ҳукумати Федератсияи Россия аз 15 декабри соли 1999, № 1393 тартиби убури транзити шаҳрвандони хориҷӣ тавассути қаламрави Федератсияи Россия, ки бо Созишномаи мазкур танзим мешуд муваққатан боздошта шуд. Зимни ин чорачӯй барои шаҳрвандони хориҷие, ки раводиди

давлатҳои иштирокчии Созишномаро доранд, муваққатан убури транзитии онҳо тавассути Россия бо раводиди транзитии Россия чорӣ карда шуд. Дар охири соли 2000 бошад Федератсияи Россия тасмими худро дар бораи хориҷ шудан аз ин Созишнома эълон карда, Кумитаи иҷроияи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро дар ин бора оғаҳ соҳт. Дар пайравӣ аз ин амал дигар иштирокчиёни ин Созишнома низ аз ҷумла, ҷумхуриҳои Узбекистон ва Қазоқистон аз Созишномаи мазкур хориҷ шуданд.

Ҳамин тарик, бинобар сабаби иҷро нашудани он аз ҷониби Россия ва дигар давлатҳои узви ИДМ созишномаи мазкур дар бехтарсозии татбиқи ҳуқуқҳои шаҳрвандони давлатҳои ИДМ ба ҳаракат ва будубоши озодонаи онҳо дар минтақаи ИДМ таъсири назаррас надошт.

Ин буд, ки масоили сафари мутақобилаи шаҳрвандони давлатҳои аъзои ИДМ бо фарогирии ҷузъиёти бештари ин раванд дар асоси ҳамкориҳои дучониба танзим карда шуд.

Дар миёни созишномаҳои бисёрҷонибаи ИДМ дар самти муҳочират илова ба Созишнома дар бораи эътирофи мутақобилаи раводидҳои давлатҳои узви ИДМ аз соли 1992, инчунин Созишнома дар бораи тартиби воридшавии шаҳрвандони давлатҳои узви ИДМ ба давлатҳое, ки узви ИДМ нестанд ва хориҷшавӣ аз онҳо аз соли 1997 мавқеи муҳим дорад¹⁰⁷.

Созишнома тартиби воридшавӣ ва хориҷшавии шаҳрвандони кишварҳои узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро ба давлатҳое, ки аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил нестанд, тавассути гузаргоҳҳо дар қитъаҳои сарҳади давлатии давлатҳои узви Иттиҳод аз ҷониби

¹⁰⁷ Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ «Содружество». 1997. № 1.

кишварҳои ИДМ танзим менамояд. Ҷонибҳо оид ба табодули рӯйхати ин нуқтаҳои гузаргоҳҳо, речай кори онҳо, кушодани нуқтаҳои нав ё тафийир додани мақоми чунин гузаргоҳҳо ба мувофиқа расидаанд.

Шаҳрвандони кишварҳои иштирокчии ин Созишинома ҳукуқ доранд ба давлатҳое, ки аъзои Иттиҳод нестанд аз нуқтаҳои гузаргоҳ бо истифода аз шиносномаҳои хориҷии миллӣ ё ҳуҷҷатҳои ивазқунандай онҳо ба давлатҳои хориҷа сафар кунанд. Ҷонибҳо ба якдигар маълумоти заруриро доир ба намунаҳои ҳуҷҷатҳо дар бораи тартиби додан, назорати онҳо ва усулҳои муайян кардани воқеяти ин ҳуҷҷатҳо мубодила мекунанд. Ҳамзамон, шаҳрвандони давлатҳои иштирокчии Созишинома, ки аз нуқтаҳои гузаргоҳ аз давлатҳои берун аз ИДМ бе ҳуҷҷатҳои зарурӣ ҳозир шудаанд, наметавонанд бидуни розигии давлатҳои тарафҳои Созишинома, ки шаҳрвандии онҳоро доранд, хориҷ карда шаванд ё ба мақомоти давлатҳои берун аз Иттиҳод супорида шаванд.

Тибқи шартҳои Созишинома, ҳар як давлати аъзо ҳукуқ дорад маҳдудиятҳои муваққатӣ ҷорӣ кунад ё амали созишиномаро пурра ё қисман боздорад, агар ин ҷораҳо барои таъмини амнияти давлат, хифзи тартиботи ҷамъияти ё пешгирии таҳдид ба ҳаёт ва саломатии аҳолӣ зарур бошанд. Созишиномаи мазкур дар асоси ҳамкориҳои бисёрҷониба ба соддагардонии равандҳои воридшавӣ ба қаламрави давлатҳо ва хориҷшавӣ аз онҳо ва инчунин бо мақсади таъмини амнияти давлатҳо аз муҳоҷирати ғайриқонунӣ нигаронида шудааст. Афзалиятҳои мувофиқаҳои ҳосилшуда дар доираи Созишиномаи мазкур аз ба роҳ мондани ҳамкории мунтаззам ва ҷорабиниҳои фаврӣ байни мақомотҳои амнияти миллӣ, корҳои дохилӣ,

қўшунҳои сарҳадӣ, хадамоти консулий, гумрук, муҳочират, тиббӣ, фитосанитарӣ ва назорати байтории давлатҳои аъзои он, иборат мебошанд.

Мавриди зикр аст, ки масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ба таври васеъ ба танзим дароварда мешаванд.

Як қатор созишномаҳои бисёрчониба дар доираи ИДМ ин Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатӣ ва хифзи иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ аз 15 апрели соли 1994¹⁰⁸, мебошад, ки ба татбиқи вазифаҳои дар Оинномаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Шартнома дар бораи таъсиси Иттиҳоди Иқтисодӣ аз 24 сентябри соли 1993 пешбинишуда, нақши маҳсус доранд. Зеро тибқи Оинномаи ИДМ (моддаи 19) яке аз самтҳои асосии ҳамкорӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ин ташаккули фазои ягонаи иқтисодӣ дар асоси муносибатҳои бозорӣ ва ҳаракати озоди молҳо, хизматрасонӣ, сармоя ва қувваи корӣ пешбинӣ шудааст.

Бо имзои Созишнома дар бораи ташкили фазои ягонаи иқтисодӣ аз 19 сентябри соли 2003¹⁰⁹ дар ҳалли масъалаҳо вобаста ба таъмини ҳаракати озоди қувваҳои корӣ дар ИДМ марҳилаи нав оғоз гардид. Созишнома аз зарурати ҳаракати озоди қувваҳои корӣ дар қаламрави кишварҳои узв иборат аст, ки он ҳамчун таъмини ҳаракати bemoneai шахсони алоҳидаи кишварҳои узв ва ташаккули сиёсати мувофиқашудаи муҳочират бо кишварҳои сеюм бо

¹⁰⁸ Ҷумҳурии Тоҷикистон созишномаи мазкурро тасдиқ намудааст ва он барои Тоҷикистон аз 22.09.1994 эътибор пайдо кардааст// Межпарламентская ассамблея государств-участников СНГ: Бюллетень международных договоров.- 1997.-№2.-С.3-7.

¹⁰⁹ Бюллетең меж-дұнардых договоров. 1997. № 2. С. 3-7.

назардошти меъёрҳо ва принсипҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва фазои ягонаи иқтисодӣ фаҳмида мешавад.

Мавзӯи Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатӣ ва ҳифзи иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ аз соли 1994 муносибатҳои асосие мебошанд, ки дар раванди воридшавӣ, будубош ва эътирофи ҳуччатҳои зарурӣ барои фаъолияти меҳнатии муҳочирон ба вуҷуд меоянд.

Созишнома асосан ба он меъёрҳо ва принсипҳое асос ёфтааст, ки дар санадҳои СММ оид ба ҳуқуқи инсон ва санадҳои ҳуқуқии Ташкилоти байналмилалии меҳнат дарҷ гардидаанд. Тавре, ки дар бобҳои пештараи кор зикр кардем ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ, ҳуқуқҳои эътирофшудаи байналмилалӣ мебошад ва дар тамоми ҳуччатҳои байналмилалии ба ҳуқуқҳои инсон баҳшидашуда, инъикос ёфтаанд. Ӯҳдадориҳои давлатҳо оид ба таъминоти иҷтимоии муҳочирон аз меъёрҳои Эъломияи умуничаҳонии ҳуқуқи инсон бармеоянд ва ба таври муфассал дар Конвенсияи байналмилалии Созмони миллали муттаҳид аз 18 декабря соли 1990 «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо», Конвенсияи ТБМ (№97) аз 1 июля соли 1949 «Оид ба муҳочирони меҳнатӣ» ва дигар санадҳои байналмилалӣ танзим карда мешаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ин санадҳои байналмилалиро эътироф намудааст. Ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо дар кишварҳои қабулкунанда бояд тавассути таъмини дастрасии мувоғиқ ба хадамоти тиббӣ, манзил ва таҳсил дар баробари шаҳрвандони ин кишварҳо, таъмин карда шаванд. Ин масъалаҳо ба таври возех дар ҳуқуқҳои муҳими иҷтимоӣ, ки бо санадҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон ва меҳнат танзим шудаанд, дарҷ гардидаанд.

Масалан, мутобики моддаи 27 Конвенсияи байналмилалии Созмони миллали муттаҳид «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо», нисбати таъминоти иҷтимоии муҳоҷирони меҳнатӣ омадааст: «коргарони муҳоҷир ва аъзои оилаҳои онҳо дар давлатҳои қабулкунанда дар баробари шаҳрвандони ин давлат аз ҳуқуқҳо истифода мебаранд. Мақомоти салоҳиятдори давлатҳои қабулкунанда ва давлатҳои иқомати муҳоҷирон метавонанд татбиқи ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатиро дар асоси созишномаҳои дучониба ё бисёрҷониба муайян намоянд». Инчунин, Конвенсияи ТБМ "Дар бораи баробарӣ дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ" (№ 118), ки соли 1962 қабул шудааст, баробархӯқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандиро бо шаҳрвандони кишварҳои қабулкунанда дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ кафолат медиҳад. Давлатҳое, ки ин Конвенсияро қабул кардаанд, нисбати шаҳрвандони ҳама гуна давлати дигар, ки ин Конвенсияро имзо кардаанд, уҳдадоранд, ки баробарии таъминоти иҷтимоиро, новобаста аз давомнокии истиқомат дар кишвар таъмин кунанд. Ҳамзамон, уҳдадориҳои бо ҳоҳиши тарафҳо қабулшуда метавонанд кафолатҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла: кӯмаки тиббӣ, кӯмакпулӣ барои корношоямии муваққатӣ, нафақа, кӯмакпулӣ барои бекорӣ ва гайраро дар бар гиранд.

Бо назардошти ин дар Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳифзи иҷтимоии муҳоҷирони меҳнатӣ аз соли 1994 бо мақсади танзими қисми зиёди масъалаҳои вобаста ба ҷалб ва истифодаи муҳоҷирони меҳнатӣ, инчунин муайян кардани мақоми ҳуқуқии онҳо, афзалияти қонунгузории миллӣ ва танзими дучониба эътироф карда шудаанд.

Яке аз муҳимтарин мувофиқатҳое, ки дар доираи Созишнома ба даст омадааст, ин муайян намудани мафхумҳо ва истилоҳое мебошад, ки барои истифодаи якхелаи Тарафҳо муқаррароти асосии ин санад хеле муҳим аст. Тибки Созишнома, коргарони муҳочир шахсонеро дар бар мегиранд, ки дар қаламрави давлати интиқолкунанда доимӣ истиқомат меқунанд ва дар давлати кори кироя ба таври қонунӣ ба фаъолияти меҳнати машғуланд. Дар он тартиби ҷалби муҳочири меҳнатӣ, талаботи таҳассусӣ ва дигар талаботи аз ҷониби давлати қабулкунанда барои онҳо тибқи қонунгузории миллӣ муқарраршуда, пешбинӣ шудаанд, агар дар шартномаҳои дучониба тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад. Теъоди муҳочирони меҳнатии ҷалбшаванда дар асоси созишномаҳои дучонибаи давлатҳо муайян карда мешавад.

Созишномаи мазкур ба мисли Шартнома дар бораи таъсиси Иттиҳоди иқтисодӣ аз соли 1993, ӯҳдадориҳо дар мавриди эътирофи мутақобилаи дипломҳо ва шаҳодатномаҳои таҳсилот ва дигар хуҷҷатҳо дар бораи таҳассусро аз ҷониби давлатҳои иштирокчии он, муқаррар намудааст. Давлатҳои иштирокчии ин созишнома инчунин ӯҳдадорӣ гирифтаанд, ки собиқаи кории муҳочирони меҳнатиро эътироф меқунанд ва аз андозбандии дукарата аз даромади онҳо ҳуддорӣ меқунанд.

Марҳилаи навбатии танзими муҳочирати меҳнатӣ дар доираи ИДМ аз қабули қарор доир ба таҳия ва қабули Конвенсия дар бораи вазъи ҳуқуқии муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо дар давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил оғоз меёбад. Конвенсияи мазкур 14

ноябри соли 2008 аз ҷониби давлатҳои аъзои ИДМ ба имзо расида, аз 21 февраля 2010 ба қувваи амал даромадааст¹¹⁰.

Дар конвенсияи мазкур низ категорияҳои муҳочирони меҳнатӣ: муҳочирони меҳнатӣ, муҳочирони наздисарҳадӣ, кормандони мавсимиӣ ба таври возех нишон дода шудааст. Ҳамин тарик, тибқи ин Конвенсия, муҳочири меҳнатӣ «шахсе ба ҳисоб меравад, ки шаҳрванди яке аз Тарафҳо мебошад ва инчунин шахси бешаҳрванде, ки дар қаламрави яке аз Тарафҳо ба таври қонуний қарор дошта ва ба таври қонуний ба фаъолияти меҳнатии пардохташаванда машғул буда, шаҳрвандии ин давлатро надорад ва дар он доимӣ иқомат намекунад». Корманди сарҳадӣ "корманде мебошад, ки дар минтақаи сарҳадии як Тараф кор мекунад ва истиқомати доимии худро дар қаламрави сарҳади тарафи дигар нигоҳ медорад ва ба он ҷо ҳар рӯз ё ҳадди аққал як бор дар як ҳафта бармегардад". Истилоҳои корманди мавсимиӣ бошад, ҳамчун «корманде, ки кори ўз руи хусусияташ ба шароити мавсимиӣ алоқаманд буда, он дар давоми давраи муайяни сол анҷом дода мешавад» шарҳ ёфтааст.

Конвенсия ба шахсони зерин татбиқ намегардад: ба шахсоне, ки дар ташкилотҳои байналмилалӣ, дар доираи барномаҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ, инчунин дар филиалҳои ташкилотҳои дар давлати дигар таъсисшуда кор мекунанд; шахсоне, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ машғуланд; гурезаҳо; маллоҳон; ҳонандагон ва донишҷӯён; кормандони ваколатдори намояндагиҳои ширкатҳои хориҷӣ, инчунин

¹¹⁰Конвенсияи мазкур аз ҷониби ҷумҳуриҳои Озарбойҷон, Арманистон, Белоруссия, Қазоқистон, Қирқизистон ва Украина тасдиқ гардидааст. Федератсияи Россия, ҷумҳуриҳои Тоҷикистон ва Узбекистон бошанд санади мазкурро таъйид накардаанд.

намояндагони воситаҳои ахбори омма; шахсоне, ки вазъи ҳуқуқии танзимшавандаро надоранд.

Тибқи Конвенсияи мазкур давлатҳои аъзо метавонанд нисбати муҳочирони меҳнатӣ дар муносибатҳои зерин маҳдудиятҳо чорӣ намоянд:

- ба намудҳои кори кироя, шуғл ва фаъолияти меҳнатӣ бо назардошти манфиатҳои миллӣ;
- ба дастрасӣ ба фаъолияти музdnоки меҳнатӣ бо мақсади ҳифзи бозори меҳнатии миллӣ ва таъмини ҳуқуқи афзалиятноки шаҳрвандони худи ин давлат ба ишғоли ҷойҳои кории холӣ.

Конвенсия доираи васеи ҳуқуқҳо ва озодиҳои муҳочирони меҳнатиро дарбар мегирад. Таъкид карда мешавад, ки онҳо дар баробари шаҳрвандони давлатҳои даҳлдор аз ҳуқуқҳои ҳифзи меҳнат ва пардоҳти он, иҷораи пулакии манзил, таҳсил, сугуртаи иҷтимоӣ, ҷуброни зарар ба ҳаёт ва саломатӣ, табобат ва пешгирии бемориҳои сироятӣ истифода мебаранд.

Дар робита ба мавзуи мазкур бояд зикр намуд, ки барои Тоҷикистон ҳалли масъалаҳои таъмини ҳуқуқу манфиатҳои муҳочирони меҳнатӣ дар доираи ҳамкориҳои минтақавӣ, баҳусус дар доираи ИДМ муҳим арзёй мешавад. Зоро, қишвари мо дорои таркиби аҳолии ҷавон буда, афзоиши ҳамасолаи аҳолӣ ба ҳисоби миёна 2 фоизро ташкил дода, Тоҷикистон дар минтақа аз ҷиҳати афзоиши аҳолӣ ва мутаносибан қувваҳои корӣ, дар ҷои аввал меистад. Оқибатҳои ҷангӣ шаҳрвандӣ дар оғози солҳои 90 асри гузашта, ки ба соҳтори иқтисодию иҷтимоии ҷумҳурӣ таъсири манфӣ расонид, низоми бокортатъминкуни шаҳрвандони қобили меҳнатро ҳалалдор намуд. Ин омилҳо дар ибтидои истиқлолияти ҷумҳурӣ мушкилоти зиёдеро дар

таъмини шугли аҳолии кишвар ба миён оварданд ва ба муҳочирати меҳнатии шаҳрвандонамон ба кишварҳои хориҷӣ замина гузоштанд. Мутобиқи маълумоти оморӣ, ҳамасола ба ҳисоби миёна 500 ҳазор шаҳрвандони мо ба муҳочирати меҳнатӣ сафар меқунанд. Кишвари асосии қабулкунандай муҳочирони мо Федератсияи Россия маҳсуб мейбад. Муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони кишвари мо ҳусусияти муваққатӣ дошта, он асосан дар мавсими баҳор сурат гирифта, дар аввали фасли зимистон аксарияти муҳочирони меҳнатӣ ба Ватан бармегарданд. Тоҷикистон ҷиҳати таъмини муҳочирони меҳнатӣ, иштирокчии созишномаҳои дар доираи ИДМ дар ин мавзӯъ басташуда буда, бо як қатор давлатҳои қабулкунадаи муҳочирони меҳнатӣ Созишномаҳои дучонибаро низ ба имзо расонидааст, аз ҷумла¹¹¹:

- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федератсияи Россия ва шаҳрвандони Федератсияи Россия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 октябри соли 2004;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия дар бораи тартиби будубоши шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаламрави Федератсияи Россия аз 8 феврали соли 2013;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия оид ба ҷалби муташаккилонаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалӣ намудани фаъолияти

¹¹¹Матни созишномаҳои мазкурро метавон Махзани мутамаркази иттилоотии ҳуқуқӣ «ADLIA»//<http://www.adlia.tj/base>/дастрас намуд.

мехнатии муваққатӣ дар Ҳудуди Федератсияи Россия аз 17 апрели соли 2019;

- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Беларус оид ба фаъолияти муваққатии меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Беларус ва шаҳрвандони Ҷумҳурии Беларус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 октябри соли 2011;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ-шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Қазоқистон кор мекунанд, дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ-шаҳрвандони Ҷумҳурии Қазоқистон, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон кор мекунанд аз 4 майи соли 2006;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон дар бораи реадмиссия ва Протоколи иҷроияи он аз 15 марта соли 2018;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи муҳочират аз 15 марта соли 2018;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон дар бораи тартиби будубоши шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳудуди Ҷумҳурии Қазоқистон ва шаҳрвандони Ҷумҳурии Қазоқистон дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марта соли 2018;
- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Ӯзбекистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи

сафари мутақобилаи шаҳрвандон аз 9 марта соли 2018;

- Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва хифзи иҷтимоии коргарони муҳочир аз 6 майи соли 1998;

Тибқи созишномаҳои зикршуда, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳудуди ин давлатҳо муваққатан кор мекунанд, дар сурати кори расмӣ, тибқи шартномаҳои меҳнатӣ ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, аз ҷумла ба қӯмаки тиббӣ ва табобат, қӯмакпулиҳои сугуртаи иҷтимоӣ ҳангоми корношоямии муваққатӣ, осеби меҳнатӣ, таъминоти манзил ва таҳсилро доранд.

Барои давлати мо, яке аз масъалаҳои муҳим дар ин раванд бо нафақа таъмин намудани муҳочирони меҳнатӣ мебошад. Бо расидан ба синни нафақа ва ё гум кардани қобилияти меҳнатӣ (маъюбӣ) ва дигар ҳолатҳое, ки ҳуқуқ ба таъминоти нафақаро медиханд, муҳочирони меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи таъмин намудан бо нафақаи сугуртавиро (меҳнатиро) дар асоси собиқаи корӣ ва ё сугуртавии давраи фаъолияташон дар хориҷа пайдо намекунанд ва ба онҳо аз ҳисоби буҷети давлат нафақаҳои иҷтимоӣ таъйину пардоҳт карда мешаванд. Сабаби чунин ҳолат дар он аст, ки онҳо аъзоҳақии сугуртаи иҷтимоиро, аз ҷумла, сугуртаи нафақавиро дар давраи фаъолияти меҳнатӣ дар хориҷи кишвар, ба ҳисоби фонди даҳлдори сугуртаи иҷтимии давлати ҷойи кор месупоранд ва тибқи қонунгузории нафақаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад ҳуқуқ ба нафақаи сугуртавиро шахсе дорад, ки барои давраи фаъолияти меҳнатӣ саҳми сугуртаи нафақаро ба фонди сугуртаи иҷтимоӣ ва нафақаи Тоҷикистон шахсан худаш ва

ё барои ў корфармо ин саҳмро пардохт намуда бошад. Бо назар ба он ки аксарияти муҳочирони меҳнатии кишвари мо дар Федератсияи Россия фаъолияти меҳнатӣ доранд, айни замон мақомотҳои ваколатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия масъалаи таҳия ва бастани шартномаи дучонибаи давлатиро барои таъмини нафақаи ин гурӯҳи шаҳрвандон баррасӣ намуда истодаанд.

Дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустакил ба муайян кардани мақоми муҳочирони иҷборӣ диққати маҳсус дода мешавад. Бо ин мақсад, давлатҳои аъзои Иттиҳод 24 сентябри 1993 Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳочирони иҷбориро қабул карданд.

Тибқи Созишномаи мазкур, гуреза шахсе эътироф мешавад, ки шаҳрванди давлати паноҳдиҳанда нест, дар натиҷаи зӯроварӣ ё дигар шаклҳои таъқиб нисбати ў ё аъзои оилаи ў ва ё мавҷудияти хавфи воқеӣ дар таъқиби ў ва ё аъзои оилаи ў аз руи аломатҳои мансубияти нажодӣ, ё миллӣ, дин, забон, мавқеи сиёсӣ, инчунин мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ бинобар муноқишаҳои мусаллаҳона ва қавмӣ, ҷои истиқомати худро дар қаламрави дигар давлати узви ИДМ маҷбуран тарқ кардааст. Шахсе, ки бар зидди сулҳ, инсоният ё дигар чиноятҳои қасдона содир намудааст, наметавонад гуреза эътироф карда шавад (моддаи 1).

Муҳочири иҷборӣ бошад, тибқи Созишнома шахсе дониста мешавад, ки шаҳрванди давлати паноҳдиҳанда буда, дар натиҷаи зӯроварӣ ё дигар шаклҳои таъқиб нисбати ў ё аъзои оилаи ў ва ё мавҷудияти хавфи воқеӣ дар таъқиби ў ва ё аъзои оилаи ў аз руи аломатҳои мансубияти нажодӣ, ё миллӣ, дин, забон, мавқеи сиёсӣ, инчунин мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ бинобар

муноқишаҳои мусаллаҳона ва қавмӣ, ҷои истиқомати ҳудро дар қаламрави дигар давлати узви ИДМ мачбуран тарқ кардааст (моддаи 2).

Шарҳи мағҳуми «гурезаҳо», ки дар Созишномаи мазкур омадааст, аз бисёр ҷиҳат ба таърифи Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба мақоми гурезаҳо ва қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” наздик аст.

Созишнома дар бораи кумак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ барои давлатҳои иштирокчии ин Созишнома як қатор ӯҳдадориҳоро пешбинӣ намудааст. Аз ҷумла, давлатҳое, ки дар онҳо низоъҳои мусаллаҳона ва қавмӣ сар мезананд, бояд ба ҳориҷ кардани аҳолӣ аз минтақаи чунин низоъҳо мусоидат кунанд; амнияти шаҳсӣ ва амволи гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбориро таъмин кунанд; масъалаҳои дастгирии молиявӣ, моддию техникий, озуқаворӣ, тиббӣ ва нақлиётни онҳоро ҳалл намоянд. Файр аз ин, давлатҳо вазифадоранд ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ арзиши манзил ё дигар амволи дар ин низоъҳо талафёфта, зарари ба саломатии онҳо расида ва музди меҳнати аздаст додаашонро ҷуброн кунанд.

Аз тарафи дигар, давлатҳое, ки паноҳгоҳ додаанд, ӯҳдадоранд, ки барои гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ дар ҷойҳои зисти муваққатии онҳо шароити зарурии иҷтимоӣ ва зист фароҳам оваранд, инчунин ба онҳо дар ёфтани ҷои кор мусоидат кунанд.

Ҳамаи давлатҳои иштирокчии ин Созишнома ӯҳдадоранд, ки ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ дар қайди ақди никоҳ, барасмиятдарории шаҳодатномаҳои таваллуд, дафтарчаҳои меҳнатӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои зарурӣ барои ҳалли масъалаҳои шаҳрвандӣ, фаъолияти меҳнатӣ,

нафақа, сафар ба хорица ва гайра күмак кунанд ва барои гирифтани маълумот ба гурезаҳо дар бораи хешовандони онҳо дар худуди давлати иқомати доимӣ, дар бораи амволи онҳ, ки дар он ҷо мондааст мусоидат намуда, ба онҳо ҳукуқи мурочиат ба судро таъмин намояд.

Соҳаи дигари танзими муносибатҳои муҳоҷират ин мубориза бо муҳоҷирати гайриқонунӣ мебошад. Санадҳои асосии танзимкунандай ин масъалаҳо дар доираи ИДМ ин Созишномаи ҳамкорӣ миёни давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аз 6 марта соли 1998 дар бораи мубориза бо муҳоҷирати гайриқонунӣ ва Консепсияи ҳамкории давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар соҳаи мубориза бар зидди муҳоҷирати гайриқонунӣ аз 16 сентябри соли 2004, мебошанд. Тибқи Созишномаи соли 1998 муҳоҷирони гайриқонунӣ ҳамчун шаҳрвандони қишварҳои сеюм ва шахсони бешаҳрванд фаҳмида мешаванд, ки қоидаҳои воридшавӣ, хориҷшавӣ, будубош ё қоидаҳои транзит тавассути қаламрави Тарафҳоро фаҳмида мешаванд. Инчунин, шаҳрвандони Тарафҳо, ки қоидаҳои будубошро дар қаламрави яке аз Тарафҳо, ки қонунгузории миллии он мукаррар кардааст, вайрон намудаанд, муҳоҷирони гайриқонунӣ дониста мешаванд.

Созишнома самтҳои асосии мубориза бар зидди муҳоҷирати гайриқонуриро муайян мекунад, аз ҷумла: назорати муҳоҷират; ба қайд гирифтани шаҳрвандони давлатҳои сеюм, шахсони бешаҳрванд, инчунин шаҳрвандони давлатҳои иштирокчии Созишнома, ки сарҳадҳои давлатҳоро гайриқонунӣ убур намуда, ба қаламрави онҳо ғариконунӣ ворид мешаванд, инчунин шахсоне, ки воридшавиашон ба қаламрави яке аз тарафҳои Созишнома манъ шудааст; таҳияи механизми депортатсияи

муҳочирони ғайриқонунӣ; ҳамоҳангсозии қонунгузории миллии давлатҳои иштирокии Созишнома доир ба ҷавобгариҳо барои муҳочирони ғайриқонунӣ, инчунин шахсоне, ки ба онҳо кӯмак мерасонанд; табодули иттилоот дар бораи муҳочирати ғайриқонунӣ; таълим ва бозомӯзии кормандони мақомоти даҳлдор, ки дар мубориза бар зидди муҳочирати ғайриқонунӣ иштирок меқунанд.

Мавриди зикр аст, ки меъёрҳои Созишномаи мазкур дар Консепсияи ҳамкориҳои қишварҳои узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар самти мубориза бар зидди муҳочирати ғайриқонунӣ дақиқ ва мушаҳҳас карда шуданд. Дар ин Консепсия ба муайянсозии ҷузъиётҳои ҳамкорӣ дар самти мубориза бо муҳочирати ғайриқонунӣ таваҷҷуҳӣ бештар дода шудааст ва вобаста ба ин ҳусусияташ ҳучҷати мазкур аз дигар санадҳои ИДМ, ки муносибатҳои муҳочиратиро танзим менамоянд, фарқ меқунад.

Аз ҷумла, Консепсия чунин шаклҳои ҳамкориро пешбинӣ менамояд: мубодилаи фаврии иттилоотӣ, оморӣ, илмӣ, методологӣ ва дигар оид ба вазъи равандҳои муҳочират, пешбуруди маҳзани умумии маълумоти муҳочирони ғайриқонунӣ ва гурӯҳҳои муташаккили ҷиноятӣ, ки ба ташкили муҳочирати ғайриқонунӣ машғуланд, инчунин савдои одамон; гузаронидани ҷорабиниҳои муштараки пешгирий ва фаврий-ҷустуҷӯй ва амалиёти маҳсус; таъсис ва таҳқими баҳшҳои маҳсус; мониторинги муҳочирати ғайриқонунӣ; натиҷагирий аз ҷорабиниҳо оид ба пешгуӣ, пешгирий, ошкор ва тафтиш кардани ҷиноятҳои марбут ба муҳочирати ғайриқонунӣ ва дар заминаи он таҳияи тавсияҳо ва пешниҳодҳои мувофиқ оид ба такмили танзими ҳуқуқӣ, шаклҳо ва усулҳои фаъолияти якҷоя; таҳия ва қабули ҷорроҳои ҳамоҳангшуда,

ки истифодаи низоми бонкӣ, тичоратӣ ва дигар сохторҳоро барои қонунигардонии даромад аз муҳочирати ғайриқонунӣ пешгири мекунад; ҳамоҳангсозии равишҳо ва принсипҳои умумӣ дар таҳияи шартномаҳои байналмилалӣ ва дигар санадҳо дар соҳаи мубориза бар зидди муҳочирати ғайриқонунӣ; муайян кардани шаклҳои асосии иштироки васоити аҳбори омма дар мубориза бар зидди муҳочирати ғайриқонунӣ; гузаронидани машваратҳои муштарак байни давлатҳои узви ИДМ, ки тартиби чорӣ намудани раводидро бо мақсади бастани созишиномаҳои байналмилалӣ бо давлатҳои сеюм оид ба рафтуомади бидуни раводид ва ғайра амалӣ менамоянд.

Умуман, бояд қайд кард, ки дар танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочиратӣ дар ИДМ, аз ҷумла дар тамоили ташаккули сиёсати ягонаи муҳочират дар ин Иттиҳод, танзими васеъ ва дақиқи муносибатҳои муҳочират ва ҳамоҳангсозии фаъолиятҳои мақомоти муҳочирати давлатҳои аъзои Иттиҳод тағйироти мусбат ба назар мерасад.

§4. Танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочират дар Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё

Дар нимаи дуюми солҳои 2000 равандҳои ҷудошавӣ, ки пас аз пошӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ба вучуд омада буданд, бо қушиши муттаҳидшавӣ ба сохторҳои нави ҳамгироӣ ба монанди Иттиҳоди давлатҳои мустақил ва Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё иваз шуданд. Баъдтар, дар солҳои 2008-2010 бо қарори сарони давлатҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё Иттиҳоди гумрукии се давлат - Беларус,

Қазоқистон ва Россия ташкил карда шуд. Минбаъд дар соли 2015 Җумхурии Арманистон ва Җумхурии Қирғизистон ба ин Иттиҳод дохил шуданд.

Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё (минбаъд Иттиҳод) ташкилоти байналмилалии ҳамгирои иқтисодии минтақавӣ дорои мақоми субъекти хуқуқи байналмилалӣ буда, бо Созишномаи Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё таъсис дода шудааст. Дар ин Иттиҳод озодии ҳаракати молҳо, инчунин хизматрасонӣ, сармоя ва қувваи корӣ ва татбиқи сиёсати ҳамоҳангшуда, мувофиқашуда ё ягона дар соҳаҳои иқтисодӣ таъмин карда мешавад¹¹².

Таъсиси ин Иттиҳод анҷоми мантиқии расмиёти ташкилию хуқуқии мутаҳидсозии панҷ кишвари Иттиҳоди давлатҳои мустақил маҳсуб мешавад, ки роҳи ҳамгирои босуръатро барои таъмини раванди ташаккули Иттиҳоди гумrukӣ ва Фазои ягонаи иқтисодӣ интихоб кардаанд¹¹³. Шартномаи таъсиси Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё, ки онро ҳамаи давлатҳои аъзои Иттиҳод ба тасвиб расонидаанд, 30 майи соли 2001 эътибор пайдо кард¹¹⁴.

Дар доираи ин ташкилотҳои минтақавӣ як қатор санадҳои меъёрии хуқуқи оид ба танзими муҳочирати меҳнатӣ дар қаламрави пасошӯравӣ қабул карда шуданд. Принципҳои асосии ҳамкорӣ дар соҳаи муҳочират дар байни кишварҳои ИДМ дар Созишномаи байни давлатҳои узви ИДМ аз соли 1994 «Дар бораи химояи муҳочирони

¹¹²Муроҷиатномаи сарони давлатҳои Җумхурии Белорус, Җумхурии Қазоқистон, Җумхурии Қирғизистон, Федератсия Россия, Җумхурии Тоҷикистон дар бораи таъсиси Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё аз 10 октябрини соли 2000.

¹¹³Шартномаи дар бораи таъсиси Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё//Информационный бюллетень ЕврАзЭС. 2001. № 1.

¹¹⁴ Ниг.:<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%82%D1%80%D0%B0%D0%87%D0%80%D0%8B%D0%88%D0%91%D1%81%D0%9D>.

мехнатӣ ва аъзёни оилаҳои онҳо» ки 26 сол амал мекунанд, дарҷ шудаанд.

Дар байни санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки масъалаҳои муҳочирати меҳнатии шаҳрвандони ин кишварҳоро танзим мекунанд, айни замон тарзи танзимнамоии ҳуқуқие, ки дар доираи Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё интихоб шдуааст барои муҳочирони меҳнатӣ нисбатан афзалиятнок маҳсуб мешавад, баҳусус Созишнома оид ба вазъи ҳуқуқии муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо дар кишварҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё¹¹⁵. Ҳучҷати мазкур ҳоло дар қаламрави кишварҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё эътибор дорад ва меъёрҳои он ба муҳочирони меҳнатӣ - шаҳрвандони ин кишварҳо татбиқ карда мешавад. Созишнома дар доираи ин иттиҳод ба таҳқими вазъи ҳуқуқии муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, масъалаҳои ҳифзи иҷтимоӣ, инчунин муқаррар қардани тартиби фаъолияти меҳнатии муҳочирони меҳнатӣ нигаронида шудааст.

Афзалият ва бартариҳои асосии ин созишнома дар муқоиса бо дигар созишномаҳои байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ ва минтақавӣ оид ба муҳочират инҳоянд:

1. Созишномаи мазкур на танҳо ба муҳочири меҳнатии давлатҳои узв татбиқ мешавад, балки вазъи ҳуқуқии узви оилаи муҳочирро низ ба танзим медарорад, ки мутобики он узви оилаи муҳочир "шахсе ба ҳисоб меравад, ки бо муҳочири меҳнатӣ дар ақди никоҳ буда, инчунин фарзандон ва дигар шахсони дар таъминоти ў буда, ки мутобики қонунгузории давлати

¹¹⁵ Созишнома оид ба вазъи ҳуқуқии муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо дар кишварҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё аз 19 ноябр соли 2010. Дастрасӣ аз: <http://www.evrazes.com/mezhgossoviet/measure/51>.

чои кор ҳамчун аъзои оила эътироф карда мешаванд.” Яъне, муҳочири меҳнатие, ки дар ҳудуди Иттиҳоди мазкур кор мекунад, ҳуқуқ дорад дар давраи фаъолияти меҳнатӣ дар кишвари қабулкунанда бо аъзои оилааш будубош дошта бошад.

Бояд қайд кард, ки дар дигар созишномаҳо, хусусан созишномаҳои байни Федератсияи Россия ва дигар кишварҳои ИДМ, масалан, дар созишномаҳо бо Ҷумҳурии Қирғизистон¹¹⁶, Ҷумҳурии Ӯзбекистон¹¹⁷ ва бо Ҷумҳурии Тоҷикистон¹¹⁸ дар бораи вазъи ҳуқуқии аъзои оилаи муҳочирони меҳнатӣ чунин меъёрҳо вучуд надоранд.

Мавҷуд будани ин ҳолигӣ дар созишномаҳои зикршуда ҳангоми қайдгирӣ ва будубоши аъзои оилаи муҳочири меҳнатӣ аз кишварҳои ИДМ дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон ба бисёре аз мушкилотҳо оварда расонидааст. Масалан, фарзандон ва зану шавҳари муҳочири меҳнатӣ, кик ор намекунанд асосҳои қонунии будубошро дар қаламрави Федератсияи Россия ба муддати зиёда аз 90 рӯз надоранд. Дар амал, муҳочирони меҳнатӣ маҷбуранд, ки барои бубудоши аъзои оилаи ҳуд зиёда аз 90 рӯз ва бо мақсади пешгирии қонунвайронкуй барои ҳамсарони ҳуд патенти корӣ ба рамсмият дароранд ва ҳар моҳ барои фаъолиятҳои дар воқеъ набуда, андоз супоранд.

¹¹⁶Созишнома байни Ҳукумати Федератсияи Россия ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва хифзи иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ аз 28 марта соли 1996. манбā: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=4880.

¹¹⁷Созишнома байни Ҳукумати Федератсияи Россия ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ӯзбекистон дар бораи ҷалби муташаккилони шаҳрвандони Ҷумҳурии Ӯзбекистон барои барои фаъолияти меҳнатии мувакқатӣ дар ҳудуди Федератсияи Россия аз 5 апрели соли 2017. манбā: <https://ria.ru/20170620/1496888794.html>.

¹¹⁸ Созишнома байни Ҳукумати Федератсияи Россия ва Ҳукумати и Правительством Республики Таджикистан о трудовой деятельности и защите прав граждан Российской Федерации в Республике Таджикистан и граждан Республики Таджикистан в Российской Федерации от 16 октября 2004 года. доступ из справ.-правовой системы «Адлия»

Барои муҳочир, ин ҳарочоти молиявии гайричашмдошт хеле назаррас мебошанд. Илова бар ин, ҳангоми қабули кӯдакони муҳочирони меҳнатӣ ба муассисаҳои томактабӣ ва мактабҳо дар Федератсияи Россия, муҳочирони меҳнатӣ ба мушкилот дучор мешаванд. Муассисаҳои томактабӣ ва таълимӣ бақайдгирии кудакони муҳочиронро дар тамоми давраи соли таҳсил талаб мекунанд, дар ҳоле ки тибқи меъёрҳои қонунгузории Федератсияи Россия бақайдгирии фарзандони муҳочирони меҳнатӣ ҳамагӣ то 90 рӯз пешбинӣ шудааст. Дар натиҷаи ин омилҳо бисёре аз фарзандони муҳочирони меҳнатӣ бо сабаби надоштани қайди муҳочират ба муҳлати баробар ба давраи таҳсил дар мактабҳо, таҳсилро дар Федератсияи Россия идома дода наметавонанд.

2. Созишномаи мазкур маҳдудиятҳои муқарраршударо оид ба ҳифзи бозори меҳнати миллӣ ҳангоми ба кор қабул кардани муҳочири меҳнатӣ аз ҷониби корфармоёни давлати кори кироя ва гирифтани ҳама гуна иҷозатномаҳо барои анҷом додани фаъолияти меҳнатии муҳочирони давлатҳои аъзо дар қаламрави давлатҳои Иттиҳод истисно менамояд. Дар ин масъала дар қаламрави Иттиҳод ба муҳочирони меҳнатӣ ҳуқуқҳои баробар бо кормандони маҳаллӣ кафолат дода мешавад. Тағовути назаррас дар Созишномаи мазкур дар муқоиса бо дигар созишномаҳо озод кардани муҳочири меҳнатӣ аз гирифтани иҷозатномаҳои муқаррарнамудаи қонунгузории миллии Иттиҳоди давлатҳои мустақил барои фаъолияти меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ мебошад. Чунин афзалиятҳои назаррас барои муҳочирони меҳнатӣ дар дигар созишномаҳои минтақавӣ ва байнидавлатӣ оид ба масъалаҳои

муҳочират ҳанӯз пешбинӣ нашудаанд. Масалан, дар созишномаҳои байниҳуқуматӣ байни Федератсияи Россия ва дигар кишварҳои ИДМ оид ба фаъолияти меҳнатии муҳочирон барасмиятдарории ҳатмии иҷозатномаи кор пешбинӣ шудааст. Дар кишварҳои ИДМ шартҳо ва тартиби барасмият даровардани иҷозати кор барои муҳочирони меҳнатӣ муайян шудаанд. Аз ҷумла, тибқи қонунгузории Россия¹¹⁹ фаъолияти меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ дар Федератсияи Россия иҷозат дода мешавад, ба шарте, ки ба муҳочири меҳнатӣ патент дода шавад. Патент ба шаҳрванди хориҷӣ пас аз пешниҳоди бастаи ҳуччатҳо ба мақоми ваколатдори маҳалли будубош дода мешавад. Ба аризai муҳочири меҳнатӣ дар бораи гирифтани патент бояд ҳуччатҳои зайл замима карда шаванд; шиноснома ва тарҷумаи он ба забони русӣ, ки аз ҷониби нотариус дар қаламрави Федератсияи Россия тасдиқ шудааст; варақаи муҳочират; қисми ҷудогонаи ҳуччати бақайдгирии муҳочират; полиси сугуртаи ихтиёрии тиббӣ; маълумотномаи пешпардоҳти андоз аз даромад (боҷи патентӣ) мувоғики меъёрҳои дар минтақаҳои фдералӣ амалкунанда; шаҳодатномаи донистани забони русӣ, донистани таърихи Россия ва асосҳои қонунгузории Федератсияи Россия; ҳуччатҳои тасдиқкунандай мавҷуд набудани вобастагии шаҳрванди хориҷӣ ба нашъамандӣ аз рӯи натиҷаҳои ташхиси тиббӣ, ки дар он таҳқиқоти кимиёвии токсикологии мавҷудияти маводи муҳаддир, психотропӣ ва метаболитҳои онҳо дар бадани инсон

¹¹⁹Моддаи 13.3. Қонуни Федералӣ аз 25 июли соли 2002, N115-ФЗ "Дар бораи вазъи ҳукукии шаҳрвандони хориҷӣ дар Федератсияи Россия". манбӯз: <http://base.garant.ru/184755/8643d0b7b35c9eae4f3afb4b48665604/#ixzz5q8gMbGA>.

ва бемориҳои сироятие, ки барои дигарон хатар доранд.

Қонунгузории Ҷумҳурии Қазоқистон¹²⁰ тартиб ва шартҳои додани иҷозат ба муҳочири меҳнатиро барои иҷрои фаъолияти меҳнатӣ муайян мекунад. Барои гирифтани иҷозати кор, муҳочири меҳнатӣ бояд ба шӯъбаи полиси муҳочирират дар ҷои бақайдгирии мувакқатӣ дар Ҷумҳурии Қазоқистон ариза бо замимаи ҳуҷҷатҳои зеринро пешниҳод кунад:

- 1) нусхай квитансия дар бораи пешпардоҳти андози даромад, ба андозаи 2 карат андозаи нишондиҳандай ҳисобии моҳона (1 НҲ барои соли 2017 - 2269 тенге), ки қонун дар бораи буҷети давлатӣ муқаррар кардааст ва 1 январи соли молиявии даҳлдор бошад барои ҳар моҳ;
- 2) нусхай ҳуҷҷати тасдиқунандаи шахсият бо сабти убури сарҳади давлатӣ.
- 3) шаҳодатномаи тиббии шакли №086;
- 4) маълумотномаи қайди дактилоскопия ва аксбардорӣ.

Файр аз ин, аз муҳочири меҳнатӣ талаб карда мешавад, ки аз мақомоти ваколатдори андози ҷои истиқомат рақами мушаҳхаси андозсупоранда (РМА) гирад.

3. Бо Созишномаи мазкур барои расмикунонии муносибатҳои меҳнатӣ байни муҳочири меҳнатӣ ва

¹²⁰ Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи муҳочириати аҳолӣ» ва Қоидаҳои додан, тамдид ва ради додани иҷозат ба муҳочирони меҳнатӣ, инчунин бақайдгирий, ташаккул ва пешбурии бахисобирӣ акси дактилоскопии муҳочирони меҳнатӣ», ки бо фармони Вазири корҳои дохиили Ҷумҳурии Қазоқистон аз 08.02.2014, №76 тасдиқ шудааст. Манбаъ: <https://www.zakon.kz/4866674-poryadok-vydachi-razresheniy.html>.

корфармо қоидаҳои маъмулии бастани шартномаи меҳнатӣ муқаррар карда шудааст. Барои бастани шартномаи меҳнатӣ бо муҳочир ҳуччатҳои тасдиқунандай будубоши қонунии муҳочир ва ҳуччатҳои зарурӣ ҳангоми қабул ба кор тибки асосҳои умумӣ, ки бо қонунгузории меҳнатии давлатҳои қабулкунанда муайян шудаанд, талаб карда мешавад. Айни замон, чунин санад дар Федератсияи Россия варагаи муҳочиратӣ мебошад, ки ба муҳочири меҳнатӣ ҳангоми убури сарҳади давлатӣ дода мешавад.

Созишнома барои муҳочири меҳнатӣ имконият медиҳад, ки пас ҳатми муҳлати 90 шабонарузи дар қаламрави давлати кори кироя будубош доштан, дар давоми 15 рӯз шартномаи нави меҳнатӣ бандад, аз чумла бо дигар корфармо, агар шартномаи меҳнатӣ пеш аз мӯҳлат қатъ шуда бошад.

Бояд қайд кард, ки айни замон муҳочирони меҳнатие, ки дар кишварҳои ИДМ берун аз худуди ин Иттиҳод ба фаъолияти меҳнатӣ машғуланд, ба ғайр аз гирифтани иҷозатҳо (патент барои кор, иҷозатномаи корӣ ва ғайра), ки мавҷудияти маҷмӯи ҳуччатҳоро тақозо мекунанд (рӯйхати дар боло овардашуда) ҳамчунин, пешниҳод намудани шартномаи меҳнатӣ бо корфарморо талаб менамояд. Зоро бидуни ба қайд гирифтани шартномаи меҳнатӣ бо корфармо, хифзи ҳуқуқҳои муҳочирони меҳнатӣ дар муносибатҳои меҳнатӣ амалан имконнотазӣ аст.

4. Аҳамияти дигар муҳими меъёрҳои ин Созишнома дар онанд, ки муҳочири меҳнатӣ ва аъзои оилаи ӯ аз қайди бақайдгирӣ (қайди ҷои иқомат) дар давоми 30 рӯз аз рӯзи ворид шудан ба қаламрави давлати кори

кироя озод мебошанд. Мұхлати муқаррашудаи озодкунии мухочирони меңнатй аз бақайдгирй дар худуди Иттиҳод дар муқоиса ба мұхлати муқаррарнамудаи қонунҳои миллии давлатҳои аъзо хеле бартарй дорад. Масалан, дар Федератсияи Россия ин мұхлат танҳо 7 рӯз, дар Ҷумҳурии Қазоқистон - 5 рӯз аст муқаррар шудааст, ки дар чунин мұхлати күтоҳ мухочирони меңнатй дар бисёр ҳолатҳо наметавонанд дар ҷои будубоши нав худро ба қайд гузоранд.

Таҳлили вазъи мухочирони меңнатй аз ҷумҳуриҳои Ӯзбекистон ва Тоҷикистон нишон медиҳад, ки омили асосии вайрон кардани қоидаҳои будубош дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон аз ҷониби мухочирони меңнатии ин ҷумҳуриҳо маҳз аз кам будани мұхлатҳои муқарраршудаи бақайдгирй барои мухочирон мебошад. Бо назардошти масоҳати калони ин кишварҳо ва ҷойгиршавии ҷуғрофии шаҳрҳо ва минтақаҳои онҳо, дарёftи ҷои иқомати мувакқатй бақайдгирии мухочирон одатан ғайриимкон аст. Бо ин ва сабабҳои дигар, дар соли 2019 вуруди дубораи беш аз 260 ҳазор шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тақрибан 700 ҳазор шаҳрванди Ҷумҳурии Ӯзбекистон ба Федератсияи Россияро маҳдуд карда шудааст¹²¹.

Илова бар ин, дар Созишиномаи мазкур мұхлати будубоши мухочирони меңнатй ва аъзои оилаи онҳо бо мұхлати муқаррарнамудаи қонунҳои миллӣ маҳдуд намешавад ва он аз давомнокии шартномаи меңнатии мухочири меңнатй бо корфармо вобаста аст. Ин меъёр, аз

¹²¹ Маълумот аз сомонаи Сарраёсат оид ба маъсалаҳои мухочирати Вазорати корҳои дохилии Федератсияи Россия: [www.https://ufms-gov.ru](https://ufms-gov.ru). дастрас шудааст.

як тараф, ба мухочирони меҳнатӣ имкон медиҳад, ки бидуни убур аз марз ва дигар шароитҳо мухлати буду боши худро тавассути тамдиidi мухлати шартномаи меҳнатӣ бо корфармо дароз намоянд, аз ҷониби дигар, мухочири меҳнатиро барои фаъолияти меҳнатии қонунӣ бо бастани шартномаҳои меҳнатӣ ҳавасманд месозад.

5. Масъалаи баҳисобгирии сobiқai кории мухочирони меҳнатӣ ниҳоят муҳим мебошад. Тибқи ин созишнома, корфармоён вазифадоранд бо дарҳости мухочири меҳнатӣ дар мӯҳлати муқарраршуда ба мухочир доир ба он ихтисос (касб, вазифа), давраи кор ва андозаи музди меҳнати мухочири меҳнатӣ маълумотномаи даҳлдор диханд. Чунин тарзи баҳисобгирии сobiқai кории мухочирони меҳнатӣ ва ҳалли ин масъала бо дигар созишномаҳо пешбинӣ нашудааст.
6. Созишномаи мазкур ҳуқуқи мухочири меҳнатиро ба таъминоти иҷтимоӣ (ба истиснои синну соли нафака) тибқи қонунгузории давлати кори кироя дар давраи фаъолияти меҳнатӣ пешбинӣ мекунад. Аз меъёрҳои Созишнома бармеояд, ки дар ин ҳолат, мухочирони меҳнатӣ дар давраи фаъолияти меҳнатӣ, дар баробари шаҳрвандони давлати кори кироя, ҳуқуқ доранд бо сугуртаи иҷтимоӣ, ки қонунҳои миллӣ муқаррар кардаанд, фаро гирифта шавад. Дар айни замон, қонунгузории кишварҳои узви Иттиҳод намудҳои зерини сугуртаи иҷтимоиро пешбинӣ мекунанд:
 - пардохти ҳароҷоти муассисаи тиббӣ вобаста ба расонидани кӯмаки тиббии шахси сугурташуда;
 - кӯмак барои осеби меҳнатӣ ва бемории касбӣ;
 - кӯмакпулӣ барои таваллуд;

- кўмакпулии ҳармоҳа барои нигоҳубини кўдак то расидан ба синни якунимсолагӣ;
- пардоҳти роҳҳатҳо барои табобати санаторӣ ва офиятбахшии кормандон ва оилаҳои онҳо.

Масалан, дар Федератсияи Россия мутобики қонунгузорӣ¹²² шартҳои зерини сугурта пешниҳод карда мешаванд:

- 1) чуброни харочоти муассисаи тиббӣ вобаста ба расонидани кўмаки зарурии тиббӣ ба сугурташуда;
- 2) нафақаи пиronсолӣ;
- 3) нафақаи маъюбӣ;
- 4) нафақа бинобар бе саробон мондан;
- 5) кўмакпулӣ барои корношоямии муваққатӣ;
- 6) кўмак вобаста ба осеби меҳнатӣ ва бемории касбӣ;
- 7) кўмакпулӣ барои ҳомиладорӣ ва таваллуд;
- 8) кўмакпулии ҳармоҳа барои нигоҳубини кўдак то ба синни якунимсолагӣ расонидани кўдак;
- 9) кўмакпулӣ барои бекорӣ;
- 10) кўмакпулии яквақта барои заноне, ки дар давраи аввали ҳомиладорӣ дар муассисаҳои тиббӣ ба қайд гирифта шудаанд;
- 11) кўмакпулии яквақта ҳангоми таваллуд;
- 12) роҳҳат барои табобати санаторӣ;
- 13) кўмакпулии иҷтимоӣ барои дағн;

¹²² Қонуни Федералӣ №165-ФЗ от аз июли соли 1999, «Дар бораи асосҳои сугуртаи ҳатмии иҷтимоӣ». манбаъ: <https://rosmintrud.ru/docs/laws/59>.

- 14) пардохти роҳҳат барои табобати санаторио-курортии кормандон ва оилаҳои онҳо.

Шартҳо ва тартиби таъмини қўмакпулии сугуртai ичтимой бо қонунгузории миллии давлатҳои узви Иттиҳод муайян карда мешавад ва бо онҳо дигар намудҳои сугуртai ичтимой низ пешбинӣ шуда метавонанд.

7. Тибқи Созишномаи мазкур фарзандони муҳочирони меҳнатие, ки якҷоя бо муҳочир дар қаламрави давлати кори кироя иқомат доранд, тибқи қонунгузории ин давлат ба таълиму тарбия дар муассисаҳои томактабӣ ва ба гирифтани таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ, ҳуқуқ доранд. Бояд қайд кард, ки ин усул, ки ба ҳифзи ичтимоии фарзандони муҳочирони меҳнатӣ нигаронида шудааст, дар таҷрибаи байналмилалӣ намунаи равшани инсондустӣ буда, аз тағиরоти ҷиддӣ дар ин самт гувоҳӣ медиҳад.

Тавре ки дар боло қайд карда шуд, дар дигар созишномаҳои байниҳукуматии байни кишварҳои ИДМ оид ба муҳочират чунин қоидаҳое вуҷуд надоранд, ки мақоми ҳуқуқии аъзои оила, хусусан фарзандони муҳочирони меҳнатиро муайян кунанд ва ба онҳо ҳуқуқи истифода аз муассисаҳои томактабӣ ва гирифтани таъсилотро диҳанд. Аз сабаби набудани танзими ҳуқуқии ин масъала, фарзандони муҳочирон ҳангоми дохил шудан ба муассисаҳои томактабӣ ва таълимии кишварҳои кори кироя бо мушкилоти зиёд дучор мешаванд.

Тибқи як таҳқиқоти зери унвонӣ «Имкониятҳо ва проблемаҳои интегратсияи ичтимоии муҳочирони меҳнатӣ аз кишварҳои Осиёи Марказӣ дар Россия», ки Маркази тадқиқоти муҳочират (СМИ) дар соли 2010 бо дастгирии

Созмони милали муттаҳид - Занон гузаронидааст, тамоили муҳочирати меҳнатии сокинони ин давлатҳо бо ҳамроҳии кӯдаконашон мушоҳида карда шуда, таҳминан асеюмин муҳочирони меҳнатӣ кудакони то 16-солаи худро ба муҳочират ҳамроҳ мегиранд (ба ҳисоби миёна, ин 15-16 фоизи теъоди умумии муҳочирони меҳнатиро дар Федератсияи Россия ташкил медиҳад)¹²³.

Бо назардошти натиҷаҳои ин таҳқиқот зарурати таҳияи асосҳои илмӣ оид ба вазъи ҳуқуқии аъзои оилаи муҳочири меҳнатӣ, баҳусус фарзандони муҳочирон, самти ояндадори илми ҳуқуқшиносӣ мебошад.

8. Созишнома ҳуқуқи муҳочирони меҳнатии кишварҳои узви Иттиҳод ва аъзои оилаи онҳоро ба қӯмаки ройгони таъцилий (ёрии таъцилий) ва дигар ёрии тиббӣ тибқи қонунгузории давлати кори кироя муқаррар намудааст.

Ин маъни онро дорад, ки дар ҳама кишварҳои узви Иттиҳод муҳочири меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо бояд бо қӯмаки ройгони тиббӣ (дар ҳолатҳои фавқулодда ва фаврӣ) дар баробари шаҳрвандони давлати кори кироя ва новобаста аз мавҷудияти низоми суғуртаи тиббӣ, таъмин карда шаванд. Харочоти ташкилоти тиббӣ вобаста ба расонидани чунин қӯмак аз ҳисоби буҷети давлати кори кироя ҷуброн карда мешаванд.

Пас аз рафъи таҳди迪 фаврӣ ба ҳаёт ва саломатии муҳочири меҳнатӣ ё аъзои оилаи ў, агар табобат дар муассисаи тиббӣ дар давлати кори кироя идома ёбад, пардохти хизматрасонии тиббӣ бевосита аз ҷониби

¹²³Манбабъ:http://moscow.iom.int/russian/ractivities_labormigration_CARM_publications.html.

муҳочири мөхнатай тибқи шартнома ё полиси сугуртai тиббий амалй карда мешавад.

Ин чо қайд кардан бамаврид аст, ки масъалаҳои расонидани ёрии таъчилий ва таъчилии тиббӣ ба муҳочирони мөхнатии кишварҳои узви Иттиҳод инчунин, бо дигар созишномаҳои байналмилалӣ танзим карда мешаванд, ки тибқи онҳо кумаки даҳлдори тиббӣ кафолат дода мешавад. Масалан, мутобики муддai 2 Созишнома дар бораи расондани ёрии тиббӣ ба шаҳрвандони давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил аз 27 марта соли 1997¹²⁴ "Ёрии фаврӣ ва таъчилии тиббӣ дар ҳолатҳои ногаҳонии шадид ва бемориҳое, ки ба ҳаёт ё саломатии дигарон таҳдид мекунанд, садамаҳо, заҳролудшавӣ, ҷароҳат, таваллуд ва шароити фавқулодда ҳангоми ҳомиладорӣ ба шаҳрвандон бе мамониат, ройгон ва пурра дар қаламрави давлати муваққатӣ аз ҷониби муассисаҳои пешгирикунанда новобаста аз шакли ҳуқуқӣ, вобастагии идоравӣ ва шакли моликият расонида мешаванд".

Бояд қайд кард, ки қонунҳои давлатҳои алоҳидаи аъзои Иттиҳод намудҳо ва шароити расонидани кумаки ройгони тиббiro, инчунин манбаҳои маблағгузории онҳоро муайян мекунанд. Аз сабаби мавҷуд набудани низоми ягонаи ёрии фаврӣ ва таъчилии тиббӣ ба шаҳрвандони давлатҳои узви Иттиҳод дар амал муҳочирони мөхнатай дар истифодаи ҳуқуқҳои худ ба ин намуди қӯмак душвориҳои муайян доранд. Стандарти ягонаи ҳадди ақали хизматрасониҳои тиббӣ барои муҳочирони мөхнатии кишварҳои узви Итиҳод вуҷуд надорад, ки ин омил барои дастрасии муҳочирони

¹²⁴ Манбаъ: сомонаи Кумитаи иҷроияи ИДМ.
<http://www.cis.minsk.by/page.php?id=7934>.

мөхнатӣ ба кӯмаки тибии фаврӣ ва таъчилии тибӣ дар шакли пурра, монеа мегардад.

Масалан, дар Ҷумҳурии Қазоқистон ба муҳочирони мөхнатӣ маблаги кафолатноки кӯмаки ройгони тибӣ барои бемориҳои шадид, ки барои дигарон хатар эҷод мекунанд, кафолат дода мешавад. Номгӯи чунин бемориҳоро мақоми ваколатдор муайян менамояд. Ҳамзамон, қонун кормандони муассисаҳои тиббири вазифадор мекунад, ки дар ҳолати фавқулодда ёрии тибии таъчилий расонанд. Инчунин, тибки қонунгузории Федератсияи Россия, ёрии тибии фаврӣ, аз чумла ёрии таъчилии тибӣ ба шаҳрвандони хориҷӣ дар ҳолатҳои бемориҳо, садамаҳо, ҷароҳатҳо, заҳролудшавӣ ва дигар шароитҳое, ки ба мудоҳилаи фаврии тибӣ ниёз доранд, расонида мешавад. Дар Ҷумҳурии Қирғизистон, илова ба расонидани кӯмаки ройгони тибӣ (дар ҳолатҳои фавқулодда ва таъчилий) яке аз намудҳои дигари ёрии тибӣ ин суғуртаи ҳатмии тибӣ мебошад.

Шаҳрвандони Ҷумҳурии Беларус, ки муваққатан дар Федератсияи Россия кор мекунанд, сарфи назар аз мавҷудияти полиси суғуртаи ҳатмии тибӣ, аз ҳисоби буҷа дар муассисаҳои тибӣ кӯмаки тибӣ мегиранд.

Ҳамин тарик, ба муҳочирони мөхнатии кишварҳои Иттиҳод ва аъзои оилаи онҳо дар давлати узви ин Иттиҳод ёрии тибӣ дар шакли зерин пешниҳод карда мешавад: гирифтани ёрии ройгони тибӣ (дар ҳолатҳои фавқулодда ва таъчилий); ва таъминоти суғуртаи ҳатмии тибӣ (дар баъзе кишварҳои Иттиҳод).

9. Масъалаҳои кафолати озодии иттиҳодияҳои муҳочирони мөхнатӣ ва иштирок дар гуфтушунидҳои колективӣ низ ҳалли худро ёфтанд. Тибки ин

созишинома, муҳочирони меҳнатӣ дар баробари шаҳрвандони давлати кори кироя, ҳуқуки аъзо шудан ба иттифоқҳои касабаро дорад. Ин ба муҳочирони меҳнатӣ, дар баробари кормандони маҳаллӣ, барои ҳамроҳ шудан ба ташкилотҳои иттифоқҳои касаба, ҳифзи ҳуқуқҳои меҳнатӣ ва иҷтимоии онҳо дар ҷараёни фаъолияти меҳнатӣ ҳуқуқ медиҳад. Муттаҳидшавӣ ба ташкилотҳои иттифоқҳои касаба василаи муосири ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва меҳнатии муҳочирони меҳнатӣ мебошад. Меъёрҳои ин Созишинома ба талаботи ҳуқуки байналмилалӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатӣ пурра мувофиқат мекунанд, зоро тибқи моддаи 40 Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳимояи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочири меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо «муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо ҳуқуқ доранд бо мақсади таъмин ва ҳифзи манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар манфиатҳои ҳуд дар давлатҳои ҷои кор асосиатсияҳо ва иттифоқҳои касаба таъсис диханд».

Дар соли 2006, дар посух ба накзи сершумори ҳуқуқҳои меҳнатӣ, иҷтимоӣ ва башардӯстонаи муҳочирони меҳнатӣ, Иттифоқи касабаи муҳочири меҳнатӣ, ки дар соҳтмон, ҳоҷагии манзилию коммуналий ва соҳаҳои марбута дар Федератсияи Россия кор мекарданд, таъсис дода шуд¹²⁵. Дар ин муддат теъоди зиёди шаҳрвандони хориҷӣ, ки аз ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Молдава, Тоҷикистон, Узбакистон, Украина ва дигар кишварҳо, асосан аз кишварҳои ҳамсоя ба Федератсияи Россия омада буданд,

¹²⁵Манбā: сомонаи Иттифоқҳои касабаи муҳочирони меҳнатие, ки дар соҳаҳои соҳтмон, ҳоҷагии манзилию коммуналий ва соҳаҳои ҳамсони Федератсияи Россия: http://www.prof migr.com/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=42

аъзои он гаштанд. Таҷрибаи иттифоқҳои касаба дар муддати қӯтоҳ зарурати мавҷудияти он ва самаранокии онро ҳамчун воситай ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ ва иҷтимоии муҳочири меҳнатӣ дар муқоиса бо дигар ташкилотҳои ҳимояи ҳуқуқи инсон, нишон дод. Бартарии он аз дигар василаҳои ҳимояи ҳуқуқи муҳочирон дар он аст, ки иттифоқҳои касаба дорои хусусиятҳои оммавӣ, гуногунмиллӣ, наздикий ба ҷои кор ва истифодаи василаҳои ҳуқуқии он барои расидан ба ин ҳадафҳо, мебошанд.

Аз ин рӯ, ин меъёрҳои Созишинома воситай асосии ҳуқуқии таъсис ва фаъолияти ташкилотҳои иттифоқҳои касабаи муҳочирони меҳнатӣ дар кишварҳои Иттиход мебошад.

10. Даромади муҳочири меҳнатӣ, ки дар натиҷаи фаъолияти меҳнатӣ дар қаламрави давлати кори кироя ба даст омадааст, бояд мутобиқи қонунгузории андоз ва шартномаҳои байналмилалии давлати кори кироя андозбандӣ карда шаванд. Амалия нишон медиҳад, ки бисёре аз шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федератсияи Россия ҳангоми гирифтани патент ва мутобиқан фаъолияти меҳнатии расмӣ қонунӣ бо мушкилоти молиявӣ дучор меоянд. Як қисми муҳочирони меҳнатӣ аз ҳисоби афзоиши ҳамасолаи арзиши патент ва ноустувории ҳаҷми пардохти ҳармоҳаи андоз наметавонанд арзиши муқарраршудаи патенти меҳнатиро пардохт қунанд.

Бояд қайд кард, ки ҳамасола дар аксарияти минтақаҳои Федератсияи Россия ҳаҷми андоз аз патент барои фаъолияти меҳнатии шаҳрвандони ҳориҷӣ меафзояд. Соли 2017 ба буҷети Федератсияи Россия аз ҳисоби андозсупории муҳочирони меҳнатӣ, ки дар асоси патент кор мекунанд,

беш аз 160 миллиард рубли русӣ (қариб 2,8 миллиард доллар) ворид шудааст.

Гайр аз он, ҳангоми дархост барои гирифтани патент муҳочирони меҳнатӣ оид ба донистани забони русӣ, таъриҳ ва асосҳои қонунгузории Федератсияи Россия имтиҳон месупоранд, аз муоинаи тиббӣ мегузаранд, полиси сугуртai тиббиро харидорӣ мекунанд ва хаққи хизматрасониҳои марказҳои муҳочиратро пардоҳт мекунанд, ки ба ҳисоби миёна ин ҳароҷот аз 17 то 30 ҳазор рубли русиро ташкил медиҳанд.

Тибқи қонунгузории амалкунандаи Федератсияи Россия, муҳочири меҳнатӣ ба гайр аз пардоҳти андози ҳармоҳа бояд мӯҳлати бақайдгирий дар ҷои истиқоматро тамдид намояд. Дар амал, тамдиdi бақайдгирии муҳочири меҳнатӣ аз ҷониби соҳторҳои миёнарав ба амал бароварда мешавад ва арзиши ин хизматрасонӣ аз 3500 то 5000 рубли русиро ташкил медиҳад. Тамдиidi бақайдгирии муҳочирatӣ танҳо барои он ҳолате имконпазир аст, ки андоз аз даромади муҳочир пешпардоҳт шуда бошад ва ин пешпардоҳт одатан барои 3 моҳро ташкил медиҳад. Бинобар ин, муҳочири меҳнатӣ бояд 3 моҳ пеш андози патентро дар ҳачми таҳминан 15 ҳазор рубли русӣ пардоҳт намояд.

Аз сабаби кам будани музди меҳнат ва ҷой доштани таъхир дар пардоҳти он, муҳочири меҳнатӣ наметавонад ин маблағро дар як вақт пардоҳт кунад, ки дар натиҷа қоидаҳои қонунгузории муҳочирати Федератсияи Россияро вайрон мекунад. Ин омил ба шуғли расмии муҳочирони меҳнатӣ монеъ мешавад.

Мавриди зикр аст, ки масъалаҳои таъминоти нафақаи муҳочирони меҳнатӣ низ дар доираи ин Иттиҳод алакай

ҳалли худро ёфтаистодааст. Масъалаи мазкур бо Созишнома оид ба таъминоти нафақаи шаҳрвандони давлатҳои аъзои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё, ки 20.12. 2019 дар шаҳри Санкт-Петербурги Федератсия Россия ба имзо расонида шуд, танзим мегарданд. Бо мавриди амал қарор гирифтани он минбаъд шаҳрвандони давлатҳои аъзои ин Иттиҳод, ки дар ҳудуди он ҳамчун муҳочири меҳнатӣ фаъолият намудаанд, шурӯъ аз соли 2014 инҷониб аз руи собиқаи корӣ дар ин давлатҳо ба нафақа ҳуқуқ пайдо мекунанд. Созишномаи мазкур тартиби ҳисоби нафақаи муҳочирони меҳнатӣ ва интиқоли маблағҳои нафақаро муайян намудааст. Мавриди зикр аст, ки чунин танзимнамоии масъалаҳои таъминоти нафақа дар ҳудуди давлатҳои собиқ Иттиҳои Шуравӣ таҷрибаи нав буда, он мутобиқ ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмиллӣ мебошад ва барои таъмини ҳуқуқҳои иҷтимоии муҳочирон ва фаъолияти қонунии муҳочирони меҳнатӣ омили асосӣ маҳсуб мешавад.

Умуман, муносибати интихобшуда оид ба танзими масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ дар доираи Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё ҳуқуқ ва имкониятҳои муҳочири меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳоро ба таври назаррас тавсеа медиҳад ва воқеан ба шугли қонунии муҳочирони кишварҳои узв мусоидат мекунад. Имтиёзҳои кафолатнок дар қоидаҳои муҳочират, муносибатҳои меҳнатӣ ва дар андозбандии даромади муҳочирони меҳнатӣ- шаҳрвандони кишварҳои узв дар муқоиса бо муҳочирон аз дигар кишварҳои бидуни раводиди ИДМ муқаррар карда шудаанд.

Умуман, аҳамияти ҳуқуқии ин усул дар он аст, ки он ба меъёрҳои байналмилалии эътирофшудаи ҳуқуқӣ оид ба

хуқуқи инсон, аз چумла хуқуқҳои муҳочири меҳнатӣ бештар мувофиқат мекунад.

Барои ташаккули пурраи бозори ягонаи меҳнат ва таъмини ҳаракати озоди қувваҳои корӣ, ки яке аз ҳадафҳои асосии таъсиси Иттиҳод мебошанд, ба назари мо самтҳои ояндадори ҳамкорӣ дар доираи ин Иттиҳод инҳоянд:

- 1) Таъмини убури афзалиятноки сарҳади давлатӣ барои шаҳрвандони давлатҳои узви Иттиҳод тавассути нуқтаҳои алоҳидай назорати шиноснома ва озод кардани шаҳрвандони давлатҳои Иттиҳод аз ӯҳдадории пур кардани варақаи муҳочиратӣ ҳангоми убури сарҳади дохилии кишварҳои Иттиҳод;
- 2) Зиёд намудани мӯҳлати будубоши шаҳрвандон дар қаламрави давлатҳои аъзо то 90 рӯз (дар айни замон он 30 рӯз аст);
- 3) Муайян намудани номгӯи хуччатҳои дохилии шаҳрвандони давлатҳои Иттиҳод барои воридшавӣ ва убури транзитӣ тавассути қаламрави давлатҳои Иттиҳод.
- 4) Таҳияи стандарти ягонаи ҳадди аққали хизматрасониҳои тиббӣ барои муҳочирони меҳнатии кишварҳои узви Иттиҳод бо мақсади таъмини дастрасии муҳочирони меҳнатӣ ба ёрии фаврии тиббӣ ва ёрии таъчилии тиббӣ.

ХУЛОСА

Чараёни босуръати равандҳои муҳочират ва рушди муносибатҳои вобаста ба он зарурати пурзӯр намудани танзими ҳуқуқӣ-давлатиро дар ин самт тақозо мекунад. Дигаргунҳои ҷиддии геополитикий дар ҷаҳон, ба монанди густариши муносибатҳои минтақавии давлатҳоро (ИДМ, Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё) дар сиёсати муҳочирати Тоҷикистон низ ба назар гирифтан зарур аст. Бо тағиیرёбии мунтаззами сиёсати муҳочират барои мақомотҳои давлатӣ мушкилоти нав эҷод мегардад ва онҳоро водор мекунад, ки равишҳо ва роҳҳои нави ҳалли ин мушкилотҳоро пайдо кунанд.

Тавре аз таҳқиқот бармеояд мураккабӣ ва бисёрҷанба будани муносибатҳои муҳочиратӣ дар низоми ҳуқуки Тоҷикистон як ниҳоди нави маҷмууи ҳуқуқӣ - ҳуқуки муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташаккул дода истодааст. Ин раванд асосан зери таъсири ҳуқуки байналмилалӣ, баҳусус ҳуқуки байналмилалии гуманитарӣ, ки хифзи ҳуқуқҳои асосии инсонро танзим мекунад, сурат мегирад.

Новобаста аз пешравиҳо дар танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочиратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳануз ҳам ҳолигиҳо дар он зиёданд. Ба мавҷудияти ин норасогиҳо як катор омилҳо сабабгоранд, аз ҷумла: мавҷуд набудани пайдарҳамии рушди қонунгузории муҳочират; номутобиқатии танзими ҳуқуқӣ ба тамоилҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва демографии ҷумҳурӣ; норасогиҳо ва муҳолифатҳои меъёрҳои ҳуқуқие, ки барои таъсиррасонӣ ба

иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқии муҳочират пешбинӣ шудаанд; маҳдуд будани татбиқи бевоситаи меъёрҳои қонунҳо ва баъзан вобастагии амалишавии онҳо аз санадҳои меъерии ҳуқуқии сатҳи поён; пурра ва дақиқ коркард нашудани дастгоҳи концептуалӣ, мафҳумҳои асосӣ ва гайра.

Умуман, қонунгузорӣ оид ба муҳочират имрӯз таркиби хеле мураккаб дорад, ки дар фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ мушкилоти ҷиддиро ба бор меорад. Бисёр меъёрҳои ҳуқуқи муҳочират, ки гурӯҳҳои шабехӣ муносибатҳои ҷамъиятиро танзим мекунанд, дар санадҳои ҳуқуқии муҳталиф ба таври пароканда дарҷ ёфтаанд. Ин ҳусусияти парокандагии меъёрҳои қонунгузорӣ оид ба муҳочират самараи рушди ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистонро коҳиш медиҳад. Ба чунин вазъият ва ҳолати ташаккули қонунгузорӣ дар бораи муҳочират аз бисёр ҷиҳат мавҷуд набудани консепсияи дақиқи сиёсати муҳочират дар ҷумҳурӣ сабабгор аст.

Бинобар ин зарур аст, ки бо назардошти дурнамои миёнамуҳлат ва дарозмуддати амалишавии сиёсати муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастовардҳои навини илми ҳуқуқ дар ин самт, инчунин таҷрибаи танзими муносибатҳои марбута дар давлатҳои хориҷӣ консепсияи дақиқи рушди қонунгузорӣ дар бораи муҳочират таҳия карда шавад.

Консепсияи мазкур бояд ба ҳадафҳои умумие, ки бевосита ба манғиатҳои миллии кишвар алоқаманданд (таъмини амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳалли мушкилоти демографӣ) мутобиқ бошад ва инчунин барои ноил шудан ба ташкили модели самарабахши танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочиратӣ дар Тоҷикистон равона

карда шавад. Ҳалли вазифаҳои гузашташаванда бояд барои муайянсозии сатҳҳои мақсадноки танзими ҳуқуқии равандҳои муҳочират: меъёрҳои умумӣ; меъёрҳои маҳсус, идоракунанда, ҳавасмандкунанда ва дурнамосоз мусоидат намояд. Барои ҳар яке аз ин сатҳҳо, бояд тадбирҳои давлатии стратегӣ муайян карда шаванд, то мақсадҳои муайяншудаи танзими равандҳои муҳочират амалӣ гарданд.

Дар заминаи дурнамои ташаккули қонунгузорӣ оид ба муҳочират ва амалияни танзими ҳуқуқии муносибатҳои муҳочиратӣ зарурати ба низом даровардани ҳуқуқи муҳочиратро тақозо мекунад, ки он тавассути такмили пурраи қонун дар бахши муҳочират имконпазир мегардад. Ҳадафҳои такмили ин қонун аз таъсиси дастгохи концептуалӣ, пурра ва дақиқ коркард шудани мағхумҳои асосӣ, доираи амали он, самтҳои сиёсати давлатӣ дар соҳаи муҳочират, принсипҳои танзими он, ваколатҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, тақсимбандии ваколатҳо байни мақомоти марказӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар самти муҳочират, намудҳои муҳочират, мақоми ҳуқуқии субъектҳои асосии муносибатҳои муҳочиратӣ, ҳуқуқ ва ўҳдарориҳои муҳочирон, баҳисобгирӣ ва назорати муҳочират ва гайра иборат мебошанд. Ин имкон имкон медиҳад, ки мутобиқатӣ ва низомнокии меъёрҳои ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои муҳочират таъмин карда шавад.

Рушди минбаъдаи ҳуқуқи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як институти маҷмуии ҳуқуқӣ ба шарти воридшавии мунаzzами меъёрҳои он ба низоми ҳуқуқии давлат имконпазир аст.

Тавре ки маълум аст омили асосии таъмини босамари танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, ин такмили маҷмуии ҳамаи баҳшҳои қонунгузорӣ, низоми ҳуқуқии соҳавӣ ва байнисоҳавӣ маҳсуб мешавад. Бинобар ин, танзими ҳуқуқӣ дар соҳаи муҳоҷират низ бояд бо такя ва бо истифода аз тамоми дигар воситаҳои ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама бо истифода аз чунин соҳаҳои омехтаи ҳуқуқи Тоҷикистон, ба монанди ҳуқуқи меҳнат, ҳуқуқи манзил, ҳуқуқи маъмурӣ ва ҳуқуқи ҷиноятӣ асос ёбад. Аммо, мутаасифона дар санадҳои дар доираи соҳаҳои даҳлдори қонунгузорӣ қабулшуда на ҳама вакът зарурати танзими муносибатҳои муҳоҷират ба назар гирифта мешавад.

Танҳо дар ин сурат таъсиси заминаи муассири ҳуқуқӣ баҳри татбиқи сиёсати давлатии муҳоҷират, ки ба манфиатҳои давлат ва барои қонеъ гардонидани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҳар як шаҳс нигаронида шудааст, имконпазир аст.

МУНДАРИЧА

САРСУХАН	6
МУҚАДДИМА	9
БОБИ I. ҲУҚУҚИ МУҲОЧИРАТ ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН	26
§ 1. Танзими ҳуқуқии муҳочират: чойгоҳи он дар низори қонунгузорӣ ва низоми ҳуқуқӣ	26
§2. Мағҳум ва намудҳои сарчашмаҳои ҳуқуқи муҳочират	36
БОБИ II. ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИ ДАР СОҲАИ МУҲОЧИРАТИ АҲОЛӢ	64
§1. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи муҳочират: таснифоти умумӣ	64
§2. Ваколатҳои мақомоти марказии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар танзими муносибатҳои муҳочират	71
§3. Ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатӣ дар танзими муносибатҳои муҳочират	94
БОБИ III. МУҲОЧИР ҲАМЧУН СУБЪЕКТИ АСОСИИ МУНОСИБАТҲОИ ҲУҚУҚИИ МУҲОЧИРАТ	99
§ 1. Мағҳум ва категорияҳои муҳочирон	99
§ 2. Мақоми ҳуқуқии муҳочири меҳнатӣ	110

§ 3. Мақоми хуқуқии муҳочири дохилӣ (ихтиёрӣ) ...	135
§ 4. Мақоми хуқуқии муҳочири экологӣ	141
§ 5. Мақоми хуқуқии гурезаҳо	148
§ 6. Мақоми хуқуқии шахсоне, ки паноҳгоҳи сиёсӣ гирифтаанд	182
§7. Вазъи хуқуқии аъзои оилаи муҳочирон, аз чумла кудакону ноболифон	193
§ 8. Масъулият барои муҳочирати гайриқонунӣ	197
БОБИ IV. ХУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАӢ ВА МУҲОЧИРАТИ АҲОЛИ	218
§1. Танзими хуқуқии байналмилалии муносибатҳои муҳочират	218
§2. Муҳочират ва фаъолияти ташкилотҳои байналмилалиӣ дар доираи ҳамкории байналмилалиӣ ва байнидавлатӣ	240
§3. Танзими муносибатҳои муҳочират дар Иттиҳоди давлатҳои мустақил	250
§4. Танзими муносибатҳои муҳочират дар Иттиҳоди иқтисодии АвруOсиё	272
ХУЛОСА	292

**Маблагузор
Иттиходи Аврупо**

Монографияи мазкур бо маблагузории Иттиходи Аврупо ва Хазинаи кӯдакони СММ дар доираи Лоихаи “Хифзи кӯдакони зери таъсири муҳочират карордошта дар Ҷанубу Шарқ, Ҷануб ва Осиёи Марказӣ” нашр шудааст. Муҳтавон дар китоб дарҷшуда нуктаи назари Иттиходи Аврупо ва Хазинаи кӯдакони СММ-ро инъикос намекунад ва он танҳо масъулияти муаллиф мебошад.

МАҲМАДУЛЛОЗОДА Нурулло Раҳматулло,

Соли 2001 факултai хукуки Донишгоҳи миллии Тоҷикистонро ҳатм намудааст. Пас аз ҳатми Аспирантураи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон рисолаи номзадиро дар мавзӯи «Танзими хуқуқии муносабатҳои меҳнатии муҳочирони меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар кафедраи хукуки меҳнати Донишгоҳи давлатии ш. Москва ба номи М.В. Ломоносов ҳимоя намудааст.

Шурӯъ аз соли 2001 дар Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вазифаҳои мутахассиси пешбар, сардори шуъбаи хукуқ, сардори Раёсати хукуқ ва сиёсати кадрҳо, сардори Ҳадамоти давлатии назорат дар соҳаи меҳнат, шуғл ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ ва директори Агентии давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, шуғли аҳолӣ ва муҳочират кор кардааст.

Аз моҳи январи соли 2014 инҷониб дар мансаби муовини Вазири меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият дорад.

Барои фаъолияти пурсамари меҳнатӣ бо медали «Хизмати шоиста»-и Ҷумҳурии Тоҷикистон сарфароз гардонида шудааст. Муаллифи 3 монография, ду китоби дарсӣ ва зиёда аз 60 мақолаҳои илмиву таҳлилий доир ба масъалаҳои меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолӣ мебошад.